

Gunišová, Eliška

Terézia Vansová v slavistickom literárnom kontexte

Terézia Vansová v slavistickom literárnom kontexte Vydání první Brno:
Masarykova univerzita, 2023

ISBN 978-80-280-0215-2 (print); ISBN 978-80-280-0216-9 (online ; pdf)
ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0216-2023>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78327>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20230704

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

#526

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

hlam sa odpočias Ti na Toy
R. Mrie ma, že sa darito čít
ným a preto sa nedá na Denn
od i na rina. Mrie je ani D
ie trestobodni. Vec je v tom, p
som bola prisitena (svojou labor
tatrénou vilou a v lášte nedost
pomoci, štízobnej) ponujšlas
dponoc ohľadom Dennice, no
ponuknul sa p. Votrub a
ani nečá kajúc naše rocho
prisel hneď osobne Ruam
t, v lášte nej mür, tesil sa,
iea pride do spola hlivých ru
ly zostaviac skuluva, čali sme
jeden bod, ktorý dáva právo
rištrátorovi i rukopisy prich
to tas bod

Terézia Vansová

v slavistickom literárnom kontexte

Eliška Gunišová

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

BRNO 2023

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Gunišová, Eliška, 1989-

Terézia Vansová v slavistickom literárnom kontexte : (estetická a axiologická problematika) / Eliška Gunišová. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2023. – 170 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 526)

Anglické resumé

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-280-0215-2 (brožováno)

* 821.162.4 * 82-1/-9 * 329.73 * 316.423.6-055.2 * 316.344.8(=16) * 329.7(=16) * 124.5 * 82.0 * 82.09 * 82.07 * (437.6) * (048.8)

– Vansová, Terézia, 1857-1942

– slovenská literatúra – 19.-20. storočie

– literárny žáner

– národné hnutie – Slovensko

– ženská emancipácia – Slovensko

– slovanstvo

– axiológia

– literárna estetika

– literárnovedné rozbor

– interpretácia a prijatie literárneho diela

– monografia

821.162.4.09 – Slovenská literatúra (o ní) [11]

Recenzovali: doc. Giuseppe Maiello, Ph.D. (Vysoká škola finančná a správna)
prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc. (emeritná profesorka Prešovskej univerzity v Prešove)

Na obálke použita fotografia: *Terézia Vansová* [černobílá fotografie]. [online foto]. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici. [cit. 20. 1. 2023]. Dostupné online: <https://svkbb.eu/podujatia/zena-je-dolezitim-cinitelom-v-zivote-naroda/portret/>.

© 2023 Masarykova univerzita, Eliška Gunišová

ISBN 978-80-280-0215-2

ISBN 978-80-280-0216-9 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0216-2023>

Obsah

1 ÚVOD	7
1.1 Využitie metódy výskumu	10
2 TERÉZIA VANSOVÁ V LITERÁRNOHISTORICKOM KONTEXTE	13
2.1 Formovanie osobnosti a spisovateľky Terézie Vansovej	14
2.2 Žánrové rozpätie tvorby Terézie Vansovej	16
2.3 Receptia Vansovej diela	23
3 CESTOPISNÁ PRÓZA TERÉZIE VANSOVEJ	29
3.1 Niekoľko poznámok ku genéze cestopisu	30
3.2 Žánrové presahy cestopisu – cestopis ako žáner na rozhraní	32
3.3 Tematické špecifiká cestopisu <i>Pani Georgiadesová na cestách</i>	36
3.3.1 Ženská emancipácia na slovenskom území	37
3.3.2 Česko-slovenská vzájomnosť	38
3.4 Kategória rozprávača v cestopise Terézie Vansovej	40
3.4.1 Rozprávač ako naratologická kategória epického diela	40
3.4.2 Rozprávač v cestopise	41
3.4.3 Charakteristika rozprávača v cestopise <i>Pani Georgiadesová na cestách</i>	42
3.4.4 Interpretácia funkčnej podmienenosti rozprávača v cestopise <i>Pani Georgiadesová na cestách</i>	44
3.5 Závery	48
4 ROMÁNOVÁ TVORBA TERÉZIE VANSOVEJ	50
4.1 <i>Sirota Podhradských</i> – prvý ženský román v slovenskom jazyku	52
4.1.1 <i>Sirota Podhradských</i> – rozbor hodnôt	52
4.1.2 Interpretácia románu	55
4.1.3 Ciele, funkcie a prínos románu <i>Sirota Podhradských</i>	56
4.2 Romantický historický obraz <i>Kliatba</i>	58
4.2.1 Román <i>Kliatba</i> a problém jeho žánrového označenia	59
4.2.2 Hodnotová škála v románe <i>Kliatba</i>	64
4.3 Román <i>Sestry</i>	66
4.3.1 Vzťah muža a ženy v dobovej spoločnosti	68
4.3.2 Postavenie ženy v spoločnosti a pri naplňovaní národných povinností	72
4.3.3 Pronárodné poslanie románu	74

4.4 Závěry	75
5 MEMOÁROVÁ PRÓZA V DIELE TERÉZIE VANSOVEJ	78
5.1 Genologické otázky nad „memoárovou“ prózou Terézie Vansovej	82
5.2 Reflektovanie hodnôt v dielach <i>Ján Vansa a Terézia Medvecká,</i> <i>rod. Lange</i>	90
6 REFLEXIA TVORBY TERÉZIE VANSOVEJ V SLOVANSKOM LITERÁRNOM KONTEXTE DANEJ DOBY	95
6.1 Reflexia literárnej tvorby T. Vansovej v slovenskom kontexte	96
6.1.1 Literatúra a národ	97
6.1.2 Vajanský a aplikácie ruského vzoru v slovenskom literárnom prostredí	99
6.1.3 Slovenské periodiká a ženské autorky	100
6.1.4 Vajanský a zapojenie žien v koncepcii národnej osvety	101
6.1.5 „Načo sú tie ženské časopisy?“	103
6.1.6 Prvý ženský časopis <i>Dennica</i>	105
6.2 Vansová v slovanskom kontexte	107
6.2.1 Vansová a český kontext	107
6.2.2 Vansová a južní Slovania	111
6.2.3 Vansová a ruský kontext	111
6.2.4 Vansová a poľský kontext	112
6.2.5 Vansová a ostatné krajiny	113
7 ZÁVER	116
SUMMARY	122
BIBLIOGRAFIA	125
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	135

1 ÚVOD

„Ambíciou autora je (vy)tvoriť také umenie, ktoré komunikuje so skutočnosťou a on, autor, má vôľu do nej sám aktívne vstupovať. Schéma autorovej predstavy o (možnosti, kvalite, dosahu) jeho zásahu do skutočnosti bude rozličná, čo závisí od možností, aké autor ako subjekt zosobňuje, pretože v podstate chce ‚svoju‘ skutočnosť buď spoluvytvárať, alebo chce o nej vypovedať. I táto polarita dokáže autorovi ‚predurčiť‘ genologické zázemie jeho autorskej dielne a vnútrotextový priestor pre látkový, tematický a problémový záber, ku ktorému sa prikloní, aby dotváral prostredníctvom umeleckého textu svoju ontológiu a noetiku života, jestvovania a činov.“¹

Umenie, a beletria ako jeho súčasť, je ako každý komplexný sociokultúrny jav funkčne multidimenzionálny, vzťahovo prepojený s inými kultúrnymi (a umeleckými), sociálnymi, politickými fenoménmi. Komplexnosť literárneho diela sťažuje snahu literárnej vedy (vzhľadom na súčasné hodnotiace hľadiská – hodnoty) i snahu literárnej historiografie (vzhľadom na literárny vývin v rámci národnej, nadnárodnej či celosvetovej literárnej platformy) o jeho úplné zhodnotenie obdobnými požiadavkami komplexnosti hodnotiacich pohľadov zohľadňujúcich jeho možnú (a obvyklú) funkčnú multidimenzionalitu.

Literatúru, beletriu nevnímajúc, ako formu (písomnej a masovej) komunikácie na linke autor – čitateľ je možno v rámci daného spoločenského diania vnímať ako efektívny spoločenský činiteľ, a komunikačný akt možno v takom prípade považovať za funkčne determinovaný informačný tok od autora k čitateľom – k spoločnosti všeobecne, k národu či inej vymedzenej spoločenskej skupine. Literatúra

1 ŽEMBEROVÁ, V. *Tematizovanie spoločenskej reality v prozaickom texte (Autor, text, ideológia, spoločnosť)*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. 2005. Č. 4. [online]. [cit. 27. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/2005/iai/zemberkova.pdf>.

tak v súlade s autorským zámerom pôsobí navonok, voči svojmu okoliu, je spoločensky angažovaná – vzdeláva, agituje, propaguje (niekedy aj vo forme propagandy), stáva sa hodnotovým nosičom. Empiricky nespochybniteľný spoločenský vývoj túto sociokultúrnu funkcionálnu činí časovo, priestorovo a autorsko-osobnostne podmienenou.

Zatiaľ čo vyššie uvedené funkčné chápanie v zásade beletriu neodlišuje od iných foriem masovej komunikácie, beletria ako umelecká forma inherentne nesie (*ex definitione* dominantnú) estetickú hodnotu a plní funkciu sprostredkovateľa estetického zážitku. Beletristické dielo, ak ho môžeme takto dôvodne označiť, je artefakt individuálnej ľudskej tvorivosti, autorskej umeleckej invencie. Ako pokazuje J. Mukařovský², táto estetická hodnota umeleckej spisby pôsobí funkčne dovnútra – nesleduje mimoumelecké výsledky, ale jej realizáciu a naplnením je samotná percepcia a vyvolaný bezprostredný estetický zážitok³. Literatúra je v tomto ohľade samoučelná.

Uvedená hodnotová dialektika literárneho diela sa ako teoretický koncept v skutočných aplikáciách značne rozostreje, estetická funkcia a mimoestetické hodnoty sa realizujú zároveň v rámci jednoty literárneho diela, vzájomne na seba vplývajú a determinujú sa, ich jednoznačná identifikácia a kategorizácia je obvykle nemožná či aspoň značne nedokonalá (nemožno hovoriť o dichotómii)⁴. Pohľadom literárnej historiografie na literárny vývin napriek tomu možno sledovať ako identifikačný, „symptomatický“ znak jednotlivých literárnych prúdov, smerov, hnutí, generácií a pod. práve špecifický vzťah a pomer estetických a mimoestetických hodnôt nesených ich literárnymi dielami (a to v širokej variantnosti od esteticky hodnotovo „puristických“ avantgardných literárnych smerov hlásajúcich heslo *l'art pour l'art* až po literárne epochy, v ktorých je literatúra úzko zviazaná s určitou politicko-spoločenskou ideológiou, plniac funkciu jej propagácie či až propagandy na úkor jej estetických hodnôt, napríklad umelecký program československého socialistického realizmu 50. rokov 20. storočia⁵).

Terézia Vansová (1857 – 1942) ako osobnosť slovenského kultúrneho diania druhej polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia bola subjektom (pomerne) rozsiahleho výskumného záujmu a jej meno nie je neznáme ani laickej verejnosti.

2 Pozri: MUKAŘOVSKÝ, J. *Cestami poetiky*. Praha. Československý spisovateľ. 1971. 368 s.

3 Tibor Žilka definuje estetický zážitok takto: „*Estetický zážitok je reakcia na umelecké dielo vo forme subjektívneho pruhu estetickéj činnosti, ktorý má objektívny základ v tom, že to isté dielo vyvoláva podobné zážitky u viacerých čitateľov. Je to jedinečný proces spätosti fantázie a citu, pričom fantáziu sa priznáva hlavný význam pri emocionálnej reakcii.*“ ŽILKA, T. *Poetický slovník*. Bratislava. Tatran. 1987. S. 326.

4 Zo všeobecnej literárno-estetickéj perspektívy môže byť uvedená hodnotová dialektika vnímaná ako prejav dialektiky obsahu a formy literárneho diela (Pozri: VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovateľ. 1984. S. 72 – 73).

5 Citácia kritiky estetickéj hodnoty takýchto literárnych diel D. Tatarkom z *Démona súhlasu*: „z básnikov sa stali zlievači, ktorí nevlasťnú zvonovinu odlievali do obecných kadlubov.“ TATARKA, D. *Démon súhlasu*. Bratislava. Slovenský spisovateľ. 1969. S. 13.

I keď na Teréziu Vansovú nie je zvyčajne zabúdané ani v rámci prehľadových literárno-historických diel, je možné sledovať prevažujúce tendencie nahliadania na T. Vansovú optikou historiografie a nachádzania jej významu a prínosu v jej mimoliterárnych snahách, oceňujúc predovšetkým jej osvetovú, publicistickú, národnobuditeľskú činnosť a jej výsledky. Táto nespochybňovaná pozícia a impakt T. Vansovej v dobovom slovenskom spoločensko-kultúrnom prostredí pravdepodobne ústi i do jednostrannosti hodnotenia jej literárnej tvorby, v rámci ktorého je predovšetkým poukazované na jej mimoestetické hodnoty implikované práve Vansovej ostatnou činnosťou vo verejnom prostredí. Ak sa pokúšajú niektorí literárni historici evaluovať tvorbu T. Vansovej z pohľadu literárnej estetiky a jej esteticko-umeleckého prínosu do vývinu slovenskej literatúry, zväčša sa obmedzujú iba na poukázanie absencie autorkinho esteticko-umeleckého programu, estetickkej identity jej tvorby a zrejmu recepciu zahraničných dobových literárnych tendencií. I keď je z hľadiska literárnej histórie všeobecne prijímaný záver o tom, že T. Vansová nie je signifikantnou autorskou osobnosťou svojej generácie, skutočne hlbšej literárnoteoretickej analýze jej tvorby sa literárna veda skôr vyhýbala.

Terézia Vansová, tak ako ju približuje literárna historiografia, je z hľadiska svojho osobnostného profilu výnimočnou postavou svojej doby a slovenského literárneho prostredia. V období nasledujúcom po období národného obrodenia a literárneho romantizmu, pre slovenské prostredie mimoriadne umelecky, kultúrne (ale i politicky) plodného, keď napriek početným snahám dochádza najmä z dôvodov politických k ústupu z dosiahnutých pozícií, keď dochádza k reformulácii literárno-estetických noriem smerujúc k nastupujúcemu obdobiu slovenského realizmu, začína ako jedna z prvých v slovenskom prostredí tvoriť autorka – žena, literárny samorast a samouk, pôsobiaci mimo dobových centier slovenskej kultúry, s obmedzenými kontaktmi na dobovú slovenskú inteligenciu⁶, napriek tomu s tvorivou potenciou a odhodlaním, ktoré sa pretavujú do kvantitatívne, ale i žánrovo bohatej literárnej produkcie (majúc na pamäti i jej ďalšiu bohatú činnosť v iných oblastiach verejného života).

Vansová je v priebehu svojej tvorby konfrontovaná, ako každý slovenský literát danej doby, so spoločenskou a v našom prostredí i s politickou realitou, spoločenskými zmenami a výzvami (zachovanie a presadenie slovenskej národnej a kultúrnej identity, prechod od feudálnej spoločnosti k spoločnosti občianskej, ekonomické premeny slovenského vidieka a mesta, otázka ženských práv), ktoré nutne (a v niektorých otázkach i z popudu dobovej literárnej kritiky predstavovanej najmä osobnosťou S. H. Vajanského) reflektovala. K tejto viac-menej spoločnej determinante dobovej literárnej tvorby pristupuje však špecifický osobnostný profil T. Vansovej (pohlavie, vzdelanie, rodinné, spoločenské a ekonomické zázemie

6 Obmedzenými kontaktmi chápeme to, že Vansová žila dlhé roky mimo kultúrne centrá slovenského života a jej komunikácia s dobovou inteligenciou bola odkázaná na osobnú korešpondenciu.

a súvisiace životné skúsenosti), ktorý svedčí záveru o zámernej spoločenskej (mimoestetickej) funkcii jej diel.

Vychádzajúc z myšlienky, že každé literárne dielo vždy, či už cielene, alebo mimovoľne, odráža sústavu hodnôt svojho tvorca „*nebo ztvárňuje autorův přístup k nim*“;⁷ predpokladáme validáciu tejto hypotézy v predloženej publikácii, zároveň sa v rámci nášho výskumu budeme snažiť identifikovať a verifikovať stanovený axiologický katalóg (mimoestetických) hodnôt, ktoré sú v literárnej tvorbe T. Vansovej prítomné s autorským zámerom ich propagácie a apologetiky. Ten je podľa našich predpokladov (i vzhľadom k šírke, kvantite a dĺžke Vansovej literárnej tvorby) pomerne široký:

- osveta a vzdelávanie (najmä žien a ľudových vrstiev),
- ženská emancipácia (v kresťansky obmedzenej forme),
- obrana slovenskej národnej a kultúrnej identity,
- propagácia slovanskej (predovšetkým česko-slovenskej) vzájomnosti,
- presadzovanie mravných zásad (najmä vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia).

Vychádzajúc z axiomatickej jednoty literárneho diela, jeho obsahu i formy, jeho estetických i mimoestetických hodnôt, na základe evaluácie predchádzajúcich hypotéz sa pokúsime analyzovať genologický kontext axiologického pozadia Vansovej literárnej tvorby, ich presah do jej žánrového rozsahu, ale i do originálnych žánrových modifikácií.

1.1 Využitie metódy výskumu

Ak teda chceme určitým spôsobom demonštrovať Vansovej estetický a axiologický prínos v slovenskom a slovanskom literárnom priestore, nesmieme opomenúť biografickú metódu výskumu, ktorá pomôže jednoduchšie pochopiť zámery, ako i stimuly autorky, ktoré sa podieľajú na formovaní jej tvorby. Práve biografická metóda dokáže „*suggestivně přiblížit umělcovu osobnost a osvětlit temné stránky jeho díla poukázáním na biografické souvislosti*“⁸, pretože, ako bolo naznačené vyššie, umelcov život a jeho pôsobenie sa istým spôsobom vždy pretavuje i do jeho diela. S rozhodnutím využitia biografickej metódy výskumu bolo kľúčové spoznať Vansovú ako osobnosť nielen z doteraz napísaného a zverejneného, ale spoznať i Vansovej osobnosť v užšom kontexte. Túto príležitosť poskytli rozsiahle archívne materiály nachádzajúce sa v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, kde sa okrem

7 VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. S. 38.

8 POSPÍŠIL, I. *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie*. Trnava. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. 2010. S. 15.

iného nachádzajú rukopisy Vansovej diel, cenné podklady pre knihu Margity Václavíkovej-Matulayovej (*Život Terézie Vansovej*), ktoré sama Vansová poslala Václavíkovej-Matulayovej ako materiál pre jej pripravovanú dizertačnú prácu, ktorá neskôr vyšla knižne. Archívne zložky obsahujú aj výstrižky z novín, ktoré si T. Vansová odkladala – tie tvoria články o nej samotnej, ale rovnako i články, ktoré Vansovú zaujali. Obzvlášť cenná je odoslaná i prijatá korešpondencia T. Vansovej. Vansová žila mimo dobové slovenské kultúrne centrum – Turčiansky sv. Martin, ale ako svedčí dochovaná korešpondencia, mala snahu ostať v intenzívnom kontakte ako so slovenskou, tak i so zahraničnou inteligenciou. Rovnako i jej funkcia redaktorky mala dopad na to, že dostupná korešpondencia je mimoriadne rozsiahla. Vďaka tomu možno z jednotlivých listov skúmať nielen Vansovej kontakty so svetom, ale máme možnosť dozvedieť sa viac o jej plánoch, aktivitách, ako aj o každodennom živote a názoroch, ktoré v listoch adresovaných najbližším priateľom a rodine prezrádzala.

Početné jednodenné, ako i dlhodobejšie pobyty v SNK v Martine s cieľom spoznávania Vansovej minulosti boli využité aj na bližšie štúdium periodika Dennica, ktoré v mnohom vypovedá o Vansovej snahách a vyvíjaných zámeroch adresovaných dobovej slovenskej žene. Aby bolo možné správne interpretovať informácie o živote a tvorbe skúmanej autorky, bolo rovnako podstatné spoznať detailne i dobové kultúrohistorické pozadie doby, v ktorej autorka žila, ale rovnako žiaduce bolo i detailne spoznať tvorbu, filozofiu a názory Svetozára Hurbana Vajanského, ako autora kľúčového a výrazne ovplyvňujúceho Vansovej tvorbu aspoň v jej počiatkoch a samozrejme i ako vedúcu osobnosť slovenského literárneho života v poslednom štvrtstoročí 19. storočia. Čiastkovo je možné v práci nájsť i tendenciu porovnávať Vansovej tvorbu s ďalšími relevantnými autormi a predovšetkým autorkami slovenského i mimoslovenského literárneho a kultúrneho prostredia. Komparatívnu metódu výskumu sme využili predovšetkým na potvrdenie našich zistení o Vansovej špecifickom prístupe k čitateľovi i k samotnej tvorbe.

Práve s prihliadnutím na dobové podmienky, možnosti a úlohy ako na kľúčové determinanty Vansovej tvorby sme sa rozhodli vychádzať aj z metódy integrovanej žánrovej typológie, majúcej svoje korene v Ústave slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, ktorá „*hledá v literárním textu propojení estetické a sociální reality: chce navrátit literárnímu textu jeho původní synkretický význam jako pramenu informací o společenské realitě a současně jako artefaktu, který má estetickou platnost.*“⁹ Metóda integrovanej žánrovej typológie prepája sociálne vedy s filológiou, a to je prístup, ktorým sa chceme vydať v predloženej publikácii. Vansová ako autorka, ale i osvetová pracovníčka nie je neznáma persóna. Jej tvorba bola určitým

9 POSPÍŠIL, I. – GAZDA, J. – HOLZER, J. *Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie.* Brno. Masarykova univerzita. 1999. S. 8.

spôsobom obchádzaná,¹⁰ čo súvisí s tým, akú poetiku si autorka vybrala. My sa budeme snažiť na pozadí zistených informácií o dobovej realite a spisovateľkinom živote reflektovať príčiny vzniku autorkiných diel v tom tvare, jazyku, rozsahu, v akom vznikali, a tým vlastne ponúknuť nové vysvetlenia výberu Vansovej poetiky s prihliadnutím na dobovú realitu a podmienky v danom areáli. Metódu integrovanej žánrovej typológie sme si vybrali na základe rozhodnutia realizovať náš výskum práve s prihliadnutím na žánrový výber Vansovej diel. Vansovej tvorba je zo žánrového hľadiska mimoriadne rozvetvená, preto nebude možné sa venovať všetkým žánrom v rovnakej miere, ale uprednostníme rozsiahlejšie diela, v ktorých boli odklony najpozoruhodnejšie a najciteľnejšie. Okrem úvodných kapitol, ktoré poukazujú na determinanty Vansovej tvorby, sa budeme v predloženej publikácii venovať predovšetkým spomienkovým žánrom, žánru cestopisu, ale neobídeme ani román, pričom každý z predstavených okruhov bude bližšie analyzovaný a interpretovaný v samostatnej kapitole. V každom z predstavených žánrov Vansová ignoruje tradične zaužívané a pre dané obdobie príznačné žánrové schémy a na základe vlastného úsudku o potrebách pre slovenskú čitateľskú obec vytvára svoje žánrovo netypické diela v slovenskom jazyku.

Posledná sceľujúca kapitola je tvorená so zámerom ponúknuť pohľad na Vansovú zo širšej, a teda nielen slovenskej, ale celoslovenskej perspektívy a určiť, aký status táto autorka zastávala v spoločnosti, aké boli jej ciele a čo boli popudy k jej aktivitám a tvorbe. V tejto kapitole je podstatné si všimnúť minimálne kontakty Vansovej s ďalšími slovanskými národmi, ktoré neboli doteraz bližšie skúmané a sú v širšom meradle zanedbateľné, napriek tomu pri našom výskume Vansovej ako osobnosti a jej tvorivej práce v mnohom dotvárajú a vysvetľujú smer jej tvorivého a spoločenského úsilia.

10 Slovenský literárny vedec Ján Števček v 90. rokoch priznáva svoju vlastnú chybu, keď Vansovej román *Sivota Podhradských* (prvý slovenský román pre ženy) nezaradil do jeho rozsiahlej práce *Dejiny slovenského románu* (1989).

2 TERÉZIA VANSOVÁ V LITERÁRNOHISTORICKOM KONTEXTE

Medzi literárnovedné východiská sme sa rozhodli zaradiť tri podkapitoly vyextrahované z Vansovej tvorby a života, ktoré výrazne zasahujú do formovania jej práce. Vybrali sme tie faktory a oblasti života či tvorby, ktoré sú podstatné pre pochopenie ďalšej argumentácie v predloženej monografii. Cieľom tejto kapitoly nie je poukázať na niečo nové, neprebádané, ale upriamiť pozornosť na známe, možno dnes čiastočne obchádzané činitele, ktoré považujeme za podstatné pri vysvetľovaní jedinečnosti Vansovej axiologického a estetického prínosu v slovenskej literatúre 19. a 20. storočia.

V prvej podkapitole *Formovanie osobnosti a spisovateľky Terézie Vansovej* sú uvedené tri zásadné skutočnosti vychádzajúce z Vansovej osobného života, ktoré zásadne ovplyvnili autorkinu literárnu tvorbu. Základnou inšpiráciou, prečo sa venovať Vansovej a jej konceptu literárnej estetiky, bolo široké žánrové rozpätie prozaických textov. Dá sa povedať, že pre Vansovú neexistovali hranice, ktoré by obmedzovali jej tvorbu v genologickom chápaní, tým je táto autorka výnimočná. Napriek tomu nebolo možné v práci genologicky obsiahnuť detailne všetko to, čo spisovateľka svojim čitateľkám ponúkla. Preto sa vybraným žánrom, ktoré nebudú ďalej v publikácii rozoberané, venujeme v druhej podkapitole. Snaha o reinterpretáciu Vansovej literárneho diela a potvrdenie jednotlivých tvrdení vhodnou argumentáciou si vyžaduje byť dokonale zoznámený s tým, čo bolo už o danej téme napísané, preto poslednou podkapitolou je recepcia tvorby Terézie Vansovej dobovou aj súčasnou slovenskou literárnou kritikou, pričom snahou bolo poukázať na podstatné práce venované Vansovej tvorbe. Jednotlivé čiastkové, ale napriek tomu zásadné postrehy k nami skúmanej problematike budú súčasťou ďalších kapitol.

2.1 Formovanie osobnosti a spisovateľky Terézie Vansovej

„Zámer zamyslieť sa nad osobnosťou autora logicky predpokladá vidieť ho v jeho súvislostiach, ktoré obsiahnu jeho tvorbu, život a činy, ale aj chápať ho na pozadí konkrétnych spoločensko-kultúrnych procesov.“¹¹

Napriek samotnému faktu, že Terézia Vansová patrí do kánonu slovenskej literatúry, minimálne úvodná časť predloženej monografie nemôže vynechať základné momenty zo života slovenskej spisovateľky, národovkyne a podporovateľky slovenskej vzdelanosti, ktoré formovali túto autorku ako osobnosť a prirodzene sa transformovali do jej literárneho diela.

Vansovej celoživotné pôsobenie ovplyvňujú predovšetkým tri výrazné fakty, ktoré podľa nášho názoru formujú Vansovej individualitu aj jej tvorbu. Prvým je rodinné zázemie. Vansová pochádzala z rodiny evanjelického farára, a práve farári a učitelia boli v 19. storočí považovaní za duchovných vodcov slovenského ľudu.¹² Andrej Mráz dokonca označuje úlohu žien z učiteľských a farárskych rodín priam za priekopnícku¹³, a to práve preto, že fara a škola bola „*temer jediným ohnískom kultúrnej činnosti po slovenských krajoch*“¹⁴ a z tohto prostredia regrutovaly sa i *prvé ženské národné a kultúrne pracovníčky*“¹⁵. Tento sociologický fenomén utváral Vansovej hodnotové normy, ako i náhľad na celý jej život. Vansovej povahu ovplyvňoval nielen vzdelaný otec, evanjelický kňaz Samuel Medvecký,¹⁶ ale i jej národne uvedomelá matka – Terézia Medvecká, rod. Lange¹⁷. Pre Vansovej osobnosť

11 ŽEMBEROVÁ, V. *Autorská filozofia Ludmily Podjavorinskej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 166.

12 KODAJOVÁ, D. *Vyššie vzdelanie dievčat na Slovensku v 19. storočí*. [online]. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>.

13 MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. S. 10.

14 „V Slatine žil rázovitý ľud, tvrdý a húževnatý, ktorý v svojom favárovi a v jeho rodine mal dobrých priateľov a radcov, okrem toho na slatinskú faru chodievali na návštevu prední slovenskí národovci (i Andrej Sládkovič, A. H. Krčméry a iní) a literárne diela domáce i inorečové mali tu horlivých a chápaných čitateľov.“ MATLIAR, K. *Život a dielo Terézie Vansovej*. In: Živena. 1937. R. 27. Č. 3. S. 75.

15 MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. S. 10.

16 Vansová ho v diele *Terézia Medvecká, rodená Langeová* opisuje: „*Život jeho bol činný, pohyblivý a pre ľud veľmi významný. Ľud miloval ‚pána otca‘ i pri jeho prísnosti, ba bezohľadnosti. S pravdou nikdy neotáľal, preto mal aj nepriateľov. Jeho telesná sústava bola sťa zo železa, no i tú podryla smrť. Umrel ako pravý, veriaci kresťan.*“ VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká, rodená Langeová*. [online]. [cit. 27. 1. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medvecká-rodena-Langeová/1.

17 Václavíková-Matulyová dokonca píše, že už Vansovej matka písala krátke veršiky. Otázkou ostáva, nakoľko je táto informácia založená na pravde a nakoľko je iba fantáziou veľkej obdivovateľky Vansovej: „*V týchto nemeckých poetických pokusoch vybúri bolesť svojich devätnástich rokov a – prvá v svojom rode dáva svojim deťom poéziu do vena.*“ Pozri: VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 11.

vývoj bolo podstatné, že dostala potrebné vzdelanie¹⁸ – jeden rok na známom súkromnom dievčenskom ústave slečny Fábryovej v Rimavskej Sobote a jeden rok na súkromnej škole Karola Orfanidesa v Banskej Bystrici, ktoré následne prehľbovala samoštúdiom umožneným v rodinných podmienkach fary. V prostredí fary ostáva Vansová i po svadbe, tentokrát vďaka svojmu manželovi Jánovi Vansovi.

Druhá rozhodujúca skutočnosť je smrť jej jediného syna. Smrť dieťaťa nie je v druhej polovici 19. storočia neobvyklou záležitosťou¹⁹, v živote vzdelanej ženy strednej vrstvy mohla mať táto skutočnosť svoj špecifický význam. Pre Vansovú, ale i Šoltésovú, z českého prostredia pre Karolínu Světlú, Boženu Němcovú znamenala strata dieťaťa impulz, ktorý sa zmenil na popud na vkročenie do literárnej tvorby alebo na základe takéhoto zásahu do psychiky ženy vzniká u literátky prelomové dielo. Pre Vansovú znamenala strata syna jeden z podnetov na rozvinutie jej tvorby²⁰, ale aj ako jej ďalšia motivácia na život po tak bolestnej strate, ako je pre ženu smrť dieťaťa: „*Zomrelo dieťa, odišlo, ale tu je národ, ktorý potrebuje obetavé ruky a hlavy*“²¹.

Vansová si síce v priebehu života prisvojí dcéru Václava Vraného, to je však v dobe, keď bola Vansová ako spisovateľka už etablovaná, aj preto svoje novonadobudnuté ambície a aj určitú pozíciu pravidelnej prispievateľky do slovenských periodík neopúšťa: „*Olgu, dcéru českého učiteľa Václava Vraného, si bezdenní manželia vzali k sebe po smrti jej matky a od dvoch rokov vychovávali ako vlastnú dcéru.*“²² Vzhľadom na túto skutočnosť je možné predpokladať, že osvojená dcéra Oľga v neskoršom veku pomáhala zaisťovať Vansovej dostatok času na písanie a podporné ženské osvetové aktivity, a to práve aj v dobe, keď o 11 rokov starší manžel T. Vansovej – Ján Vansa, prekonával viaceré zdravotné problémy.

S Jánom Vansom a Oľgou Vranou súvisí tretia relevantná životná skutočnosť ovplyvňujúca Vansovej tvorbu. Je to nepriaznivá finančná situácia v rodine po smrti Jána Vansu, ktorú zapríčiňuje spoluvlastníctvo zadlženej trafiky: „*O trafikku sa*

18 Výuka v súkromných dievčenských ústavoch v 19. storočí venovala pozornosť predovšetkým komunikačným zručnostiam v nemeckom alebo maďarskom jazyku, ktoré zvyšovali šance uspieť na sobášnom trhu, ale v ponuke boli i hodiny francúzštiny, náboženstva, mravouky, kreslenia, hudby, spevu a tanca, prípadne i histórie, cirkevných dejín a zemepisu. Pozri: KODAJOVÁ, D. *Vyššie vzdelanie dievčiat na Slovensku v 19. storočí*. [online]. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>.

19 Ešte začiatkom 20. storočia umiera z 1 000 živo narodených detí celá pätina. Pozri: MASÁROVÁ-JESENSKÁ, M. *Pôrodnosť a úmrtnosť nemluviat na Slovensku*. Živena. R. 27. Č. 2. S. 37 – 41.

20 Až po smrti syna začína Vansová prispievať do periodík pravidelne a zároveň i častejšie. Počiatok tvorby datujeme na rok 1875, kedy uverejňuje *Moje piesne* v Orlovi, následne píše príspevky týkajúce sa výchovy dieťaťa, zaznamená si do denníka pocity spojené s materstvom, avšak výraznejšie pokračuje v tvorbe až po smrti syna Ludovíta (1876 – 1881).

21 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 75.

22 ŠUCHOVÁ, X. *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*. Forum Historiae. 2009. Roč. 3. Č. 1. [online]. [cit. 19. 5. 2014]. Dostupné online: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/suchova.pdf>.

spočiatku delili s bývalým francúzskym legionárom, ktorého tam dosadil referent pre legionárske záležitosti v úrade MPS Jozef Gregor Tajovský. Obe ženy mali s obchodným spoločníkom mnoho nezhôd; ustavične si sťažovali na jeho nezariadený život a zlé hospodárenie. Podnik bol v dlhoch; neskôr bolo proti vdove Vansovej, ako majiteľke, zavedené dokonca súdne pokračovanie. Bola uvalená pokuta, hrozila exekúcia.²³ Ako Vansová sama píše, legionár Tomka narobil „také dlhy, že 3 – 4 domy by na ich vyplatenie nestačili“²⁴. Vzniknutá situácia spôsobila, že na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia Vansová sama iniciovala vydávanie svojich diel, a teda sama oslovuje vydavateľov a v roku 1929 dokonca kontaktuje Maticu slovenskú s požiadavkou, že jej chce odpredať všetky práva na svoje knihy.

Finančné problémy však neprivedli autorku iba k rozšíreniu a znovuvydávaniu jej diel, ale toto náročné obdobie donútilo spisovateľku znovu sa vrátiť k rozpracovaným románom spreď troch desaťročí; vznikajú tak predovšetkým dva romány – *Sestry* a *Kliatba*, a zároveň je autorka iniciovaná k ďalšej tvorbe a vydáva knižné diela, ktoré dovtedy vyšli len časopisecky (napr. cestopis *Pani Georgiadesová na cestách*).

Tieto tri mimoliterárne skutočnosti interferujú historické podložie života autorky a priamo sa odrážajú v jej tvorbe svojím špecifickým spôsobom, tým zapríčínajú vznik takej Vansovej a takých diel, ktoré poznáme dodnes.

2.2 Žánrové rozpätie tvorby Terézie Vansovej

„Vansová ako spisovateľka je zaujímavá aj tým, že sa práve v dobe pre našu literatúru najchudobnejších mala chuť pustiť do odvážnejších, u nás netradičných tém. Rozhodla sa vyplňať voľný literárny priestor na poli mnohých žánrov...“²⁵

S predloženým citátom Marcely Mikulovej nemožno nesúhlasiť, dokonca je možné tvrdiť, že Vansová je svojím žánrovým rozpätím priam charakteristická a predovšetkým dodnes špecifická. Nasledujúce úvahy sú preto venované znázorneniu komplexnosti Vansovej žánrového rozpätia.

Pri skúmaní žánrových foriem Vansovej literárnej umeleckej tvorby je potrebné vziať do úvahy dva závažné a vzájomne prepojené činitele. Vansová ako autorka žila mimo dobové kultúrne centrum Slovákov – Turčiansky sv. Martin, čomu možno pripisovať následok, že vplyv prevládajúcich dobových tendencií v slovenskej literatúre je u Vansovej oslabený. Obmedzené podliehanie obecným žánrovým

23 Op. cit.

24 VANSOVÁ, T. [úryvok z listu]. Dostupné v: LA SNK: 198 AB 4.

25 MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a „pragmatickým“*. In: VANSOVÁ, T. *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 248 – 256.

tendenciám dáva Vansovej tvorbe väčšiu plasticosť. Druhým faktorom je Vansovej dôvera vo vlastné spisovateľské schopnosti, ktorú dokladajú viaceré úryvky z rozhovorov či dochovanej korešpondencie a sú prístupné v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice: „*V dobe mojej mladosti bol to M. Dumný-Bachát*²⁶. *Čítala som jeho veci, ale cítila som, že by som sama vedela krajšie písať než on, zolašte novely.*“²⁷

Tieto dva faktory spôsobujú, že vo väčšine autorkiných diel akoby absentovala žánrová vyhranenosť, ktorá by autorku nútila pridržovať sa istých pravidiel v snahe dosiahnuť umeleckú hodnotu diela z hľadiska dobových estetických parametrov. Vansová sa nesnaží o formálnu dokonalosť svojich diel, na ktorú, ako opätovne sama upozorňuje, nemá ani časové možnosti. Kvalitatívnym meradlom (predovšetkým v počiatkoch tvorby) sa pre Vansovú stal samotný čitateľ, ktorému svoju tvorbu venovala a s ktorým v rámci svojej spoločenskej činnosti komunikovala. Čitateľom bola pre Vansovú predovšetkým slovenská menej vzdelaná žena. Táto otvorenosť v písaní v spojení s vlastnou sebadôverou spôsobila po viacerých stránkach, že Vansovej umelecká tvorba sa v dobe svojho vzniku vymyká normám a dobovým očakávaniam, vďaka čomu možno jej tvorbu vo viacerých momentoch, vzhľadom na dobu svojho vzniku, označiť zo žánrového hľadiska za originálnu. Počas svojho tvorivého obdobia, ktoré datujeme od jej sedemnástich rokov až po jej smrť, dokázala Vansová svojou tvorbou obsiahnuť všetky literárne druhy – lyriku, epiku i drámu.

Začiatky Vansovej umeleckej tvorby sú späté s básnickou produkciou,²⁸ pričom prvé lyrické básne s prírodnými motívmi a ponáškou na ľudovú pieseň nachádzame uverejnené v Orlovi²⁹ (1875) podpísané ako „Terezka M.“ Poézii ostáva Vansová verná len krátke obdobie. Niekoľko básní nájdeme ešte v nemeckom periodiku *Karpathenpost*³⁰ vychádzajúcom v Kežmarku, v ktorom neskôr publikuje i kratšie články, následne sa však Vansová od poézie definitívne distancuje.

26 Bachát-Dumny bol v tej dobe vedúcim prozaickým autorom v časopise *Orol*. „*Dumného obrázky z veľkomesta odohrávali sa vo vyšších spoločenských vrstvách (podobne ako nemecké sentimentálne romány, o ktoré sa opieral).*“ Pozri: KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava. SAV. 1965. S. 522.

27 FILIP, A. – KÁLAL, M. *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. In: Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

28 Práve básnická tvorba bola i formou, ktorou sa verejne po prvý raz literárne prezentovali slovenské ženy. Krátky rozsah zjednodušoval začínajúcim autorkám samotnú tvorbu a zároveň vo výbere formy možno badať romantické tendencie. „*V roku 1842 vydal J. M. Hurban prvý ročník almanachu Nitra v češtine ako Dar dcéram a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezka obětovaný. Po prvýkrát sa tu pod básňami objavilo päť ženských mien a pseudonymov, ktoré sa verejne prihlásili k slovenskému literárnemu hnutiu.*“ ZELENKOVÁ, A. *Ženy v 40. rokoch 19. storočia (slovenská Nitra a české Pomněnky)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) *Problémy slovakistiky v zrcadle areálové filologie*. Brno. Tribun EU. 2010. S. 65.

29 TEREZKA M. *Moje piesne*. *Orol*, časopis pre zábavu a poučenie. Č. 10. 1875. S. 263.

30 Jednou zo známejších diel tohto obdobia je báseň *Verklungen*, v ktorej mladá spisovateľka líči svoj žiaľ zo straty jediného syna.

Tak ako pre obdobie, v ktorom Vansová tvorila, tak i pre samotnú spisovateľkinu tvorbu je kľúčová predovšetkým epická tvorba. V období po smrti jej syna (1882) sú pre Vansovú typické krátke, autorsky menej náročné prozaické formy rozličného tematického zamerania prezentované predovšetkým črtami, humoreskami, besednicami, poviedkami, ale i prípadnými úvahami, ktorých cieľom bolo skôr zaujať a pobaviť. Alexander Šimkovič toto obdobie umeleckých pokusov a „testovania“ autorkiných umeleckých postupov a preferencií z 80. a počiatku 90. rokov 19. storočia výstižne označuje obdobím „rozpačitého prešľapovania“³¹. Hoci toto obdobie chronologicky korešponduje s obdobím prvej vlny slovenského literárneho realizmu, Vansová sa svojou tvorbou čiastočne vymyká trendu diktujúcemu témy. Z tematického hľadiska sa Vansovej krátka próza vyznačuje heterogénnosťou, do ktorej spadá próza nadväzujúca na spoločenskú epiku šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov prezentovaná často s iróniou, vtipom, obsahujúca veľakrát i vzrušujúce tajomno, ktoré pripomína vo Vansovej formulácii skôr rozprávkovú tvorbu. Nevyhýba sa však ani závažnejším témam, predovšetkým z oblasti manželského či iba ľúbostného života, s presvedčením ale vždy zastáva prísne hľadisko kresťanskej morálky. Hoci tieto témy badať už v jej kratších útvaroch, častokrát závažnejšie témy presahujú svojím rozsahom do strednej epiky, v ktorej Vansová získava priestor na prehĺbenie a dokonalé vykreslenie postavy a tematiky, čím realizuje svoje spisovateľské sebavedomie a estetické cítenie.

Tak ako pre ďalšiu tvorbu, aj vo vybraných kratších prácach možno u Vansovej badať inšpiráciu reálnym svetom, ktorú autorka v snahe zatraktívnenia jeho obsahu, nie výnimočne, dofabuluje, aby priniesla percipientovi vzrušujúci čitateľský zážitok. Rovnako možno hodnotiť aj jednu z jej menej známych krátkych próz – poviedku 2888³², ktorá reaguje na dobovo vyhotené slovensko-maďarské vzťahy, tému pomerne bežnú, na spracovanie ktorej ale zvolila v slovenskej dobovej literatúre marginálne umelecké postupy rodiaceho sa sci-fi s motívom cestovania v čase. Nosná až prehnane akcentovaná národnostne-politická je idea, ktorá dielo esteticky zasiahla, ako si všimla spätne i sama autorka: „Teraz sa mi to vidí, že je to hodne prehnané, ale v tom čase sme už i také myšlienky prechovávali“³³. Autorka využívala snovú techniku, typickú práve pre fantastickú literatúru 20. storočia, na premiestnenie sa do budúcnosti (konkrétne do roku 2888), v ktorej sa ocitla ako muzeálny exponát „obsah sna tvorí v podstate slávnostná reč, ktorá je paródiou na nesčíselné šovinistické prejavy vtedajšej oficiálnej maďarskej propagandy, reč preniknutá iróniou a sarkazmom“³⁴.

31 ŠIMKOVIČ, A. *Krátka próza Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 206.

32 Poviedka bola uverejnená v roku 1887 v *Slovenských pohľadoch* na stranách 261 – 270.

33 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 198 D1.

34 MAZÁK, P. *Typológia prózy Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 200.

Predkladané krátke a stredné prozaické útvary publikovala Vansová v periodickej tlači – predovšetkým v Národných novinách a Vajanského „omylom“³⁵ i v Slovenských pohľadoch³⁶. Z časopiseckej tvorby mali osvetový a častokrát výchovný charakter publicistické žánre uverejňované neskôr v Dennici³⁷.

„Predkládejte čtenáři, co se mu líbí...“³⁸ píše v svojej veršovanej poetike *L'Art poétique* (1674) Nicolas Boileau-Despréaux (1636 – 1711). Akoby pridržajúc sa tohto pravidla, prináša Vansová do slovenskej literatúry novú formu románu – román určený primárne pre ženy – *Sirota Podhradských* (1889), ktorý sa stal jej vôbec najznámejším dielom. Odhodlanie Vansovej napísať román bolo v danej dobe neočakávaným rozhodnutím, prirodzene však vyplývalo z dovtedajších bohatých autorských, ale aj čitateľských skúseností spisovateľky, a čo je dôležitejšie, román reagoval na potreby ženskej čitateľskej obce.

Vansová bola skutočne dostatočne jazykovo vybavená na čítanie nielen slovenskej a českej, ale aj nemeckej, maďarskej a neskôr i ruskej literatúry, ktorú neraz dáva do pozornosti vo svojej korešpondencii i v samotnej umeleckej tvorbe – z ruskej literatúry čítala napr. L. N. Tolstého a jeho *Vojnu a mier* či *Annu Kareninu*, od M. J. Lermontova vyzdvihuje najmä *Hrdinu našich čias* a naopak o M. F. Dostojevskom sa nevyjadruje pochvalne. Čítala a obľubovala i ďalšie populárne romány svojej doby ako *Janu Eyrovú* od Charlotte Brontëovej (v origináli *Jane Eyre* v roku 1847 pod pseudonymom Currer Bell) či *Bena Hura* (1880) od Lewa Wallacea, ale i romány Charlesa Dickensa, Björnstjerne Björnsona a, samozrejme, z domácich autorov Svetozára Hurbana Vajanského. Autorka ovplyvnená kraľujúcim žánrom 19. storočia sa túži aspoň žánrovo vyrovnáť svojim vzorom a napísať vlastný román i napriek nesúhlasu okolia (sám manžel, Ján Vansa, jej radí, aby na tú „nezmyselnú myšlienku“ – napísať román, vzniknutú vplyvom západnej tvorby, čo najrýchlejšie zabudla).

Výber ženského sentimentálneho románu ako triviálnej formy nemožno pripisovať iba autorkinej záľube v sentimentálnych nemeckých románoch reprezentovaných predovšetkým Eugéniou Marlittovou, vl. m. Eugéniou Johnovou³⁹ (1825 – 1887). Vansová si uvedomovala absenciu obdobných diel v slovenskom jazyku

35 Prvý článok, ktorý bol uverejnený v Slovenských pohľadoch, poslala Vansová Vajanskému na uverejnenie v inom periodiku. Vajanský ho však „omylom“ uverejňuje v Slovenských pohľadoch a odvtedy začína Vansová pravidelne posilať články na uverejnenie aj do Slovenských pohľadov.

36 Napriek tomu, že v Národných novinách a Slovenských pohľadoch vychádza prevažná časť Vansovej kratšej tvorby, rovnako autorka prispieva i do ďalších periodík, a to napríklad do Domu a školy, Obzoru, Priateľa dietok, ako i do českých Ženského sveta, Květov a Ženských listov.

37 Do krátkej, ale už nie pôvodnej, prózy patria i záznamy autorky o ľudových poverách povestiach a zvykoch, ktoré autorka počas svojho života zhromažďovala a postupne spracovávala.

38 BOILEAU-DESPRÉAUX, N. *Umění básnické*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné online: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/ESB092/um/boileau.pdf>.

39 V rozhovore s M. Kálalom a A. Filipom v roku 1927 Vansová na otázku: Kto na Vás najviac pôsobil? odpovedá: „*Je pochopiteľné, že na mladú ženu činila tiež veľký dojem Marlittová, ktorú som čítala v Gartenlaube*“

a zároveň dopyt po nich u slovenských čitateľiek. Z hľadiska prínosu k žánru románu v slovenskej literatúre všeobecne je nutné priznať Vansovej prioritné postavenie v danej variácii žánru. Z hľadiska hodnotového prínosu pre Vansovej tvorbu ako takú Ján Števček priznáva *Sirote Podhradských* prínos v jej, pre Vansovú netypickej, jednostrannosti – „v rešpektovaní autonómnosti jednotlivých vrstiev sentimentálneho románu“⁴⁰.

Po úspešnom prijatí prvého románu čitateľmi⁴¹ a čiastočne i dobovou kritikou⁴² sa Vansová snaží najfrekventovanejšiemu a najčítanejšiemu literárnemu žánru⁴³ venovať aj naďalej. Napriek faktu, že už na konci 19. storočia má pripravené podklady na dva ďalšie romány, oba predstavuje verejnosti až takmer o tridsať rokov neskôr, ide o romány *Sestry*⁴⁴ a *Kliatba*.

Výraznou a predovšetkým neopomenuteľnou zložkou Vansovej plodnej tvorby je žáner cestopisu, v rámci ktorého bola Vansová ako ženská autorka v slovenskej literatúre priekopníčkou, obdobne ako v žánri románu pre ženy. V tomto prípade je jej novátorstvo a špecifický prínos k žánru natoľko intenzívny, že sa o autorkine práce subsumovateľné pod tento žáner ešte aj dnes pomerne intenzívne zaujíma domáca i zahraničná literárna veda.⁴⁵ Žánrovo najvyhranenejší je cestopis *Pani*

a ktorá bola vtedy v móde.“ FILIP, A. – KÁLAL, M.: *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

40 ŠTEVČEK, J. *Sirota Podhradských. Biele miesta v Dejinách slovenského románu*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 212.

41 Jedným z faktov dokladajúcich úspech Vansovej ženského románu je aj záznam o tom, že *Sirotu Podhradských* chceli v roku 1930 sfilmovať. Pritom malo ísť o natočenie už zvukového filmu. VANSOVÁ, T. [archívny materiál]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

42 Ešte v decembri roku 1887 posielala Vajanskému list s prosbou o prečítanie dokončeného románu a podľa jeho mienky sa má autorka rozhodnúť, či bude písať ďalej, alebo sa stane gazdinou. Vajanský knihu nielen prijme, ale po jej vydaní publikuje v Národných novinách i pochvalnú recenziu: „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované s pilnosťou neúvednou láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni... Spisovateľka hladkým slohom, sympatickým tónom odhaľuje nám v objemnej knižke mnoho citov, ale neupadá v sentimentalnosť... Vansová podala nám dobrú, zábavnú, dobre písanú knihu – trochu upomínajúcu na zastaralú už románovú techniku nemeckú. Ale takéto reminiscencie sú nevyhnutné u nás, kde čítajú mnoho marlittiád a spielhageniád.*“ VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. Národné noviny. 1889. S. 83 – 84.

43 POSPÍŠIL, I. *Literárni genologie*. Brno. Masarykova univerzita. 2014. S. 27.

44 Pôvodný názov, pod ktorým dielo vychádzalo časopisecky v roku 1927 v Slovenskej krajine bol *Ariadne*, knižne vychádza v roku 1930 v Mazáčovej slovenskej knižnici už pod názvom *Sestry*.

45 Z najnovších štúdií môžeme spomenúť Janu Pátkovú a jej štúdiu *Trhliny v česko-slovenské vzájemnosti koncem 19. století na príklade cestopisu Terézie Vansové, Marcelu Mikulovú a jej články venujúce sa nielen Vansovej cestopisu Pani Georgiadesová na cestách – Pražská Vseslovanská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise; Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým; Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neského biedermeieru. Zo zahraničných ohlasov spomenieme Marcina Filipowicza a jeho štúdiu Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu alebo Mašu Zavrtanik: Semiotizácia potopisa Terézie Vansove.*

Georgiadesová na cestách, ktorému sa budeme podrobne venovať v samostatnej kapitole, naopak žánrovo konzervatívny je cestopis *Z rovín dolnozemsých*.

Ako už bolo uvedené, Vansová rada transformovala reálne udalosti do literárnej podoby, čo potvrdzuje i niekoľko jej biografických projekcií osôb z jej blízkeho okolia do rôznych epických žánrov. Týmto Vansovej prózam býva pripisovaný predovšetkým hodnotový prínos za literárne zakonzervovanie dokumentárnych faktov o dobových reáliách. Výraznejšie zarezonovali predovšetkým diela – *Ján Vansa* (pred knižným vydaním vychádzal v Slovenských pohľadoch pod názvom *Môj muž*); beletrizovaný životopis vlastnej matky *Terézia Medvecká, rodená Lange*, ale i ďalšie práce ako *Danko a Janko a Paľko Šuška*⁴⁶.

Paradoxom zostáva, že hoci Vansová opisovala životy svojich najbližších, svoj vlastný životopis v obširnejšej verzii nenapísala, ba dokonca ho odmietla napísať s odôvodnením, že by nemohol byť dostatočne príťažlivý pre čitateľov. Čiastočné informácie z jej života sú však zachytené vo vyššie uvedených spomienkových dielach. Prekvapivé zostáva, že Vansová si nepísala dlhodobejšie⁴⁷ ani vlastný denník, napriek tomu, že písanie denníkov bolo najmä pre 19. storočie veľmi populárnou činnosťou,⁴⁸ obzvlášť u vzdelanej ženy. Ak však nahliadneme do Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice, zistíme, že Vansovej denník sa akoby fragmentárne ukrýva v jej osobnej korešpondencii, ktorá (práve v prípadoch, kedy ide o listy odosielané blízkym priateľom) prezrádza o autorkinom živote rovnako veľa ako pomyselné denníkové zápisky, s tým rozdielom, že opisy jednotlivých príhod, nálad, zdravotného stavu a aktuálnych aktivít si čitateľ musí chronologicky usporiadať sám a až následne je možné si z nich vziať to podstatné.

„*Národné povedomie na slovenskom vidieku sa šírilo najmä divadelnými hrami, ale hier bolo veľmi málo. Vansovej známi, manželia Ruppeldtovi z Liptovského Sv. Mikuláša, ju zaúbe prosili o aktovku alebo dlhšiu hru na večierky, tak ju prinútili dať sa aj do dramatickej tvorby... Medzitým aj Karol Salva sa podujal obetavej úlohy vydávať sériu slovenských divadelných hier, v ktorej Vansovej *Svedomie* vyšlo ako prvé číslo.*“⁴⁹ Vansovej dramatickú tvorbu reprezentujú hry *Potopa* (1886, trojdejstvová divadelná hra pre deti), *V salóne speváčky* (1889)⁵⁰, *Svedomie* (1897, päťdejstvová dráma), *Lúbezni*

46 Pôvodne vyšiel v Dennici v rokoch 1903 a 1904 pod názvom *Paľko* s podtitulom *Drobnokresby zo zalazrinskej fary*.

47 V LA SNK sa nachádza Vansovej krátky denník, ktorý si Vansová písala po narodení syna. Ide iba o párstránkový zošit.

48 „*Je veľmi pravdepodobné, že nejpозději od počátku minulého století si každodenní události zapisovala snad každá žena z vyšších vrstev*“ LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha. Mladá fronta. 1999. S. 199.

49 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 114.

50 Z hľadiska aktuálnosti je zaujímavé, že hra *V salóne speváčky* (1889) sa dočkala premiéry až v roku 2014 v Bratislave. „*Nevieme dôvody jej neinscenovania. Môžeme sa iba skromne domnievať, že obdobie, v ktorom Vansová písala pre divadlo, bolo tak zahľadené do svojich národnostných a iných problémov, že takáto dramatika nebola vhodným nástrojom pre formovanie vlastenectva a slovenského jazyka.*“ Hra je o ambiciózne

hostia (1901, jednoaktovka), *Môj Jožko* (1906, trojdejstvá veselohra). Najvýraznejšiu pozornosť si iste zaslúži dráma *Svedomie*, ktorá sa stala populárnou a veľmi často hranou nielen dedinskou hrou⁵¹, nielen v dobe svojho vzniku, ale hraná a naďalej spracúvaná bola i po smrti autorky.

V neposlednom rade je potrebné zdôrazniť, že Vansová bola zároveň nielen plodnou autorkou krásnej literatúry, ale jej osobnosť, ako i celoživotné snahy charakterizujú aj články spadajúce pod vecnú literatúru, ktorými Vansová doslova vychováva slovenskú ženu 19. a 20. storočia. Praktické rady do domácnosti, ako i najnovšie trendy ženského sveta prezentované opätovne prostredníctvom periodík, najvýraznejšie jednoznačne v Dennici, si okamžite nachádzali ohlas u predpokladaných čitateľiek.⁵² Z tohto obdobia k týmto mimoumeleckým textom patria aj recepty, ktoré v roku 1914 po prvý raz vydala pod súborným názvom *Recepty prastarej matere. Nová kuchárska kniha*, kniha mala výrazný úspech, dočkala sa viacerých vydaní a dodnes je vyhľadávaným artefaktom.

Pokiaľ „s ohromným zvýšením počtu čtenárů v devatnáctém století přibýlo i žánrů“⁵³ je nutné brať do úvahy, že Vansová práve popri iných (edukatívnych, emancipačných a národno-ideologických) snahách reaguje i na tieto novovzniknuté potreby. Vansová ako vzdelaná osoba, napriek tomu literárny samorast, sa dokázala s touto situáciou vysporiadať prevažne podľa vlastných a čitateľských meradiel. Snáď

mladej umelkyni, ktorá sa rozhoduje medzi bohatstvom, kariérou a súkromným šťastím. MAŠLEJOVÁ, D. *Jedinečné spracovanie Vansovej*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné online: http://www.inba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600185&id=2646&p1=8819.

51 Vansovej *Svedomie* sa hralo v mestách a dedinách na celom slovenskom území. Václavíková-Matulaiová dokonca píše, že recenzia na Vansovej *Svedomie* vyšla i v istých amerických novinách. Pozri: VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 115. Viaceré spracovania hry ožívajú opätovne v roku 1937, a teda počas osláv 80. narodenín Vansovej. Hra *Svedomie* bola taktiež pripravovaná na rozhlasovú hru v roku 1982.

52 Poučné články v Dennici majú byť akosi veľmi skromnou náhradou toho, že sa Živene doposiaľ nedarilo otvoriť školu pre gazdiné. Sú to texty, ktoré sú obsahovo i formou prispôsobené širokej ženskej čitateľskej verejnosti, pre ktorú ich Vansová tvorí. Jednoduché rady z každodenného života ženy v domácnosti. Zaujímavé je, že už v tej dobe vytvára Vansová v Dennici priestor pre otázky žien a zároveň ich nezodpovedá sama, ale necháva možnosť odpovedať na všedné i nevšedné problémy slovenské ženy z celého vtedajšieho Rakúsko-Uhorska. Každý tak má možnosť vypočuť si viaceré názorov a rád. Otázky sa týkajú pre dnešnú dobu už kuriózných záležitostí, ako problém prepravy hydiny poštovou zásielkou, až po otázky takmer klasické a úplne bežné aj pre dnešnú dobu, ako je hyperaktívne dieťa, problémy s pleťou, či dokonca ako zoznamovať mladé dievčatá s mužmi a či sa mladé slečny majú učiť cudzie jazyky. K ľahšiemu, zábavnému, avšak zároveň i náučnému čítaniu musíme zaradiť aj články, ktorými redaktorka časopisu informuje o zaujímavostiach zo sveta. Rubrika nazvaná veľmi prosto *Všetli-čo* v sebe kumuluje ešte aj pre dnešného čitateľa širokú paletu záujem vzbudzujúcich informácií – ako prebiehajú zasnuby v Číne, čo je inkubátor, akým spôsobom vychovávajú svoje deti jednotlivé kmene Indiánov. Populárny bol tiež pravidelný stĺpček nazvaný *Cudzie slová*, ktorý si dokonca natoľko získal čitateľky, že pri jeho prípadnom vynechaní v danom výtlačku sa čitateľky prostredníctvom listov opätovne rubriky dožadujú. A práve v týchto článkoch tkvie jadro Vansovej osvetových snáh vtelených i do jej redaktorskej činnosti.

53 WELLEK, R. – WARREN, A. *Teorie literatury*. Olomouc. Votobia. 1996. S. 331.

i vďaka prítomnosti tejto vlastnej stupnice hodnôt je Vansová zo žánrového aspektu natoľko zaujímavá a zároveň stále čiastočne neprebádaná dodnes.

2.3 Recepčia Vansovej diela

Reakcie, či už čitateľské, alebo z radov dobových literárnych recenzentov, na Vansovej dielo, výrazne súviseli a značnou mierou sa podieľali i na jeho formovaní. Vansová ako autorka hodnotenia svojej tvorby sama vyhľadávala – a to ako v čitateľskej obci, tak aj medzi fundovanými kritikmi v literárnej sfére. Po Vansovej aktívnom zapojení sa do literárneho a kultúrneho života záujem ňu samotnú a jej práce prirodzene stúpa, čo sa odzrkadľuje v dobovej tlači.

Z literárnych kritikov je najzávažnejší vzťah Vansová – Vajanský, ktorý podrobne spracovávame v poslednej kapitole predloženej práce. Okrem iného sa Vajanský stáva minimálne strategickým sudcom, ktorého Vansová oslovila so žiadosťou o rozhodnutie, či má naďalej písať, alebo bude lepšie, aby sa stala gazdinou.⁵⁴ „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované s pilnosťou neúšednou, láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni,*“⁵⁵ píše Vajanský, ktorý týmto rozhodol o osude literátky. Pochvalne a uznanlivo sa o Vansovej literárnej práci vyjadroval ďalší koryfejský slovenského literárneho prostredia – Jozef Škultéty, ktorý ako redaktor Slovenských pohľadov a Národných novín si s Vansovou korešponduje často a napokon i sám o nej píše krátku štúdiu⁵⁶.

Samozrejme, nie všetky dobové recenzie literárnych kritikov reagujú na Vansovej dielo v pozitívnom zmysle⁵⁷. Na prelome 19. a 20. storočia je Vansová aktívnou spisovateľkou a redaktorkou. Z jej umeleckej tvorby sú najčastejšie rozoberané romány, v ktorých jej je často vyčítaná inklinácia k tvorbe nemeckých autoriek sentimentálnej prózy⁵⁸ a vlna kritiky sa v periodikách spustí aj po prvom vydaní časopisu pre ženy Dennica v roku 1898. Napriek tomu sa Vansová „presunula

54 Vansová poslala Vajanskému na posúdenie román *Sirota Podhradských*, pričom sama píše, že pokiaľ nebude román dobrý, tak s písaním skončí. VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1887-12-1]. Dostupné v: LA SNK: 138 J8.

55 VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. Národné noviny. 1889. S. 83 – 84.

56 Dnes ju môžeme nájsť v zbierke štúdií edične pripravenej Michalom Kocákom pod názvom *O realizme*.

57 „*Písala som, lebo som musela, lebo som bola čímisi nútená písať bez váhania, bez obavy. To bolo dobre – ale i nedobre. Teraz cítim, žeby som už asi nemohla väčšie dielo napísať, kritika, čili kritici mi vzali odvalu.*“ Pozri: KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo kníh o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. 1994. S. 242.

58 „*Pán Vlček tak mi dodal, že už ľazko mi napísať niečo na čo by on nemal poznámku, že motív vzatý je z Marlittovských románov alebo pravý opak toho, keď tvrdí, že všetko čo som napísala som musela prežiť.*“ Pozri: VANSOVÁ, T. *List Škultétymu*. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 49 AV 18.

medzi tie osobnosti v dejinách našej literatúry a kultúry prelomu dvoch storočí, mená ktorých sa objavujú, skloňujú, demonštrujú pri všetkom, čo sa od 70. po 30. a 40. roky nášho storočia stalo“⁵⁹. S výrazne pozitívnym pátosom komentuje činnosť prvých slovenských žien v roku 1920 Ján Lajčiak: „Že ambícia k čomu môže doviest človeka, toho príkladom sú slovenské ženy spisovateľky [...] Ani jedna z nich nemá vyšších akademických štúdií, a predsa nejedna z nich dopracovala sa výšky spisovateľskej takej, že nejeden slovenský intelligent, skončivší študia vysokých škôl musí sa pres týmito honorabilnými osobami hanbiť. Ich práca a ich produkcia sú integrálnou čiastkou slovenského kultúrneho života. Mám pred sebou osoby: Teréziu Vansovu, Ludmilu Riznerovu Podjavorinskú, Elenu Maróthy-Šoltész [...]“⁶⁰.

O ucelenú prehľadnú monografiu sa ešte počas života spisovateľky snaží Margita Václavíková-Matulayová, s autorkou pomerne intenzívne korešponduje od roku 1929, pričom hneď v počiatkoch prezrádza spisovateľke svoj zámer.⁶¹ Po rokoch zbierania a spracovávaní materiálov sa Václavíková-Matulayová dozvedela, že monografiu o Vansovej za podpory vydavateľstva Živena napíše dobový literárny vedec Andrej Mráz (*Literárne dielo Terézie Vansovej*) – (pôvodným zámerom Živeny mala byť podpora publikácie Václavíkovvej-Matulayovej).

V tom istom roku napokon vydáva svoju knihu aj Václavíková-Matulayová, záštitu nad vydávaním prebralo nakladateľstvo Slovenská liga, ktoré sa s Václavíkovou-Matulayovou dohodlo na popularizačnom spracovaní Vansovej životopisu, aby mohla monografia zaujať a osloviť širokú verejnosť. Práve táto skutočnosť zapríčinila, že tomuto spracovaniu Vansovej životopisu bol vyčítaný „slávostný pátos, bombastickosť“⁶² či „trocha viac ako by malo byť, ženskej mäkkosti a trocha subjektívnosti“⁶³, ale na druhej strane mu bolo priznané i uznanie za sprístupnenie knihy širokým masám.

Hoci spracovania vyšli súbežne, je nutné zdôrazniť, že ponúkli dve rôzne svedectvá o už skutočne etablovanej autorky. Václavíková-Matulayová ako stredoškolská profesorka pôvodne zamýšľa svoju prácu koncipovať ako habilitačnú prácu. Napriek tomu dohoda s nakladateľstvom knihu časťami pretvára akoby do rozprávkového príbehu o bojovníčke za slovenský národ Terézii Vansovej: „*na námestí slobodného kráľovského mesta Zvolena, poníže evanjelického kostola, v susedstve zemianskej rodiny Feketovskej začiatkom XIX. storočia stál čudný, pošmurný poschodový*

59 ŽEMBEROVÁ, V. *Terézia Vansová a literárna veda*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 246.

60 LAJČIAK, J.: *Slovensko a kultúra*. Bratislava. Slovenská evanjelická augsburského vyznania teologická akadémia v Bratislave. 1920. S. 211.

61 Ich vzájomná korešpondencia je dodnes dostupná v Literárnom archíve SNK v Martine.

62 KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo kníh o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 244.

63 *Slovenské knihy*. Polední list 11, č. 163. 1937. S. 8.

dom, spustlý, s okenicami napoly zamurovanými,⁶⁴ pričom je táto tendencia citeľná najmä pri opisovanom období detstva Vansovej: „Večer potom dievčenská izbička premení sa na rozprávkový zámok, v ktorom dievčatko voľne pradie svoje sny“⁶⁵. Autorka mapuje celý Vansovej život, pričom neopomína ani najvýraznejšie literárne momenty, ako je vydanie románu *Sirota Podhradských*, založenie a redigovanie *Dennice a Slovenskej ženy*, avšak oveľa viac ako literárna tvorba ju zaujíma psychika autorky. Mrázova monografia *Literárne dielo Terézie Vansovej* vychádza v roku 1937, a teda ako to v úvode spomína i sám autor, ako výročná publikácia k 80. narodeninám autorky. Hodnota predloženého diela je predovšetkým v komplexnom poňatí Vansovej ako osobnosti, ale i spisovateľskej entity. Autor sa nesústreďuje iba na reflektovanie literárneho diela, hoci práve jeho charakteristika tvorí viac než 2/3 knihy. V svojej práci neopomína ani biografickú metódu, ktorá pomáha dodnes poznávať pozadie Vansovej tvorby, robí to však bez nadbytočného citového zafarbenia.

Doteraz azda najvýraznejším počinom o vytvorenie fundovaného dialógu o Vansovej ako osobnosti a Vansovej diele bolo uskutočnenie vedeckého sympózia o živote a diele Terézie Vansovej, ktoré sa uskutočnilo pri príležitosti 50. výročia smrti spisovateľky 8. – 9. októbra 1992 v Trenčianskych Tepliciach. Prednesené referáty boli neskôr vydané Maticou slovenskou vo vedeckom zborníku – *Literárny archív* 29 – 30.⁶⁶ Súbor tvorí celkovo 15 štúdií, ich prínosom je rozmanitosť prístupov k spracovaniu predloženej problematiky.⁶⁷

O prinavrátanie záujmu o Vansovej osobnosť a literárnu tvorbu nielen do centra vedeckého záujmu sa v novom miléniu v slovenskom kontexte pričínili predovšetkým dva vzájomne súvisiace činitele. Prvým je feministická organizácia *Aspekt*, ktorá v rámci svojej vzdelávacej a publikačnej činnosti vydala v periodiku *Aspekt* neprehliadnuteľné množstvo článkov spájajúcich sa s osobou a prácou Terézie Vansovej⁶⁸ a zároveň za najvýraznejší počín možno považovať vydanie čítanky

64 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. S. 5.

65 Op. cit., s. 37.

66 KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. 1994. 372 s.

67 Súčasťou súboru štúdií sú príspevky: V. Petrik: *Ženy spisovateľky*; P. Mazáč: *Typológia prózy Terézie Vansovej*; A. Šimkovič: *Krátka próza Terézie Vansovej*; J. Števec: *Sirota Podhradských (Biele miesta v Dejinách slovenského románu)*; M. Kocák: *Vansovej román Kliatba*; J. Noge: *Poznámky k Vansovej románu Sestry a niektorým otázkam vydávania jej diela*; P. Vongrej: *Bibliografické projekcie Terézie Vansovej*; L. Čavojský: *Pani Vansová na cestách (divadelných)*; M. Kovačka: *Vansovej Dennica (Skica ku genéze)*; E. Hleba: *Vansovej „Slovenská žena“*; T. Kaššayová: *Na margo genézy kníh o Terézii Vansovej*; V. Žemberová: *Terézie Vansová a literárna veda*; Z. Profanová: *Vzťah Terézie Vansovej k tradičnej ľudovej kultúre*; M. Majtán: *O jazyku Terézie Vansovej*; K. Schlosárová: *Literárna pozostalosť Terézie Vansovej*.

68 Napríklad: HOLLÝ, K. *Genéza Dennice, prvého ženského časopisu na Slovensku*. *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 62 – 71.; CVIKOVÁ, J. *Po boku muža a národa*. *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 71 – 79.; ŠALIGOVÁ, A. *Združovanie a spolkový život žien na Slovensku: od polovice 19. do polovice 20. storočia*. *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 51 – 62.

Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách v roku 2011. Kardinálny prínos predstavenej publikácie predstavuje citlivý výber menej konvenčnej časti Vansovej tvorby, ktorá však najmä zo žánrového hľadiska predstavuje kľúčovú časť autorinho diela. Editorky čítanky, Jana Cviková a Jana Juráňová, tak aj v roku 2011 „oživujú“ a predstavujú verejnosti 3 rozsiahle úryvky z Vansovej diel – cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách*, spomienkovej prózy *Ján Vansa* a románu *Kliatba*. Záverečnú časť čítanky tvoria ukážky z Vansovej osobnej korešpondencie, ktorá doposiaľ nebola ako samostatný celok vydaná.⁶⁹

Premostenie z oddychového čítania smerom k literárnej vede predstavujú aj dve odborné štúdie literárnej vedkyne Marcely Mikulovej, ktoré poukazujú na význam predložených ukážok v slovenskej literatúre.⁷⁰ Vyššie spomenutými štúdiami autorka len nadväzuje na svoje bádanie zameriavajúce sa predovšetkým na obdobie slovenského realizmu, ktoré sa v posledných rokoch špecifikovalo na tvorbu ženských autoriek, pričom táto aktivita vyústila až do napísania samostatnej publikácie o ženských autorkách – *Tri spisovateľky* (E. M. Šoltéssová, T. Vansová, B. S. Timrava), ktorá vyšla v roku 2016 vo vydavateľstve VEDA.

Mikulová sa ako jedna z mála slovenských literárnych vedkýň začala dlhodobo zaujímať o žánrovú problematiku Vansovej tvorby, čím v slovenskom prostredí znovuoobnovila zvýšenú pozornosť o autorku z prelomu storočí i na začiatku 21. storočia.

Aj napriek prekvapivo vysokému počtu Mikulovej štúdií o Vansovej⁷¹ sa táto literárna vedkyňa v svojich prácach čiastočne opakuje a v štúdiách sa venuje pri-

69 Dochovaná korešpondencia T. Vansovej je uložená v Literárnom archíve SNK a hoci nebola doposiaľ vydaná ako samostatný celok, mnohé listy boli publikované v rámci iných zverejnených osobných korešpondencií ako napríklad: *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského. Výber z listov; Výber I: Moje deti. Sedemdesiat rokov života. Korešpondencia. Články* (Elena Maróthy Šoltéssová) alebo *Listy Jozefa Škultétyho 1 a 2*.

70 M. Mikulová v čítanke uverejňuje dve svoje štúdie: *Závažnosť „veselého cestopisu“ a Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*.

71 MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 303 – 306; MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neskorého biedermeieru*. In: GÖRÖZDI, J. – MAGOVÁ, G. (eds) *Tvorivosť literárnej recepcie*. Bratislava. Veda. 2008. S. 42 – 47; MIKULOVÁ, M. *Historia, egzotyka i idylla w powieści Vansovej Kliatba: Klatwa*. Prace Filologiczne. 2010. T. 59. S. 289 – 302; MIKULOVÁ, M. *Vansovej neskorý biedermeier*. In: MIKULOVÁ, M. *Kapitoly zo slovenského realizmu: Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Bratislava. Univerzita Komenského. 2010. S. 119 – 126; MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová: 1857 – 1942*. In: MIKULOVÁ, M. *Kapitoly zo slovenského realizmu: Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Bratislava. Univerzita Komenského. 2010. S. 117 – 118; MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“*. *Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách (1896 – 1897)*. In: ZAJAC, P. – HUČKOVÁ, D. *Sondy do slovenskej literatúry 19. storočia*. Bratislava. Kalligram. 2011. S. 396 – 418; MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“*: *Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách*. Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu. 2011. R. 58. Č. 1. S. 1 – 15; MIKULOVÁ, M. *Pražská Vseslovenská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise: Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) *Literární historiografie a česko-slovenské vztahy: Brněnské texty k slovákistice XIV*. Brno. Tribun EU. 2011. S. 63 – 70.; MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým : história, exotika a idyla vo Vansovej románe Kliatba*. In:

márne Vansovej a jej zaradeniu do literárno-historického kontextu, Vansovej cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách* ako ideologickému cestopisu a žánrovému vymedzeniu románu *Kliatba*. Jej prínos je však nespochybniteľný pri rozširovaní povedomia o Vansovej nielen v slovenskom kontexte – so štúdiami vystúpila na niekoľkých zahraničných konferenciách a svoje príspevky preložila do angličtiny, ale i napríklad poľštiny.

S výnimkou vydavateľstva Aspekt a prác Marcely Mikulovej bola v súčasnej literárnej vede Vansovej tvorbe prikladaná pozornosť skôr sporadicky. Ešte v roku 1998 vydal Peter Glocko 5-dejstvovú dramatickú hru *Kliatba čierneho anjela*⁷², v ktorej autor priamo odkazuje na Vansovej román *Kliatba*. Katarína Pekaríková neskôr v nadväznosti na obe diela publikuje štúdiu *Román Terézie Vansovej v intertextuálnych vzťahoch súčasnej slovenskej drámy*⁷³, v ktorej sa venuje problematike pretextu a jeho novodobému spracovaniu. V roku 2009 Glocko svoju hru transformuje do historického románu, ktorý vydáva pod názvom *Kliatba čierneho anjela alebo Diablov testament*.

O priblíženie neľahkých životných skúseností Terézie Vansovej na pozadí medzivojnového obdobia sa pokúša historička Xénia Šuchová v svojej štúdii *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*⁷⁴, ktorá môže pre literárneho vedca priniesť nové nazeranie na jednotlivé motívy v spisovateľkinej tvorbe, ktoré boli výrazne ovplyvnené práve historickými okolnosťami. Spoločensko-historický prínos, ako i osobitné miesto tejto výraznej spisovateľky a kultúrnej aktivistky v rámci dobovej spoločnosti dokazuje aj to, že v práci Karola Hollého *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia* sa heslo „Vansová“ vyskytuje presne 92-krát. Najnovšie sa tvorbe Terézie Vansovej venuje i česká slovakistka Jana Pátková.

Medzi aktuálnejšie literárnovedné štúdie zamerané predovšetkým na Vansovej netypické postupy v zaužívaných žánroch v dobe svojho vzniku, ako štúdie zamerané

TARANENKOVÁ, I. Strach a hrôza : podoby hororového žánru. Bratislava. Ústav slovenskej literatúry SAV. 2011. S. 75 – 91.; MIKULOVÁ, M. Medzi „krásnostrašným“ a „pragmatickým“: Terézia Vansová: *Kliatba*. In: VANSOVÁ, T. Slovenka doma i na cestách. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 248 – 256.; MIKULOVÁ, M. Závažnosť „veselého cestopisu“: Terézia Vansová: *Pani Georgiadesová na cestách*. : VANSOVÁ, T. Slovenka doma i na cestách. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 161 – 172.; MIKULOVÁ, M. *Reálne zlo v románových kulisách: doslov*. In: VANSOVÁ, T. *Kliatba: historický romantický obraz zo začiatku devätnásteho storočia*. Bratislava. Cathedra. 2012. S. 177 – 191.

72 GLOCKO, P. *Kliatba čierneho anjela*. In: MAŤAŠÍK, A. (ed.) *Súčasná slovenská dráma 1997 – 1998* (Historické hry, I. zväzok). Bratislava. Národné divadelné centrum. 1998. S. 5 – 109.

73 PEKARÍKOVÁ, K. *Román Terézie Vansovej v intertextuálnych vzťahoch súčasnej slovenskej drámy*. In: FEDOROVÁ, S. – HEJK, J. – JEDLIČKOVÁ, A. (eds) *Mezi deklamovankou a románem* (Proměny žánrů v české a slovenské literatuře). Praha. 2006. [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2005/sbornik/Pekarikova.pdf>.

74 ŠUCHOVÁ, X. *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*. Forum Historiae. 2009. R. 3. Č. 1. [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné online: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/suchova.pdf>.

2 Terézia Vansová v literárnohistorickom kontexte

na redaktorskú prácu T. Vansovej možno zaradiť práce autorky predloženej publikácie,⁷⁵ pričom sa jednotlivé štúdie v modifikovaných verziách stali aj priamou súčasťou tejto monografie.

75 GUNIŠOVÁ, E. *Žánrové rozpätie tvorby Terézie Vansovej*. Slavica litteraria. Brno: Masarykova univerzita, 2015. R. 18. Č. 2. S. 169 – 179; GUNIŠOVÁ, E. *Fenomén ženského cestopisu v slovenskej literatúre*. In: GUNIŠOVÁ, E. – PAUČOVÁ, L. (eds) *Slovanský literárny svet: kontexty a konfrontácie I*. Brno. Masarykova univerzita. 2015. S. 67 – 76; GUNIŠOVÁ, E. *K problematike zrodu a formovania prvých ženských periodík na slovenskej literárnej pôde*. In: TEPLAN, D. (ed.) *Literárny život v minulosti a dnes*. Nitra. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2015. S. 219 – 232; GUNIŠOVÁ, E. *The Historical and Social Role of the First Slovak Women's Periodical „Dennica“*. In: MCGREEVY, M. – RITA, R. (eds) *CER Comparative European Research 2015 – International Scientific Conference for Ph.D. students of EU countries*. London. Science Publishing. 2015. S. 283 – 286; GUNIŠOVÁ, E. *Kategória rozprávača v cestopise Terézie Vansovej*. In: POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M. (eds) *Kontexty literárnej vedy VI*. Brno. Tribun EU. 2016. S. 133 – 143; GUNIŠOVÁ, Eliška. *Modifikácia žánru ženského románu v slovenskej literatúre*. In: GUNIŠOVÁ, E. – PAUČOVÁ, L. (eds) *Slovanský literárny svet: kontexty a konfrontácie II*. Brno. Masarykova univerzita. 2016. S. 75 – 83. GUNIŠOVÁ, E. *Román Kliatba a jeho miesto v tvorivom profile T. Vansovej*. In: URKOM, A. (ed.) *Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája VII*. Budapest. ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet. 2019. S. 45 – 47.

3 CESTOPISNÁ PRÓZA TERÉZIE VANSOVEJ

„[...] opis podróżniczy nie jest jedynie relacją z momentalnych obserwacji jednostkowych, ale także uogólniającą wypowiedzią poznawczą, określającą stosunek podmiotu k rzeczywistości.“⁷⁶

Pokiaľ neprístupujeme k výskumu cestopisu iba ako k dokumentu zachycujúcemu objektívnu realitu, ale začneme sa sústrediť na estetickú hodnotu diela (charakteristickú pre krásnu literatúru), ktorá je založená práve na originálnom autorskom spracovaní daného literárneho diela, prichádzame k záveru, že Vansovej originálny prístup spracovania cestopisu výrazne zasahuje do dobového vývoja tohto hraničného žánru.

Rudimentárnym východiskom pre náš výskum cestopisnej prózy Terézie Vansovej sú tri základné kategórie z teórie prozaického textu – rozprávač, fabula a sujet, postava, prostredníctvom ktorých objavujeme jedinečnosť Vansovej cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách* s podtitulom *Veselý cestopis do Prahy*. Táto trojica formujúcich činiteľov nás priviedla k rozhodnutiu zamerať sa v predloženej kapitole predovšetkým na:

- cestopis zo žánrového hľadiska, snahou bude skúmať odklony a originálne zásahy autorky kontaminujúce tradičné žánrové vymedzenie cestopisu digresiami charakteristickými pre iné literárne žánre;
- cestopis z tematického hľadiska, predložené dielo je významné tým, že neslúži iba ako faktografický materiál, a teda iba ako opis cesty skupiny Slovákov na Národopisnú výstavu v Prahe, ale dielo zároveň reflektuje i dobovo aktuálne problémy, ktoré Vansová ako spisovateľka pokladala za dôležité predkladať svojim čitateľkám;

76 NIEDIELSKI, C. *O teoretických literárnych tradíciách prózy dokumentarnej*. Torun. 1966. S. 21.

- napokon sa zameriame na kategóriu rozprávača, ktorý je podľa našich zistení kľúčovým nástrojom na realizáciu literárno-osvetových zámerov autorky a z toho dôvodu je poňatý výrazne atypicky.

Tieto tri činitele možno chápať ako Vansovej cieleňú modifikáciu cestopisného žánru, ktorou chcela priniesť dielo špecificky zamerané pre ženské publikum.

3.1 Niekoľko poznámok ku genéze cestopisu

Cestopis možno definovať ako jeden z najstarších žánrov. Jeho vznik je podmienený cestovaním a túžbou sa o dané zážitky, ako i o samotný opis neznámej krajiny, podeliť so širším okolím. Cestovanie a motív cesty, putovania možno nájsť v celom priereze dejín až do súčasnosti. Už „v *Biblii* motív cesty patrí k najzákladnejším, počítajúc vyhnáním Adama a Evy z ráje [...]“⁷⁷. „Za najstaršiu cestopisnú knižku sa pokladá *Oboplávanie od kartáginského moreplavca Hannona*.“⁷⁸

Rovnako majú cestopisné zápisky svoje významné miesto v stredoveku. Dodnes toto obdobie reprezentujú všeobecne známe diela ako *Milión* (1298) Marca Pola.⁷⁹ Dokumentárny charakter majú aj cestopisy písané v renesancii a baroku. Výrazný zlom nastáva až v 18. storočí. Osvietenstvo je obdobie, kedy je primárne zameranie cestopisu vedecké, kým osobné zážitky z cestovania nie sú v cestopise žiaduce⁸⁰, po prekonaní osvietenského (pozitivistického) obdobia začína byť v cestopise podstatný aj „vnútorný priestor“ autora cestopisu. Cestopis tak vo výraznejšej miere začína plniť dvojakú úlohu – ako text vychádzajúci z objektívnej reality s deklarováňm účelom zachytiť a dokumentárne opísať, informovať a približovať neznáme a vzdialené miesta či udalosti, avšak zároveň v cestopise popri opisovanom objekte⁸¹ začína obsahovo expandovať i samotný subjekt, ktorý cestu absolvuje, a tak sa cestopis beletrizuje a subjektívizuje, čím sa zvyšuje jeho literárna

77 JANIEC-NYITRAI, A. *Svět mezi řádky. Kapitoly o cestopisech Karla Čapka*. Nitra. 2011. S. 8.

78 KLÁTIK, Z. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1968. S. 21.

79 Op. cit., s. 21.

80 „Modelový osvietenský cestopis tíhl k objektivizujúci deskripci neznámeho priestoru. Cestovateľ se při psaní neměl odchýlit od toho, co sám pozoroval, poznal nebo k čemu sám pronikl. V zájmu přísné objektivity z osvietenských cestopisů často zcela mizela postava cestovatele a žánr nabýval podoby encyklopedie, která směřovala především ke geograficko-historicko-statistickému představení země.“ FAKTOROVÁ, V. *Mezi imaginací a poznáním*. Host. Měsíčník pro literaturu a čtenáře. Č. 6. 2008. [online]. [cit. 26. 5. 2015]. Dostupné online: <http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2008/6-2008/mezi-imaginaci-a-poznanim>.

81 Pokles zájmu o deskriptívny cestopis možno pripísať i rozšíreniu fotografie, ktorá v konečnom dôsledku nahradzovala subjektívne podané a častokrát snád i nepresné opisy. „Najstaršou zachovanou fotografiou je známy *Pohľad z okna z roku 1826*.“ BEREZINA, S. *História a princípy tvorivej fotografie*. In: *Tvorivý učiteľ fyziky V. Národný festival fyziky 2012*. Košice. 2012. [online]. [cit. 5. 5. 2015]. Dostupné online: http://sfs.sav.sk/smolenice/pdf_12/05_berezina.pdf.

a estetická hodnota⁸² i napriek tomu, že počiatkový prerod žánru cestopisu z čisto dokumentárnej do beletrizovanej podoby sprevádza istá nedôvera v samotný žáner, ktorá vyviera predovšetkým z rozkolísaného postavenia cestopisu ako literárneho žánru.

Podobný charakter cestopisu, kumulujúci v sebe dokumentárnosť, ale aj subjektívnosť vo forme opisu zachytenia vlastných zážitkov, či dokonca i vyššie ideové poslanie v zmysle proklamovania myšlienky slovanskej vzájomnosti predstavuje dielo *Pani Georgiadesová na cestách* a aj preto stojí v centre našej hodnotovej a interpretačnej pozornosti.

Autorka cestopisu, Terézia Vansová, nadväzuje na žáner, ktorý bol vo formujúcej sa slovenskej literatúre už zakorenený. Fenomén utvárania novodobého slovenského cestopisu datuje Zlatko Klátik, autor doteraz najvýznamnejšej literárno-vednej publikácie mapujúcej žáner cestopisu v slovenskej literatúre, na obdobie medzi klasicizmom a romantizmom, pričom jeho vývoj je podmienený rozvojom samotného písomníctva, tlače, periodík a, samozrejme, i spisovnej verzie slovenského jazyka.

Na konci 19. storočia má po slovensky písaný cestopis pevné postavenie predovšetkým v periodikách a teší sa priazni čitateľov.⁸³ Tento jav možno badať nielen u mužskej časti obyvateľstva, ale záujem o príbehy z ciest, ako i o samotné cestovanie sa objavuje aj v ženských kruhoch,⁸⁴ ktoré tak nadväzujú na populárnu vlnu tiahnucu sa celou Európou v priebehu celého 19. storočia:⁸⁵ „*V našej dobe, kde jest cestování tak velice v módě, stala se nějaká ta feriální cesta v rodinách měšťanských téměř potřebnou, ba co více, zvykem; nejen úředník, velice zaměstnaný advokát, učitel, také lékař, spisovatel, kupec dopřeje si, pokud jen možno, zasloužených férií. Všeobecná touha cestovat opojila celý svět.*“⁸⁶ Napriek tomu bol samotný zámer cesty ešte stále podmienený najmä mužským elementom. V 19. storočí ženy totiž najčastejšie cestovali práve so svojím mužom, prípadne za svojím mužom, ktorý bol odcestovaný. V kombinácii s ďalšou typickou činnosťou vzdelanej vrstvy 19. storočia – písaním

82 V slovenskej literatúre môžeme ako príklad uviesť Jozefa Ľudovíta Holubyho, ktorého cestopisy uverejňované v Slovenských pohľadoch predstavujú spojenie vedeckých článkov z oblasti botaniky s osobnými, často i humornými, zážitkami z ciest prevedenými do písanej podoby. Subjektívnosť vypovedaných osobných zážitkov ostáva príznačná i pre cestopisy Matúša Fila z Ruska a strednej Ázie. Pozri: KLÁTIK, Z.: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1968. S. 234 – 237.

83 Op. cit., s. 233.

84 Názorným príkladom záujmu o cestovanie môžu byť aktivity Amerického klubu dam v Prahe, ktoré jednak umožňovali ženám vypočuť si prednášky venované opisu zahraničných ciest, ale rovnako klub organizoval i niekoľkodňové výlety do blízkeho okolia Prahy.

85 K rozšíreniu trendu cestovania aj na dlhé vzdialenosti výrazne prispel tiež samotný rozvoj verejnej dopravy a následné celkové zjednodušenie cestovania i na veľké vzdialenosti.

86 *Cestovní zavazadla*. Nové mody. Praha. Nákladem A. Hynka. 1889. Č. 17. S. 3.

osobných denníkov⁸⁷, ktorá pre vzdelané ženy znamenala takmer neodmysliteľný rituál, postupne v európskom priestore vznikali už aj ženské cestopisné denníky. Denníková forma cestopisu nielen posilňovala autenticitu samotnej výpovede, ale rovnako možno tvrdiť, že žáner cestopisu a denníka spája spoločný kompozičný prvok – chronológia.⁸⁸

V slovenskom kontexte sú podmienky na rozvoj literatúry výrazne determinované i politickým usporiadaním strednej Európy, čo sa prejavuje nielen v literatúre, ale v slovenskej kultúre celkovo. Na slovenskom území⁸⁹ prebiehalo primárne štúdium stále v maďarčine alebo v nemčine. Rovnako vyššiu, a teda i vzdelanejšiu vrstvu obyvateľstva predstavovali predovšetkým zástupcovia hlásiaci sa k maďarskému národu. V tomto období, kedy v slovenskej literatúre nachádzame ešte len prvé zmienky o tvorbe žien⁹⁰, slovenskému národu najbližšej – v českej literatúre⁹¹ je už žena – spisovateľka vnímaná pomerne prirodzene a rovnako i jej tvorba dosahuje vyššiu umeleckú kvalitu.⁹²

3.2 Žánrové presahy cestopisu – cestopis ako žáner na rozhraní

Cestopis ako epický žáner je z genologického hľadiska široko definovaný. Súvisí to s jeho premenlivosťou v diachrónnom vnímaní, keď sa z prevažne spravodajskej formy zaznamenávania objektívnych poznatkov o ďalekých cestách stáva nejasne vyhranený žáner s častými presahmi do iných žánrových foriem. Výsledkom je priblíženie žánru cestopisu k ďalším žánrom dokumentárnej aj umeleckej tvorby – typické sú záznamy z ciest vo forme listov, denníkových zápiskov, ale i epickej skladby vo veršoch, románu, novely, črty a podobne.

87 „V 19. století jsou ženské deníky v celé Evropě vcelku běžnou záležitostí [...]“ LENDEROVÁ, M. *A ptáš se knížko má... Ženské denníky 19. století*. Praha. Triton. 2008. S. 19.

88 KLÁTIK, Z. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. S. 54.

89 Nepresným termínom slovenské územie označujeme približné dnešné hranice Slovenskej republiky v dobovom Rakúsko-Uhorsku.

90 „V roku 1842 vydal J. M. Hurban prvý ročník almanachu Nitra v češtine ako *Dar dcéram a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezka obětovaným*. Po prvýkrát sa tu pod básňami objavilo päť ženských mien a pseudonymov, ktoré sa verejne prihlásili k slovenskému literárnemu hnutiu.“ ZELENKOVÁ, A. *Ženy v 40. rokoch 19. storočia (slovenská Nitra a české Pomněnky)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) *Problémy slovistiky v zrcadle areálové filologie*. Brno. Tribun EU. 2010. S. 65.

91 Dôvodom, prečo zohľadňujeme predovšetkým vplyv českého elementu a porovnávame ho s dobovou situáciou v slovenskej sfére je skutočnosť, že slovenskí autori vždy inklinovali predovšetkým k českému kultúrnemu priestoru, tvorivá práca „bratského“ národa – českých spisovateľov – mala na slovenských tvorcov vždy najintenzívnejší dopad. Inak to nebolo ani v literárnej tvorbe prvých slovenských autoriek.

92 Pokiaľ nás zaujíma práve žáner cestopisu, ako príklad môžeme uviesť Némcovej cestopisnú prózu *Obrazy z okolí Domažlického*, ktorá vychádzala časopisecky v 40. rokoch 19. storočia.

Táto skutočnosť sa podpisuje aj na tematickom zameraní cestopisu, pretože vo chvíli, keď začína byť pre čitateľa podstatnejšie spracovanie cestopisu ako jeho informatívna funkcia, začína byť medzi čitateľmi populárnejší typ cestopisu, ktorý percipientovi neponúka iba opis exotického priestoru. Čoraz populárnejšie sú kratšie formy cestopisu tematicky sústredené na cesty do blízkyh a čitateľovi dostupných destinácií, pričom čitateľova pozornosť sa upriamuje na originálne spracovanie subjektívnych zážitkov.

Môžeme sa nazdávať, že Vansová sa opierala o fakt, že v 19. storočí záujem o cestopis vrcholil.⁹³ Vychádzajúc z faktu, že cestopis ako žáner vďaka svojmu obsahu založenému na fascinácii človeka novým, cudzím priestorom, ktorý inicioval jeho zmyslovú predstavivosť a prirodzenú túžbu po poznaní neznámeho (či už fiktívneho alebo založeného na realite) sa opätovne pustila do experimentovania so žánrom, ktorý doposiaľ slovenskou spisovateľkou spracovaný nebol, hoci dopyt po cestopise určenom pre ženské obecnstvo existoval. Pre Vansovej literárnu tvorbu orientovanú na potreby a záujem čitateľskej obce predstavuje napísanie cestopisu určitú výzvu, ktorá by mohla naplniť jej vopred definovaný cieľ – a teda prepojenie vecnej roviny literatúry s rovinou umeleckou dáva Vansovej priestor na vznik diela, ktoré podporilo dobrovoľné vzdelávanie čitateľky v rodnom jazyku.

Podstatné bolo spracovať dielo z odlišnej perspektívy, aby vo Vansovej cestopise boli oslabené tie časti, ktoré slovenská čitateľka vo všeobecnosti považovala za príliš náročné na pochopenie či jednotvárne a naopak bolo nutné výrazne posilniť príbehovosť, čo mohla Vansová dosiahnuť zakomponovaním vhodného typu narátora, prostredníctvom ktorého mohla ponúknuť slovenskej čitateľke všetko, čo v príbehu a poznaní požadovala od textu.

Vansová tak svoj intenzívny osobný zážitok v podobe absolvovanej cesty do Prahy, využívajúc pružnosť cestopisného žánru, transformuje do čitateľsky atraktívnej formy. V tomto smere nebolo experimentovanie so žánrom pre Vansovej tvorbu výnimočné, preto ani rozsiahly cestopis nepredstavuje pre autorku nereálnu výzvu. Vansovej cestopis svojím spracovaním napokon výrazne obohatil a posunul rozmer slovenskej tradície tohto pôvodne „mužského“ žánru.

Pre cestopis vlastnú dokumentárnosť (svedectvo o svojej ceste) Vansová ponechala iba ako pevné jadro celej štruktúry predloženého diela. Aj napriek čiastočnej okrajovosti dokumentárnosti, obraz Národopisnej výstavy v Prahe v roku 1895 zachytený Teréziou Vansovou, ako i samotný opis cesty, predstavuje reálnu hodnotu cestopisu. Vansová v ňom ponúkla nielen verný záznam o samotnej výstave: *„Sme v samom kúte výstavkového priestoru. Práve oproti nám je dom a bočné staviská valašského gazdu. Vôbec celý tento klinček zaujalo oddelenie valašské. V malom sa nám*

93 V poľskej literatúre dokonca na konci 19. storočia vzniká samostatný časopis uverejňujúci iba kratšie formy cestopisných zápiskov. V slovenskej literatúre sú populárne predovšetkým cestopisy uverejňované v Slovenských pohľadoch a Národných novinách. Ženské zápisky z ciest sú na počiatku 20. storočia uverejňované v Dennici.

tu predstavuje vrchovatý kraj Valachov a asi tak všetko, čo je potrebné k výžive toho pracovitého ľudu, znázorňuje sa v tomto kúsku zeme. Že má Valašsko málo ornej pôdy, jeho obyvatelia sa zaoberajú rozličným priemyslom a chovom oviec. Tu nablízku je salaš, zase tam na malej bystrinke ozajstná píla, inde vyhňa, sušiareň a iné. Na kraji oddelenia vypína sa zvonička a na nej zvonček, pôvodný, valašský výrobok⁹⁴, ale i o samotnej dobovej Prahe: „Relázovým mostom cisára Františka I. prechodíme na druhú stranu Vltavy. Z mosta vedú schody na Strelecký ostrov. Je malý, ale vidieť na ňom rozličné budovy. Väčší a nádhernejší je Žofín, ktorý vľavo ostáva za nami. Na Žofíne sú krásne prechádzky, hotel s veľkými skvostne upravenými sieňami. V týchto sálach konajú sa rôzne schôdzky, prednášky, tak vedecké ako zábavné, ďalej koncerty, plesy, šibrinky a všelijaké kratochvíle. Kým nevybudovali Rudolfínium, konali sa na Žofíne i umelecké výstavy, ale i bez tých je na Žofíne vždy hlučno. Ostrov má meno podľa arcikňažnej Žofie, matky Fraňa Jozefa⁹⁵, a napokon obrazy z cesty naprieč Slovenskom: „Brehy nášho Váhu sú reťaze hôr, a z nich vynoria sa zhusta rupy hradov na nebotyčných, krkolomných bralách, na úpäti hôr túlia sa úhľadné, chudobné, ale čisté dedinky a slávne dakedy mestá. Sama Žilina je také staré, pamätné mesto. Tu z druhej strany tiahne sa dolina Kysuca [...]“⁹⁶ a Brnom, v ktorom sa po ceste cestujúci zastavujú a prezerajú si ho: „Brno má jedenásť katolíckych kostolov, niekoľko kaplniek a – jeden evanjelický kostol. Z kostolov videli sme zvnútra dóm. Pochodí z 15. storočia a je stavaný v gotickom slohu. Má veľkolepý, tiež toho istého slohu oltár. Pamätná je kamenná kazateľnica, na ktorej kázal i Ján Kapistrán. Velikánske okná sú okrášlené maľbami, prácou vynikajúcich majstrov“⁹⁷.

Faktografickú vernosť predloženého dokumentárneho záznamu potvrdzuje nielen fakt, že Vansová cestu reálne absolvovala, preto možno popisy pokladať za hodnoverné a potvrdzuje ich aj tvrdenie Eleny Maróthy – Šoltésovej: „Obdivujem Ťa, že tak všetko pamätáš, a nebadala som, žeby si si bola zápisky robila“⁹⁸.

Cestopis je prirodzene žáner patriaci do dokumentárnej či faktografickej literatúry. Opora jeho objektivity súvisí s tým, že nefiktívny cestopis možno čiastočne vnímať aj ako autobiografický záznam, ktorý referuje nielen o určitom úseku života Terézie Vansovej, ale i ďalších spolucestovateľov. Napriek tomu, že dielo predkladá záznam opisujúci iba niekoľko dní z Vansovej života, celá výpoveď je preniknutá autorkiným životným osudom a jej spisovateľským pôsobením. V nami skúmanom diele o tom svedčí napríklad i nasledujúci úryvok reflektujúci boj osobných názorov reálnej Vansovej – boj medzi sentimentalizmom s realizmom v do-

94 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. [online]. [cit. 27. 1. 2019]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/433/Vansova_Pani-Georgiadesovana-cestach/1.

95 Op. cit.

96 Op. cit.

97 Op. cit.

98 VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Z korešpondencie E.M. Šoltésovej*. Slovenská literatúra. R. 2. Č. 4. 1955. S. 496 – 497.

bovej literárnej tvorbe: „V našej dobe všade počuť ozývať sa hlasy po realizme, každý sa usiluje čo najrealistickejšie opisovať život tak, že často vychodí z toho nechutná fotografia – momentka. Realizmus tu, realizmus tam, realizmus v románe, realizmus v dráme – a kde nájdete kus idealizovania života, tu hneď hodia sa kritici na hrišneho idealistu a kričia: ‚Nabiť ho do dela – ,a do neba vystreliť,‘ – ‚tá forma sa už využila,‘ ‚moderna stavia iné zákony o kráse a o forme,‘ ba ešte i toto: ‚tak spieval Adam, keď chodil k Eve na zálety,‘ a naposledy: ‚to je germanizmus, sentimentalita a nehodí sa viac na koniec storočia.‘“⁹⁹

Vansová ako spisovateľka v svojej tvorbe intenzívne čerpala z reálnych historických udalostí, ktoré jej slúžili ako podnet na spracovanie väčšiny beletristických diel, pričom cestopis *Pani Georgiadesová na cestách* je vo Vansovej tvorbe medzníkom, ktorým autorka zvyrazňuje inkliničné tendencie k „realistickej“ tvorbe, ktorú Vansová chápe ako tvorbu vychádzajúcu z reálneho života. Napriek tomu v cestopise *Pani Georgiadesová na cestách* nachádzame prvky, ktoré vo všeobecnosti nie sú pre cestopis ako žáner charakteristické. Medzi takéto prvky patrí aj prekvapivé množstvo dialógov medzi hlavnými hrdinami. V cestopise tak neprevláda statický opis cesty predstavovanej optikou hlavného hrdinu, aký by bolo možné v cestopise očakávať, ale dominuje tu príbehovosť. Vansová zvyraznenia dejovej línie dosahuje sústredením sa na jednotlivých cestujúcich. Vychádzajúc z reálne uskutočnenej cesty nám v cestopise predstavuje niekoľko cestujúcich párov a pomocou vykreslenia ich vzájomných vzťahov, ktoré sú realizované už vo vyššie spomenutých dialógoch a mnohých vtipných situáciách dosahuje zábavnosť, dištancuje sa od deskriptívnej formy cestopisu. Tieto tendencie pripodobujú dej až k žánru románu, pričom práve táto inklinácia zaručuje napínavosť deja, ktorú Vansová chcela dosiahnuť.

Na zvyraznenie plynulosti deja Vansová využíva mnoho digresíí, ktorými prerušuje určité statické a často deskriptívne časti cestopisu,¹⁰⁰ ale zároveň má možnosť prostredníctvom jednotlivých odbočení podsúvať percipientovi subjektívny autor-ský pohľad na konkrétne situácie a svojou výpoveďou vplývať na čitateľa, ponúknuť mu vlastný pohľad, čím dosahuje i výchovnej funkcie cestopisu.¹⁰¹ Vansová

99 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. [online]. [cit. 27. 1. 2019]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/433/Vansova_Pani-Georgiadesovana-cestach/1.

100 „Pred oltárom chrámu svätajurského, temer v zemi, sú staré, kamenné pohanské oltáre. Dakedy v týchto miestach stáli pohanské modlitebnice a oltáre, na ktorých žertvovali starí Česi. V kúte jednej chodby vidieť strašnú sochu. Je to socha mŕtvoľy jednej ženy. Dakedy, vraj dávno, žila istá slúžka a mala milenca – to sa vie, že ho mala – s ktorým sa tajne schádzala – iste pri mesiacíku na hradbách. Milenec konečne zumoval svoju milú, zaumienil si, že sa jej zbaví – a tak ju zabil a hodil do priekopy. Po nečase však ľudia našli úbohú obeť, ale už strašne zahavenú: v hlave a na tele mala otvorené rany a v nich zahniezdili sa hady. Vinníka skoro poznali a našli a že bol kamenársky pomocník, odsúdili ho, aby podľa zohyzdenej mŕtvoľy svojej milienky z kameňa vytesal sochu tak verne, ako ju našli, i s tými hadmi. Keď dokončil toto hrozné dielo, bol popravený. Strašná vina, ale i hrozný dvojnásobný trest! Veď ten hrišník musel už utedy hrôzou umierať, keď sa pri tej práci musel dívať na zahavené telo svojej obeť.“ Op. cit.

101 „Zrazu sa ocitneme na trencianskej stanici. Mesto Trenčín, sídlo Matúša Čáka, tohoto malého kráľika. Mal síce neobmedzenú moc, ale predsa nebol tým, čím by bol chcel byť. A naostatok musel i on svoju hrdú šiju

tieto „osvetové“ digresie vkladala do diela tam, kde považovala za výrazne dôležité prezentovať svoj názor a upozorniť na dobové problémy. Digresie sa tam prirodzene týkajú predovšetkým slovanskej otázky či ženskej emancipácie. Vzhľadom na vážnosť, ktorú Vansová týmto dvoch témam prikladá, možno v tomto cestopise pozorovať, že v určitých momentoch odbočenia (digresie) vyznievajú až príliš dôverne, a teda prerastajú až k žánru konfesie. Týmto digresiami, a predovšetkým ich obsahovej stránke, sa budeme už venovať v nasledujúcej časti.

3.3 Tematické špecifiká cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách*

Je zrejmé, že tematika cestopisu je prirodzene determinovaná prostredím, do ktorého sa autor, pisateľ cestopisu, vydáva. V našom prípade ide o cestu z Tisovca do Prahy, ktorú Vansová zachytila pomerne presne. Umelecká hodnota tohto konkrétneho cestopisu ale tkvie práve v nedodržaní tohto úzu a prekročení jeho hraníc. Okrem cestovateľskej tematiky Vansová v svojom cestopise reflektuje ďalšie dve podstatné skutočnosti reagujúce na dobový historický kontext – je ním otázka ženskej emancipácie v zmysle presadenia intenzívnejšieho ženského vplyvu v spoločenskej sfére a zároveň, pre Vansovú ako národne uvedomelú osobu, prirodzene i otázka slovanskej, resp. česko-slovenskej vzájomnosti.

Tieto prítomné tematické elementy vytvorili z Vansovej cestopisu *Pani Georgiadesová na cestách* neobyčajne netypický druh cestopisného záznamu, ktorý si za svoj cieľ kladie oveľa vyššie poslanstvo ako „iba“ pre cestopis typické: „*żeby wiedzieć, co się gdzie w odległości dzieje, i poznawać krainy w innych świata częściach ze świadectwa i opisu wędrowników*“¹⁰².

3.3.1 Ženská emancipácia na slovenskom území

Z tematického hľadiska je absolútnym novom zobrazenie genderových vzťahov, ktoré autorka prináša už prostredníctvom výberu jednotlivých postáv, a teda predovšetkým troch manželských párov (Drahotínovci, Georgiadesovci, Korymovci), ktoré si prostredníctvom cesty z Tisovca do Prahy podľa Vansovej plnia svoju národnú

skloniť pred kráľom z cudzieho domu... Stisnutý je ten Trenčín, veľmi stiesnený, jedným bokom opiera sa o hrad a druhý bok obmýva Váh. Pamätné je i toto mesto v dejinách Slovenska, a potom nechže mi ešte povie niekto, tak ako naša nebohá teta Šarlota, že Slováci nemajú ani dejiny, ani minulosť! Teraz im už poviem, ale doprosta, že máme oboje, máme, ale my sa nepoznáme. My napríklad východní a južní Slováci nepoznáme Trenčín a Nitru a oni nepoznajú nás. A naše dejiny nevnikli do ľudu inak, len ako báje a povesti, ktorým neprípisujú význam, a predsa ony sú našim pokladom. Príde čas a naše bohatstvo objaví sa svetu. Len toho, kto sa sám potuľuje, potuľí svet.“ Op. cit.

102 NIEDIELSKI, C. *O teoretycznoliterackich tradycjach prozy dokumentarnej*. Torun. 1966. S. 14.

povinnosť. Vďaka prítomnosti ako mužského, tak i ženského elementu autorka tematicky posúva hranice slovenského cestopisu. S reflexiou rodových rozdielov autorka reaguje na dve súvisiace otázky. Zastúpením ženského elementu a jeho konfrontáciou s elementom mužským v diele Vansová jednak nadväzuje na svoju dovtedajšiu tvorbu a zároveň sa snaží priblížiť žáner cestopisu ženskému publiku, zatriktívňuje ho, čo vzhľadom na pozitívne prijatie cestopisu verejnosťou, ako i jeho následné vydanie v knižnej podobe možno hodnotiť ako zámer, ktorý autorka úspešne naplnila. Súčasne, hoci len v náznakoch, poukazuje na zastaranosť slovenského vnímania spoločenského statusu ženy, čím reaguje na celoeurópsku vlnu ženskej emancipácie, pričom však nechce predostierať emancipáciu ako kľúčový motív diela. „*Ešte som nestačila myšlienku tú ani domyslieť, keď tu, cup, tetka Malinkošovie [...] a naostatok vyrukuje s tým, že ona veru prišla s odkazom od mamy, aby som ja ,voľajakú' Prahu nechala byť Prahou, ale že by som si na deti myslela, tie že sú mi Prahou*“¹⁰³ alebo „*Teraz upozornili nás na Parnas [...] Na vrcholci stojí postava ženská, v ruke meč a žezlo. Hľa že už i za starého veku rozumely sa ženy do vladárenia a vedely snáď i mečom narábať. A potom nech povie, niekto, že je emancipácia žien niečo nového [...]*“¹⁰⁴. Odpoveďou, prečo je kritika rodovej nerovnosti vo Vansovej diele predkladaná iba fragmentárne, aj to prostredníctvom fiktívnej postavy Johanky, môže byť fakt, že Vansová pozoruje, že slovenská spoločnosť – na rozdiel od európskej – sa na vlnu ženskej emancipácie ešte len pripravuje.¹⁰⁵ Zároveň sama autorka nevníma a nechce vnímať ženskú emancipáciu vo forme presadzovania radikálnych myšlienok, nechce popierať kresťanský koncept postavenia ženy, chce iba podporiť začlenenie ženy do spoločnosti. Sama autorka odmieta podnecovať ostré diskusie týkajúce sa statusu ženy v dobovej spoločnosti. Napriek tomu na túto otázku nerezignuje úplne a podsúva ženám, svojim čitateľkám, myšlienku, že žena žijúca na prelome 19. a 20. storočia už nemusí byť podriadená mužským rozhodnutiam¹⁰⁶. Podporu ženských emancipačných snáh pritom považuje za prirodzený charakteristický znak vzdelaného národa: „*Česká žena má tu tiež svoje oddelenie. Pre nás je zaujímavé vidieť, ako ocenili si Česi práce žien a ako pochopili oni dôležitosť ženskej otázky. Tak, ako každý vzdelaný národ*“¹⁰⁷.

103 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. S. 12.

104 Op. cit., s. 83.

105 „*Musela by som byť hodne mechom udretá, keby som nevedela, že u nás je pre takzvanú ženskú otázku pole neúrodné*“ píše Vansová Škultétymu ako odpoveď na jeho kritiku Dennice. CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 313 – 316.

106 „*Nič zlého totiž netušiac, vybraly sme sa zase do Akademickiej kaviarne, kde bolo totiž dostaveničko pre našu Slovač. Tam hneď opýtali sa nás, či ideme aj my? Ideme – my na to – myslia, že na výstavu. Ale tu vysvitlo, že dnes všetci idú na Hradčany. Zprvu nám bolo dosť mrkotno ísť bez mužov; čo reku, povedia, že sme im prešli cez rozum, ale zase povedali niektorí páni, že dobre sa im stane.*“ VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. S. 180.

107 Op. cit., s. 130.

3.3.2 Česko-slovenská vzájomnosť

Pokiaľ je ženská emancipácia motívom marginálnym, hlavným motívom, nesúcim sa celým cestopisom, je zvýraznené úsilie Vansovej o vyjadrenie podpory myšlienkam slovanskej vzájomnosti, ktorú spisovateľka chápe predovšetkým ako vzájomnosť s národom českým. V slovenskej literatúre, a to ani v slovenskom cestopise, nepredstavuje tento počin výrazne novum. Vansovej inováciou je smelosť a schopnosť tento ideologický typ cestopisu tematicky a jazykovo spracovať do verzie, ktorá aj pri zachovaní neoslabeného ideového posolstva bola zároveň ľahko čitateľná, a teda i prístupná pre dobovú jednoducho vzdelanú slovenskú ženu,¹⁰⁸ vďaka čomu sa jej podarilo text prezentujúci národné myšlienky predsunúť pred nové publikum.¹⁰⁹

Je dôležité si všimnúť, že časti, v ktorých Vansová rozoberá osud slovenského národa v širšom slovanskom kontexte, sú písané bez ironie a akéhokoľvek zľahčovania situácie: „*Až sem, ľud môj, ide za tebou tvoja trýzeň, do týchto stánkov, ktoré ti tu vybudovala bratská ruka, prenasleduje ťa večná krivda [...]*“¹¹⁰. Samotná prítomnosť cestovateľky, hlavnej hrdinky cestopisu na českom území ju akoby prirodzene nabáda porovnávať podmienky pre rozvoj vzdelania i kultúry. Takáto komparácia je pre žáner cestopisu typická. Vansová ju v súvislosti s vyššie uvedeným ideologickým ponímaním svojho cestopisu chápe ako predostretie vyspelejšieho modelu slovanskej krajiny pre Slovákov, ktorý je možné nasledovať: „*Škoda, preškoda, že na tú návštevu, podobnú tejto, ale dlhšiu, nemali sme viac času, lebo poučné by bolo pre nás vidieť, ako vychovávajú tu ženský podrost, poučné a zároveň boľne, keď pomyslíme, ako deje sa to u nás*“¹¹¹. Preto Vansová chápe a proklamuje ako povinnosť podobné výlety do vyspelejších a hlavne „bratských“ krajín podniknúť¹¹²: „*Vidíš muž môj, pokračujem ja, koľké roky sme už spolu, pracujeme, trápime sa, strádame pravda že pre naše*

108 „*Sám prostý ľud najradšej číta veci zábavné, ač práve rád má i niečo poučného, keď sa mu to podá prasto a zrozumiteľne – i za politické budú sa v ňom už záujem. Ale rozhodne má najradšej veci zábavné, ktoré vytrhnú ho z jeho tvrdej, úbohej skutočnosti a povznesú mu myseľ do iného, blyskavého sveta, aby si tam pohovela v rôznych obľúbených vidinách.*“ VANSOVÁ, T. [výstrižok]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

109 Cestopisy, ktoré v danej dobe vychádzali v Slovenských pohľadoch a Národných novinách, neboli čítané ženským publikom. Ženské čitateľky sa viackrát Vansovej zdôverovali prostredníctvom osobnej korešpondencie, že podobné texty, uverejňované predovšetkým v Slovenských pohľadoch a Národných novinách, sú pre ne priam nečitateľné, a teda priveľmi zložité.

110 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. S. 147.

111 Op. cit., s. 111.

112 Cestopis *Pani Georgiadesová na cestách* nie je jediný text, v ktorom Vansová zdôrazňuje vyspelosť českého národa. Totožnú myšlienku autorka predsúva opakovane, čitateľ sa s ňou najčastejšie stretáva práve v Dennici, kde Vansová opätovne dáva do popredia predovšetkým prácu českých žien. „*Naše milé sestry české, prekvapily nás opäť novým dielom. Ony neúnavné v práci na poli literatúry, neochabujúc v boji za urovnovrávenie žien, neustávajú, idú krok za krokom ďalej k vyvrnutému cieľu. V otázke ženskej práce, ženského vzdelania vykonaly tak mnoho [...]*“ VANSOVÁ, T. [rukopis]. Dostupné v: LA SNK 198 AB 19.

*deti. Ale máme aj iné povinnosti, nielen voči deťom, máme povinnosti aj voči sebe a čo viac: oproti národu. Našou národnou povinnosťou je teraz: ísť do Prahy, zohriať svoje duše tam na spoločnom ohnisku, zaniest čas nášho oduševnenia a doniesť nové nadchnutie so sebou.*¹¹³

Práve vážnosť bola pre Vansovej dovtedajšiu tvorbu netypická. Cestopisom *Pani Georgiadesová na cestách* sa snažila odpútať od sentimentálnej prózy a nastúpiť na vlnu realizmu. Paradoxne časti s opisom cesty na Národopisnú výstavu do Prahy, ako i samotný popis českého národa, sú priam poznačené romantickým pátosom. Toto nevyhranené balansovanie medzi romantickým a realistickým je pre ďalšiu Vansovej tvorbu príznačné¹¹⁴.

Spojenie vážneho so zábavným dokázalo žáner cestopisu obohatiť v mnohých smeroch i napriek tomu, že vzhľadom na európsky trend prichádza prvý po slovensky cestopis písaný ženou pomerne neskoro. *Pani Georgiadesová na cestách* tak spája didaktickú funkciu s funkciou zábavnou a dobrodružnou, s funkciou národno-osvetovou a čo je dôležité, jednoduchým jazykom oslovujúcim i nové spoločenské vrstvy. Zo žánrového hľadiska môžu byť práve takéto „vychýlenia“ (separácia autora cestopisu a rozprávača cestopisu, špecifický výber tematických línií, výrazné posilnenie naratívnej zložky cestopisu) zo zaužívaných noriem chápané ako kľúčové, pričom práve vychýlenie predstavuje pridanú hodnotu literárneho diela. Klátik podobné diela nazýva „dielami na pomedzí“, pričom práve obdobné vychýlenia označuje za plodné. Inak nemožno označiť ani predkladaný Vansovej cestopis.

*„Mnohí z Vás čítali ste už rozličné cestopisy, ale opis cesty z T. do Prahy a písaný slovenskou ženou, nečítali ste ešte.*¹¹⁵

3.4 Kategória rozprávača v cestopise Terézie Vansovej

V tejto časti si kladieme za cieľ poukázať na zvláštnosti kompozície vo funkčne špecifickom žánri – cestopise, konkrétne na kategóriu rozprávača, a to z dôvodov, ktoré tvoria našu hypotézu – domnievame sa, že tak, ako Terézia Vansová v diele *Pani Georgiadesová na cestách* obohatila žáner cestopisu tematicky, prisudzujúc mu nové pragmatické funkcie, z hľadiska naratologického pristupuje k výstavbe cestopisného rozprávania spôsobom neodpovedajúcim žánrovým charakteristikám, a teda z hľadiska architektiky diela hľadá originálne prístupy, ktoré by naplňovali pragmaticko-funkčné zameranie diela pri zachovaní jeho estetickej hodnoty.

113 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica 1930. S. 11.

114 Sentimentálne tendencie sa prejavujú pre vzbudenie záujmu u percipientov, ktorých v tomto prípade tvoria predovšetkým predstaviteľky ženského pohlavia.

115 Op. cit., s. 8.

3.4.1 Rozprávač ako naratologická kategória epického diela

Slovník literárnej teórie všeobecne charakterizuje rozprávača ako „*fiktivní subjekt mluvčího, který v literárních dílech epických, ojediněle dramatických, tvoří z kompozičního hlediska součást syžetu a prostředkuje mezi vnímatelem (čtenářem) a obsahem sdělení. Vypravěče nelze zaměňovat s psychofyzickou osobností autora, nelze jej jednoznačně ani pokládat za mluvčího autorových postojů a názorů. Vypravěčovo stanovisko se konstituuje v esteticky objektivizovaném vztahu autora ke skutečnosti.*“¹¹⁶

Prostredníctvom klasickej schémy komunikačnej línie diela: autor – text – adresát predstavuje rozprávač naratologickú kategóriu, ktorú autor kreuje s cieľom sprostredkovať informácie percipientom, pričom akceptujeme názor a vychádzame z neho, že samotná „*konceptia rozprávača v konkrétnom diele je podmienená ideovoestetickým zámerom autora. Autor teda stojí nad rozprávačom, tvaruje jeho obraz.*“¹¹⁷ Rozprávač je autorským konštruktom, a preto i jeho vzťah k samotnému autorovi (v zmysle jeho stotožnenia či odlíšenia); k príbehu, ktorý svojím rozprávaním reprodukuje (ale môže aj interpretovať, komentovať a pod.); ale i ďalšie jeho charakteristiky (jeho „viditeľnosť“ v texte, jeho perspektíva, jeho „spofahlivosť“ a pod.) sú do veľkej miery determinované pragmaticko-estetickým zámerom autora. Teória literatúry a jednotliví naratológovia nám ponúkajú viacero koncepcií analýzy kategórie rozprávača, jeho kategorizácie a rovnako i množstvo hodnotiacich rovín tejto kategórie.¹¹⁸ My sme si pre našu analýzu vybrali iba niekoľko základných a zaužívaných definícií a rozdelení, na základe ktorých sa pokúsime Vansovej rozprávačov v cestopise *Pani Georgiadesová na cestách* kategorizovať a charakterizovať.

3.4.2 Rozprávač v cestopise

Slovenský literárny vedec Zlatko Klátik vo svojej monografii *Vývin slovenského cestopisu* špecifikuje rozprávača v cestopise a podáva jeho podrobnú charakteristiku takto:

1. „*Dominujúcou formou rozprávača je rozprávač autorský (v prvej gramatickej osobe). Iné formy predstavujú vychýlenie smerom k fiktívnej epike.*“
2. *Je najčastejšie kombináciou rozprávača – pozorovateľa a rozprávača – účastníka.*

116 VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. S. 405 – 406.

117 FINDRA, J. *Autor – rozprávač – adresát*. Kultúra slova. R. 12. Č. 7. 1978. [online]. [cit. 9. 7. 2015]. Dostupné online: <http://juro.juls.savba.sk/ediela/ks/1978/7/ks1978-7.1q.pdf>.

118 Pozri napríklad: GENNETE, G. *Fikce a vyprávění*. Brno – Praha. Ústav pro českou literaturu AV ČR. 2007. 98 s. Alebo RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno. Host. 2001. 176 s. Alebo KUBÍČEK, T. *Vyprávěč. Kategorie narativní analýzy*. Brno. Host. 2007. 240 s. Alebo KRAUSOVÁ, N. *Rozprávač a románové kategorie*. Bratislava. Slovenský spisovateľ. 1972. 244 s.

3. *Je viazaný na rozprávaný i skutočný (autentický) čas a priestor, preto nemôže byť ‚všadeprítomný‘ a ‚vševedúci‘.*
4. *Preberá funkciu ostatných postáv epického sveta, ktoré sú v svojom akčnom rádiu podstatne zredukované.*
5. *Má ústredné, dominujúce postavenie v hierarchii základných epických zložiek cestopisu ako druhej formy. Často sa opiera svojou výpoveďou o štruktúrne ‚pole‘ lyriky.*
6. *Je ‚médiom‘, ktoré integruje výpoveď o sebe ako správu o ‚vnútornej krajine‘ s informáciou o objektívnej skutočnosti, o vonkajšej krajine“.*¹¹⁹

V zásade táto charakteristika rozprávača v cestopise, hoci sám Zlatko Klátik priznáva jej obmedzenú platnosť, zodpovedá rozprávačom použitým vo väčšine po slovensky písaných cestopisov tvorených s cieľom vytvárať záznam z putovania po cudzích krajinách. V neposlednom rade vyššie uvedená definícia plne charakterizuje rozprávača v cestopisnej črte Terézie Vansovej *Z rovín dolnozemsých*¹²⁰, no je zásadným spôsobom modifikovaná v jej cestopisnej prvotine *Pani Georgiadesová na cestách*.

3.4.3 Charakteristika rozprávača v cestopise *Pani Georgiadesová na cestách*

Ako bolo uvedené už pri definovaní žánru cestopisu, ten vo svojom vývine prirodzene prešiel viacerými štádiami, ktoré čiastočne zahrňali i popularizačný proces, ktorý smeroval od tradičného hybridného žánrového vnímania cestopisu k jeho

119 KLÁTIK, Z. 1968. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1968. S. 44 – 45.

120 Cestopis vychádzal na pokračovanie v roku 1907 na stránkach Dennice 156 – 159, 183 – 186, 228 – 230, 288 – 291, 352 – 355, 396 – 400. V cestopisnej črte *Z rovín dolnozemsých*, ktorá zachycuje a interpretuje autorkinu cestu na Dolnú zem, je rozprávačkou už samotná Vansová, rozprávač je teda personálny a autorský. Podľa Genettovej špecifikácie extradiegetický a homodiegetický rozprávač. Klátik v svojej monografii na margo predkladanej cestopisnej črty píše, že Vansová „sa vrátila k tradičným postupom stotožnenia sa autora a rozprávača – cestovateľa.“ Toto tvrdenie by sme mohli upresniť a napísať, že Vansová sa k tradičným postupom neprinavracala, ale postupne k nim literárne dozrela. Vansová píše cestopisnú črtu *Z rovín dolnozemsých* v roku 1906, v Dennici je uverejňovaná v priebehu roku 1907, teda o dekádu neskôr, ako vychádzala v Slovenských pohľadoch *Pani Georgiadesová na cestách*. Autorkine poetologické postupy, ako i samotné estetické tendencie sa za dané obdobie museli posunúť a aspoň čiastočne pretransformovať. V cestopisnej tvorbe sa deklarovaný prerod uskutočňuje prostredníctvom oslabenia príťažlivej zábavnej funkcie cestopisu a naopak so zdarnou snahou o posilnenie deskriptívnej funkcie cestopisnej črty – avšak opätovne s dôrazom na prezentovanie reality prostredníctvom subjektívnej optiky (pričom vieme, že kompletný prerod od sentimentálneho k reálnemu je vo Vansovej tvorbe obecné jasne identifikovateľný). Vansovej rozprávačka v cestopisnej črte *Z rovín dolnozemsých* je opätovne kritická, svoje konštatovania tentokrát podáva bez humoru a ironie, a teda dá sa povedať realisticky, tak ako Vansová literárny realizmus chápala – vo forme zobrazovania skutočnej reality v jeho takmer až dokumentárnej forme.

„beletrizácii“, posilňovaniu konštrukcie deja (sujetu, príbehu). Cestopis sa tak žánrovo rozšíril i do oblasti čitateľsky populárnej fiktívnej epiky, s cieľom poskytnúť širšej čitateľskej obci zábavu. Samozrejme, tieto posuny znamenali i zmenu predpokladov z hľadiska kompozície cestopisu, t. j. z hľadiska kategórie rozprávača, keď sa autorovi ponúkla širšia varieta rozprávačských módov.

V cestopise *Pani Georgiadesová na cestách* je zrejmé, že autorka konštruovala rozprávača (či rozprávačov) spôsobom vymaňujúcim sa žánrovému stereotypu, ktorý bol špecifikovaný vyššie. Práve preto sa pokúsime po všeobecnej charakteristike rozprávača v tomto diele identifikovať „ideovo-estetický zámer“ autorky determinujúci špecifický rozprávačský konštrukt.

V diele *Pani Georgiadesová na cestách* sa neobjavuje len jeden rozprávač, ale rozprávači dvaja, pričom obidvaja rozprávači sú prítomní v deji, kde má každý z nich vymedzené rozprávanie (hoci nie rozsahovo rovnaké), vložené jedno do druhého. Autorka naráciu otvára už v úvodnej časti nazvanej „Miesto predmluvy“, teda v texte, ktorý stojí mimo samotný príbeh cesty do Prahy a späť, predhovor je však súčasťou deja, a to práve z dôvodu prítomnosti fikčného dejového rámca.

„*Národopisná výstava r. 1895 v Prahe usporiadaná nadchla nás Slovákov a Slovenky neobyčajným oduševnením [...] Jedna výprava išla 2. júla 1895 a s tou cestovali sme i my (Vansovci), ktorí sme v tomto cestopise pomenovaní ako Korym a Korymová. Nadšenie naše bolo úprimné a srdečné a tak silné, že by som si bola žiadala sdeliť ho i iným. Po svojom návrate z Prahy dostala som malý, známym spôsobom pozahýňaný lístoček následujúceho obsahu.*“¹²¹ Týmto predslovom nás uvádza do deja prvá – autorská rozprávačka, ktorá svojou krátkou výpoveďou objasňuje čitateľovi vzniknutú situáciu a predkladá mu príbeh a jeho fiktívnu autorku – Johannu Georgiadesovú, rod. Kozlok, pričom čitateľa prosí o strpenie s „autorskou prvotinou“ Johanny: „*A teraz, ctentý čitateľu, ale ešte viac: milé čitateľky, lebo vám hlavne znejú riadky tieto: opášte sa trpezlivosťou, prečítajte láskave tento ‚cestopis‘, pomyslíte, že čisté je žriedlo, z ktorého vyvrazil tento pramienok, a nebuďte veľmi prísni.*“¹²² Následne možno Vansovej autorskej rozprávačke prisúdiť už len krátke popisy¹²³ uvedené pred začiatkom každej kapitoly, v ktorých je Johanna zachytená v tretej osobe, a preto je pravdepodobné, že sú výtvorom práve autorskej rozprávačky.

Druhé, vložené, rozprávanie je tvorené opisom cesty, rozprávačsky realizované Johannou, ktorá percipientom opisuje celú púť z Tisovca do Prahy a späť. Je nutné poznamenať, že autorská rozprávačka sa v prvom rozprávaní zreteľne dištancuje

121 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. S. 3.

122 Op. cit., s. 7 – 8.

123 Pre príklad uvidíme popis pred prvou kapitolou: „*Ako sa rozhodlo, že Johanna pôjde do Prahy. Čo povedala pani svokra. Na stanici. Mladý lumpák. Tri grajciare. Ako vadili sa konduktori. Tri čerešne.*“ Op. cit., s. 9.

od rozprávačky fiktívnej, čo má pre výstavbu narácie, ako ďalej uvedieme, svoj význam.

Typológia rozprávačov podľa G. Genetta nám pomôže bližšie poukázať na postavenie rozprávačov v literárnom diele. Obe rozprávačky sú homodiegetické, a teda rozprávačky, ktoré sú priamymi účastníkmi svojho rozprávania (Vansová ako účastníčka rozpovedaného úvodného príbehu o korešpondovaní si s Johannou; Johanna Georgiadesová ako účastníčka cesty do Prahy). Podľa naratívnej roviny možno rozprávačku Vansovú v predhovore charakterizovať ako rozprávačku extradiegetickú, a teda rozprávačku nad príbehom. Rozprávačku Johanku tak už prirodzene musíme vnímať v celej komplexnosti diela, a teda ako rozprávačku intradiegetickú, t. j. rozprávačku druhého stupňa¹²⁴ – v príbehu prvotne podriadenú extradiegetickej rozprávačke Vansovej.

3.4.4 Interpretácia funkčnej podmienenosti rozprávača v cestopise *Pani Georgiadesová na cestách*

Rešpektujúc prijímanú charakteristiku narácie ako komunikačného toku od skutočného autora ku skutočnému čitateľovi, na ktorej participujú jednotlivé činitele spojené funkčnými vzťahmi, vnímame rozprávanie ako vedomý komunikačný tok, v rámci ktorého autor vo svojej tvorivej (vysielacej) fáze vníma a predpokladá percipienta – čitateľa ako konečného činiteľa, teda adresáta svojej autorskej výpovede, a túto výpoveď mu formálne či obsahovo prispôsobuje. Tento komunikačný tok znázorňujú viaceré naratologické teórie. My pre názornú ukážku vyberáme jednu z nich.

Naratívna komunikácia podľa Chatmana:¹²⁵

skutočný autor [implikovaný autor – > (rozprávač) – > (fiktívny adresát) – > implikovaný čitateľ] skutočný čitateľ

Predložená schéma nám pomôže poodhaliť jeden z dôvodov, prečo Vansová ako autorka cestopisu zaužívaný model autorského rozprávača v cestopise modifikuje. Pokúsime sa teda identifikovať už spomínaný „ideovo-estetický zámer“ sledovaný Vansovou pri tvorbe diela, a teda poodhalíme implikovaného autora a implikovaného čitateľa diela *Pani Georgiadesová na cestách*, ktorí sú priamymi účastníkmi

124 Intradiegetický rozprávač je rozprávač v už rozprávanom príbehu, a teda napríklad Šeherezáda, keď sultánovi rozpráva svoje príbehy. Pozri: RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno. Host. 2001. S. 103.

125 Op. cit., s. 93.

komunikačného procesu a sú prepojení práve cez autorský konštrukt rozprávača ako ilustruje Chatmanova schéma¹²⁶.

Identifikácia implikovaného čitateľa z hľadiska analýzy textu nečiní výraznejšie problémy, pretože Vansová svoj zámer – predmetné dielo venovať, v súlade so svojím zameraním na túto špecifickú čitateľskú obec, predovšetkým bežnej slovenskej čitateľke, vyslovuje už v úvode: „*A teraz, ctentý čitateľu, ale ešte viac: milé čitateľky, lebo vám hlavne znejú riadky tieto.*“¹²⁷

Rovnako z tematického hľadiska sa T. Vansová neodchýľuje od vyššie podanej charakteristiky, rešpektuje a využíva funkcie zvoleného cestopisného žánru. Realizuje tak vzdelávaciu a osvetovú funkciu; v rámci introspekcie propaguje národnobuditeľské myšlienky, ideu česko-slovenskej vzájomnosti i ženskej emancipácie. Súčasne Vansová vzhľadom na implikovaného čitateľa (bežnú ženu so záujmom o zábavnú literatúru) rozvíja i dejovú líniu použitím epizódneho humoru. Terézia Vansová tak pomerne úspešne (cestopis bol prijatý čitateľmi kladne) využíva danosti žánru cestopisu na realizáciu špecifických propagačne-náučne-zábavných funkcií.

Tematická koncepcia diela by mohla na prvý pohľad predznamenávať protichodné požiadavky na kategóriu rozprávača. Na jednej strane Vansová nerezigňuje na požiadavky na tradičného cestopisného rozprávača, t. j. na pravdivosť a autenticitu jeho rozprávania. Súčasne však fiktívny (neautorský) rozprávač umožňuje slobodnejšiu výstavbu príbehu. Vansová túto rozpornosť rieši voľbou fiktívnej rozprávačky – hlavnej narátorky príbehu, ktorá je svojím myslením, správaním i sociálnym statusom čo najviac podobná všednej slovenskej žene (implikovanej čitateľke diel Vansovej). Johanna je jednoduchá žena v domácnosti, ktorá sa stará o deti a muža, žena priemerne vzdelaná „*keď bude cestopis hotový, prosím ťa, prezri ho, menovite tam, kde má stáť ypsilon; lebo s touto písmenou, neviem prečo, ja som ešte nie na čistom*“¹²⁸ ktorá nie je zvyknutá cestovať, a tak cesta na výstavu do Prahy je pre ňu nevšedným zážitkom, ktorý sa rozhodne pretaví do literárnej podoby.

Johanna dovoľuje čitateľke vstúpiť do svojho subjektívneho priestoru, ponúka čitateľke svoju vlastnú perspektívu determinovanú jej spoločenským statusom, ktorý jej zámerne autorka prisúdila a ako hlavná rozprávačka prezentuje ideový rozmer diela, a to či už v rámci svojho konania ako postavy, alebo v rámci prezentovania svojich vlastných myšlienok či nevyslovených názorov. Percipient môže Johannu – ako jediný subjekt celého diela poznať bližšie, pochopiť jej názory, a keďže je Johanna prezentovaná ako radová slovenská žena, samotná čitateľka sa

126 K bližšiemu vymedzeniu implikovaného autora a implikovaného čitateľa pozri: Op. cit., s. 93 – 95.

127 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. S. 7.

128 Op. cit., s. 4.

s ňou môže jednoduchšie stotožniť a prevziať jej idey za svoje vlastné, čo chápeme ako dominantný Vansovej zámer.

S implikovaným, a teda predpokladaným čitateľom, súvisí i ďalšia charakteristika rozprávačky Johanny. Tou je jej osobité vyjadrovanie, ktoré samo dotvára obraz fiktívnej rozprávačky. Vansová z Johanny vytvorila rozprávačku, ktorá vypovedá svoj príbeh prostredníctvom hovorovej lexiky vyskladanej do nekomplikovaných vetných konštrukcií. Jazyk literárneho diela bol pre Vansovej zámerý doslova kľúčový. Dovtedajší dôraz na estetickú hodnotu diela z hľadiska formy a zvýraznená preferencia spoločensky závažných tém činili tvorbu mužských autorov pre slovenskú ženskú čitateľskú obec málo atraktívnou. Z neuspokojeného dopytu zábavnejšej formy epiky v slovenskom jazyku rezultovala orientácia na prevažne zahraničnú tvorbu (nemecká, maďarská), ktorá však bola opäť prístupná len pre vyššie vrstvy obyvateľstva disponujúceho primeranými jazykovými znalosťami. Túto situáciu možno hodnotiť ako Vansovej impulz k vybranému spôsobu tvorby.

Rešpektujúc tieto princípy Vansová ako autorka cestopisu svojej vymyslenej rozprávačky pripisuje i prostorekosť, humor¹²⁹ a iróniu, pomocou ktorých si Johanna ako rozprávačka ľahko udržuje pozornosť čitateľky. Prispieva k tomu i samotná architektonika textu, kedy autorka v cestopise použila nadmieru priamej reči. Cestopis je tak predložený percipientom ako ľahko čitateľné a predovšetkým pre ženské obecnstvo záživné dielo: „*A na tej pavlači sedí páva [...] ,Tak ty, potvora, kanis Tvoja mater!’ zahrešila Drahotínová. Ani sama nevedela, ako prišla k tejto staroocovskej kliatbe. ‚Zrádnik ľa metaľ, nuž či nám ty tu budeš takéto koncerty a serenády dávať! Heš, heš, heš!’ Páva iste nerozumela po slovensky; možno že bola Nemka, ale palicu musela poznať osobne.*“¹³⁰

Prekvapivé pritom ostáva, že v častiach, keď Johanna hovorí o otázkach národnobuditeľských a o aktuálnych problémoch Slovanov, mení sa jej prostorekosť na sústredený vážny prejav: „*Tak, už sme na území slovanskom. Sme na Morave. Moravu, rieku, videli sme – ako hranicu medzi Uhorskom a Moravou. Hranica táto jestvuje na mape aj inak oddelení sme, ale v našich dušiach, naším bytím a žitím sme my jedno a budeme. Boh dá, ešte i druhých tisíc rokov? Sme Slovania, deti jednej matky. Deti rozdvojené, dlho akoby odcudzené ale je to už raz pravda, že krv nie je voda a kedy – tedy ohlási sa i tiahnuť sa bude svoj k svojmu naveky.*“¹³¹

Samozrejme, nemožno obísť, že Johanna ako rozprávačka znamenite zvláda aj svoju primárnu úlohu, ktorá z postavy cestovateľa prirodzene vyplýva, a to úlohu sprievodcu. Vansovej rozprávačka, ktorá síce pôsobí jednoducho vo vyjadrovaní (ako bolo spomenuté vyššie, neovláda dokonale pravopis, v texte priznáva, že nerozumie ani latinským názvom), avšak prekvapuje znalosťami historických faktov,

129 Samotný podnadpis cestopisu je *Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*.

130 Op. cit., s. 59.

131 Op. cit., s. 65.

3 Cestopisná próza Terézie Vansovej

ktoré percipientom ako sprievodca predkladá. „Brno má asi 95 tisíc obyvateľov, medzi nimi je vraj tretina Slovanov. Ale v skutočnosti je ich viac. Štatistické dáta sú tedy aj tam nie celkom spoľahlivé. Predtým bolo Brno pevnosťou. Zámok na Špilberku býval sídlom pánov brnenských. Teraz je už ráz pevnostný zrušený, mesto tým získalo, rozšírilo sa a nadobudlo vzhľad veľkého mesta. Odkedy nebývali v zámku páni mesta Brna, slúžil ako väzenie; teraz sú tam kasárne.“¹³² alebo „Za chrámom sv. Víta je budova chrámu sv. Jura. To je jediná pozostalá stavba románska, takrečená bazilika. Kostol tento je najstarší v Prahe. Založený bol r. 915 kniežaťom Vratislavom, synom sv. Ludmily a otcom sv. Václava.“¹³³

Oslabenie pravdivosti a autenticity cestopisu, ktoré by mohlo byť spojené s voľbou fiktívneho (neautorského) rozprávača, autorka eliminuje, keď ako nadradená extradiegetická rozprávačka predstavuje Johannu ako autorku predkladaného cestopisu, teda ju „finguje“ ako rozprávačku autorskú. Môžeme teda povedať, že týmto zastreným spôsobom naplňa žánrovú charakteristiku rozprávača cestopisu podľa Zlatka Klátika. K „svojmu“ dielu sa jasne hlási aj sama Johanna: „Veľa mi neopravaj, najviac ak cudzie slová, bez ktorých nám už raz nemožno sa zaobísť. Ináč chceme, aby to bolo moje pôvodné dielo.“¹³⁴

Vrátíme sa k prvej rozprávačke príbehu (t. j. k autorskej rozprávačke, ktorá uvádza príbeh v predhovore „Miesto predmluvy“ a na začiatku jednotlivých kapitol) a k jej funkčnému vzťahu k rozprávačovi intradiegetickému – k Johanne. Nazdávame sa, že tento autorský príhovor k čitateľke zohráva v kategórii rozprávača opätovne strategickú funkciu, ktorú Rimmon-Kenanová predstavuje ako jednu z diferenciálnych stratégií pri charakterizovaní autora, teda ako spoľahlivosť/nespoľahlivosť rozprávača, pričom práve pri charakterizovaní rozprávača v žánri cestopisu všeobecne možno tomuto deleniu pripísať určujúcu funkciu.

Tým, že čitateľom autorka, T. Vansová, predstavuje rozprávačku cestopisu Johannu v úvode, prisudzuje rozprávaniu svojej vloženej narátorky spoľahlivosť – dáva čitateľovi najavo, že predstavovaná cesta sa skutočne uskutočnila a nie je len vymysleným príbehom.¹³⁵ Vansová ako rozprávačka extradiegetická sa zároveň stotožňuje s jednou z postáv „my (Vansovci), ktorí sme v tomto cestopise pomenovaní

132 Op. cit., s. 70.

133 Op. cit., s. 206.

134 Op. cit., s. 5.

135 „Cestopis pani Georgiadesovej čítam s veľkým záujmom. Po dva ráz si ho prečítujem. Obdivujem Ťa, že si tak všetko pamätáš, a nebadala som žeby si si bola zápisky robila. Podávaš ľahko, milo, žartovne, človek sa všade fajn nájde na ceste s Tebou. A pritom na vážne veci nezabúdaš. Skutočne som rada, že tento cestopis skrsol, lebo u nás dosť nič sa o tej výstave nenapísalo. [...] Drahotínovcom sa veľmi priznávam, ani čo by som ich videla a počula. Tie reči celkom verné.“ nachádzame napísané v liste, ktorý E. M. Šoltésová adresovala T. Vansovej. Toto vyjadrenie teda možno chápať ako verifikáciu uvedených údajov v cestopise. Pozri: VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Z korešpondencie E. M. Šoltésovej*. Slovenská literatúra. R. 2. Č. 4. 1955. S. 496 – 497.

ako *Korym a Korymová*¹³⁶, čím vlastne celý príbeh, „*opis cesty z T. do Prahy písaný slovenskou ženou*“,¹³⁷ verejne legitimizuje ako pravdivý. Táto skutočnosť má dôležitý vplyv nielen na potvrdenie pravdivosti dokumentárnych faktov, ale i vyslovených názorov a konštatovaní slovenskej ženy súvisiacich s už predstavenými národnobuditeľskými a emancipačnými otázkami.

Konštrukcia fiktívneho rozprávača je následkom realizácie Vansovej autorského kompromisu vo vzťahu k funkcii diela, keď jeho prostredníctvom realizuje tradičnú didakticko-náučnú funkciu žánru jazykovými prostriedkami v súlade s možnosťami cieľovej čitateľskej skupiny, pre ktorú obohacuje dielo o zložku zábavnú. Pre slovenskú literárnu vedu je teda fiktívna rozprávačka v cestopise, ako i celý cestopis, raritnou záležitosťou podporujúcou i náš zámer tento nevedný fakt skúmať a hľadať dôvody predkladanej literárnej stratégie autora, dôsledky a závery vyplývajúce z tohto rozhodnutia, ktoré veríme, že sa nám podarilo aspoň čiastočne poodhaliť.

3.5 Závěry

„*Ja som svoje diela určila pre ľud [...] Neviete si predstaviť, ako je ťažko písať pre ľud. Ľud si žiada jednoduchý sloh, všetko mu musí byť povedané po lopate.*“¹³⁸

V snahe pridržovať sa tohto výroku rozhodla sa Vansová po vzore svojich predchodcov i súčasníkov napísať cestopis, avšak taký, ktorý by bol určený predovšetkým žene a zároveň, ktorý by riešil skutočne závažné otázky dobovej spoločnosti. Pre slovenské literárne prostredie bol tento cieľ nanajvyš odvážny a nečakaný. Vansovej stratégia pri vytváraní diela zachycujúceho cestu do Prahy a späť sa ukázala ako správna. Tak ako neskôr v Dennici, v prvom slovenskom periodiku pre ženy, tak aj pri kreovaní predkladaného cestopisu robila Vansová také strategické kompromisy, aby dosiahla svoj cieľ – motivovať Slovenky čítať – a to literatúru slovenskú a zároveň literatúru s určitou prínosnou hodnotou, ktorá by mohla zvyšovať úroveň častokrát len elementárne vzdelanej slovenskej ženy.

Na rozdiel od cestopisu, aký priniesol Pavol Blaho (*Z cesty do Ameriky*) či Peter Rovnianek (*Na Atlantickom oceáne*), nemusela Vansová vykonať dlhú cestu a opisovať ďaleké a neznáme miesta. Vansová mala totiž iný druh čitateľa, ktorému bol vzácny opis „neďalekej“ Prahy. Napriek tomu, že v otázkach národných používa

136 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. S. 3.

137 Op. cit., s. 8.

138 SÁLKA, V. *Zo spomienok Terézie Vansovej*. [výstrižok z novín]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

3 Cestopisná próza Terézie Vansovej

rovnaký pátos, ako to urobil už Vajanský¹³⁹ vo viacerých svojich cestopisných dielach, Vansovej dielo je predsa len iné. Otázka slovanstva je u Vansovej len časť z ponúkanej mozaiky tematického zamerania, na rozdiel od Vajanského cestopisov¹⁴⁰, kde táto téma dominuje.¹⁴¹ Vajanský ju navyše dopĺňa ďalšími vážnymi okruhmi, ako sú napríklad oceňované interpretácie výtvarných umeleckých diel, rozsiahle teoretické úvahy či opisy architektúry jednotlivých navštívených krajín.¹⁴² Podobné opisy mohol na sklonku 19. storočia oceniť vzdelaný muž, čitateľ Slovenských pohľadov, ale nie štandardne vzdelaná žena. Ani snaha o odľahčenie vážnosti textu, vychádzajúca z dokumentárnej podstaty žánru, nebola v slovenskej literatúre nová. Podobné beletrizačné snahy nájdeme napríklad v cestopisných zápiskoch Martina Kukučína.¹⁴³ Vansovej sa podarilo jedinečným spôsobom transformovať cestopis ako žáner, využiť jeho charakteristické vlastností vo svoj prospech – na dosiahnutie zámerov noetických a axiologických, pričom vytvorila dielo originálne svojou estetikou. Johanna Georgiadesová, rozprávačka cestopisu, pôsobí ako sceľujúci prvok nevšedného cestopisu, plniaci na jednej strane dejotvorné funkcie postavy, keď vystupuje ako prostoreká manželka, veselá priateľka, ale aj ako oduševnená náro-

139 Jeden príklad za všetky z cestopisu *Dubrovník – Cetinie*: „Keď loď už pristávala, hudba zahrmela dobre známu a vždy milú ‚Hej Slováci!‘ vtedy mi, nehanbím sa povedať, slzy zahraly v očiach a ja s láskou a pietou rozpomenul som sa na Samuela Tomášika, ktorý v oduševnenej chvíli utvoril pásmo a symbol pravého Vseslovanstva [...] Je to pieseň potlačných, ale pieseň pozdvihujúca. Vysmievať sa jej, svinieť na ‚hejslovačenie‘ môže len lump, prázdny citu a cti.“ VAJANSKÝ, S. H. *Dubrovník – Cetinie. Sobrané diela Svetozára Hurbana Vajanského*. Trnava. Kníhhtlačiarne G. A. Bežo. 1932. S. 156 – 157. Zaujímavosťou cestopisu z 3. kongresu slovan-ských žurnalistov v Dubrovniku je, že hoci dielo začína i končí ako klasický cestopis, ktorý Vajanský ako hlavný hrdina príbehu sám predkladá a opisuje čitateľom, opis samotného kongresu a jednotlivých vystúpení na ňom je zaznamenaný ako vsunutá reportáž – Vajanský ako autor opisuje Vajanského ako účastníka kongresu v tretej osobe: „Prvý podpredseda Svetozár Hurban Vajanský bol už pred rečou demonštratívne, búrne pozdravený kongresom i obecenstvom v lôžach i na galeriach. Jeho krátke slová o troch bratoch, pravdu hľadajúcich, prijaté boli s potleskom, ktorý dlho neutíchal, zložáste v lôžach vo tri-štyri vrhy obnovoval sa potlesk.“ VAJANSKÝ, S. H. *Dubrovník – Cetinie. Sobrané diela Svetozára Hurbana Vajanského*. Trnava. Kníhhtlačiarne G. A. Bežo. 1932. S. 170 – 171.

140 *Cestopisné obrázky, Petrohradské dojmy, Dubrovník – Cetinie, Volosko – Venecija, Púť do Čiech, Sofia – Pleven*.

141 Vajanského cestopisy sú charakteristické pojednaniami o dôležitosti slovenskej jednoty na čele s ruským národom, ktorému by sa mali podrobiť i Poliaci, zároveň však rieši i vzťah Slovanov k ďalším neslovanickým národom. Podobné spracovanie slovanických myšlienok nebolo cudzie ani ďalším cestovateľom. Názorným príkladom môžu byť zápisky Matúša Filu z jeho ciest po Ukrajine, v európskom Rusku a strednej Ázii v rokoch 1885 až 1904 uverejňovaných v Slovenských pohľadoch a Národných novinách: „A čo sa ruštenia týče, na taký fantastický, nesvedomitý a hriechny krok, ako to naši Maďari robia, ešte Rusi, sláva bohu, nikdy nepomýšľali.“ FILO, M. *Nepokojná krv*. Martin. Matica slovenská. 1971. S. 25.

142 „Napríklad Vajanský venuje jedinému Tizzianovmu obrazu celú kapitolu svojho cestopisu *Volosko – Venecia*.“ Pozri: KLÁTIK, Z. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1968. S. 53.

143 „Andrej Mráz a Július Noge zhodne podčiarkujú, že Kukučín nadväzuje na zechenterovskú tradíciu slovenského cestopisu. Ak sa pod touto tradíciou myslí úsilie beletrizovať v cestopise, potom je Zechenterovým predchodcom už Bohuš Nosák, u ktorého sa výrazne prejavuje sklon k rozprávaníu na úkor úvah a opisov i pokus o charakterizovanie epizodických postáv na cestách.“ Op. cit., s. 318.

dovkyňa, podporovateľka slovanskej vzájomnosti. Hoci sa Vansovej prínos k žánru cestopisu neobmedzuje iba na jej prvý cestopis, práve dielo *Pani Georgiadesová na cestách* možno s odstupom času označiť za prelomové dielo vo Vansovej tvorbe a cestopisnej spisbe všeobecne.

Dôležité z hľadiska literárnohistorického kontextu je i to, že vďaka Dennici, prvému slovenskému periodiku pre ženy, sa cestopis pre ženskú populáciu stal opätovne prítlačivejším a dostupnejším žánrom. Na stránkach Dennice Vansová poskytla priestor zahraničným i domácim dopisovateľkám a mohli tam uverejňovať vlastnú tvorbu, ktorá výnimočne mala i cestopisný charakter.

4 ROMÁNOVÁ TVORBA TERÉZIE VANSOVEJ

Diskusia nad genézou románu ako žánru môže byť nejednoznačná, a teda teoreticky a názorovo otvorená. Český literárny vedec, komparatista a genológ Ivo Pospíšil uvádza, že na vývoj románu nachádzame dva protikladné názory:

- „*Román vznikl v starověkých kulturách (jeho stopy nacházíme již v starém Egyptě, rozvinul se však až v helénskem období).*
- *Román vznikl jako měšťanský žánr, jeho počátky jsou spjaty se vznikem a rozvojem buržoazie (hegelova „buržoázní epopěj“).*¹⁴⁴

Zásadné pre náš výskum je, že vývoj európskeho románu sa zintenzívňuje v 18. storočí a v 19. storočí už román ako žáner v literatúre dominuje, zvýšený záujem o román zároveň posilňuje aj vnútornú diferencovanosť typológií tejto žánrovej formy.¹⁴⁵

144 POSPÍŠIL, I. *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie*. Trnava. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. S. 178.

145 Podľa Vlašina je nutné za základné triediace kategórie považovať:

„a, žánry historicky vzniklé a časově zřetelně vymezené, jako např. r. pikareskní, rytířský, galantní, černý apod.; zvláštní skupinu zde tvoří směrové rozlišování na r. sentimentální, romantický, realistický, naturalistický, existenciální atd.;

b, žánry definované svým obsahem (tj. tematicky), členěné jednak podle prostředí, z něhož je téma čerpáno (např. r. vesnický, z uměleckého prostředí, společenský, rodinný, sociální apod.), jednak podle zpracovávané tematické oblasti (např. r. historický, fantastický, utopistický, dobrodružný, detektivní, cestopisný, mravoličný, psychologický, milostný, biografický atd.)

c, žánry definované svým tvarovým principem (nejčastěji kompozičním), jako např. r. deníkový, r. v dopisech, dialogizovaný, tzv. antiromán aj.;

d, románové typy, určené podle aspektů dalších, a to zvláště buď z hlediska funkčního zaměření (r. didaktický, tendenční apod.), anebo podle specifického literárního způsobu zpracování látky (r. humoristický, satirický, experimentální, reportážní apod.).“ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. S. 319.

V 19. storočí je vývoj po slovensky písanej literatúry výrazne determinovaný historickými podmienkami. Kodifikačné úsilie, národnooslobodzovacie boje, ako aj jazyková nejednotnosť predstaviteľov slovenskej inteligencie spomaľujú možnú reakciu slovenskej literárnej tvorby na európske románové smerovanie. Zvýraznený rozvoj prozaickej tvorby prichádza v 60. rokoch 19. storočia, vtedy dochádza k oživeniu „*slovenského časopisectva, ktoré sa pomocou beletristickej produkcie usilovalo rozširovať svoju čitateľskú základňu.*“¹⁴⁶ Táto vývinová skutočnosť napovedá, že v dobovej slovenskej literatúre dominovali kratšie a stredné prozaické žánre uverejňované v dostupnej periodickej tlači. A práve v periodickej tlači sa objavuje i tvorba ženských autoriek, a to po prvýkrát už v 40. rokoch 19. storočia. Potom sa periodicitá publikovania prác slovenských autoriek zvyšuje.

Záujem o román ako žáner však úplne neabsentoval, dominantnými zostávali témy historické (napr. J. M. Hurban – *Gottšalk*, Kubáni – *Valgatha*). Dôležitý posun nastal v 80. rokoch 19. storočia, kedy sa do pozornosti spisovateľov dostala aktuálna spoločenská tematika, ktorá spôsobila odsunutie historických tém do pozadia: „*Vytvoril slovenský román zo súčasnosti a nie historickú povesť bolo nielen ťťažiadostou Vajanského, ale i potrebou literatúry.*“¹⁴⁷

Genéza tvorby Terézie Vansovej bola prispôbená dobovým podmienkam, a to platilo aj v prípade literárnych žánrov, ktorým sa autorka venovala. V rozsahovo kratšej epike – písanej predovšetkým v 80. rokoch 19. storočia – zaznievali ešte silné rezíduá zo spoločenskej novely 60. a 70. rokov. Prirodzená bola aj inklinácia k nemeckým autorom (a nielen autorkám ako Eugenia Marlittová¹⁴⁸, ale napríklad i k Friedrichovi Spielhagenovi, ktorého obdivoval aj Vajanský, pričom i v jeho románoch taktiež badať inšpiráciu z nemeckých meštiackych románov¹⁴⁹).

Nadväzujúc na spoločensko-historické podložie doby, ktoré podľa našich hypotéz formovalo Vansovej tvorbu, je potrebné pripomenúť, že Vansová ponúkla čitateľskej obci román ako žáner, po ktorom bol v aktuálnej dobe dopyt práve zo strany ženského publika strednej triedy, a teda publika, ktoré vedelo čítať po slovensky, avšak jeho slovná zásoba nebola na vysokej úrovni.

Pokiaľ je pre román ako žáner vlastné, že jeho prvotnou úlohou je pomôcť čitateľovi „*aby porozumel sám sobe, aby si ujasnil své vzťahy k druhým ľidom a aby si uvědomil hodnoty, pro které žije*“¹⁵⁰, možno povedať, že aj Vansová (hoci literárnou kritikou podhodnocované) romány zamýšľala tiež ako istý model (návod) správania sa pre

146 ŠMATLÁK, S. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava. LIC. 2007. S. 125.

147 KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. *Dejiny slovenskej literatúry*, Bratislava: SAV. 1965. S. 547.

148 „*Čítala som mnoho a všetko, čo mi do rúk prišlo, tak ako i pani Šoltésová [...] Ale najviac čítala som knihy nemecké. Už i preto, aby som sa v tejto reči cvičila a nezabudla, čo som sa v Bystrici naučila. Niektoré romány z Bazára a Frauen Zeitungger urobili na mňa hlboký dojem. Pozdejšie Marlitka.*“ VANSOVÁ, T. [odpis listov T. V. pre Matulayovú]. LA SNK: 198 D1.

149 KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava. SAV. 1965. 784 s.

150 HRABÁK, J. *Čtení o románu*. Praha. SNP. 1981. S. 10.

ženu či dievča strednej vrstvy. Pre literatúru je zároveň charakteristické, že „odráží dobovou soustavou hodnot nebo ztvárňuje autorův přístup k nim. V literatuře ožívají hodnoty duchovní i materiální, životní, etické, náboženské, politické, vlastenecké, sociální, estetické aj. třebaže literární díla zpravidla soustředěna speciálně na problematiku některé z nich [...], jen ztěžší najdeme dílo, které by zároveň nereflektovalo i vztah k hodnotám ostatním.“¹⁵¹

Aby mohla Vansová uskutočniť svoje umelecké a spoločenské zámery, jej autorská stratégia musela byť pri koncipovaní diela modifikovaná, prispôsobená respondentke, ktorá mala Vansovej diela čítať a reflektovať – román musel byť modifikovaný tematicky, aby téma, na rozdiel od mužmi písaných slovenských románov, ženu ako čitateľku zaujala, priam pohltila a bola ju ochotná konzumovať. Ďalej bol modifikovaný lexikálne a štylisticky, aby ho žena s jednoduchšou slovnou zásobou nemala problém prečítať. Zároveň svojím dielom Vansová prispievala k vytváraniu hodnotového rebríčka svojich čitateľiek, sprostredkovane s nimi vytvárala dialóg o hodnotách, ktoré sama v danej dobe považovala za esenciálne. A aby autorka tento „dialóg“ mohla viesť, potrebovala svoju percipientku zaujať a zároveň neustále udržiavať jej pozornosť. To sa v románovej tvorbe Vansovej darilo mimoriadne dobre.

4.1 *Sirota Podhradských* – prvý ženský román v slovenskom jazyku

Romány špecificky určené ženskej čitateľke nachádzame u Vansovej dva – *Sirotu Podhradských* (1889) a román *Sestry* (1930; pôvodne vychádzal v periodiku Slovenská krajina pod názvom *Ariadne* – 1927). Napriek tomu, že Vansová obidva romány orientovala na ženskú čitateľku, je medzi románmi takmer 40-ročný odstup a výstavbu diel to ovplyvňuje.

Sirota Podhradských bol Vansovej prvý román a pre samotnú Vansovú ako i dejiny slovenského románu mal a má omnoho väčší význam ako jej ďalšie romány. Faktom je, že *Sirota Podhradských* bola prvým románom pre ženy a dospievajúce dievčatá v slovenčine, ktorý i napriek búrlivým zmenám celého 20. storočia zostal románom čítaným celými generáciami dospievajúcich dievčat a žien. *Sirota Podhradských* sa tak stala neoddeliteľnou súčasťou literatúry pre ženy.

4.1.1 *Sirota Podhradských* – rozbor hodnôt

Z kompozičného hľadiska nás Vansovej románom sprevádza vševediaci rozprávač. Už do úvodu autorka zasadila zlomový bod celého románu – požiar, od ktorého sa odvíjala celá sujetová výstavba a jeho riešenie sa objavilo až v úplnom závere románu. Práve požiar a udalosti s ním súvisiace spôsobili tragickú smrť otca hlavnej hrdinky

151 VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. S. 38.

a rovnako ju odsúdili na život mimo jej milovaný domov, pričom jej meno ostalo poškrvnené – stala sa neprávom označovaná za podpaľačovu dcéru. Z Violy, hlavnej hrdinky románu, sa stala sirota, ktorá mala prežiť ďalšie roky u svojho ujca, mala žiť s ľuďmi, ktorí ňou opovrhovali (vrátane tety, ktorá nahrádza zlú macochu¹⁵²), avšak práve táto domácnosť bola miestom, kde spoznala i svoju životnú lásku. Ku svojmu životnému šťastiu sa prirodzene musela prepracovať cez množstvo prekážok. Záver je však romanticky šťastný. Zlo ostalo potrestané a dobro zvíťazilo.

Naznačenie kompozície deja jasne predurčuje typológiu predloženého románu. Láska s prekážkami, príbeh odlúčenej rodiny, ale aj zvedená či využitá žena – to všetko sú literárne prvky sentimentálnej prózy. Vo Vansovej románe tak možno nájsť čiastočné prelínanie sa so schémou sentimentálnej novely pre ženy „(*dívka a macecha – schůzka – intriška – nová schůzka – konflikt – nemoc dívky – svatba*)“¹⁵³. Možno predpokladať, že autorka vedela, že pokiaľ chcela ženské publikum zaujať, bolo nutné sa k tejto vopred obľúbenej schéme (nielen z nemeckých, maďarských, ale i českých ženských románov, ktoré sa v slovenskom prostredí s obľubou čítali) prikloniť. Pokiaľ autorka na tento ústupok pristúpila, čitateľa alebo skôr čitateľku zaujala, či priam pohltila a mohla očakávať, že aj jej zámer – axiológia celého diela – bude automaticky prijatý a bude možné očakávať, že hodnoty a vzorce správania predložené v románe sa stanú reálnym prototypom správania sa pre dospievajúce dievčatá a ženy.

Tento predpoklad je doslova kľúčový, hoci dnes takmer opomínaný. To, že Vansová potlačovala v svojej tvorbe artistnú zložku zámerne, sa dozvedáme dnes len z jej korešpondencie uloženej v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice. Tým, že Vansová berie ohľad na čitateľa, začala v slovenskej literatúre pre ženu riadenú recepciu nielen umeleckej literatúry. Pokiaľ tvrdíme, že Vansová ako autorka pristupuje na čiastočné umelecké ústupky, aby zaujala čitateľskú obec, je dôležité vysvetliť i to, akým spôsobom Vansová ženský román modifikovala a aké princípy vo výstavbe deja uplatňovala, aby dosiahla svoje vopred určené ciele.

V románe bol najvýraznejšou, a pre Vansovú nesmierne dôležitou, súčasťou motív rodiny. V *Sirote Podhradských* preferovaný model tradičnej rodiny uplatnila v dvoch polohách:

- vzťah dcéry a otca, ktorý reprezentuje neskonala úcta a poslušnosť: „*Pri všetkých slabostiach bol Podhradský veľmi láskavý a šetrný otec a zväzok lásky medzi*

152 „*Tieto roky nemohli získať deve náklonnosť pani Vilinskej, hoci konala svoju povinnosť, pracujúc čo jej sily stačili aj za druhých. Ba jej ochota a zručnosť v domácich a aj ručných robotách mali následok, že pani Vilinská prepustila zo služby komornú a všetky jej práce oddala Virole. Týmto spôsobom usporila si isté výdavky, ktoré však ostali len výdavkami, lebo usporené peniaze vydávala za toaletné potreby pre seba a dorastajúcu Hermínku.*“ VANSOVÁ, T. *Sirota Podhradských*. [online]. [cit. 12. 1. 2017]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/293/Vansova_Sirota-Podhradskych/1.

153 HODROVÁ, D. *Hľadání románu*. Praha. Československý spisovatel. 1989. S. 165.

ním a jeho dcérou mohol by mnohej rodine poslúžiť za pravý vzor¹⁵⁴, pričom sirota tento vzor preniesla aj do náhradnej rodiny („*To by bolo! Musíš mamu milovať, ona ti len dobre chce, keď ťa aj tresce!*“¹⁵⁵), v ktorej si Viola prirodzene získala na svoju stranu väčšinu rodiny – to sa dialo práve vďaka vlastnostiam, ktoré jej Vansová ako autorka pripísala;

- vzťah muža a ženy (manželov), v ktorom žena nechce a ani nemá byť predstaviteľkou „kričiacou“ po rovnosti pohlaví, ale schopnou partnerkou muža a predovšetkým dobrou matkou pre budúce generácie detí, ktoré bude ako vzdelaná žena viesť k poznávaniu pravdy a dodržiavaniu mravných zásad.

Na preferovaný model tradičnej rodiny prirodzene nadväzovala aj mravná výchova čitateľky pomocou literárneho diela. Dobré mravy prirodzene súvisia s klasickým modelom kresťanskej morálky proklamovanej v rámci desiatich Božích prikázaní – veď iba prvé tri prikázania sa týkajú vzťahu veriaceho k Bohu, pričom ďalších sedem poukazuje na model správania sa človeka k človeku (jednak v románe z istých náznakov badáme, že Viola je veriacou, ale predovšetkým v diele boli určitým spôsobom reflektované prikázania týkajúce sa správania sa človeka k človeku, pričom autorka jasne čitateľke naznačuje, ktorý vzor správania je správny a ktorý nie). Vansová ako dcéra evanjelického kňaza mala tieto princípy zakorenené hlboko v sebe a rovnako sama považovala tieto princípy za kľúčové vo výchove: „*Nechajte ma tu, Viola je dobrá ku mne! – volala Emka s plačom. To verím, dotušil lekár. Slečna Viola je dobrá ku každému, kto trpí a je slabší od nej.*“¹⁵⁶ Viola ako hlavná hrdinka teda stelesňovala mravné princípy na základe kresťanskej morálky, no na druhej strane je potrebné si všimnúť, že Viola poslúchala otca a tých, ktorých na to predurčoval Boží zákon, ale inak „*Viola nie je z tých, čo sa dajú postrkovať, ona chodíeva cestou vlastnou.*“¹⁵⁷ A teda Viola – krehké a poslušné dievča – sa nepodriadať vždy a každému. Riadi sa zásadami kresťanskej morálky, ale na základe týchto zásad sa dokáže sama rozhodovať, to je znak toho, čo Vansová v literatúre propaguje, a teda žena (dievča) ako pomerne silný jedinec spoločnosti, u ktorého však absentujú reálne emancipačné, či dokonca feministické myšlienky – taká Vansovej tvorba na sklonku 19. storočia nebola a ani nesmela byť, inak by nebola prijatá kritikou, čím by bola autorka okamžite diskvalifikovaná, a Vansová to dobre vedela. Predmetným dielom, ktorým sa Vansovej miesto v slovenskej literatúre plne legitimizovalo, autorka propagovala spoločenské postavenie ženy skutočne až za mužom.

154 VANSOVÁ, T. *Sirota Podhradských*. [online]. [cit. 12. 1. 2017]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/293/Vansova_Sirota-Podhradskych/1.

155 Op. cit.

156 Op. cit.

157 Op. cit.

Vansová v predložennom románe predstavuje transformáciu dievčaťa na ženu, ktorá dospela nielen fyzicky, ale predovšetkým intelektuálne, mravne a v neposlednom rade aj citovo. Vo Vansovej románe sa tak Viola, dievča, ktoré prvotne nemilovala nikoho okrem svojho otca („*Nie, nemilujem nikoho, okrem pamiatky svojho potušeného otca,*“¹⁵⁸), dospela na ženu plnú citov: „*Ty si veľmi milovala svojho otca, Viola! – hovoril jej Imrich skoro s prízvukom žiarlivosti a pozrel na ňu s obdivom. – Neželal by som si nič iné, len aby si milovala aj mňa! Viola pozrela na neho vrúcne a podajúc mu ruku, riekla vážne: Oj, Imrich! Cítim, že len raz v živote možno milovať tak, ako ťa milujem, podobná láska sa nedá premôcť, nedá obetovať inej. Veď ani Danielovi, milému, dobrému, nemohla som priniesť túto obeť*“¹⁵⁹. Expanzia citu Vansovej hrdinky je naznačená len do takej miery, aby hrdinka zostala stále mravne dokonale čistou.

Na zdôraznenie dobra a zla, na zobrazenie toho, čo má byť pre čitateľky vzorom, čo naopak privádza ženy k skazenosti – a teda samotnej axiológie celého románu, Vansová používala predovšetkým antagonistické postavy, pričom najzávažnejšia bola predovšetkým dvojica Viola – Hermínka, kedy osud Violy, postavy stelesňujúcej samo dobro, mal prirodzene happyendový záver a osud Hermíny skazený životom v meste a nečistými myšlienkami končí prázdnotou: „*Hermínka sa vydala... Svojho muža skoro zunovala, a on ju. I začali sa baviť každý podľa svojho spôsobu. Ona žila prázdny život domácej zhody a šťastia, bez vnútorných radostí. Je dámou, žije vo veľkomeste, má salón otvorený priateľom a známym každý týždeň raz, no všetko to nemôže zahnať prázdnotu duše a holotu srdca.*“¹⁶⁰

4.1.2 Interpretácia románu

Napriek skutočnosti, že Vansová sa ako autorka dokázala v literatúre veľmi výrazne presadiť a jej diela patria do kánonu slovenskej literatúry, Vansovej literárna tvorba bola (resp. častokrát ešte stále je¹⁶¹) generalizovaná pod jednotnou nálepkou ženskej zábavnej literatúry. O tom, že rovnako bol a je interpretovaný aj román *Sirota Podhradských*, nemožno ani polemizovať. Toto dielo sa dokonca dostáva na taký okraj záujmu odbornej verejnosti, že slovenský literárny vedec Ján

158 Op. cit.

159 Op. cit.

160 Op. cit.

161 Je nutné poznamenať, že predovšetkým v posledných rokoch sa situácia čiastočne mení. Otázka ženských autoriek z 19. storočia sa dostáva opätovne do popredia, a tým začína byť nanovo interpretovaná i tvorba Vansovej, a to práve aj diel, ktoré boli doposiaľ mimo záujmu odbornej verejnosti. Svedčia o tom predovšetkým štúdie a práce uvedené v kapitole o Terézii Vansovej v literárnohistorickom kontexte.

Števíček ho ani nezaradil do svojej publikácie *Dejiny slovenského románu*, hoci ne-skôr túto svoju chybu oľutoval.¹⁶²

Čo bolo pre Vansovej tvorbu netypické, je skutočnosť, že v románe v podstate absentuje národná otázka. Vansová, predstaviteľka prvej vlny slovenského realizmu, ako nasledovníčka a odchovankyňa Vajanského myšlienok, vnášala národno-emancipačnú tematiku takmer do každého diela, bez ohľadu na žánrový typ, čo bolo však vzhľadom na stav slovenského národa a jeho literárnej produkcie plne pochopiteľné. V *Sirote Podhradských* bola táto problematika prekvapivo opomínaná. V snahe nájsť príčinu, prečo Vansová tento, pre ňu tak typický motív vynecháva, môže byť odpoveď, že žánrovo ambiciózná autorka sa reálne pokúsila vytvoriť žánrovo čisté dielo a odmietla premietáť v čisto ženskom diele „mužské“ témy¹⁶³, ktoré ženy ako čitateľky neoblubovali. Ján Števíček túto skutočnosť odôvodňuje uvedomelým postojom Vansovej k žánru¹⁶⁴ a je nutné dodať, že Vansová skutočne chcela vytvoriť dielo, ktoré by ženskú čitateľskú obec zaujalo a bolo čítané.

Doboví kritici neboli z Vansovej románu výraznejšie nadšení, vo veľkej väčšine prípadov bol pripodobovaný práve k nemeckým románom pre ženy (predovšetkým k E. Marlittovej) a téma románu, ako i jej spracovanie, nebola považovaná za prelomovú. Výnimku však tvorila Vajanského recenzia („*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä, keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované s pilnou nevšednosťou, láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni [...] My jej blahoželáme k úspechu prvej väčšej samostatnej práce a odporúčame peknú slovenskú knihu obecnstvu.*“¹⁶⁵), no pokiaľ bližšie poznáme vzťah a inklináciu Vansovej k Vajanskému, kladné hodnotenie nás nemôže prekvapiť.

4.1.3 Ciele, funkcie a prínos románu *Sirota Podhradských*

V čom možno románu *Sirota Podhradských* pripisovať výnimočnosť a odlišnosť od klasického typu brakového ženského románu, ktorého účelom „*je poskytovať vzrušenie širokým čtenárskym vrstvám a ktoré nedbá na uměleckou hodnotu*“¹⁶⁶? V prvom rade bolo v dobe jeho vzniku dôležité, že išlo o slovenské románové dielo – *Sirota Podhradských* bola nielen prvým románom pre ženy, ale aj jedným z prvých

162 ŠTEVČEK, J. *Sirota Podhradských* (Biela miesta v Dejiniách slovenského románu). In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 209 – 212.

163 Národná otázka bola v tej dobe veľkou väčšinou mužov, ale i žien, za výhradne mužskú tému skutočne považovaná.

164 Op. cit., s. 212.

165 VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová: „Sirota Podhradských“*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 481 – 485.

166 VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. S. 49.

reprezentantov moderného slovensky písaného románopisectva. Vedomý záujem o román sa v druhej polovici 19. storočia do slovenskej literárnej praxe premietal okrajovejšie než v iných vyspelejších literatúrach, čo práve súviselo s obmedzeným stupňom vzdelanosti. Z diachrónneho hľadiska musíme román vnímať ako prvý pokus ženy preniesť svoje špecifické skúsenosti, poznatky, hodnoty do fikčného rámca a prostredníctvom neho vytvoriť autonómnu výpoveď, ktorá sa bude špecifickým spôsobom prihovárať konkrétne vybranej subskupine, a tým je táto výpoveď na svoju dobu v slovenskej literatúre jedinečná a privádza ku knihe, ku slovensky písanej knihe, nových percipientov. Z hľadiska literárnej genológie sa pozeráme na úplne nový románový variant slovenskej literatúry, ktorý si prirodzene vyžadovali spoločensko-historické podmienky. Napriek tomu, že ide o žáner v svojej podstate zábavný a spadajúci do literatúry nízkej, román je písaný so zámerom vychovávať, vniesť do života čitateľa istý druh hodnôt, ktoré autorka predkladala podľa svojho vlastného úsudku, ako i prebraných vzorov (Vajanského idey), avšak ktoré paradoxne v mnohom odporujú dnešnému chápaniu žánru ženského románu.

Hoci okrem Vajanského kladnej a povzbudivej recenzie nebola Vansovej románová prvotina kritikou prijatá zvlášť kladne, čitateľskú obec si plne podmanila. Slovenské čitateľky sa ďalšieho slovenského ženského románu dočkali až o 5 rokov neskôr. Jeho autorkou bola Elena Maróthy-Šoltésová, pričom román *Proti prúdu* so spoločensky závažnou tematikou bol už pretkaný i národno-emancipačnými myšlienkami, ktorými práve ženská postava transformovala zemianskeho statkára do národne uvedomelého Slováka (teda opätovne typ románu podporený Vajanského ideológiou). Napriek tomu, že Šoltésová národnú otázku v románe nevynechala, príliš pozitívne vykreslenie deja nazvala kritika priam utópiou, a preto si ani od Vajanského nezískala predpokladané uznanie.

Vansovej román nemohol získať nadnárodné uznanie (kvôli tomu v konečnom dôsledku nebol písaný, veď sama autorka neraz priznáva, že kvôli zrozumiteľnosti častokrát vedome potláča umeleckosť diela), napriek tomu sa práve kvôli vyššie uvedeným argumentom stal doslova kľúčovým vo vzdelávacom programe ženskej čitateľky a celkovo v tvorbe slovenských ženských autoriek, a zároveň sa stal i zlomovým momentom v živote Vansovej a predurčil jej následné aktivity a pôsobenie v slovenskom kultúrnom prostredí.

4.2 Romantický historický obraz *Kliatba*

Nazdávame sa, že práve kvôli nelichotivým recenziám *Siroty Podhradských*¹⁶⁷ sa Vansová rozhodla svoj ďalší román koncipovať odlišne. Jej pôvodný zámer bol vytvoriť

167 „Pán Vlček tak mi dodal, že už ťažko mi napísať niečo, načo by on nemal poznámku, že motív je vzatý z *Marlittovských románov*.“ VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 49 AV 18. Prekvapivé je, že pochvalne sa o románe *Sirota Podhradských* nevyjadrovala ani „česká sestra“ Vilma

historický román, a teda nadviazať na historické prózy, ktoré mali v druhej polovici 19. storočia v slovenskej literatúre už svoju tradíciu (J. M. Hurban *Gottšalk*, nedokončený projekt Ludovíta Kubániho *Valgatha*, historické prózy Sama Tomášika – *Bašovci na Muránskom zámku*, *Sečovci*, *veľkomožní gemerskí*, *Vešelínovo dobytie Muráňa*, *Vešelínov odboj*, *Malkotentí*, *Kuruci*). Historické romány zo svojej podstaty živili nádej malých národov na „znovuzrodenie“¹⁶⁸ a ich zdroj je „spjat až s obdobím rozvoje navodobého mešťánskeho nacionalizmu a vzniku národnostných hnutí po Francouzské revoluci a napoleonských válkách“¹⁶⁹. Práve poukázaním na prítomnosť a aktivity Slovákov v dávnej, či menej dávnej minulosti akcentovali historické prózy „na autochtónosť a legitímne miesto Slovenska jako celku v dějinách Uhorska.“¹⁷⁰ Napriek vyššie definovanej funkcii historického románu, a teda predpokladu, že historický román bude sprítomňovať národnú veľkosť, v roku 1927, kedy Vansová román *Kliatba* uverejnila¹⁷¹, nemožno predpokladať, že by Vansovej hlavným zámerom bolo potvrdzovať tradíciu Slovákov na uhorskom území. V roku 1927 bola existencia slovenského národa definitívne potvrdená vznikom Československej republiky. Možno sa nazdávať, že historický román pokladala Vansová za ideálny žáner v snahe vytvoriť dielo, ktoré by už nenieslo znaky sentimentalizmu, ktorý bol jej dielam pravidelne vytykávaný, a ktoré by vychádzalo zo skutočnej reality, a teda mohlo byť chápané ako dielo skutočne patriace do vlny slovenského literárneho realizmu.¹⁷²

4.2.1 Román *Kliatba* a problém jeho žánrového označenia

Vansovej intenciu možno chápať ako snahu legitimizovať sa nielen ako autorka literatúry pre ženy, ale i ako plnohodnotná realistická prozaička. Samotný námet (beštiálny príbeh o niekoľkonásobnom vrahovi Ludovítovi Feketem a jeho obeťoch) autorka považovala za jedinečný: „*Bála som sa, že mi tento námet podchytí nejaký maďarský románopisec, zľúšťe kým žil Jókai a Mikszáth...*“¹⁷³. Na to, aby Vansovej román bolo možné považovať za historicky verný, autorka vychádzala z dobových

Sokolová Seidlová: „*Kdyby Vansová měla jinou předpravu ke dráze spisovatelské, než jakou jí podaly některé malé výtvoary ženské literatury německé, bylo by se její opravdové nadání jistě obrátilo na jiné, pro slovenskou literaturu a národnost, významnější cesty. Takto příliš se nese za svými německými vzory, zľúšťe za Marlittovou, čehož nejpatrnější stopy podává román *Sirota Podhradských*.*“ SOKOLOVÁ, V. *Slovenky – naše nejbližší sestry*. Ženský svět. 1896 – 1898. R. 1 – 2. Č. 7. S. 97.

168 LUKÁCS, G. *Historický román*. Bratislava. Tatran. 1957. 361 s.

169 VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. S. 136.

170 ŠMATLÁK, S. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava. LIC. 2007. S. 125.

171 Pôvodne vychádzal časopisecky v Slovenskom východe 12. 10. 1926 – 25. 1. 1927.

172 Vansová realizmus ako smer neakceptovala a nemala rada: „*Čo se týče jeho smeru, nemám ho rada. Realismus keď je zdravý, má v našom pokročilom veku isté oprávenie, ale len keď nie je prehnany – no temer vždy viac škodí ako osoží.*“ VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. 1941. Dostupné v: LA SNK 41 MM5.

173 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 198 D 1.

historických prameňov¹⁷⁴ – zo zápisnice župného úradu v Banskej Bystrici, z výpisu farského úradu vo Zvolene, ako i z výstrižkov z dobovej tlače či údajov z osobnej korešpondencie. Úryvky z týchto historických materiálov dokonca cituje v samotnom románe na niekoľkých miestach: „*Tieto listiny s uschnutou krvou na nich sú zachované v stoličnom archíve*“¹⁷⁵ alebo „*V tom istom písme jako odpoveď na predošlé otázky je stručný výťah celého procesu, poľažme zo súdnych aktov, pod menom Acta Feketiana. Podávame ho tu v úryvkoch...*“¹⁷⁶

Pôvodne chcela publikovať tento žánrový variant už niekoľko rokov po vydaní románu *Sirota Podhradských*. Napriek tomu (veľmi pravdepodobne kvôli redaktorským povinnostiam s periodikom Dennica) tento zámer zrealizovala až pri finančných problémoch, kedy doslova potrebovala vydávať diela: „*ja musím písať, lebo sme s mojou chovanicou fin. upadly*“¹⁷⁷. Po napísaní románu Vansová považovala svoj primárny cieľ za splnený a v prvom vydaní románu *Kliatba* (1927) uviedla označenie – historický román¹⁷⁸. Napriek tomu, že počas svojho tvorivého obdobia Vansová zvyčajne dokázala dosiahnuť vopred vytýčené ciele, v tomto prípade sa jej vopred vymedzené žánrové označenie naplniť nepodarilo. Je možné sa domnievať, že pokiaľ by román písala 40-ročná Vansová, ktorá si v 90. rokoch 19. storočia kládla tento cieľ a reálne študovala vyššie spomenuté archívne materiály, román by pravdepodobne dokázala autorka viac priblížiť k vytýčenej románovej variante. *Kliatbu* však v 20. rokoch 20. storočia dokončovala už takmer 70-ročná žena zlomená¹⁷⁹ smrťou manžela, zlou finančnou situáciou, ale i nie vždy kladným hodnotením svojho diela dobovou kritikou.

Prvotná Vansovej intencia – formovať román ako historický – je z diela zrejmé: z časového hľadiska je dej jednoznačne zasadený do minulosti, autorka sa neo-

174 Celý zoznam použitých materiálov sa nachádza preskenovaný v prílohe.

175 VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. S. 165.

176 Op. cit., s. 173.

177 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1926-3-31]. Dostupné v: LA SNK 150 I 8.

178 Zmenu žánrového označenia románu Vansová uskutočnila až pod vplyvom negatívnej kritiky L. N. Jégého. Pozri: MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. S. 251. In: VANSOVÁ, T. *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. „*Sám historický román, ako ho autorka menuje, vyšiel pôvodne v besedniciach Slovenského východu a je skôr akýmsi kultúrnohistorickým referátom ako historickým románom. Je to samé zpravodajstvo. Na jednej strane referuje pani Vansová, na druhej strane Bánička. Ale dej tu vôbec niet [...] Okrem tejto slabej a nemožnej kompozície je ešte aj iná chyba v románe Kliatba. Akási násilnosť, neprirodzenosť a škrobenosť.*“ JÉGE, L. N. *Vansovej nový román*. Prúdy XI. Č. 1. S. 257. Paradoxom je, že ešte v tom istom roku Jége píše Vansovej list, v ktorom sa ospravedľňuje: „*Že Kliatba je cenná, o tom niet reči za pochyby [...] Veľmi sa teším na Vaše nové dielo a sľubujem Vám, že napíšem o ňom referát, s ktorým budete spokojná. Že Kliatba už dožila sa druhého vydania, ma neprekvapuje. Však je to kniha, ktorá chytí čitateľa. Len verte mi, keby nebolo tých múdrych kritikov, bolo by to lepšie. Ani seba nevynechávam...*“ JÉGE, L. N. [osobná korešpondencia]. [1927-11-19]. Dostupné v: LA SNK 41 X 16.

179 Zmenu jej osobnosti, ako i samotného myslenia autorky je možné badať predovšetkým z dochovanej korešpondencie.

piera o skutočnosti, ktorých mohla byť očitým svedkom¹⁸⁰, ale predstavuje príbeh založený na dochovaných reálnych faktoch a dokumentoch. Pri povrchnom skúmaní tak dielo spĺňa všetky základné predpoklady historického románu uvedené v literárnych slovníkoch pri definíciách historického románu. Vansová tento zamýšľaný seriózný žánrový variant románu modifikovala, prispôsobila menej náročnému čitateľskému publiku a tieto zásahy nenávratne deformovali žánrový variant historického románu. Historická vernosť ostala v reportážnych digresióch, ktoré autorka vedome vložila do diela pre potvrdenie jeho historickej vernosti.¹⁸¹ Viac ako rekonštrukcia minulosti pútajú na seba pozornosť fikčné prvky diela – predovšetkým napäté vykreslenie bezprávia mladých žien, príbeh nenaplnenej romantickej lásky, drastickosť konania „*diab[la] v ľudskom tele*“¹⁸² Feketeho.

Historický román má už zo svojej žánrovej charakteristiky určitú spätosť s gotickým románom: „*Kořeny h. r. se sice shledávají ve starověkém eposu, ve středověkých kronikách a bezprostředně v anglickém – > černém románu...*“¹⁸³, Vansová však v *Kliatbe* oživovanie hrôzy a strachu prostredníctvom literatúry dovedie až do krajnosti, čím v istých momentoch román možno označiť až skutočne frenetickou literatúrou, ako to zmiňuje už Marcela Mikulová.¹⁸⁴ Nadužívanie prvkov strachu a hrôzy je pre Vansovú charakteristické a autorka tieto prvky často vkladá do rôznych žánrov svojej tvorby. Vysvetlenie tohto javu je možné dvomi spôsobmi, pričom prvé vysvetlenie predkladá už sama autorka. Jednak je nesporné, že Vansová vystupňovanie krutosti v *Kliatbe* pokladala za strategické v rámci podchytenia si čitateľskej pozornosti: „*Fantázia ľudu je fantázia nedospelého dieťaťa, potrebuje veľmi mnoho silnej potravy, temer nemožnej. Ľud nerád číta o sebe, len o vyšších, o vojnách, zbojníkoch, o vraždách, krádeži a princoch... Ja poznám kus nášho ľudu. Jemu jemná kresba nič neplatí, jemu silné, makavo natrené farby, obraz kriklavý, nápadný lahodí a nedbá na umútnú cenu.*“¹⁸⁵, pričom práve reálna a historicky zaznamenaná ohavnosť činu Ľudovíta Feketeho de Nyék jej dovoľovala zachytiť desivosť vrážd v plnom rozsahu: „*Mala veľa rán od šable, ruky ktoré sa chytali šable, aby odrazili údery, boli dorezané a ako sa*

180 Inak by román mohol byť nechcene ovplyvnený subjektívnymi vplyvmi. Pozri: DOKUPIL, B. *Český historický román. 1945–1965*. Praha. Československý spisovateľ. 1987. S. 16.

181 Do kapitoly Františkin zármutok je napríklad vložený exkurz z uhorského súdництва: „*V tom roku – 1808 – súdili tiež siedmi páni istú Dorotu Novákovú z Radvane pre taký istý prečin, čo spáchala Madlena. Právu proti Dorote viedol fiškál Bendík, tiež radvanský obyvateľ armalista, jeho familia tu mala nevelkú kúriu. Dorotu Novákovú odsúdili na dvanásť rokov trestnice, lebo spáchala hanbu na svojej ľudskosti. Roku 1809 Anna Struhárska nabila istého Kalauza bakoľou a pri tomto skutku zlomila Kalauzovi rebro*“. VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. S. 114.

182 Op. cit., s. 194.

183 VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovateľ. 1984. S. 136.

184 MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. In: VANSOVÁ, T. *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 253.

185 VANSOVÁ, T. *List E. M. Šoltésovej*. [osobná korešpondencia]. [1903]. Dostupné v: LA SNK M 98 I 27.

ešte bránila a utekala k dverám, chytala sa dvier a steny, tade bolo poznať dlaň i prsty úbohej, do smrti umučenej ženy. Desný to bol pohľad na mladú ženu a matku. Život mala rozpáraný a zo strašnej rany vyzerala malinká rúčka dieťaťa...“¹⁸⁶. Naturalistický opis týchto desivých scén autorka pravdepodobne pokladala iba za reálne vykreslenie pravdivých faktov.

Na druhej strane *Kliatba* je celoživotným vyvrcholením Vansovej záujmu o tajomný až hrôzostrašný svet, a to reálny, ako i fikčný. Záujem o reálne tragické až desivé udalosti nám dokladá Literárny archív SNK, kde nájdeme desiatky výstrižkov z novín informujúcich o katastrofických a záhadných udalostiach doma i v zahraničí. Vansovú podobná tematika musela fascinovať, keďže si takéto výstrižky roky zhromažďovala a odkladala. Zároveň pri komplexnom pohľade na Vansovej prozaickú tvorbu spozorujeme nadpriemerne časté zobrazovanie tajomna a mystických scén. Vansová tento svoj záujem pretavuje do všetkých svojich diel, rozdiel je len vo frekvencii podobných obrazov. V *Kliatbe* dosahuje desivosť maxima, intenzívne prítomná je však i v ďalších dielach. Už v románe *Sirota Podhradských* zobrazuje autorka diabla podobného Feketemu, ktorého predstavuje skazený zeman Aladár Lepáry z Pešti¹⁸⁷ „*Ste diabol, ste strašnejší nad všetko pomyslenie. Preč, nechcem vás viac počuť, preč choďte!*“. Tento „*belzebub a satan*“¹⁸⁸ zo *Siroty Podhradských* je príčinou smrti mladej nevinnej Veronky. Všimnime si zároveň, že negatívne postavy sú prevažne maďarskej národnosti.

Desivé je i vykreslenie príčiny smrti Violinho otca pri požiari¹⁸⁹, rovnako v poviedke 2888 Vansová prináša čitateľkám iracionálny a predovšetkým strach vyvolávajúci príbeh z budúcnosti. Vansová ale dokázala preniesť tajomné obrazy aj do inak stereotypných, esteticky nevýrazných besedníc: „*Pred ňou stojí kostol, malý a ošarpaný, ale v túto chvíľu vidí sa jej, že pred ňou sa vypína v obrovskej veľkosti príšerné stavisko, dotýkajúce sa nebies... A tá bránka, tá tajomná skrýš všetkého nadprirodzeného! Odtiaľ*

186 VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. S. 165.

187 „*Ste diabol, ste strašnejší nad všetko pomyslenie. Preč, nechcem vás viac počuť, preč choďte! A zoberúc všetky svoje sily, silne sotila rukami tohto i tak nie mocného chlapa, že sa zatačal a oprl o dvere. Potom ustúpila i Viola. On sa znovu pozbieral a chcel ju nasledovať, keď tupý a desný ston zarazil oboch. Novým ľakom zastavila sa Viola krv v žilách, pri nohách jej ležala úbohá Veronka. Tvár bolestne zovretá, oči obrátené v stĺp. – Chvíľu mlčal i panský zbojník, i napadnutá, zostrašená deva. Potom sa Viola spamätala. Pohybom ruky ukázala na biednu devu a preriekla tvrdým, kovovým hlasom: – Tu vaša obeť! Nie dost' na tej jednej? Oj, teraz rozumiem Krchuľu, keď vás kľiala. Kliatba, ťažká kliatba na vás! Oj, že niet v blízkosti urazeného otca, že niet v blízkosti drsných priateľov tejto nešťastnej, aby pomstili spáchanú krivdu, lebo tak sa zdá, že krivda nestíhaná trestom behá po svete!*“ VANSOVÁ, T. *Sirota Podhradských*. [online]. [cit. 27. 3. 2018]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/293/Vansova_Sirota-Podhradskych/1.

188 Op. cit.

189 „*Ako Podhradský opustil Violu, zamiešal sa medzi ľudí, a hneď ho bolo vidieť s kupou vody liezť po rebríku na strechu horiaceho domu, už viac ráz vykonal túto cestu, keď zrazu počul za sebou hlas spomedzi ľudu: Zhoďte ho dolu z rebríka, zrazte ho, zabite ho, on podpálil naše mesto, on nás chcel zničiť!*“ Op. cit.

*viadať vychodiť raz postavu bez hlavy, raz čierneho psa, raz koníča.*¹⁹⁰ Počiatky záujmu o tematiku hrôzy a strachu, ktorý u Vansovej vrcholí románom *Kliatba*, môžeme hľadať v slovenskom folklóre a slovenskej ľudovej slovesnosti, bohato spracovávaných do literárnej podoby práve v období romantizmu (predovšetkým prítomnosť nadprirodzených javov v tvorba Jána Bottu, rovnako u Vansovej švagra Pavla Dobšinského a v ním zozbieraných slovenských rozprávkach atď.), a teda i v dielach, ktoré Vansová poznala už z domácej knižnice. Vansovej fascinácia tradičnou ľudovou kultúrou úzko prepojenou s veštami, poverami a magickým je zjavná nielen v jej literárnej tvorbe, ale aj v jej poučných článkoch dokumentujúcich slovenskú ľudovú kultúru – napr. *Čary a kuzly* vydávané v Národných novinách i v Dennici. Opodstatnenie spojitosti s transcendentálnym svetom vhodne komentuje Zuzana Profanová: „*Deprimujúce úmrtie milovaného dieťaťa v útlom veku, a progredujúca duševná choroba manžela spôsobili, že nie len v literárnych prácach je bohato zastúpená, ale aj v národopisných materiáloch dominuje téma smrti, nadprirodzených síl, kontakt so záhrobným životom, praktiky ľúbostnej mágie a liečiteľstva, ale aj rodinného zvykoslovía.*“¹⁹¹

Aké miesto teda zastáva román *Kliatba* vo Vansovej tvorivom profile? O tom, že sa podarilo Vansovej vytvoriť neobyčajné a na danú dobu netypické dielo, svedčí i udelenie Štátnej ceny¹⁹². Počiatkové nepriaznivé kritiky¹⁹³ opätovne prekonal čitateľský záujem. A to i napriek tomu, že Vansová neuskutočnila svoj pôvodný zámer – dokázať napísaním vážneho a uznávaného literárneho žánru, historického románu, sebe, ako aj kritike, že je viac ako len autorka zamilovaných „*limonád*“¹⁹⁴. Paradoxne i tak vytvorila špecifické dielo, a to svojou tematikou, ale rovnako žánrovým zaradením. V tomto prípade autorka už nepotlačuje artistnú zložku pre naplnenie svojich mimoumeleckých zámerov do maxima, ako to bolo v jej prvotných dielach, ktoré mali doslova „slúžiť ľudu“ a vzdelávať ho v slovenskom jazyku. Román *Kliatba* predstavuje jedinečné dielo s ohľadom na svoj netypický žánrový variant, znepokojujúci román vzbudzujúci hrôzu, ktorý môžeme nazvať i priamo hororom: „*[h]rúza na hrúzu, zločin na zločin, tajemné prostredí stredovekého hradu s podzemnými chodbami, strašidly [...] všetchno, čo patrí k hororu.*“¹⁹⁵ Svedčia o tom

190 VANSOVÁ, T. *Nové šatôčky*. [cit. 4. 5. 2017]. [online]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/315/Vansova_Nove-satocky/1

191 PROFANOVÁ, Z. *Vzťah Terézie Vansovej k tradičnej ľudovej kultúre*. In: KOCÁK, M. (ed.). *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 251.

192 Štátnu cenu dostala Vansová 28. októbra 1928 od ministra školstva a národnej osvety na návrh odbornej poroty za slovesné umenie. Ďalšími ocenenými v rovnakej kategórii boli: Josef Kopta za román *Hlídač č. 47*, Viktor Dyk za knihu *Vzpomínky a komentáre 1893 – 1918*, Jan Opolský za knihu poviedok *Upír a jiné prósy*, A. Sovov za básnickú zbierku *Drsná láska*, K. M. Čapek-Chod za román *Řešany*.

193 Napr. Jége, Sokolová, Pražák.

194 Reagujeme na označenie z recenzie Bujnáka, ktoré Vansová spomína v rozhovore. SÁLKA, V. *Zo spomienok Terézie Vansovej*. *Lidové noviny* 42. 1934. Č. 196. S. 3.

195 TVRDÁ, E. *Hrúza, zločin, tajemné prostředí a detektivka*. [cit. 4. 1. 2020]. [online]. Dostupné online: <http://www.litterasilesia.cz/hruza-zlocin-tajemne-prostredi-a-detektivka/a-49/>.

nielen desivé činy Ludovíta Feketeho, ale i opis prostredia, do ktorého Vansová zasadzuje svoj román. „*Siluetu starého zámku na miernom návrší prezerá cez drobný sniežik ako veľká kamenná príšera panujúca nad mestom, rozprestierajúcim sa pri jej nohách. Nad tým malým, nepatrným mestom s nevelkými múrami, baštami a bránami, ospievanými ľudovou piesňou, že pekne maľovanými. Široké námestie, odkiaľ po krutom ohni v predošlom osemnástom storočí zmizol rad nízkych domov, je opustené, iba kde-tu vidno ponáhľajúcu sa postavu prejsť hradskou alebo popred domy.*“¹⁹⁶: takto Vansová začína svoj román. Obdobné scény Vansová vnáša do celého románu. Jedna z najpresvedčivejších scén je vyznanie lásky na pôde cintorína, kde sa Vansovej podarilo zakomponovať búrku, tmu, strach mladého dievčaťa, nenaplnenú lásku: „*Stáli na pôde pradávneho cintorína. Faninka sa chvela strachom, ale i tým zvláštnym povedomím, že ju tento ideálny mladík miluje. Dôverovala mu, ale pritom už tušila, že je pre ňu Mikuláš stratený a ona pre neho. Jej by otec nikdy nedovolil vydať sa za nemajetného mešťana a okrem toho ešte za – luterána. Boli už na tom mieste, kde sa hrávali ako deti. Veď deti tak rady vyhľadávajú miesta, kde spia večný spánok tí, čo pred nimi žili a kedysi tiež boli deťmi. Tu bol ešte vtedy viditeľný kameň, vetrom a dažďom opráskaný a na ňom poloosúchaný nápis: ‚Tu leží panna, Zimáni Anna, v najkrajšom veku, v sedemnástom roku, v tanci umrela.‘ Faninka si spomenula: hľa, i ona je sedemnásťročná, keby tak mala umrieť a netušila, ako blízko je smrti. Prosím vás, pusťte ma, ja musím ísť domov, je tma, búrka, doma nevedia, kde som. Teraz sa opäť zablýslo od Pustého hradu, zasa zarachotil hrom. Faninka sa vytrhla, odbehla od Mikuláša a zdesene vykrikla. Pred ňou, akoby bol zo zeme vyrástol, stál mužský, ktorého sa zľakla. Blesk osvietil jeho hlavu, pokrytú akýmsi klobúkom, spod ktorého bolo vidno bledú tvár a tmavé oči. Zdvihla ruky, ako na obranu, ale on ju už chytil a chcel ju pritiahnuť k sebe. Ale ona sa mu vytrhla a slepo utekala smerom k domu. Odrazu počula hlas Zunky a Marky. Ešte pobehla tým smerom, odkiaľ sa hlasy niesli a vrhla sa do náručia Zunkinho. Vtedy sa zasa zablýslo a zápäť zatým strašne zadunelo. A vtom sa spustil i dážď. Zunka a Marka sa prežehnali, lebo prestrašené mysleli, že je koniec sveta.*“¹⁹⁷

Celá scéna napokon končí brutálnou vraždou nevinného študenta: „*Celým mestom zachvel výkrik zdesenia. Ráno po tej veľkej búrke našli ľudia, prechádzajúci cestou vedľa polozborenej bránky, vedúcej do cintorína, mŕtveho človeka. Ležal hlavou na múre rozbitou prudkým úderom. Keď ľudia mŕtveho zdvihli, poznali v ňom študenta Mikuláša Duchoňa.*“¹⁹⁸ Táto napínavá scéna pripravuje čitateľa na príchod „*človek[a] svetového uhladeného zjavu a neobyčajných známostí*“¹⁹⁹ Ludovíta Feketeho.

Vďaka vybranému tematickému spracovaniu bol román *Kliatba* vhodným adeptom na sfilmovanie. Uvedomovala si to ako Vansová, tak aj jej okolie: „*A tiež tak*

196 VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. S. 7.

197 Op. cit., s. 56 – 57.

198 Op. cit., s. 58 – 59.

199 Op. cit., s. 63.

je i s filmovaním. Tak by som rada dala môj najnovší román *Kliatba* filmovej spoločnosti, lebo sa ako mi už mnohí povedali, hodí pre film – a nemôžem sa dozvedieť, kam sa mám obrátiť... Nemyslíte si, že chcem dosiahnuť slávu a že zisk ma vábi, nie to, ale ja mám dlžoby, ťažké dlžoby a moji príbuzní sú v zamočení... len preto chcem a musím si ešte dačo mojím perom zarobiť...²⁰⁰

4.2.2 Hodnotová škála v románe *Kliatba*

Napriek koncipovaniu románu *Kliatba* pôvodne ako historického, ani tu neabsentuje pre Vansovej diela prirodzene vlastný axiologický rámec. Desivý príbeh okrem napínaveho čitateľského zážitku ponúkol pre Vansovej tvorbu už známe vzorce správania. Hlavná hrdinka Faninka je, tak ako Viola v románe *Sirota Podhradských*, „rozumná, poslušná dcéra, tak *verständnis*, že by sa našim (rodičovským pozn. E. G.) príkazom nesprotivila“²⁰¹. „Dievčatko poslušne ustalo, šatôčkou prikrylo rám a vyšlo plniť mamičkin rozkaz.“²⁰² Na svoju poslušnosť napokon doplatí vlastným životom.

I v tomto diele sa prejavuje Vansovej viera vo vyššiu, Božiu spravodlivosť. Hoci je Fekete, „postrach zvolenských žien a detí“²⁰³, odsúdený za svoje zločiny na galeje, i naďalej sa mu darí vyhýbať spravodlivému trestu za niekoľkonásobnú vraždu, a trest prichádza až neskôr. Pri spáchaní ďalších zločinov sa napokon z Feketeho stane „[č]lovek, ktorý sa za mladi vozil na štvorke, teraz sa kníše na svojich kulhavých nohách do hory a odtiaľ si nosí drevo na ohrev. Teraz zbiera po ulici koštiale, na ktorých sa i psi ruvali a varí si z nich polievku, vraj, výbornú, ako si sám pochvaľuje“²⁰⁴. Vansová v rámci svojho náboženského presvedčenia dodáva: „[v]ypršal čas jeho zemskeho trestu, ale väčší ešte mu nadchádza“²⁰⁵.

Napriek tomu, že román *Kliatba* neobsahuje výrazné národnoemancipačné idey, Vansová v diele jasne poukazuje na nespravodlivosť spoločenského systému, v ktorom neplatí jeden zákon pre všetkých. „Páni sa tých šibeníc nebáli, veď oni nepatrili pod ten istý zákon ako poddaný ľud, táto mizerná holota, na nich sa nevzťahoval zákon: oko za oko, zub za zub... Vyhlásilo sa stanné právo, ale tiež len pre sprostý ľud – a i krádež sa trestala smrťou ako vražda. Páni sa báli, lebo im ten smelý, bujný a svojrázny detviansky a okolitý ľud svojou elementárnou silou začal imponovať, preto pustili naň hrôzu: šibenice. Ale ani tento pozostatok stredoveku už tak ľud nedesil, on cítil v sebe svoju divú silu. A keď podľahol jednotlivec, celok nepodľahol. Ľud je taký blízky prírode,

200 URBÁNEK, F. [osobná korešpondencia]. [19-2-1927]. Dostupné v: LA SNK 84 A 3.

201 VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. S. 67.

202 Op. cit., s. 45.

203 Op. cit., s. 194.

204 Op. cit., s. 194.

205 Op. cit., s. 195.

s ktorou je akoby zrastený, v ktorej žije i umiera, že zdá sa, tvorí s ňou celok, vzdorujúci skaze. Príroda je sama v sebe často drsná, neúprosná, necitná, preto je večná. Tak i náš ľud, drsný naoko, často ukrutný, ale v jadre dobrý, ... ľud špatnokrásny“.²⁰⁶ „Krátkozraké“ zemianky „slabého rozumu“ dokáže neraz predstihnúť jednoduchá žena z ľudu, napriek tomu sa na ne zákon nepozera rovnako: „[a] že bola pekná a že bola z rodu, tak jej dali pardon [...] keby biedna Madlena bola zo zemianskeho rodu, veru by sa jej nič nestalo“²⁰⁷.

„Pravdu“ si na svoju stranu dokázal prikloniť ten, kto ju mal čím zaplatiť: „[d]ary prijímať nezdráhal sa v ten čas ani jeden sudca. Dokázalo sa, že zo sto sudcov deväťdesiatdeväť prijímalo dary a dalo sa podplatiť. Oni to nepokladali za urážku, ani ich svet za to nesúdil“²⁰⁸. Práve snahu o poukázanie na nespravodlivé rozdelenie uhorského obyvateľstva na zemanov a neurodzené ľudové vrstvy možno v konečnom dôsledku chápať ako jeden z kľúčových autorských zámerov, ktorý Vansová v románe *Kliatba* predložila a chcela pre ďalšie generácie zdokumentovať. „Viem, viem, nemôže sa moja dievka prirovnávať ich krásnej pani dcére, ale aj ich milosť má srdce otcovské a naostatok: nad nami je jeden zákon, jeden zákon pre všetkých...“²⁰⁹ Nerovnosť dvoch sociálnych tried sa vinie celým románom²¹⁰, Božia spravodlivosť napokon dostojí svojho – diabol Fekete zapríčini smrť obyčajnej meštianky Madleny, ako spôsobí i smrť zemianky – Františky Veselovskej.

4.3 Román *Sestry*

Ostatný Vansovej román má názov *Sestry*. Ten podobne ako román *Kliatba* mala autorka takmer 30 rokov v rukopise. Možno ho radiť k najmenej známym a najmenej reflektovaným dielam Vansovej tvorby: „*Pravdaže román Sestry už vyšiel do celkom odlišných spoločensko-politických a najmä literárnych podmienok. Aj jeho časopisecké, aj jeho knižné publikovanie už spadá do čias nielen nástupu, ale už rovno aj rozvoja novej literárnej generácie, a to nie iba postrealistickej, ale už aj postmodernistickej, poetisticko-expresionistickej; vychádza skoro zároveň s románmi Urbana a Hronského, ale aj Horvátha,*

206 VANSOVÁ, T. *Kliatba*. [online]. [cit. 27. 1. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/625/Vansova_Kliatba/5.

207 VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. S. 100.

208 Op. cit., s. 115.

209 Op. cit., s. 109.

210 „Oni nás smú hanobiť, naše dcéry a ženy prenasledovať, oni smú zabíjať, vraždiť.“ Op. cit., s. 167. „Okolo jedenástej, prechádzajúc popred Feketeov dom (vojenská stráž – pozn. E.G.), počul krik a plač rozlievať sa z domu. Potom bolo počuť akoby padanie akýchsi ľahkých predmetov a buchot na dvere. Rata ľudia! Ozval sa zúfalý ženský výkrik. Vojak zastal a načúval. Mal rozkaz pri podozrivom huku vojsť do domu obyčajného meštana. Zemiansky príbytok bol spopod toho rozkazu vyhlúčený.“ Op. cit., s. 162.

*Vámoša a iných. Je dosť pochopiteľné, že v takomto kontexte mu ani kritika, ba ani čitateľia nevenovali takú pozornosť ako pred tridsiatimi rokmi Sirote Podhradských.*²¹¹

Svojím žánrovým zameraním ide o román pre ženy, ktorý sa však už vymaňuje z čisto sentimentálno-romantickej línie, ktorá bola prítomná práve vo Vansovej románovej prvotine *Sirotka Podhradských*. Posun je pochopiteľný už len z hľadiska časového odstupu (román *Sirotka Podhradských* vychádza v roku 1889, román *Sestry* [*Ariadne*] v roku 1927). Časový posun je citeľnejší z dôvodu turbulentných zmien v otázke ženskej emancipácie, vzdelávania žien, zapájania žien do kultúrno-spoločenského života. Vansová to ako autorka dokázala v svojom diele reflektovať iba čiastočne.

Z genologického hľadiska Vansová neprekračuje obvyklý rámec románu pre ženy obohateného o výrazné a časté pronárodne orientované myšlienky, ktoré boli typické predovšetkým pre slovenskú literatúru 19. storočia, avšak v snahe o zaradenie románu „do modernej literatúry“ volí Vansová pre svoje dielo atypický motív antického Grécka, ktorý sa útržkovito vinie celým dielom. Avizuje ho už pôvodný názov románu – *Ariadne*, pod ktorým dielo vychádzalo v časopise Slovenská krajina. Tento „prekvapivý motív“²¹² je v románe reprezentovaný profesorom Jánom Hilárom²¹³ a jeho obdivom ku gréckym reáliám: „Menovite chcel dopodrobna počuť opis tej cesty, ktorá sa vinula západne od Grécka. Keď mu to rozprávala, s radosťou v tvári sledoval jej reči a zdalo sa mu, že vidí, čo ona videla. Duševne cítil sa blízko tej zvláštnej zemi, vlasti héroov a filozofov, ktorú Homér ospieval a v duchu blúdil s Odyseom pomedzi ostrovami i teraz tak pamätnými a krásnymi. Čo by dal za to, keby on, aspoň z diaľky videl tie brehy, ten posvätný Olymp, ktorý sa tak rád zahaľuje do závoja oblakov pred zrakmi toho teraz pidimužického národa!“²¹⁴, výraznejšie však neovplyvňuje dejový rámec románu.

Román *Sestry* samostatne nepredstavuje výrazný zásah do slovenskej umeleckej tvorby, je ale pozoruhodný z hľadiska axiologického rozboru v rámci Vansovej tvorivého profilu. Literatúra prirodzene reflektuje autorov postoj k etickým, náboženským, vlasteneckým, životným a ďalším hodnotám autora. To prirodzene platí aj pre Vansovej diela. Pri bližšom skúmaní možno hodnotiť, že Vansovej životný hodnotový systém zrkadlený v literárnom pretavení sa v priebehu rokov frapantne nemenil. Vansovej paradigmy ostali nemenné a autorka akoby prinášala len nový spôsob nahliadania na ne. Rovnako je to i v súvislosti s románom *Sestry*, v ktorom

211 NOGE, J. *Poznámky k Vansovej románu Sestry a k niektorým otázkam vydávania jej diela*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 218.

212 Op. cit., s. 220.

213 Meno Ján Hilár si otec *Ariadne* Paulíny zmenil ešte počas štúdií na Ján Aristid Hilarides, čo podľa Vansovej „nebolo to nič nového, ale nebolo to len napodobenie starých slovenských spisovateľov a učencov.“ VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 7. 8. 2017]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/2#axzz4huWrmHWu.

214 Op. cit.

ústredné témy zostali pre čitateľa už dávno známe zo skorších Vansovej diel. Jednak je to obrana slovenského národa, propagácia vzdelávania žien v slovenskom jazyku a rovnako i postavenie ženy v slovenskej spoločnosti. Vansová aj v románe *Sestry* propaguje jej charakteristickú tematickú triádu Boh – národ – rodina, tak populárnu i pre ďalšie slovenské autorky z prelomu storočí. Zmena nastáva v intencii pre vydanie diela. Vansová v 20. rokoch 20. storočia už primárne nevydáva diela, ktorými by musela de facto „pritiahnúť“ recipientku k slovenskej knihe. Historické udalosti zapríčinili, že vzdelanosť žien na slovenskom území po 1. svetovej vojne rapídne stúpila, Vansová teda už mohla uprednostniť umeleckú stránku a nemusela brať na zreteľ jednoduchosť diela a zrozumiteľnosť textu. Stále ale využívala literárne dielo na výchovu čitateľky.

Román *Sestry* môžeme chápať ako Vansovej znepokojujúcu výpoveď, ktorú autorka vyniesla ako kritiku spoločnosti²¹⁵ a poukazovala na neduhy, ktorým by sa mala čitateľská obec vyvarovať. Svoju kritiku vznáša na viaceré defekty dobového slovenského národa, čo sa napokon odzrkadlilo v stavbe samotného románu a nakoniec i v recenziách, ktoré vyčítajú románu čiastočnú torzovitosť: „*Stavba Sestier rozpadáva sa temer do niekoľkých samostatných noviel.*“²¹⁶ V rámci nášho axiologického rozboru sa pokúsime rozobrať všetky primárne okruhy Vansovej subjektívnych hodnôt reflektovaných priamo v predmetnom románe.

4.3.1 Vzťah muža a ženy v dobovej spoločnosti

Čo bolo pre Vansovú ako osobu i autorku najviac znepokojujúcim činiteľom, na ktorý primárne upriamovala pozornosť v danom románe, sama vyjadrila slovami: „*V tomto románe som chcela predviesť tú smutnú skutočnosť, že mužskí – a to nie len mladí, ale i starší, považujú lásku a snáď i dievča, alebo mladú ženu, ako predmet zábravy, čiže rozkoše, bez toho, aby si uvedomili, aký hriech pášu na tom dievčati, ktoré verí, ľúbi bez falše a sklamaná pozde zbadá, že nebola opravdu milovaná. A duša dievčata je na celý život poškvrnená.*“²¹⁷

Relevantnou skutočnosťou je, že *in casu* už nejde o okrajový motív, ako bolo možné vnímať exempli gratia príbeh znásilnenej Veroniky v románe *Sirota Podhradských*. Ďalší výrazný posun je, že už nejde o bezbranné dievča – obeť. V románe *Sestry* autorka obsadzuje hlavnú postavu diela do roly spolupáchateľky prečinu voči viere a dobrým mravom. Tento zvrat je kľúčový pre pochopenie hodnotového odkazu románu. Vansovej hlavné hrdinky mali tendenciu byť stelesnením dobrých mravov, poslušnosti k rodičom a všeobjímajúcej dobroty, zároveň išlo o postavy

215 Netreba zabúdať, že Vansová vedela písať i kriticky, stačí si pripomenúť jej poviedku 2888.

216 MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. S. 82.

217 VANSOVÁ, T. *Odpisy listov T. Vansovej pre Matulayovú*. S. 11. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

oplývajúce nielen duševnou, ale i fyzickou krásou. Na sklonku tvorivého obdobia nám Vansová predstavuje hlavnú hrdinku ako krásnu a národne uvedomelú mladú ženu: „*Aká čistá, opravdove dievčenská krása!* [...] *Aký zriedkavý vzor pre umelca, pre básnika* [...] *Vy ste Slovenka?*“, *Áno,* odpovedala deva a jemu sa zdalo, že to malé slovíčko vyslovila s akousi hrdosťou²¹⁸, ktorá napriek svojej dobrej výchove nedokáže odolať svetským pokušeniam a súhlasí s mimomanželským vzťahom prieciacim sa božím zákonom. Vo Vansovej tvorbe môže byť prítomnosť tohto motívu prekvapivá o to viac, že Ariadne nie je prvoplánovo negatívna postava románu.

Tento – pre autorku netypický zámer – by sa mohol prvotne odôvodniť snahou Vansovej reagovať na nové čitateľské tendencie slovenskej ženy, a teda, že i konzervatívna Vansová sa snažila prispôbiť preferenciám čitateľky 20. storočia, ktorej už nepostačovala sentimentálna „ideálna láska“ typická pre romány predošlého veku a vyhľadávala odvážnejšiu formu ženských románov. Toto dekodovanie by sa mohlo javiť ako správne a logické, najmä, keď si pripomenieme Vansovej finančné problémy a s tým súvisiacu potrebu publikovania diel.

Túto hypotézu je však nutné zamietnuť v momente, keď zistíme, že Vansová napriek tomu, že „*démonické kúzlo [nemanželskej lásky] je zlomené*“²¹⁹, Ariadne pochopí zaslepenosť svojho nemravného konania a dúfa v odpustenie, pretože „*Spasiteľ odpustil [aj] veľkej hriešnici Márii Magdaléne [...] nadovšetko preukázal jej Svoju veľikú milosť pri Svojom slávnom Vzkriesení, že jej prvej sa ukázal*“²²⁰, morálne odsúdi svoju hlavnú hrdinku románu a vyriekne nad ňou svoj vlastný ortiel: „*pôvodne mala Ariadne zomrieť dľa Písma – pokuta za hriech je smrť.*“²²¹ Tento neúprosný súd nad mravným pochybením ženy nás presvedča o tom, že Vansová ostala vo svojich zásadách nekompromisná a odmietla sa prispôbovať zmenám doby. Práve z uvedeného možno usudzovať, že na predložený román, ako bolo napísané už vyššie, možno skutočne primárne nahliadať iba ako na kritiku poklesu mravu mladých žien, ako na výrazné upozornenie pred nebezpečenstvom, ktoré im pri podľahnutí opačnému pohľaviu hrozí. Vansová dokázala vykresliť Ariadnin trest za prečin voči dobrým mravom – pomätenie sa – skutočne presvedčivo a nelichotivo: „*Ariadne kričala a zase sa sypali nadávky špatné a vulgárne z jej úst [...] vyskočila a napadla doktora. Nastal zápas [...]*, *Kto to kričí? Veď je to sestrin hlas, ale aký neprirodzený a desný? Bože môj, čo sa s ňou robí?*“ [...] *Ach, kde je krása tejto bytosti? Tvár je strhaná, zapuchnutá, rudé škvrny a stopy po nechtoch ju zohyzďujú. [...] Tu prestávajú všetky osobné city, ona je len objekt – a to nebezpečný*“²²², čím len potvrdila odsúdeniahodnosť jej činu.

218 VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 28. 10. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/1.

219 Op. cit.

220 Op. cit.

221 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 198 D 1.

222 VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 28. 10. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/1.

Autorka sa napokon rozhodla svoju hrdinku uchrániť od smrti, ktorej by jej správanie bolo hodné, a nechala jej ďalší osud na Bohu.²²³

Ariadne nie je jediná postava v románe, ktorú sladká a opojná vôňa zakázanej vášne privedie k nešťastnému životu. Podstatný, a podľa Vansovej súdu iste i veľmi poučný, bol príbeh Ondreja Toporčíka a matky jeho dieťaťa. Opätovné vzplanutie „hriešnej“ nemanželskej lásky tentokrát privedie ženu do druhého stavu, otec dieťaťa, hlavne na príkaz vlastnej matky, sa rozhodne dievča opustiť, pričom Vansová nezabudne poukázať na skazenosť spoločnosti, ktorá mužom podobné hriechy²²⁴ toleruje a obviňuje z nich predovšetkým ženy: „*A potom, keby aj tak bolo, tak je vino- vaté len to dievča. Mohla sa mu nedať ošialiť, veď môžete vedieť, akí sú mužskí, ak sa im pekná, hladká tvárička usmeje, už sú pobláznení!*“²²⁵

Signifikantným znakom predloženého románu je, že Vansová už nezasadzuje túto morálne rozpustilú spoločnosť do mesta, ako to bolo obvyklé pre jej predošlé diela. Stierajú sa hranice medzi duchovnou čistotou mravne dokonalého slovenského ľudu z dediny a skazenou panskou spoločnosťou z mesta. To je veľmi podstatná zmena Vansovej myslenia a celkového odkazu predloženého literárneho diela. Je to akoby porušenie zaužívanej programovej koncepcie idealizmu slovenského vidieka, ktoré sa spája s počiatkami slovenskej literárnej aj kultúrnej tradície. Afirmatívne k tomu vyznieva Mrázovo tvrdenie o realistických autoroch: „*Dedina dávala pred vojnou slovenským vzdelancom a spisovateľom istotu, že národný boj nie je márnny.*“²²⁶ Toto odheroizovanie slovenského národa žijúceho na dedine je

223 Otázka viery v Boha je veľmi silným motívom pretkaným celým románom. Hlavná hrdinka je – „ľahostajná“ k viere, i táto skutočnosť môže ale odrážať to, prečo bola Adriadne schopná podľahnúť svetským pokušeniam, pretože na viery v Boha začala zabúdať: „*Sestrička drahá! teba čosi trápi – a ty nechceš mne sveriť žiade svojej duše – a tuším, i modlíš si sa prestala, tak ako si sa dakedy modlievala svoje modlitby. Hľa, tvoj ruženec zaprášený visí nad tvojou postielkou. Ale Marienka pomlčala, len vzdychla a pomyslela si: Aspoň sa ja budem modliť za teba!*“ Marienka, 100 % kladná hrdinka románu, už z podstaty veci veriacia je: „*Ó Pane, Otče náš, ktorý sám si láska, Ty vštepuješ do srdc ľudských tento Boží cit, aby sa naplnilo prikázania Tvoje! Tebe Pane môj, sverujem úprimne to, čo mojím srdcom hýbe, po čom túži: Ó Pane, Ty vidíš, lebo si mocný a láskavý zároveň. Teba prosím, chráň toho, ktorého moje srdce ľúbi! Rozviň perute otcovskej lásky Svojej nad ním, aby, kade chodíť bude, bezpečný bol! Rovnajú cestu jeho, aby trne nepichaly, kamene neurážaly nôh jeho! Veď ho po stezkách Tvojich, aby v Tvojej službe vždy zmužilo kráčal a nedať sa sklátiť od dobrého ani sľubom lstivých, ani hrozbám mocných tohoto sveta! Chráň ho pred nástrahami zlých ľudí, udržuj ho, aby neklesal vo viere, aby čisté srdce jeho ostalo vždy čistým a duša jeho nebola poškvrnená vinou a hriechom. Ak je možno, ó Otče sívot a opustených tak doveď nás ešte v tejto časnosti spolu, aby sme ruka v ruke kráčali životom ku večnému cieľu. Ale jestli Tvoja svätá vôľa je, aby sme sa na tejto zemi viacej síst nemali, tak spoj nás tam, pred Tvárou Tvojou, kde oslávení a očistení od nízkych trosiek zemských duše naše plesat budú v radosti večnej, neskonalej. Ameň.*“ VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 16. 11. 2019]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/2#axzz4huWrmHWu.

224 „*Hriech je už, že sa to stalo, hriech by bol do neba volajúci, keby váš pán syn opustil tú, ktorá mu uverila [...] to je povinnosťou každého takeho muža, aby vrátil česť dievčaťu, ktoré z lásky dopustilo sa hriechu.*“ Op. cit.

225 VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 28. 10. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/1.

226 MRÁZ, A. *Postavy a dílo. Povojnový slovenský román*. Praha. František Borový. 1939. S. 6.

pre Vansovú krokom k modernej literatúre. Tento fakt potvrdzuje postava Žofie²²⁷, jednej zo sestier Hilaridesových v románe. Žofia je vykresľovaná ako žena, u ktorej záujem o rodinu vystriedal záujem o hmotné statky a šum veľkomesta, v ktorom žila: „*Sappho-Žofia odišla cudzejšia temer, ako bola prišla. [...] Zapadla, ako zapadaly tisíce dcér slovenských rodín, do cudzieho žvlvu. Jej deti už nevedia a nebudú vedieť slovensky – a nielen to, ale naučia sa nenávidieť všetko, čo upomína na slovenský ľud.*“²²⁸ Napriek tomu autorka románu nezatrúti túto postavu definitívne a v exponovaných rodinných záležitostiach sa Žofia zachová rozumne a jej konanie výrazne pomôže celej rodine. Vidíme teda jasný posun od hrdiniek žijúcich v meste z predošlých románov, v ktorých ich zasadenie do mestského prostredia automaticky predurčovalo k čisto negatívnemu správaniu, ako i vlastnému nešťastnému osudu.

Absencia kreovania výhradne čierno-bielych postáv sa neodzrkadľovala len v ženských postavách. Podobným spôsobom je vykreslený aj zvodca Vojnič – hlavný hrdina románu. V úvode diela sa môže recipient nazdávať, že je to človek s vysokým morálnym kreditom, ktorého od dobrých cieľov neodradí ani nepriaznivý osud danej doby: „*Ako syn nemajetného stolára začal svoju púť školami strednými. V VII. triede bol pre panslávizmus vyhlúčený zo všetkých stredných škôl v Uhorsku. Rodičia boli znechutení, porazení, lebo nevedeli sa vpraviť do toho, aby syn teraz mal ísť na remeslo, alebo do cudziny. Ale Laco, tak ako mnohí jemu podobní vyhodenci, šiel do Prahy a tam skončil obchodnú školu.*“²²⁹ Vzdelaný muž nemôže zničiť zaostalosť vzdelania mladých Slovieniek v ich rodnej reči, a preto sa podujme ich sám vzdelávať: „*podvolil vo voľných chvíľach učiť nás slovenskému pravopisu.*“²³⁰ Z vlastnej vôle bojuje proti rozširovaniu alkoholizmu na dedine: „*Vy ženy, nehanbíte sa za takých mužov? Vidíte, akí sú spití – môžete ich ľúbiť?*“²³¹, za čo neskôr sám pykal. Príležitosť konať dobro pre národ ho vo veľkom lákala: „*Vedel, že to bez ťažkostí nepôjde, ale cítil sa silným duševne i telesne; okrem toho ho lákalo, ba, temer volalo k nemu, že poznal, ako úžasne zanedbané je toto hniezdo v národnom ohľade – a že tu by sa mu naskytila príležitosť pracovať pre národ a budiť ľud hlivejúci v porobe stáročnej, trvajúcej až po tú dobu a ďalej...*“²³² Ruptúra v jeho konaní nastáva, keď sa čitateľka dozvedá, že vlastnú manželku nemiluje. Na postavu Vojniča sa v priebehu deja nabaľovalo množstvo ďalších nega-

227 „*Žofia bola pekná a statná pani a bola i sebedomá. Jej zovňajšok bol elegantný, všetko na nej poukazovalo na to, že je zámožná a že má spôsob k tomu, aby hrala dámu. Žila už viac rokov vzdialená v cudzom ovzduší, ďaleko od rodného kraja. V tých kruhoch, kam sa dostala, odcudzila sa úplne svojim – a nevedela už jedno-druhé ani pochopiť. Všetko tu našla tak malicherné, biedne, že sotva prišla, už túžila naspäť. Cítila, že už dávno nepatrí sem a dievčatá akoby jej ani rodné sestry neboly, tak nápadne sa delila od nich. Nielen že bola silnejšia, telnatá, ale i smýšľaním sa lišila od nich.*“ VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 7. 8. 2017]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/2#axzz4huWrmHWu.

228 Op. cit.

229 Op. cit.

230 Op. cit.

231 Op. cit.

232 Op. cit.

tívných charakterových črt – požičiava si peniaze, ktoré nespláca, manželke je neverný nielen s Ariadne, ale vyjde najavo, že má i množstvo ďalších žien, pomerne krátko po smrti manželky sa ožení znovu atď. Postavu Ladislava Vojniča možno interpretovať ako Vansovej varovanie čitateľkám, a teda, že i zdanlivo vzdelaný a dobrý človek, môže byť vo svojej podstate necharakterným hriešnikom.

Napriek Vansovej svedectvu: „*Medzi mužmi ich niet to mi môžete veriť (pozn. autorky: ideálni ľudia) – až na malé výnimky. Žiaden, zvlášte muž v takrečených najlepších rokoch, neuspokojí sa s platonickou láskou – a o priateľstvo nestojí, to si nájde u seberovného.*“²³³, nakoniec predsa len vkladá do románu jednu dvojicu, ktorej konanie možno nazvať priam príkladným, snáď aby predsa len nevznikol dojem, že všetko je stratené. Tvorí ju Ariadnina sestra Mariena a jej muž. Mariena nielenže svojim konaním dodržiava všetky zásady kresťanskej morálky, ale navyše nebesky i vyzera: „*Ach, pane Bože, just ako matka Božia na oltári v katolíckom kostole!*“²³⁴ a rovnako nezištné sú aj jej úmysly: „*Ďalej píše, ako sa oba už tešia budúcej práci medzi tým opusteným ľudom. Ona sľúbila Milanovi, že s jeho pomocou a možno, že i pomocou inteligentných žien, sriadi nedeľnú školu pre ženy a dievčatá, aby nezaostávaly vo vzdelaní za ženami iných národov v Amerike.*“²³⁵ Jednostranne pozitívne je vykreslená aj postava jej manžela Milana: „*Milana mal rád, poznal jeho čistý charakter a preto neváhal mu sveriť svoje milé diela.*“²³⁶ Prosto: „*Obaja boli vzácne čisté duše, hľadajúce večné Pravdy Božie. A na ceste k cieľu, ktorý je každému vyznačený – zatúžili kráčať spolu v láske Bohom posvätenej, v láske, nad ktorou sa i anjeli v nebi radujú.*“²³⁷ „*A v take chvíle, keď stoja na palube, jeden vedľa druhého cítia, ako by boli oba zahrnutí do lásky Toho Najvyššieho, ktorý nie len že riadi a spravuje tie svety tam hore, ale stará sa i o tie Jeho slabé a mdlé deti na zemi, keď mu dôverujú.*“²³⁸

4.3.2 Postavenie ženy v spoločnosti a pri naplňovaní národných povinností

Napriek 30-ročnému posunu od napísania Vansovej prvého románu *Sirota Podhradských*, sa v románe *Sestry* nijak frapantne nezmenil názor na postavenie a úlohu ženy v spoločnosti. Tentokrát mala Vansová možnosť svoje názory vyjadrovať priamejšie, a nebola potreba schovávať ich iba do listov svojim priateľkám, ako tomu bolo na konci 19. storočia: „*Musela by som byť hodne mechom udretá, keby som*

233 Op. cit.

234 Op. cit.

235 Op. cit.

236 Op. cit.

237 Op. cit.

238 Op. cit.

nevedela, že u nás je pre takzvanú ženskú otázku pole neúrodne²³⁹. Tentokrát vyjadrovala túžbu po uznaní ženského elementu v spoločenskom dianí jednoznačne: „Pre seba usporiadala Ariadne bočnú izbu. Tam uložila tie najchatrnejšie kusy nábytku, ktoré sa zachovali, tam mala svoju posteľ i šijací stroj, na ktorom mala šiť nádejným zákazníčkam šaty – za peniaze.“²⁴⁰ Z toho môžeme vydedukovať, že žena teda už nemá byť iba ochrankyňou domáceho krbu, nemá byť len „doplnkom“ muža, ale je jej dovolené prispievať svojou prácou a svojím konaním k finančnému zabezpečeniu rodiny. Mariena – ideálna hrdinka románu a sestra hlavnej hrdinky, sa odvážne púšťa do zriaďovania nedeľnej školy. V celom diele však nie je náznak toho, že žena by v svojom konaní, v svojich povinnostiach a právach mala byť mužovi úplne rovná.

V dobe publikovania románu *Sestry* nastáva doba, ktorá praje Vansovej myšlienkam o spôsobe emancipácie žien. Na mieste je však zamyslenie, či tento spôsob uvažovania nebol v danej dobe až príliš zastaralý. Pokiaľ nie zastaralý a nemoderný, tak aspoň nie výrazne inovatívny, dielo, ktoré hlásalo uznanie ženskej úlohy v spoločnosti nemohlo byť prelomové. Do slovenskej literatúry vstúpila v predmetnej dobe aj Hana Gregorová, ktorá vyjadrovala – na slovenské pomery – revolučné myšlienky o postavení ženy a „predkladá nový ideál ženy; ženy dychtiacej po sebarealizácii, sebaidentifikácii, po pravom vzdelaní a plnohodnotnom uplatnení sa vo verejnej sfére.“²⁴¹ a dokonca na schôdzi Živeny kritizovala ženu, ktorá by nemala túžbu sa samostatne vzdelávať a osobnostne rásť: „Niet ani túžby po vzdelaní. Úzky obzor háčkovania, vyšívania naplňuje ich životy. Lenivosťou sa menuje, ak sa nájde dievča, ktoré miesto týchto prác zoberie knihu. A predsa priznať si musíme, že prečítanie dobrej knihy pre život viac znamená, ako 2 – 3 metre uháčkovanej čipky. Menej času malo by sa venovať ručným prácam a viac času knihám.“²⁴² Popri týchto odvážnych myšlienkach Vansová v svojich knihách proklamuje miesto ženy ešte stále pri jej mužovi: „Ale, však, sestrička, to je naše určenie, že musíme nechať otca i matku a ísť s mužom, ktorého naše srdce si vyvolilo. Ja musím ísť s ním, s Milanom, kamkoľvek on pôjde.“²⁴³ A hneď po svadbe: „Okolo Jána, jako dá Boh zdravia, čakajú synáčka, alebo dcerušku.“²⁴⁴, aj keď uznáva, že žena môže konanie svojho muža výrazne ovplyvňovať: „Ale, keď povážime, že rozumná žena veľmi mnoho môže zmeniť na mužovi, že jej vplyvom i zjemnie,

239 CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 313 – 316.

240 VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 7. 8. 2017]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/1.

241 LOBOVÁ, A. *Žena v literárnej tvorbe – Hany Gregorovej*. In: PAVERA, L. – NEBESKÝ, J. K. *Žena v českej a slovenskej literatúre*. Opava. Slezská univerzita v Opavě. 2006. S. 67.

242 GREGOROVÁ, H. *Živena, zábavno-poučný časopis*. R. 6. Martin: Kníhlačiarisky učastinársky spolok, 1912. S. 19.

243 VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 7. 8. 2017]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/2#axzz4huWrmHWu.

244 Op. cit.

*i názory iné dostane.*²⁴⁵, prípadne si ho vychovať podľa svojej vôle.²⁴⁶ Spôsob, akým Vansová v prvej tretine 20. storočia predstavuje postavenie a úlohu ženy v románe *Sestry* nemôže byť pre modernú ženu ničím prekvapivým: „*No, no, no, zasmial sa lekár, nebuďte plachá ako malé vĺča. Nechcem sa utierať, ale i vám by sa zišlo základného liečenia. Hlavné, nerozčuľovať sa, nestarať sa do politiky, Paulíne – to nie je pre ženy. Ženám je vymešaný kruh účinkovania v spoločnosti – a doma vareška a – ihlička!*“²⁴⁷

4.3.3 Pronárodné poslanie románu

Istým tematickým anachronizmom sa môže zdať Vansovej zotrvávanie na umeleckom spracovaní a zobrazení národného zápasu slovenského národa proti maďarizačným snahám na prelome 19. a 20. storočia, veď dobovú ženskú čitateľku 20. a 30. rokov 20. storočia zaujímajú skôr aktuálnejšie témy sociálne či dokonca žensko-emancipačné. Vzhľadom na okolnosti publikácie by sme sa mohli uspokojiť s konštatovaním, že ide o prostý dôsledok časového odstupe vzniku konceptu diela a jeho publikácie, ktorý preklenul z pohľadu slovenskej spoločnosti etapy diametrálne odlišné, oddelené takým historickým míľnikom, akým bolo získanie vlastnej štátnosti v rámci Československa, ako aj dôsledok tlaku životných podmienok Terézie Vansovej, ktoré ju nútili do publikačnej činnosti, aby zabezpečila svoje prosté živobytie. Tento záver, hoci legitímny a nachádzajúci svoje odôvodnenie v literárno-historických prameňoch, nepochybne môže byť doplnený i iným rozmerom, a to axiologickou determináciou Terézie Vansovej, ktorá sa v rámci jej literárnej produkcie menila len veľmi nepatrne bez ohľadu na prekotné zmeny sociálno-politického kontextu. Terézia Vansová zostáva národovkyňou, národne uvedomelou Slovenkou a hoci (i ako propagátorka česko-slovenskej vzájomnosti) preukázateľne úprimne a radostne víta vznik Československa ako veľké (a pre Slovákov snáď i nečakané) víťazstvo, za čo sa jej samotnej dostáva uznania za jej vlastný prínos, neopomína pokračovať v posilňovaní národného uvedomenia slovenského národa, ktorý v mladej republike dostáva nové príležitosti na vzdelávanie a sebarozvoj. Ženská čitateľka tak nepochybne mohla vnímať „historické“ námety maďarizačných tlakov v románe *Sestry* ako reminiscenciu a kontrastný obraz minulých ťažkých podmienok a aktuálnych nových príležitostí. Vansová – koherentná vo svojich hodnotách a oddaná ich odovzdávaniu prostredníctvom svojej tvorby, ponechaním týchto námetov v diele mohla odkázať novej generácii Sloveniek: nezabudnite a konajte. Tento rozmer, a teda i existencia špecifického autorského

245 Op. cit.

246 „*Prečo si sa vlastne už nevydala? Hľa, mohlo byť i tebe tak dobre, ako je mne. Ja som dlho nevyberala – a dobre som obišla. Mám muža, ktorého som si podľa svojej vôle vychovala,*“ Op. cit.

247 Op. cit.

záujmu nakoniec aj viac zodpovedá Vansovej osobnostnému profilu – jej cielavedomosti a národno-buditeľskému nadšeniu.

Na rozdiel od románu *Sirota Podhradských*, v ktorom sa Vansovej podarilo až puristicky udržať si čistotu žánru ženského/dievčenského románu, sa do románu *Sestry* snažila zakomponovať už viac proslovenských, pronárodných myšlienok. Hlavná hrdinka („*A vtedy s utajenou zlosťou pozoroval, aká je Ariadne-Paulina teraz krásna a – šťastná; – ako hlási sa k slovenskému slovu, ako na jej pokyn teraz miesto maďarských piesní ozývajú sa krásne naše trávničky.*“²⁴⁸) je od prvého momentu charakterizovaná ako hrdá Slovenka čítajúca práve Šoltésovej román *Proti prúdu*.²⁴⁹ Zmena spoločenských podmienok, ktorá nebola dostatočne reflektovaná vo Vansovej tvorivej činnosti, však zabránila tomu, aby sa román stal výraznejšie úspešným dielom vo Vansovej tvorivom profile.

„*Pravda, vydanie románu Sestry už prišlo trochu – ešte nie celkom – neskoro, lebo v tridsiatych rokoch nášho storočia sa aj záujmy slovenských čitateľiek začínajú asi trochu meniť, hoci vzhľadom na pretrvávajúci bi-trilingvizmus slovenských najmä meštianskych vrstiev, konkurencia maďarskej a nemeckej a možno už i českej literatúry pre ženy a dievčatá stále trvala.*“²⁵⁰

4.4 Závery

Vychádzame z hypotézy, že každé literárne dielo stvárňuje hodnoty svojho autora a odráža autorov prístup k nim. Vo vybraných dielach Terézie Vansovej sme sa rozhodli identifikovať vopred určené axiologické hodnoty a zároveň analyzovať genologickú modifikáciu diel s ohľadom na autorské zámery Vansovej.

Z vyššie uvedeného je jasné, že Vansová ako literátka, mala v dejinách vývinu slovensky písaného románu svoje nenahraditeľné miesto. Každý z románov vznikol s iným zámerom a každý z románov zohral inú úlohu v slovenskom literárnom prostredí. Napriek tomu, v románoch možno nájsť znovu obdobný rebríčok hodnôt, ktorý uvádzame už v úvode monografie:

- osveta a vzdelávanie (najmä žien a ľudových vrstiev),
- ženská emancipácia (v kresťansky obmedzenej forme),
- obrana slovenskej národnej a kultúrnej identity,

248 Op. cit.

249 „*Ale vás obľahuje, vy by ste radšej čítali, pritom pozrel na knihu, opretú na strane. Nie práve; ja som túto knihu už prečítala, a to nie raz. Ale vždy ešte nachodím v nej niečo nového, krásneho a pozoruhodného. Pri tom sa pohla s úmyslom, že knihu položí do kabelky, ale kniha spadla na zem. Eudevít sa sohmú, zdvihol ju a pozrel na titulnú stranu. Proti prúdu, prečítal správne, ale s prízvukom cudzím. Vy ste Slovenka? Áno, odpovedala deva a jemu sa zdalo, že to malé slovičko vyslovila s akousi hrdosťou.*“ Op. cit.

250 NOGE, J. *Poznámky k Vansovej románu Sestry a k niektorým otázkam vydávania jej diela*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. 1994. S. 220.

- propagácia slovenskej (predovšetkým česko-slovenskej) vzájomnosti,
- presadzovanie mravných zásad (najmä vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia).

Osveta a vzdelávanie sú jednoznačne najintenzívnejšie propagované v diele *Sestry*. Je kritizované, že „v ten čas dievčatá netúžily tak po učení, ba ani nemaly príležitosti a spôsobu“²⁵¹. Prostredníctvom postavy Marieny a jej aktivít je poukazované na nutnosť zvyšovania edukácie podpriemerne vzdelaných slovenských žien. Vojnič ľutuje „neznalosť literatúry slovenskej“²⁵² u žien a napriek tomu, že je postavou negatívnu, tak sa rozhodne proti tejto neznalosti bojovať a vzdelávať slovenské ženy.

Aj keď prvý Vansovej román *Sirota Podhradských* osvetu ženských ľudových vrstiev nepropaguje v diele tematicky, tak samotné rozhodnutie knihu napísať spôsobom zrozumiteľným pre jednoduchú ženu s primárnym cieľom pritiahnúť slovenské ženy ku slovenskej knihe propaguje hodnotu osvetovej činnosti u slovenských žien.

Dielo *Kliatba* bolo písané a publikované v snahe o naplnenie Vansovej vlastných autorských intencií, prostredníctvom ktorých sa chce realizovať ako plnohodnotná realistická autorka a línia osvety nedostatočne vzdelaných žien sa do neho neprepisuje.

Pri hľadaní prejavov ženskej emancipácie v dielach Terézie Vansovej nesmieme zabúdať na spôsob, akým Vansová emancipáciu chápala. Revolučné myšlienky o samostatnosti žien nenájde v žiadnom z jej diel. Najodvážnejšie o statuse ženy hovorí román *Sestry*, čo môže byť pochopiteľné práve z dôvodu, že ide o autorkin posledný román, ako však už bolo uvedené vyššie, ani v tomto prípade nejde o revolučné myšlienky, ale skôr iba o potvrdenie idey, že žena má právo na vzdelávanie, na spolupodieľaní sa na chode domácnosti, ale jej miesto je vždy a stále pri mužovi. Romány *Sirota Podhradských* a *Kliatba* sa prejavom ženskej emancipácie výraznejšie nevenujú. Je možné, že v románe *Sirota Podhradských* sa Vansová ešte neodvažovala hovoriť otvorene o postavení ženy a jej mieste v spoločnosti. Žáner, ktorý si pre svoju románovú prvotinu vybrala, odvážne emancipačné myšlienky ani nevyžadoval. Dielu by dokonca mohli v danej dobe, v danej spoločenskej situácii ublížiť, najmä s prihliadnutím na fakt, že v roku 1889 Vansová ešte nebola etablovanou spisovateľkou a jedinými literárnymi kritikmi boli výhradne muži. V *Kliatbe* Vansová venovala pozornosť historickej vernosti, hlavná hrdinka zo začiatku 18. storočia nemohla byť zo svojej podstaty hrdinkou hlásajúcou rovnosť pohlaví.

Odchovankyňa Vajanského ideí a obdivovateľka Šoltésovej nemohla v svojich dielach opomenúť obranu slovenskej národnej a kultúrnej identity proti „maďar-

251 VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 23. 11. 2019]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/2#axzz4huWrmHWu.

252 Op. cit.

ským režimom spracovanej vlasti“²⁵³, najintenzívnejšia je v románe *Sestry*, kde však ako bolo už uvedené vyššie, bola daná tematika najmenej žiadúca z hľadiska aktuálnej spoločensko-historickej situácie. Román *Kliatba* sa jasne vyjadruje o nespravodlivosti uhorských zákonov voči slovenskému národu a predovšetkým o nerovnosti šľachty s obyčajným dedinským ľudom. *Sirota Podhradských* národné myšlienky v podstate ignoruje. Bolo tak učinené zámerne kvôli zachovaniu čistoty žánru, práve preto, aby vznikol skutočne slovenský román pre ženské publikum, a teda bez „nezaujímavých náročných mužských tém“, ktoré ženskú čitateľku nezaujímali.

Bez ohľadu na to, že Vansová bola celý život výraznou propagátorkou slovankej, a predovšetkým česko-slovenskej vzájomnosti, v románovej tvorbe propagovanie tejto hodnoty chýba a objavuje sa len vo výnimočných či menej výrazných zmienkach.

Hodnota, na ktorej Vansová svoje romány doslova postavila, bola jednoznačne presadzovanie mravných zásad vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia. Pokiaľ totiž všeobecne pre žáner románu platí, že odráža životné hodnoty autora, tak je prirodzené, že Vansová túto hodnotu proklamovala predovšetkým tu. Mravné zásady kresťanskej morálky Vansová pevne formovali ako dcéru a manželku evanjelického kňaza. Vansová ani na sklonku života nepoľavila v svojich zásadách a to jasne demonštruje román *Sestry*. Román *Sirota Podhradských* predkladá predovšetkým platné vzorce správania sa pre mladé ženy, ale výrazne sa sústreďuje na vzťah rodičia – deti. Podobne je to aj v románe *Kliatba*, v ktorom hlavná hrdinka na základe svojej poslušnosti rodičov príde o vlastný život drastickým spôsobom. Román *Sestry* ukázal ako jediný hrdinku, ktorá sa Božím zásadám priečila, Vansová však veľmi názorne ukázala, aké bude mať podobné správanie dôsledky.

Význam jednotlivých románov pre dejiny slovenskej literatúry môžeme radiť podľa dátumu ich vydania. Jednoznačne najvýraznejší impakt v kultúrnom prostredí mal a má román *Sirota Podhradských*. Práve pre tento román platí, že najzaujímavejším a najcennejším prínosom z hľadiska literárnoteoretického je práve otázka modifikácie samotného žánru práve pre edukatívne potreby podpriemerne vzdelanej slovenskej ženy. Pri ostatných dvoch románoch je autorská stratégia už úplne odlišná. V románe *Kliatba* autorka síce nezískala kladné hodnotenie kritiky, napriek tomu zaň získala Štátnu cenu za literatúru. Román zároveň môžeme zo žánrového hľadiska označiť za prvý slovensky písaný horor nesúci znaky frenetickej literatúry. I tento román preto možno považovať zo žánrového hľadiska za jedinečný. Posledný Vansovej román *Sestry*, napriek tomu, že nezohral signifikantnú úlohu v dejinách slovenskej literatúry, tak je nesmierne cenný z hľadiska skúmania práve už vyššie spomenutej axiologickej škály. Pre pozorného čitateľa, ktorý pozná zároveň aj pozadie Vansovej osobného života, je nesmierne zaujímavé skúmať, ako autorka na sklonku života odhalila v predmetnom románe nesmierne veľa

253 Op. cit.

o svojich celoživotných postojoch a názoroch na hodnoty, ktoré v svojich dielach obhajovala. Práve z tohto dôvodu sme sa v poslednej podkapitole venovali práve predovšetkým rozboru hodnôt propagovaných v diele. Zo žánrového hľadiska totižto román nebol dostatočne inovatívny či netypický.

5 MEMOÁROVÁ PRÓZA V DIELE TERÉZIE VANSOVEJ

„Vansovej je zanikajúci patriarchálny život fár a škôl milý, v jej prózach cítil niekedy smútok, že jeho časy už pominuli, a preto sa usiluje zachytiť ho potomstvu verne. Historickú vernosť zdôrazňuje dokumentárnosťou deja, miesta i postáv. Tým sa premáha aj idylizujúci prístup k téme. Vansová opisuje život minulosti tak dôkladne a detailne, že jej práce sú spoľahlivým prameňom aj pre kultúrneho historika.“²⁵⁴

Prozaická tvorba Terézie Vansovej neopomenula reflektovať i ďalšie literárne smerovanie v slovenskej literatúre na prelome 19. a 20. storočia, a to žánrový rozmach foriem memoárovej literatúry, čo možno opätovne pripísať najmä historickému a sociálnemu vývinu slovenskej spoločnosti. Prelom storočí a výrazné zmeny v politickom a sociálnom živote na našom kontinente mali vplyv na národné hnutie, na jeho neúspechy aj úspechy ústiace do spoločnej českej a slovenskej štátnosti, ale súčasne išlo aj o obdobie výrazných socioekonomických premien v živote spoločnosti. Toto spoločenské dianie vytvorilo bohatý tematický materiál vhodný na literárne spracovanie nielen z hľadiska potenciálnej čitateľskej atraktivity, ale aj v súlade s potrebami jeho historickej dokumentácie (realizovanej subjektívnou optikou účastníka) a stále aktuálnych a pokračujúcich národno-buditeľských snáh bez ohľadu na ich ideologický podklad a preferované podoby naplňovania programu. Osobnosti pomerne úzkej skupiny slovenskej inteligencie, ktoré vo väčšej či menšej miere participovali na významných dejinných udalostiach, a ktoré súčasne spravidla pôsobili i ako literáti, tak tvorili diela autobiografického charakteru²⁵⁵

254 KUSÝ, I. *O nej*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. Slovenský literárny realizmus II. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 396.

255 Napríklad Ján Francisci-Rimavský, ktorý napísal dielo *Vlastný životopis* alebo Štefan Marko Daxner

ako príspevok a súčasne dokument národno-obrodeneckého zápasu ich generácie (a v jej rámci, seba samých) – „*Je to práve národnoobrodenecký naratív, čo ovláda autobiografické texty 19. storočia.*“²⁵⁶

Súčasne, hoci s menšími ambíciami, sa pod vplyvom nastupujúceho literárneho realizmu objavujú tendencie memoárového spracovania každodenného života mimo javísk veľkých činov, osobných zápasov, života v jeho trápeniach i radostiach, t. j. uchopenie spomienkového materiálu nie primárne vzhľadom na spoločenskú funkciu výsledného diela, ale i ako literárny obraz subjektívneho, intímneho prežívania vlastného osudu.²⁵⁷

Vansová, ktorá sa od počiatku svojej prozaickej tvorby stretávala aj s kritikou jej diel medzi zástancami a propagátormi literárneho realizmu, ktorí jej tvorbu označovali za príliš romantickú a sentimentálnu²⁵⁸, sa s touto kritikou usilovala vysporiadať najmä pri výbere tematiky svojich diel, čerpajúc zo skutočných reálií a zážitkov, ktoré získavala v svojom okolí, a zo spomienok a zážitkov členov svojej a manželovej domácnosti.²⁵⁹ Terézia Vansová tak svoj a sprostredkované rodinný spomienkový materiál spracovala vo svojej próze ako východisko pre fabulu, ktorú umeleckými prostriedkami dopĺňovala, dotvárala a pretvárala do sujetu, ktorý sa čitateľovi nepodával s ambíciou na dokumentárnosť, bez autorskej intencie navodzovať v čitateľovi autentickosť, bez explicitnej spätosti s reálnymi zážitkami autorky, bez historiografických údajov, s oslabenou pozíciou rozprávača, ktorý na rozprávaní neparticipuje v ich-forme, ale ako vševediaci autorský rozprávač, čím sa z hľadiska genologického oslabuje jeho spojenie so žánrom memoárovej literatúry.

Ani v dielach, ktoré slovenská literárna historiografia označuje za Vansovej memoárovú prózu²⁶⁰, nie je ich genologická klasifikácia jednoznačná či ustálená.

s dielom rovnakého názvu *Vlastný životopis*; v 20. storočí potom Janko Jesenský, ktorý vydal dokumentárnu prózu *Cestou k slobode* s podtitulom *Úryvky z denníka*.

256 TARANEKOVÁ, I. *Písať o sebe, písať seba. K podobám slovenskej autobiografickej literatúry v 19. storočí*. Kalligram. Bratislava. 2012. S. 687.

257 Napríklad: A. Škarvan: *Zápisky vojenského lekára*, E. Maróthy-Šoltésová: *Moje deti*.

258 Paradoxne i v prípade jej sentimentálnej prózy kritik (s istou uštipačnosťou) vyslovil domnienku, že pri písaní týchto diel najskôr čerpala zo svojich zážitkov. Pozri: VLČEK, J. *Medzi Váhom a Vltavou*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Tatran. Bratislava. 1978. S. 439.

259 Napr. cestopisy, dievčenské novely – *Julkin prvý bál*, *Danko a Janko*, *Paľko Šuška*, cyklus *Rechterova dcérka* – *Nové šatôčky*, *Milka dajú na edukáciu*, *Milka maršamódkou*, *Púť za šťastím*.

260 Napr. *Paľko Šuška* je označený ako memoárová novela v časopise *Bibiana – Terézia Vansová*. *Bibiana*. R. XI. Č. 3 – 4. 2004. S. 132. Pavol Vongrej „*Terézia Vansová je autorkou biograficko-memoárových noviel Danko a Janko a Paľko Šuška.*“ A pokračuje „*Údaj o prototypy tejto literárnej postavy Prelockého uviedla s odstupom času samotná autorka vo svojom memoárovom diele o manželovi Ján Vansa.*“ VONGREJ, P. *Bibliografické projekcie Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. 1994. S. 221 a 222. V edičnej poznámke *Drahých postáv* Július Noge označuje všetky tri prózy *Ján Vansa*, *Terézia Medvecká*, *rodená Langeová* aj *Paľko Šuška* ako „*životopisné a memoárové*“ prózy. NOGE, J. *Edičná poznámka*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 459.

Vychádzajúc z kvalifikačných znakov memoárovej literatúry, ktoré uvádza Vlastimil Válek na základe komparácie dobovej literárnej teórie, nemožno diela *Terézia Medvecká rod. Lange, Paľko Šuška*, ani najrozsiahlejší opus *Ján Vansa* označiť za žánrové varianty tradične vymedzovanej spomienkovej literatúry, keďže ich podstatné časti popisujú obdobia a udalosti, ktoré T. Vansová sama nezažila.²⁶¹ Ak charakterizuje Válek ako memoáre diela „*zachycujúci v chronologické posloupnosti autorovy vzpomínky na události, které prožil nebo jejichž svědkem se stal; vzpomínky musejí být zobrazeny autenticky*“²⁶² a Terézia Vansová v rozsiahlych častiach životopisných diel svojich blízkych, bez toho, aby túto skutočnosť akokoľvek čitateľovi odhaľovala či naznačovala²⁶³, autorsky sprostredkováva spomienky tretích osôb (manžela, rodinných príslušníkov svojej a manželovej rodiny), ktoré získala z počutia, alebo ich sama nachádza v dostupnej korešpondencii a poznámkach²⁶⁴, ktoré často priamo a v neskrátenom rozsahu cituje²⁶⁵, čím sa problematizuje žánrové zaradenie textov medzi memoáre. Vansová sa podujala na rolu literárneho životopisca blízkych osôb, avšak bez ich priamej účasti na literárnom procese²⁶⁶, teda bez priamej nespomienkovej väzby na spomienkový materiál, ktorý tak zostáva mozaikovitý. Je viac než pravdepodobné, že Vansová túto „riedku sieť“ dostupných, zdokumentovaných informácií a sprostredkovaných, neúplne zrekonštruovaných spomienok v záujme fabuly vyplňa, dokrešľuje a rozširuje už autorsky o svoju verziu, čo sa mohlo stať či sa pravdepodobne stalo, mohlo povedať či sa asi povedalo, a hoci sme presvedčení, že tak činila v dobrej viere, že tým nepoškodzuje obsahovú autentickosť a dokumentárnu funkciu svojho diela, opúšťa v týchto častiach oblasť žánrov a podstaty memoárovej literatúry a prekračuje nezreteľnú hranicu do oblasti beletrie a autorskej fikcie uplatňujúc postupy životopisného románopisectva. Týmto sa uplatňuje Vansovej genologický pragmatizmus a žánrová hybridizácia (v tomto prípade uľahčená „labilitou“ memoárov ako žánru²⁶⁷) ako autorského ústupku z dobového literárneho kánonu v prospech čitateľskej atraktivity diela.

261 V diele *Ján Vansa* sú Vansovej spomienky jednoznačne prítomné v najväčšej miere, i tak sa ale objavuje v diele až približne v jeho polovici. Do tej doby opisuje výlučne život Jána Vansu predtým, než Teréziu Vansovú spoznal.

262 VÁLEK, V. *K specificnosti memoárové literatury*. Brno. 1984. S. 53

263 Predovšetkým v svojich kratších prózach využíva umelecké literárne postupy vlastné beletrii. Napr. *Danko a Janko*, cyklus *Rechtora dcéruška* atď.

264 „Často, keď môj drahý muž rozprával o svojom živote, prosila som ho, aby napísal svoj životopis, ale on, skromný až do krajnosti, nepristúpil na to. Ale preto nechal zápisky, dáta a rozpomienky, na základe ktorých píšem ja tieto riadky a ufam sa, že sa nájde niekto, kto sa poučí a zamyslí.“ VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Tatran. Bratislava. 1978. S. 154.

265 Napr. listy Pavla Šušku Samkovi alebo listy J. Vansu zo štúdií.

266 Všetky diela sú vytvorené až po smrti osôb.

267 Je to termín Zdeňky Havránkovej, ktorá memoáre charakterizuje ako labilný žáner z toho dôvodu, že nepodliehal a ani nepodlieha žiadnym kánonom, a to aj napriek tomu, že ide o jeden „z najstarších literárnych žánrov alebo alespoň slovesných projevů“. Viac: VÁLEK, V. *Místo memoárového žánru v rámci*

Je nutné pripomenúť, že Terézia Vansová literárne nespracovala svoju autobiografiu, a to ani vo forme národnobuditeľského dokumentu popisujúceho jej literárne, editorské a osvetové aktivity, a teda Teréziu Vansovú ako verejne aktívnu osobnosť, hoci o to bola sama opakovane žiadaná²⁶⁸. Vysvetlenie postoja Vansovej, ktoré odráža jej príslovečnú pokoru a nedocenenie vlastného spoločenského prínosu, prenechajme E. M. Šoltésovej: „*I my požiadali sme pani Vansovú o nejakú rukoväť pre jej životopis, ale ona nikam nechce byť svojím vlastným životopiscom. Odvetila nám: „Pre svoju biografiju nemám čo písať. Narodila som sa r. 1857 (už vopred oplakaná) v nešťastný deň 18. apríla. Vydala som sa r. 1875 – a ešte vždy žijem. Inšie neviem nič zvláštneho. Čo som prežila, prekonala, to je také všeludské, že sa neoplatí o tom hovoriť.*“²⁶⁹ Je do určitej miery paradoxné, že dôvody, ktoré sama autorka označila ako prekážku brániacu jej napísať vlastný životopis – istá všednosť, „všeludskosť“ osudov bežného príslušníka slovenskej vidieckej inteligencie (a navyše ženy), stali sa súčasťou autorského zámeru, fakticky nasledujúc všeobecný trend posunu memoáristiky od romantizmu k realizmu, ktorý Vansová sledovala pri tvorbe svojich životopisných diel venovaných jej matke a manželovi. V úvode diela *Ján Vansa* Terézia Vansová čitateľovi poodhaľuje dôvody (okrem iných zamlčaných), ktoré ju viedli k jeho vytvoreniu: „*V tejto dedinke, na fare a v škole, narodili sa a tu prežívali svoj detský vek a čiastočne aj svoju mladosť dvaja ľudia, o ktorých som napísala niekoľko malých rozprávok pod názvom Janko a Danko. Nestali sa oni slávnymi, nevedel a nevie o nich širší svet. Ale život oboch bol bohatý na svedomitú, obetavú prácu a na utrpenie. Cieľ týchto riadkov je zachovať pamiatku na jedného z nich: Janka.*“²⁷⁰ Rovnako vidí ako vhodné (a to i vzhľadom na Vansovej hodnotové nastavenie a cieľovú skupinu periodika – bežnú slovenskú ženu) zaradiť ako prvý príspevok do seriálu životopisov slávnych žien v rámci Dennice životopis svojej matky Terézie Medveckej²⁷¹: „*pokladala za potrebné jej životný príklad vyzdvihnúť ako prácu, ktorá má byť príkladom i ponaučením pre iných a ktorej dosah má mať širšiu ozvenu.*“²⁷² Vansová sa tak zjavne vedome zaraďuje do moderného realistického prúdu memoáristiky sústreďujúceho svoj záujem na osobné a rodinné prežívanie bežného života a každodenné osobné zápasy a radosti stretávajúce každého z nás.

literatury. [online]. [cit. 1. 2. 2020]. Dostupné online: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/122064/SpisyFF_254-1984-1_4.pdf?sequence=1.

268 A to ani po roku 1918, keď bol jej prínos všeobecne akceptovaný a uznávaný.

269 ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Terézia Vansová*. [online]. [cit. 1. 2. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1514/Marothy-Soltesova_O-autoroch-a-knihach/1.

270 VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. [online]. [cit. 28. 10. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber.

271 Dielo *Terézia Medvecká, rodená Langová* bolo uverejňované v 3. ročníku Dennice v číslach 4 (s. 66 – 71), 5 (s. 61 – 88), 6 (s. 107 – 120) a 7 (s. 121 – 126).

272 MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. S. 21.

5.1 Genologické otázniky nad „memoárovou“ prózou Terézie Vansovej

Predmetom nášho záujmu z pohľadu genologického je Vansovej literárna tvorba, ktorá zahŕňa jej kratšie²⁷³ ako aj rozsiahlejšie prózy²⁷⁴. Tie spája tematické zopätie s autorkinými vlastnými či sprostredkovanými spomienkami *prima facie* indikujúce eventuálny spoločný žánrový podklad, čo je však záver skôr podložený literárno-historickým kontextom než záver založený na formálnej genologickej analýze týchto diel. Pre účely našej práce sa nám teda javí ako vhodným východiskom pre ich analýzu ich genologické uchopenie a verifikácia tohto, z veľkej miery „intuitívneho“ predpokladu ich spoločného žánrového podložia na báze memoáristiky, prejavujúceho sa v náznakoch v doterajšej, nijak bohatej literárnovednej produkcii venujúcej sa tejto tvorbe Terézie Vansovej.

Istým potvrdením tejto tendencie sa stáva edičná práca pri súborných vydaniach Vansovej diel. Okrem troch Vansovej rozsiahlejších diel (*Terézia Medvecká, rodená Lange, Paľko Šuška* a najmä rozsiahly spis *Ján Vansa*) vydaných spoločne pod názvom *Drahé postavy*, ktoré sú editorom Júliusom Nogem v edičnej poznámke spoločne označené výslovne za životopisné a memoárové prózy²⁷⁵, dostávame indíciu memoárového charakteru kratších Vansovej próz, ktoré boli v tomto zmysle i knižne zostavené a vydané súborne spoločne (napr. s novelou *Danko a Janko* ako *Črty a humoresky*), s edičnou poznámkou spoločného „*spomienkovo-dokumentárneho základu týchto próz*“.²⁷⁶

Je tento prístup však genologicky korektný? Nejde len o redukciu problematiky snád' skresľujúcu nachádzajúc „memoárovosť“ len v tematickom pláne autorky vychádzajúcej z námetov získaných zo spomienkovo-dokumentárneho materiálu zozbieraného zo širokého okruhu svojej rodiny? Nejde o ilustráciu istého nepochopenia spôsobeného „labilitou“ žánrov memoárovej literatúry? V snahe odpovedať na tieto otázky budeme vychádzať predovšetkým z literárnoteoretických záverov Vlastimila Válka, ktorý analyzoval stav literárnovedeckého poznania genologickej problematiky memoáristiky ako prechodnej žánrovej formy lokalizovanej a pohybujúcej sa vo svojich variáciách v priestoroch medzi beletriou a vecnou literatúrou, krásnou literatúrou a dokumentaristikou alebo publicistikou, využívajúc a v rôznej miere kombinujúc ich literárne postupy. Válka tak syntetizoval identifikované obvyklé žánrové charakteristiky memoárovej literatúry: autentickosť, non-fiktívnosť, dokumentárnosť, epickosť – naratívnosť, subjektívnosť a obvyklú totožnosť autora

273 *Julkin prvý bál, Prstienok, Milku dajú na edukácie, Prvé šatočky, Milka mašamódkou, Danko a Janko.*

274 *Terézia Medvecká, rodená Lange, Paľko Šuška, Ján Vansa.*

275 VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Tatran. Bratislava. 1978. S. 459.

276 VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách*. Bratislava. Tatran. 1977. S. 381.

a hrdinu rozprávania.²⁷⁷ Súčasne však upozorňuje, že memoárová literatúra ako hybridná, prechodná forma medzi vecnou a umeleckou literatúrou je charakterizovaná svojou „labilnosťou“, formálnou neukotvenosťou²⁷⁸. Válekova charakteristika memoáristiky tak nemá ambíciu predstavovať jej genologickú, literárno-teoretickú normu či „kánón“, a sám Válek upozorňuje, že znaky, ktoré prisudzujú autori dielam spomienkovej literatúry, nie sú *conditio sine qua non*, ale môžu byť realizované v rôznej miere, najmä s ohľadom na to, ako to ktoré dielo ďaleko zasahuje do teritória beletrie a uplatňuje literárno-umelecké postupy (t. j. na miere jeho beletrizácie). Kým napríklad vnútorná kompozícia memoárového diela sa môže vymykať obvyklému chronologickému radeniu udalostí, nemožno úplne rezignovať na dokumentárnosť, autenticitu a non-fiktívnosť diela, keďže takto by sa „labilný“ memoárový charakter založený predovšetkým na vecnom kontexte úplne rozbil a toto dielo by bolo vytrhnuté z teritória spomienkovej literatúry.²⁷⁹

Ako sme už naznačili v úvode tejto kapitoly, diela Terézie Vansovej, hoci označované za memoárové či spomienkové prózy, nie sú úplne typickými zástupcami memoárovej tvorby. Skutočnosť, že Vansová spracovala najmä v epických formách vo veľkej miere spomienkový materiál tretích osôb (vo veľkej časti *Jána Vansu* či čiastočne i v próze *Paľko Šuška a Terézia Medvecká rod. Lange* sa autorka stávala protagonistom, priamym svedkom udalostí, tzn. pracuje s vlastnými spomienkami, a tým naplňuje jeden zo znakov, ktoré memoárovej literatúre pripisujú niektorí literárni teoretici, a to *svedeckosť*), keď sa z veľkej časti spolieha z hľadiska námětového a faktografického na tradované rodinné historiky, v iných prípadoch na zápisky či korešpondenciu členov svojej širšej rodiny. Vansová tak vo veľkej miere skôr než prezentuje, interpretuje a hodnotí vlastné spomienky, sprostredkúva spomienky tretích osôb, a to spravidla bez ich priamej účasti na tvorivom procese, keď sa Vansová stáva ich nezávislým životopiscom, sprostredkovateľom ich zážitkov a spomienok. Tento fundamentálny autorský prístup a zámer implicitne do veľkej

277 Válek poskytuje na základe syntézy genologických analýz nasledujúcu charakteristiku: „*Shrneme-li předchozí poznatky, zjistíme, že v uvedených charakteristikách memoárové literatury došli badatelé k některým shodným závěrům; zařazují mezi memoáry knihy, zachycující v chronologické posloupnosti autorovy vzpomínky na události, které prožil nebo jejichž svědkem se stal; vzpomínky musejí být zobrazeny autenticky, musejí popisovat reálná fakta, tzn. že memoárový žánr patří do literatury dokumentární (přesahuje však zároveň hranice dokumentární literatury a často se stýká s literaturou uměleckou); pamětník vychází při popisu minulosti z vlastního stanoviska, tzn. že události vidí přes svůj subjekt, subjektivně je zabarvuje, ale snaží se taky o objektivitu podání; do vzpomínek se promítají nejméně dvě časové roviny (čas, který svědek události prožíval a čas, kdy se o nich vypráví) a příznačné je pro ně vyprávění v první osobě; autor a hrdina vyprávění jsou často totožní; konečně znakem memoárové literatury je epický charakter vyprávěného.*“ VÁLEK, V. *K specifčnosti memoárové literatury*. Brno. 1984. S. 53

278 S odkazom na prácu Zdeňky Havránkovej *Memoárový žánr a jeho místo v literární teorii*, Válek upozorňuje, že žánr memoárovej literatúry „*nepodléhal a nepodléhá žádným kánónům*“. VÁLEK, V. *K specifčnosti memoárové literatury*. Brno. 1984. S. 64 – 65. S „labilnosťou“ žánru sme sa v tomto kontexte zaoberali už v stati týkajúcej sa cestopisov Terézie Vansovej.

279 VÁLEK, V. *K specifčnosti memoárové literatury*. Brno. 1984. S. 19.

miery obmedzuje naplnenie základných genologických charakteristík memoárovej literatúry. Z hľadiska základných kvalifikačných znakov žánru memoárovej literatúry nedostatok priamej svedeckosti, implicitná medzerovitosť a pravdepodobná nedostatočnosť spomienkového materiálu do veľkej miery indikuje, že autorka majúca ambíciu zachovať dokumentárnu hodnotu, autenticitu a non-fiktívnosť svojej výpovede, by musela narážať na limity svojich faktografických zdrojov, najpravdepodobnejšie by ich musela opustiť a uchýliť sa k autorskému (fiktívnemu) dotvoreniu fabuly, a teda ku kompozičným prostriedkom beletrie značne oslabujúcim memoárový charakter diela. Samozrejme, takáto „obsahová“ beletrizácia by bola zo strany Vansovej legitímnym autorským postupom, avšak vo svojom dôsledku ďaleko presahujúcim z hľadiska memoaristiky prípustnú subjektívizáciu materiálu, narušujúcim autenticitu a non-fiktívnosť diela, zaraďujúcim ho mimo spomienkovú literatúru, do výsostných vôd beletrie. Hoci môžeme pripustiť, že tento potenciálny hendikep by v krátkych prózach (napr. cyklus *Rechtorova dcéruška* či poviedka *Julkin prvý bál*) nemusel byť *per se* priamo diskvalifikačný a Vansová mohla vzhľadom na epizodickosť na obmedzenom poviedkovom pôdoryse relatívne citlivo pracovať s jej dostupným autentickým spomienkovým materiálom, zostáva skutočnosťou, že sama autorka vo svojich krátkych prózach v čitateľovi nijako výrazne nevzbudzuje očakávanie dokumentárnosti týchto diel²⁸⁰ a v rámci nich len čiastočne či nie úplne dôsledne pracuje s postupmi dokumentaristiky (popisnosť, časopriestorová explicitnosť a exaktnosť, využívanie korešpondencie²⁸¹). Naopak, sú tu použité postupy beletristiky (umelecké jazykové prostriedky, psychologizácia postáv, vnútorné monológy²⁸²) a z ich epizodického charakteru je zrejmý dôraz na narácieu a sujet. Toto zamlčanie, či snád' nedostatočné zdôraznenie autentickejšieho rozprávania, každopádne zhatil akýkoľvek vecný – dokumentárny kontext vnímateľný čitateľom, čo je základný a nutný predpoklad žánru memoárovej literatúry. Čitateľ teda neočakáva a netuší, že faktografia zachytená v diele by mohla byť sama hodnotná a predstavovať historický dokument danej doby, vecný

280 Naopak tak činí v iných spomienkových prózach (napr. *Danko a Janko*).

281 Napríklad list v poslednom diele *Púť za štastím* z cyklu *Rechtorova dcéruška*.

282 Autorka popisuje emócie a vnútorné monológy Milky, čo prirodzene nezodpovedá požiadavke autentickejšieho, non-fiktívnosti, ale predpokladá autorskú invenciu: „Plakala, kričala zúfalo a vo svojom horkom žiali šklbala trávu zo zeme. Teraz prišla k povedomiu toho, čo vykonala. Ublížila svojej drahej, svojej milovanej matke duševne i telesne. Ako to len mohla urobiť? Žiadala si umrieť, ale svojou smrťou nezmeri tu drahú dušu, nenapraví svojho hriechu. Lebo hrešila, hrešila, proti jednému z prvých prikázání. A akoby počula v duchu hovoriť nežný hlas farárkin: ‚Veď si sa učila katechizmus, vieš, ktoré z desiatich božích prikázání vzťahujú sa na tento tvoj priestupok?‘ A ona akoby povedala, ba vykričala: ‚Štvrť: Cti otca svojho i matku svoju! Božemôj, božemôj!‘ zahorekvalo malé dievča a trudilo sa, čo teraz urobiť. Tu zostať? Plakať? Čo jej to pomôže? A tamdolu možno maminka i zamdlela, alebo ak z toho umrie? ‚Len to nie, mamika moja drahá, nech mi odpustia.‘ Už zabudla na svoj hnev, na príčinu svojej zúrivosti, skríšene spoznala, že veľmi zvinila. Posadila sa, načúvala, či jej nejde niekto povedať, že – že – jej mamika... Jaj, nie, nie, len to nie! Vzchopila sa, zase zastala, potom sa rozbehla a utekala dohru, do farského dvora.“ VANSOVÁ, T. *Milku dajú na edukáciu*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1977. S. 166.

kontext diela tak zostáva na linke autor – čitateľ nerealizovaný. Potrebný intertextuálny kontext pre pochopenie dokumentárneho aspektu týchto diel pozorný čitateľ môže nájsť v próze *Ján Vansa*²⁸³, čím sú tieto krátke prozaické diela fakticky intertextuálne doplnené, vtiahnuté do kontextu života autorky, resp. jej manžela, dokumentaristicky legitimizované a interpretované ako autentické, non-fiktívne zachytenie spomienkového námety, z genologického. Podľa nášho názoru nemožno kratšie prózy Terézie Vansovej, hoci založené na spomienkovom základe, kvalifikovať v rámci žánrov memoárovej literatúry, ale ako výhradne formy krásnej literatúry – poviedok spracovávajúcich spomienkové námety.²⁸⁴

V nadväznosti na tento genologický záver je na mieste sa pozrieť komparatívnym pohľadom na genologickú kvalifikáciu trojice diel Terézie Vansovej, tradične považovaných za zástupcov memoárovej literatúry, a to na diela *Paľko Šuška*, *Terézia Medvecká*, *rodená Lange* a *Ján Vansa*. Uvedené diela zachycujú životy individuálnych osôb, blízkych Terézie Vansovej²⁸⁵, ktorá tak disponovala vlastnými,

283 Vansová hojne odkazuje na svoju tvorbu a uvádza ju v kontexte rodinných väzieb seba a svojho manžela.

284 Novela *Danko a Janko* sa z hľadiska našej úvahy mierne vymyká v tom, že v úvode rozprávač, bez toho, aby sa autorka akokoľvek s týmto rozprávačom explicitne stotožnila, podáva faktografické údaje týkajúce sa geomorfologických, historických a sociálnych pomerov panujúcich v dedine Píla, tvoriacej priestor nasledujúceho rozprávania, a najmä predstavuje ako historické osoby – ústredné postavy rozprávania: Janka, teda Jána Vansu, siedmeho syna píľanského rektora-učiteľa Jura Vansu, a Danka, Daniela Laučeka, druhého syna píľanského evanjelického farára Imricha Laučeka. Rozprávač v tomto prologu vyjadruje i autorský zámer, ktorý indikuje istú dokumentárnu ambíciu krátkeho diela: „*Danko a Janko skutočne žili životom, aký je tu opísaný. Ich celý život je zaujímavá kniha, z ktorej podávame len ako úryvok časť chlapčenského života, tak asi od deviateho do jedenásteho roku. A to bolo koncom päťdesiatych rokov predošlého storočia.*“ VANSOVÁ, T. *Danko a Janko*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1977. S. 10. Táto ambícia sa však v rámci diela naplňuje vo veľmi obmedzenej miere. Hoci v niektorých, najmä nedejových pasážach venovaných opisným, úvahovým námety sú obsiahnuté dokumentárne hodnotné údaje – popisy fary, školy, zachytenie tradičných ľudových zvykov, vinšov a riekaniek a blahozelani od básnika Mateja Hrebendu, ktorý býval v blízkej Hačave, tieto izolované časti tvoria kontext dominantnému rozprávaniu, ktoré v rámci jednotlivých relatívne samostatných epizód, ktoré sú časovo zaraďované veľmi voľne, bez zrejmeho chronologického poriadku, zachytávajú zážitky hlavných postáv. Je zrejme, že svedeckosť v tomto diele môže byť autorkou realizovaná len sprostredkovanou, no ani samotná memoáristika imanentná autenticita a non-fiktívnosť nie je nijak zvlášť voči čitateľovi prezentovaná a autorka text koncipuje skôr podľa princípov krásnej literatúry – rozprávač je prezentovaný ako vševediaci, na deji nezainteresovaný element, je využívaný umelecký jazykový štýl a umelecké prostriedky, sugestívne sprostredkujúce emócie, nálady a myšlienky postáv, vo veľkej miere je využívaná priama reč ako prostriedok dramatizácie a akcelerácie deja. Ako sa dozvedáme z diela *Ján Vansa*, Vansová u vedľajších postáv siahla k zmene ich skutočných mien, čo je ďalší z ústupkov z vecného – dokumentárneho charakteru diela (Pozri: VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 162). Miera beletrizácie spomienkového materiálu tak z nášho pohľadu dosiahla stavu, že i túto novelu podľa nás taktiež nemožno zaradiť do memoárovej literatúry. Správnosť nášho záveru snáď potvrdzuje i aktuálna percepcia diela *Danko a Janko* ako súčasť detskej literatúry, a teda mimo memoáristiky.

285 *Paľko Šuška* opisuje osudy chlapca vychovávaného v domácnosti Medveckých – rodičov T. Vansovej a vrstovníka jej brata, Samuela Medveckého; *Ján Vansa* je životopis Vansovej manžela a *Terézia Medvecká*, *rodená Lange* je krátkym životopisom Vansovej matky.

nesprostredkovanými spomienkami ako aj tradovanými a písomnými prameňmi umožňujúcimi na skromnejšom pôdoryse (*Paľko Šuška; Terézia Medvecká, rodená Lange*), ale i v pomerne rozsiahlom literárnom priestore (*Ján Vansa*) realizovať životopisný autorský zámer. Z hľadiska vnútornej kompozície Terézia Vansová diela koncipovala konzervatívne, dôsledne sledujúc v hlavnej dejovej (životopisnej) línii chronologický prístup²⁸⁶, pričom časová línia rozprávania je v týchto dielach rozsiahlejšia a zreteľnejšie časovo ohraničená a ucelená (spravidla životom tej ktorej osoby), vo veľkej miere v rámci rozprávania zreteľne a explicitne zdôrazňovaná radením popisovaných udalostí v časovej sekvencii, a to i s uvedením konkrétnych časových údajov. Tento kompozičný plán uvedených diel tak, v porovnaní s kratšími prózami, zreteľnejšie smeruje k realizácii ich dokumentárneho aspektu a naplňuje tak jeden zo žánrových znakov spomienkovej literatúry.

Ďalším z rozdielov, ktoré sú z hľadiska našej genologickej analýzy zaujímavé, je skutočnosť Vansovej osobnej zainteresovanosti na popisovaných udalostiach, a teda i vyššia miera autenticity a „svedeckosti“ jej výpovede. Vansová sa však opätovne, s výnimkou diela *Ján Vansa*, zjavne zdráhala prijať a priznať čitateľovi svoj vzťah k postavám svojho rozprávania, autorsky sa s rozprávačom nestotožňuje, rozprávač vystupuje ako nezainteresovaný sprostredkovateľ rozprávania a ak má rozprávanie obsiahnuť okrajovo i osobu samotnej Vansovej, siahla autorka zdržanlivo vždy k istému inotaju²⁸⁷ (hoci pozornému čitateľovi ľahko dešifrovateľnému). Iste, okrem historického a rodinného kontextu uvedených diel, ktorými obyčajne čitateľ disponuje,²⁸⁸ v prípade oboch diel i bohatá faktografia, ktorej funkcia presahovala potreby sujetu, a zrejmy životopisný charakter reflektovaný istou nesujetovosťou čitateľovi pomerne spoľahlivo indikujú autenticitu a non-fiktivnosť podávaného rozprávania. Tento vnem je však na strane čitateľa skôr mimotextový a implicitný, nie explicitne vyjadrený v rámci samotného textu, čo možno

286 Vansová v rámci rozpracovania určitej udalosti, najmä v reflektívnych pasážach, vybočovala z hlavnej linky k vedľajším, časovo predchádzajúcim či nasledujúcim udalostiam, a teda sa relatívne voľne – v záujme poskytnutia príhodnej analógie, kontrastu či kontextu udalostiam popísaným prostredníctvom životopisnej linky – posúvala v rámci času.

287 Autorka sa označuje v 3. osobe, neoslovuje sa menom, napríklad časť Terézie Medveckej Lange, kde rozpráva o svojom narodení: „Staršiemu, bolo to dievča, bolo by prislúchovalo meno Marka Netreba si, ale jej to nedali, pokrstili ho na matkino meno, ba ešte jedno meno mu priložili, a to bolo Zuzana.“ VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká Lange*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 83. Alebo časť, kde opisuje zážitok z detstva: „Keď už tak bolo všetko, čo malo byť, pospolu, nastalo utišenie a vtedy Samko, uhliaďnuc apíkovo želanie, predviedol domácu mládež a začali sa opakovať vinše. A to počnúc tými najmenšími. Prvé riadky, to šlo, akoby hrachom sypal, ale ďalej... Jazyk sa potkýna a srdce klesá kdesi do neznáma, rečník bledne, červená sa, nakoniec položí ruku na oči a pustí sa do plaču! Tak sa mi vidí, že to ani nebol rečník, ale rečníčka, ktorá tak zle obstála. Len dobre, že tí väčší: Samko, Milka, Alexander, výteční rečníci, ratovali česť ubohých dievčinky! Darmo je, musela uznať a priznať, že nemá rečnícky talent a že komu pánboh nedá, tomu kováč neukuje.“ VANSOVÁ, T. *Paľko Šuška*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 83.

288 Kontextom môže byť i dielo *Ján Vansa*, ktoré dotvára komplexný obraz autorkinho života a rodinných vzťahov.

považovať za Vansovej odklon od žánrovej charakteristiky memoárovej literatúry, nie však s diskvalifikačným dôsledkom, ako v prípade jej kratších próz.²⁸⁹

Žánrovo najvyhranenejším dielom sa tak javí byť dvojzväzková biografica *Ján Vansa*, ktorú autorka voči čitateľovi priamo legitimizovala ako autentické zachytenie života svojho manžela *in memoriam* a vyrovnáva sa i s nami spomínanou výhradou nedostatku svedeckosti (ktorá je relevantná najmä vo vzťahu ku kapitolám, ktoré sú venované popisu života Jána Vansu pred manželstvom), keď sa Vansová odkazuje na zápisky a zachytené spomienky svojho manžela. Je vhodné podotknúť, že vecný – dokumentárny aspekt tohto diela bol realizovaný Teréziou Vansovou vo veľmi veľkorysom rozsahu – tematicky, časovo i priestorovo. Vansová hlavnú životopisnú linku svojho manžela obohacuje a plasticky dokresľuje o podrobné opisy a charakteristiky histórie prostredia, sociálnej štruktúry a pomerov dobového slovenského malomesta, dediny, evanjelickej dedinskej inteligencie a inštitúcií, vrátane evanjelickej cirkvi na území dnešného Slovenska či svetskej politickej správy. Etnologický záujem autorky sa odráža v zachytení miestnych ľudových zvykov, povestí a piesní z miest pôsobenia jej manžela. Vansová tak na biografickej platforme ponúkla živý obraz doby života jej manžela a najmä vzťahy a situáciu dobovej slovenskej (evanjelickej) inteligencie v priestore dnešného stredného Slovenska, pokrývajúc tak obdobie skoro štvrtoročia.²⁹⁰ Tieto dokumentárne pasáže²⁹¹ diela boli však mienené primárne ako poskytnutie dostatočného kontextu pre relatívne

289 V prípade diela *Palcko Šuška* môžeme nájsť viacero analógií s kratšími prozaickými dielami Vansovej, ktorá v rámci neho čiastočne realizovala obdobné beletrizačné postupy. Dielo je rozdelené do tematicky ucelených kapitol, chronologicky (no bez dôrazu na exaktný časový rámec) radené a prepojené osobou hlavného hrdinu, Pavla Šušku. Vedľa dokumentaristicky pojatých opisných kapitol (venujúcich sa študentskému prostrediu Banskej Štiavnice, rodine Patthyovcov, ktorá žila v Zvolenskej Slatine, oslavujú menín Vansovej otca) autorka v iných častiach dáva dôraz na výstavbu sujetu, vykreslenie psychológie postáv, dramaturgie naráciu využitím priamej reči. Napriek tomu máme za to, že i *Palcko Šuška* môže byť zaradený do skupiny Vansovej memoárových diel, hoci sa v rámci svojej hybridnej povahy dostáva veľmi blízko hranice beletrie. Ucelenosť životopisného rozprávania, využitie dokumentárnych postupov (využitie korešpondencie, dôraz na presné, autentické faktografické vykreslenie prostredia a osobností) však podľa nášho súdu (v porovnaní s kratšími prózami spomienkového charakteru) vyvažujú výrazné beletrizačné tendencie v iných kapitolách diela.

290 Ako sme spomínali už v predchádzajúcich častiach tejto kapitoly, Terézia Vansová na viacerých miestach odkazuje na svoje ďalšie diela a intertextuálne ich viaže na historické osoby a poskytuje im kontext, v rámci ktorého získavajú vedľa svojho umeleckého kontextu i kontext vecný. Vytvorila tak „dokumentárnu literárnu mozaiku“, v ktorej práve *Ján Vansa* pôsobí ako spojovací prvok, základ obrazu dopĺňovaný a rozpracovaný (hoci postupmi vlastnými krásnej literatúre) v predchádzajúcej tvorbe Vansovej. VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 155 – 156.

291 Nadčasovou hodnotou, ktorú môže oceniť i dnešný čitateľ je dokumentárne zachytenie *atmosféry fár* – „*To, čo by sme napríklad v type vajanskovskej prózy mohli nazvať realisticky sa tváriacou fikciou, to je vo Vansovej biografii dokumentom, detailne opisujúcim reálne prostredie, ktoré dôverne poznala a ktoré sa ani nepokúšala štylizujúco pretvárať. Atmosféru starých fár, škôl a vôbec život v minulosti opisuje tak dôkladne, že z jej prác môžu dodnes čerpať folkloristi a kultúrni historici.*“ MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 305.

komplexné rozprávanie o živote Jána Vansu, ako si ho pamätal sám a Vansová čitateľovi tieto spomienky sprostredkovala (najmä v kapitolách zachycujúcich jeho detstvo a mládenecký život) a ako ho vnímala samotná autorka.²⁹² Vansová sa v tomto diele (na rozdiel od predchádzajúcich analyzovaných diel) autorsky stotožňuje s rozprávačom, ktorý sa v relevantných pasážach prežitých samotnou Vansovou transformuje z er-formy²⁹³ do ich-formy a autorka tak vstupuje do rozprávania aj ako rozprávačka, a teda súčasne aj ako priamy iniciátor či svedok opisovaných udalostí. Týmto je naplnený ďalší zo žánrových znakov memoárovej literatúry, ktoré vymedzil Vlastimil Válek a o ktorých sme písali vyššie (autentickosť, non-fiktívnosť, dokumentárnosť, epickosť – naratívnosť, subjektívnosť, totožnosť autora a hrdinu rozprávania).

So žánrovou vyhranenosťou *Jána Vansu* ako útvaru memoárovej literatúry s primárnou dokumentárnou funkciou je prirodzene spojená (a opätovne v kontraste s dielami analyzovanými vyššie) i menšia miera beletrizácie textu a použitý jazykový štýl, ktorý je vo zvýšenej miere vecný, funkčný, smerujúci primárne k efektívnej komunikácii rozsiahleho faktografického obsahu a v menšej miere k etickému pôsobeniu na čitateľa. Poetika textu je teda z väčšej miery postavená do pozadia v prospech jeho vecnosti, ale autorka siaha k postupom výstavby umeleckého textu v pasážach, keď chce v čitateľovi navodiť mimozmyslový zážitok, emóciu a atmosféru či esteticky zvýrazniť a podčiarknuť fakty, ktoré Vansová subjektívne, v nadväznosti na svoje hodnotové nastavenie²⁹⁴, vníma ako dôležité.²⁹⁵

292 „Obyčajne sa pišu životopisy, často vynikajúcich ľudí, veľmi stručne: narodil sa, chodil do školy tam a tam, skladal skúšky, nastúpil na úrad a umrel. To, čo je okolo toho opísaného, jeho rodina, okolie, druhovia, zmysľovanie tých, ktorí vplývajú na útlu dušu dieťaťa, ostáva stranou a nepoznané.“ VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava: Tatran. 1978. S. 154.

293 „Rimavská Sobota bývala našim deľom (ešte i pisateľke týchto riadkov), vlastne všetkým slovenským deľom mestom nesympatickým, nemilým, kam sa len s plačom vracali, keď vyšli z neho na krátky čas prázdnin“ Op. cit., s. 180. „Fábry neskôršie založil so svojou paňou, rodenou Turčáňovou, dievčenský ústav (súkromný), v ktorom i pisateľka týchto zápiskov pobudla do roka na edukácii.“ Op. cit., s. 181. Kým Vansová referuje o sebe ešte v tretej osobe ako o „T. Medveckej zo Slatiny“ (Op. cit., s. 268.), od nasledujúcich stránok dochádza k zjednoteniu na linke rozprávač – postava – autor: „Tohto popoludnia apík Medvecký nebol doma, len mamička; ja som bola s priateľkou Lorinkou Blahovou na lade.“ VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. Op. cit., s. 270.

294 Axiologickej stránke memoárovej tvorby T. Vansovej sa budeme venovať v nasledujúcej podkapitole.

295 Napr. Vansovej metaforické podanie predvojnovnej atmosféry v Banskej Bystrici: „Prišlo to, čoho sa obával každý roduverný Slováč; prišli upodozrievania, perzekúcie. Nenávisť, dosiaľ ešte ako-tak na uzde zdržiavaná, ukázala sa v celej svojej diabolskej nahote. Vybýjala sa a plazila v podobe udávania, zrady, zhora sa niesla v podobe rozkazov, aby každého pánsláva prísne pozorovali a kde treba bezohľadne potrestali.“ Op. cit., s. 407. „Heslá týmto podobné, ale vždy nové, leteli vzduchom a ako ostne bodľacia zadrapiš sa do duše tohoto, kto ich počul.“ Op. cit., s. 409. Na inom mieste podáva Vansová takúto výpoveď o dôsledkoch vzniku I. ČSR pre banskobystrickú spoločnosť: „Tak by sa bolo žiadalo, a tak by sa bolo predpokladalo, že zvolený ľud bude sa radowať voľnosti, ktorá ako z neba padla mu do náručia, ako dar za utrpenie a krivdy, a že pokojne sa oddá každodennej práci. Ale ľud bol podobný vtáčaťu, vychovanému v klietke. Otvoria sa dvere, vtáča cíti vzduch, prekvapený, temer omráčený vyletí, ale nevie sa orientovať, stratí smer, lebo ho ani nemalo, nevie, kam

Beletrizáčné postupy aplikované Vansovou považujeme za ďalší zo znakov memoárového žánru, a to subjektivitu výpovede, ktorá memoárovú tvorbu odlišuje od historického dokumentu. Ako zdôrazňuje Válek, pôsobivosť memoárovej literatúry netkvie len v jej non-fiktívnosti, t. j. nie je len obrázkom doby, ale i v jej autentickosti a bezprostrednej svedeckosti, a teda je i výpoveďou o autorovi, zvyčajne stotožnenom s hrdinom rozprávania, ktorý autorskou realizáciou dokumentárneho zámeru do diel memoárového typu premieta i svoje osobné postoje, emócie, hodnoty, názory a interpretácie. Môžeme tak sledovať určité pnutie medzi požiadavkou non-fiktívnosti, t. j. z hľadiska autora determinovanou sekvenciou historických, prežitých udalostí, časovou následnosťou i kauzálnymi vzťahmi, kedy autorovi (v porovnaní s beletristickou tvorbou) nie je poskytnutá možnosť voľne komponovať fabulu podľa svojho autorského zámeru, prípadne jeho estetické pôsobivosti, ale ju výhradne rekonštruovať, tak ako si ju pamätá. Na druhej strane autorskou literárnou realizáciou popisu svojich zážitkov – individuálnym prístupom, v rámci ktorého autor na základe svojho subjektívneho filtra osobnej pamäte, hodnotového rebríčka, respektíve i svojho záujmu ospravedlniť, obhájiť, interpretovať a legitimizovať určité skutočnosti, tento faktografický materiál spracováva. Autorovi, bez toho, aby sa spreneveril postupom memoáristiky, sa otvára možnosť jednak realizovať výber či hierarchizovať okruh popisovaných udalostí, ale i pristúpiť k doplneniu prostého rozprávania o nich a ich opisu subjektívnymi úvahovými a interpretačnými vsuvkami, do istej miery lyrizujúcimi zo svojej podstaty epický charakter dominantnej narácie. Tento subjektivizačný aspekt autora ako rozprávača-hrdinu memoárového diela je spravidla synergicky dopĺňovaný beletrizáčnými tendenciami (ako sme si ukázali, nie inak je tomu v prípade diel T. Vansovej), v rámci ktorých je realizovaná umelecká ambícia autora, jeho zámer literárno-esteticky pôsobiť na svojho čitateľa a sprostredkovať mu svoju výpoveď o minulých udalostiach v ich úplnej pôsobivosti vrátane emocionálneho prežitku autora. A práve cez tieto výpovede môžeme sledovať hodnoty autorovho vnútorného sveta, ktoré zámerne či nezámerne v diele prezentuje a presadzuje.

letí, nevie užívať voľnosť, ako ho vie užívať druh, ktorý sa vo voľnosti už narodil... Vtáča alebo zahynie hladom, alebo padne za korisť dravým žvlom.“ Op. cit., s. 425.

5.2 Reflektovanie hodnôt v dielach *Ján Vansa a Terézia Medvecká, rod. Lange*

„Životopisy zvláštnych, lepšie rečeno, dobrých ľudí, vzdelávajú ducha a pripravujú, najmä mládež, na životnú dráhu.“²⁹⁶

Subjektívny aspekt v diele *Terézia Medvecká, rod. Lange* je zrejmý z jeho monotematickosti, vnútornej architektiky diela i literárno-historického kontextu jeho publikácie. Vansová už v úvodnom motte zloženom z epitafu svojej matky a úryvku básne Ludmily Grossmannovej Brodskej odhaľuje hodnoty, ktoré chcela prezentovať popisom života svojej matky – dôležitosť úlohy ženy ako matky a nadčasovú hodnotu národnej uvedomelosti a práce pre národ. Vansová nasledujúc chronologickú nadväznosť predkladá a popismi samostatných epizód z jej života dokladá idealizovaný opis svojej matky kladúc dôraz (plne v súlade s vlastným hodnotovým presvedčením) na jej vzdelanie, čínorodosť, národnú uvedomelosť, rodinné cítenie, (cirkevno-)komunitnú činnosť a materinskú lásku. V istom ohľade tak Vansová definovala a ponúkla (najmä ženskej čitateľke) ženský idol v jeho úlohách tak, ako ho vnímala a nasledovala (v miere, ktorá jej bola umožnená okolnosťami) i ona sama. Vansová tak svojím dielom sama napĺňa vyjadrenú myšlienku „nesmrteľnosti“ obrazu a vzoru láskavej matky.

V diele *Ján Vansa* je prítomný zosobňovací až komorný prístup k téme a protagonistovi, z poetologického a naračného postoja autorky nie je konštruktívny, pre Vansovú zostáva intímny, opatrnejšie spracovávaný. Vansová, ktorá uverejňovala v roku 1926 životopis svojho manžela pod názvom *Môj muž* na pokračovanie v Slovenských pohľadoch, bola nútená autorsky reagovať na skutočnosť objektívne v tej dobe veľmi šokujúcu, a to okolnosť smrti jej manžela, ktorý ako evanjelický kňaz spáchal v roku 1922 samovraždu. Hoci sa v závere diela vyhýba explicitnému popisu tejto udalosti (obdobne ako popisu obdobia smrti jej syna Ľudovíta, čo naznačuje silnú traumou, ktorú v tejto súvislosti utrpela), opakovane sa vracia k udalostiam viažucim sa k samovraždám, túto v tej dobe nábožensky tabuizovanú otázku opakovane otvára, aby v konečnom dôsledku ospravedlnila čin svojho manžela, našla jeho ospravedlniteľné dôvody v jeho duševnej chorobe a telesnej bolesti podporenej jeho celoživotným utrpením, materiálnym nedostatkom a nepravostiam, ktorým v priebehu celého života čelil, a prejavila isté vlastné pochopenie a vyjadrila potrebu empatie a súcitu so samovrahom, napriek striktnému (nábožensky determinovanému) nesúhlasu s jeho činom.

Tento zámer či ambícia Vansovej, ktorá je demonštrateľná v rámci celého diela, pre ňu nepochybne veľmi osobná a smutná úloha, celkovo vo veľkej miere

296 VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká, rodená Langeová*. [online]. [cit. 27. 1. 2020]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medveckea-rodena-Langeova/1.

ovplyvňuje celkové vyznenie *Jána Vansu*, v ktorom je opakované a s veľkou ľútosťou popisovaná smrť blízkych i vzdialenejších členov okruhu rodiny a známych Vansovcov. Je nutné si uvedomiť, že Vansová je v dobe písania *Jána Vansu* sama už v poŕehnanom veku šesťdesiatničky (hoci sa nakoniec doŕila aŕ 85 rokov) a sama tak vo veľkej miere rekapituluje i svoj ŕivot. Je v tejto súvislosti smutnou indíciou, ŕe v diele sa neobjavuje motív osobného zmierenia (vedľa prítomného náboŕenského fatalizmu) a dielo je ukončené odrazu pri popise tej najbolestnejšej udalosti bez akejkoľvek osobnej katarzie.

Funkcia ŕanru memoárov autorovi neumoŕňuje prezentovať preferované hodnoty v takej miere ako literatúra krásna, napriek tomu môže byť zaujímavé sledovať, či Vansová skutočne ŕila a riadila sa podľa hodnôt, ktoré svojej ŕitateľke predkladala v dielach beletristických. Nanešťastie Vansová nezanechala spomienkové diela venované výlučne svojej vlastnej osobe, a preto môŕeme zo spomienkovej literatúry extrahovať iba útrŕky spojené s jej vlastným ŕivotným osudom, prípadne skúmať prostredie, v akom vyrastala, spoločnosť, v akej sa pohybovala. O tom, ŕe tento predpoklad nie je iba domnienkou, svedčí výrok samotnej Vansovej: „*Domácnosť našu opísala som v Denníci pod záhlavím Paľko.*“²⁹⁷

Samozrejme, pokiaľ chcela Vansová udržať text čo najviac blízky realite, nemohla doň vkladať veci, ktoré sa nestali. Preto nemôŕeme pokladať za rozhodujúcu skutočnosť, ŕe vo vybranej spomienkovej próze Vansová neprezentuje všetky nami skúmané hodnoty, ktoré sme si definovali už v hypotézach predmetnej práce. Napriek tomu, je však podstatné preskúmať, nakoľko sa nami zvolená hodnotová škála v spomienkových dielach reálne odzrkadľuje.

Vansová vzdelávanie ŕien podporovala a proklamovala, napriek tomu v diele *Ján Vansa* zaznamenala záŕitok zo svojho detstva: „*Pán farár, nak dajú to dievča ďalej učiť, bude skvele napredovať a môže sa stať samostatnou. Apíkovi sa to páčilo, lebo bol presvedčený, ŕe je to výsledok jeho výchovy, na ktorej si veľmi zakladať, ale mamička sa zhrozila a povedala: Nie, nie, ja nechcem učenú dcéru! No sama bola na ten čas neobyčajne vzdelaná. Musela kdesi počuť alebo ŕítať o akejsi emancipovanej nestvore. A v tomto prípade naloŕila alebo vnukla Dobšinskému, aby mi také vrtochy, hneď ako vzniknú, vybil z hlavy. Dobšinský to pekne a šetrne vykonal.*“²⁹⁸ Terézia Medvecká patrila pôvodom k mešťianskej burŕoázii, bola ŕenou vzdelanou a kultúrne ŕijúcou – napríklad už v mladosti navštevovala operu, napriek tomu však vzdelávanie dievŕat/ŕien nepodporovala, preto si nemohla dovoliť propagovať ŕenské vzdelávanie v tomto spomienkovom diele ani Terézia Vansová, ktorá dielo písala. Rovnako prekvapivým zistením môže byť fakt, ŕe aj keď Vansová zasahovala do diela *Ján Vansa* svojimi vlastnými spomienkami a myšlienkami, v diele absentujú záznamy o jej

297 Cit. podľa: VONGREJ, P. *Bibliografické projekcie Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 221.

298 VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. [online]. [cit. 20. 2. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber.

početných aktivitách spojených so vzdelávaním žien v slovenskom jazyku. Túto skutočnosť možno dať do súvislosti s jej tvrdením: „*Pre svoju biografiu nemám čo písať.*“²⁹⁹, a teda, že svoje aktivity nepokladala za natoľko významné, aby ich vložila do literárneho diela, špeciálne pokiaľ išlo o dielo, ktoré tvorila na zachovanie spomienky na svojho muža, ktorý nebol výraznejšie nadchnutý pre jej osvetové aktivity. Samú seba v *Jánovi Vansovi* nevykresľuje ako čínorodý element, napriek tomu, že v reálne ním jednoznačne bola. Neopomína však vyzdvihnúť šikovnosť a samostatnosť iných žien, ako bola napríklad Johana Gyürky, rod. Markušová, „*zakkladateľka veľkej papierne veľkoslavošovskej*“³⁰⁰. Priestor na podrobnejšie spracovanie otázky ženskej emancipácie v diele *Ján Vansa* Vansová nenachádzala, opäť však pripomínáme, že je to prirodzené s ohľadom na žánrový charakter diela a jeho predpokladaných percipientov. Predpokladanou čitateľkou v tom prípade už nie je iba žena, ale celá spoločnosť, autorský zámer je teda úplne odlišný. Faktografickosť, odraz skutočnej reality, má prednosť pred hodnotami, ktoré sú Vansovej dielam vlastné. Dielo *Terézia Medvecká, rod. Lange* už primárne ženskému publiku určené bolo, a to i s ohľadom na fakt, že dielo bolo vydané primárne v Dennici ako prvý diel seriálu predstavujúci významné ženy dobovej spoločnosti. Tu Vansová absolutizuje úlohu ženy ako matky, úlohu, ku ktorej bola vedená i ona sama, úlohu, ktorú považovala za najpodstatnejšiu a najvlastnejšiu každej žene: „*Veď by ja, keby som bola v stave, tak rada obetoval všetko, čo som a mám, svojmu národu a tým, čo boria sa zaň – ale ja mám predovšetkým povinnosti k mužovi, k rodine a ľudu mne tu najbližšie stojacemu.*“³⁰¹, napriek tomu sa jej sama z objektívnych príčin nikdy nezhostila. A práve úloha matky v tomto diele predstavuje aj Vansovou presadzované mravné zásady vychádzajúce z kresťanskej morálky: „*Zbožná matkina výchova dala mu pevný základ života, ktorý ani bezpríkladné drakonské prenasledovanie osobných a zásadných nepriateľov, ani ťažký, dlhotrvajúci križ nemohol vyvrátiť.*“³⁰² „*Rovnako ťažko opustiť farárky i svoj ľud, ktorý milovala a ktorý ju navzájom miloval. Tak pochopiť úlohu farárky, ako ju pochopila Medvecká, nepochopí každá. K nej prilipli jej duchovné deti ako k naozajstnej matke. Poznala každého, o každom vedela, kde a čo ho trápi, všetkým pomáhala radou a pomocou, ktorí sa k nej utiekali. Keď niekedy domáci pri ťažko chorom alebo nečakanou smrťou uchvátenom členovi rodiny nevedeli si rady, utiekali sa o radu k pani matke, a ona ich neopustila bez rady a pomoci. Pani matka!*“

299 ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Terézia Vansová*. [online]. [cit. 1. 2. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1514/Marothy-Soltesova_O-autoroch-a-knihach/1.

300 VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. [online]. [cit. 20. 2. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber.

301 VANSOVÁ, T. *List J. Škultétymu*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovanský Tatran. 2006. S. 388.

302 VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. [online]. [cit. 20. 2. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber.

*veru to meno svedčí farárke, ako bola ona.*³⁰³ Podobným spôsobom vykresľuje svoju matku i v diele *Paľko Šuška*. Ako správna matka, i Terézia Medvecká, aspoň tak ako ju opisovala Terézia Vansová, viedla svoje deti k správnym národným myšlienkam: „*Ďakujeme, pán Osvícený, za vašu dobrú vôľu, ale pochybujeme, že by môj syn pre hocíjaké skvelé výhľady do budúcnosti spreneveril sa svojmu presvedčeniu, opovrhoval materinskou rečou a zradil svoj národ. Toto mu ja, práve ako matka, nemôžem, nechcem a nesmiem radiť.*“³⁰⁴ Toto je prototyp „umiernenej emancipácie žien“ podľa Vansovského hodnôt, ktorý Vansová neskôr prebrala a čiastočne modifikovala. Žena v role ochrankyne domáceho krbu, vychovávateľky detí, formovateľky národného myslenia svojich detí, podporovateľky muža. Vansová však v svojich ďalších dielach nezostáva iba pri výpočte týchto statusov ženy, ale rozvíja ich na ženu cestovateľku, ženu tvoriacu literatúru, ženu vzdelanú, napriek tomu za každých okolností stojacu až za mužom. To si však môže dovoliť až v literatúre krásnej, ktorej žánrové charakteristiky jej dovoľujú prispôbiť dielo čisto jej preferenciám. Hodnota národnoobránná, resp. hodnota idealizovania slovenského národa je ale výrazne rozvitá práve v *Jánovi Vansovi*, aj keď v tomto diele sa s nimi slovenská žena už nedokáže stotožniť tak ako v diele *Terézia Medvecká, rod. Lange*. V *Jánovi Vansovi* nám autorka diela už pomerne jasne opisuje prebiehajúce maďarizačné útoky v škole, cirkvi a pod.: „*Profesori, učitelia tvoria zasa svoj krúžok, ale keď ide o maďarstvo, o prvenstvo medzi národmi, tam sú všade jednomyselní a nenávidia Slovákov jedni i druhí, i opovrhujú nimi. Len tým neopovrhujú, čo slovenský vidiek nosí na trh; v tomto ohľade by hrdí sobotskí páni neboli dobre, keby im slovenské dediny prestali dovážať hlavné potravinové články.*“³⁰⁵ „*V papierni sa náhľady veľmi delili, panie, t. j. panie a slečny pridali sa na stranu dobyvateľov, na stranu modernej maďarskej myšlienky; starý pán a jeho syn Paľko ostali neochvejne pri slovenskej veci. Panie dôvodili, že pri panujúcom režime treba, aby priemyselník šiel s duchom času a neexponoval sa ako nebezpečný pansláv, alias burič a hurbanista, moskál – a ešte ktovie, akých mien sa všetkým týmto strašným ľuďom dostalo.*“³⁰⁶

Neistotu a nekomfortnosť života v Rakúsko-Uhorsku striedalo nadšenie z prichádzajúcich povojnových zmien: „*A z jari roku 1918 začalo sa i u nás, ale najmä v Čechách, niečo hýbať. Smelé slová sa ozývali na rozličných stranách našej vlasti ako predzvesť budúcich veľkých udalostí. V tých prejavoch bola istota o tom, čo malo prísť, že prídu dni, ktoré otrasú základmi dosiaľ pevných mocností; dni, ktoré prevrátia dlhoveké skostnatené, ba spráchnivené formy na ruby.*“³⁰⁷, pretože „*Práca nás čakala na každom*

303 VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká, rodená Langeová*. [online]. [cit. 27. 1. 2020]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medvecka-rodena-Langeova/.

304 Op. cit.

305 VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. [online]. [cit. 20. 2. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber.

306 Op. cit.

307 Op. cit.

kroku. Každý svedomitý človek, teraz už občan Československej republiky musel si uvedomiť, že je slobodný, že má svoje ľudské práva, a preto musí s nimi prijať i povinnosti, prácu a istú dávku zodpovednosti.³⁰⁸ A práve v tom momente slovenský národ oceňuje národovcov, akým bol aj Ján Vansa: „Prevzatí úradníci, ba i učitelia, ktorí viacej rokov pracovali vo svojich odboroch v našom meste, nepoznali slovenskú reč tak, ako je potrebné, najmä so slovenským pravopisom boli v urputnom boji. Najmä dievčatá, ktoré sa chceli dostať do úradov, potrebovali sa učiť slovenskú reč. Prosili môjho muža, aby ich zasvätil do tajov slovenského pravopisu. Istá slečna úradníčka odporučila môjho muža svojim kolegom takto: Nikto vás nenaučí slovenskému pravopisu tak, ako ten starý kňaz na Fortničke.“³⁰⁹ Propagácia slovanskej, teda aj česko-slovenskej vzájomnosti si v tomto diele svoj priestor našla, a to práve z toho dôvodu, že bola prítomná aj v dobovej realite.

Ani jedno z Vansovej vyššie uvedených spomienkových diel nezaznamenalo výraznejší literárny úspech v hodnoteniach dobovej literárnej kritiky. Čo však kritika ocenila, bola vernosť opisu danej doby. Diela nám zároveň objasňujú podmienky, do ktorých sa nielen narodila, ale ktoré ju formovali: „Vansovej najsvetlejšie spomienky sa viažu na detské roky v rodnom dome, na Slatinskej fare, kde jej otec bol evanjelickým farárom. Reminiscencie na rodný dom, nehriali ju len svojou intímnou teplotou, radostným oživovaním a prežívaním idylického detstva. Vansová si zo svojho rodičovského domu priniesla do života i mravné normy a životný náhľad. Napísal Andrej Mráz v monografii k autorkinej sedemdesiatke.“³¹⁰ Tieto diela faktograficky zaznamenávajú takmer sto rokov života na slovenských farách, zachytávajú myslenie a fungovanie spoločnosti, predstavujú mravné hodnoty slovenskej inteligencie a dávajú ich do konfrontácie s realitou. Marcin Filipowicz píše: „Vzpomínková zpráva obsahuje čtyři základní informační vrstvy: popis událostí, sdělení autorova hodnocení těchto událostí, odhalení autorova postoje vůči těmto událostem a projevení subjektivní autorovy mentality, jsoucí následkem výše uvedených vrstev.“³¹¹ Sme však toho názoru, že Vansová vo vyššie uvedených spomienkových dielach svoje názory cielene potlačuje práve so zámerom zostať v maximálne možne miere autentická, so zámerom zanechať svoju „výpoveď“ o svojich najbližších a uchovať na nich spomienku pre ďalšie generácie.

308 Op. cit.

309 Op. cit.

310 NOGE, J. *Edičná poznámka*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 442 – 443.

311 FILIPOWICZ, M. – ZACHOVÁ, A. *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*. 2009. S. 32.

6 REFLEXIA TVORBY TERÉZIE VANSOVEJ V SLOVANSKOM LITERÁRNOM KONTEXTE DANEJ DOBY

„... chcel som byť kamienkom, ktorého pohyb môže zapríčiniť lavínu, iskrou, ktorá môže roznieť plameň...“

Svetozár Hurban Vajanský

Pokiaľ je naším cieľom v poslednej kapitole zhrnúť a objasniť Vansovej miesto v slovenskom a slovanskom svete celkovo, musíme, minimálne tak, ako to proklamujeme v našich hypotézach, brať ohľad predovšetkým na mimoliterárne aspekty, ktoré utvárajú dobové podmienky, a tým podmieňujú tvorbu slovenských autorov, a teda rovnako tvorbu Terézie Vansovej.

V prvej podkapitole poukážeme na zaradenie ženského elementu (a teda aj Vansovej) v rámci slovenskej literatúry do generačného estetického a axiologického ponímania, ktoré je presadzované dobovými literárnymi kritikmi, a teda predovšetkým vedúcou osobnosťou prvej vlny slovenského realizmu – Svetozárom Hurbanom Vajanským, následne Jozefom Škultéty, pričom táto názorová základňa sa sústreďuje predovšetkým okolo literárneho časopisu *Slovenské pohľady*. Zameriame sa tak na impakt Vajanským homogenizovanej slovenskej literárnej sféry v poslednej štvrtine 19. storočia na tvorbu prvých slovenských prozaičiek, a zároveň naznačíme, ako sa tvorba prvej vlny slovenského realizmu popretkávaná patetickými odkazmi na doznievajúci romantizmus modifikuje na literatúru reagujúcu na modernú sociálnu spoločnosť a aké možnosti toto podložie pre ženu ako autorku i čitateľku predstavuje. Signifikantnú pozornosť venujeme predovšetkým autorskému vzťahu Vajanský – Vansová, dobovým tvorcom, ktorých zblížovala idea a zámer – písať aj pre jednoduchý ľud a pozdvihnúť tým vzdelanostne nerozvinutý slovenský národ. Zároveň veríme, že sa nám podarí aspoň čiastočne uviesť a poukázať na Vansovej miesto aj v kontexte s ďalšími slovenskými prozaičkami danej doby.

Vansová ako osobnosť slovenských literárnych a kultúrnych dejín bola a stále i je intenzívne reflektovaná slovenskou odbornou verejnosťou, avšak takmer výlučne v kontexte slovenského prostredia, kým analýze v mimoslovenskom kontexte doposiaľ unikala. Práve tento presah bude kľúčový v druhej podkapitole, ktorej účelom bude venovať pozornosť reflektovaniu T. Vansovej v slovanskom, ale zároveň mimoslovenskom kontexte. Preto, i keď Vansovej literárne diela sú primárne určené pre slovenskú čitateľskú verejnosť a rovnako jej redaktorská a osvetová práca bola smerovaná pre Slovenky, sa v tomto prípade zameriame na prípady, kedy sa Vansová vymyká z pomyslených hraníc slovenskej literatúry dostáva sa aj do slovanského povedomia v širšom literárnom a kultúrnom kontexte.

6.1 Reflexia literárnej tvorby T. Vansovej v slovenskom kontexte

Ako bolo uvedené už v kapitole o cestopise, generácia slovensky píšucich autoriek sa začína v tlači objavovať najskôr anonymne (v 40. rokoch 19. storočia), pričom sa táto skupina hlási o slovo predovšetkým prostredníctvom poézie. Slovenský literárny vedec Vladimír Petrík píše: „*Pseudonymy (Miloslava, Rimavská, Slovenka a i.) nie sú náhodné, ženská autorka sa musí ešte skrývať.*“³¹² Preferovanie poézie je úplne jednoznačné, vzhľadom na jednoduchosť, ktorú báseň svojmu tvorcovi ponúkala (nemožno sa domnievať, že básne písané ženou v 19. storočí boli, alebo snáď mali ambície stať sa súčasťou tzv. vysokej literatúry), a zároveň vzhľadom na nadväznosť na obdobie romantizmu – ktorému poézia dominovala. Poéziu prvých slovenských autoriek predstavovali krátke lyrické obrazy, ktoré umožňovali tvorbu aj osobám, ktoré nemali priamo spisovateľské ambície, ale len chuť a čas publikovať, vyjadriť svoje pocity a zapojiť sa tak do kultúrno-tvorivých aktivít svojej doby, prípadne znamenali akési pokusy nasledovať ženské vzory z iných, kultúrne vyspelejších krajín.

Z literárnohistorického hľadiska je však oveľa zásadnejšie poznať a venovať sa počiatkom prozaickej tvorby, ktorá jasnejšie vymedzuje myšlienky jednotlivých autoriek a poskytuje literárnovednému výskumu špecifickejšie výpovede. Tieto ženy vstúpili do prozaickej tvorby predovšetkým kratšími literárnymi žánrami, akými sú humoresky, poviedky, črty a dostávajú sa postupne až k autorsky náročnejším jednotkám ako sú romány, memoáre a pod.

Medzi týmito ženami vynikajú dve výrazné osobnosti, a to nielen v oblasti literatúry, ale v rámci propagácie slovenskej kultúry celkovo: Elena Maróthy Šoltésová (1855 – 1939) a Terézia Vansová (1857 – 1942), ktoré tvorili prvú zásadnú generáciu ženských slovenských prozaičiek, ku ktorým sa postupne pridáva Božena Slančíková-Timrava (1867 – 1951) a Ludmila Riznerová-Podjavorinská (1872 – 1951),

312 PETRÍK, V. *Ženy spisovateľky*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin 1994. S. 193.

ale aj mnoho ďalších autoriek (napr. Hana Gregorová, Kristína Royová, Pavla Becková, Hana Ruppeltdtová, Oľga Paulínyová, Božena Okrucká a podobne).

6.1.1 Literatúra a národ

Ak je našim cieľom hodnotiť a skúmať práve počiatky nastupujúcej generácie ženských autoriek, musíme zdôrazniť predovšetkým dvojicu Vansová – Šoltésová a dobové vedúce autority slovenskej literárnej sféry Svetozára Hurbana Vajanského (1847 – 1916)³¹³ a Jozefa Škultétyho (1853 – 1948), ktorí určovali rytmus slovenského kultúrneho života, a to aj vďaka svojim redaktorským pozíciám. Práve literatúra predstavovala ako pre Vajanského, tak aj pre Škultétyho, spôsob záchrany utláčaného slovenského národa. A práve k tejto záchrane, k osvete, doslova ku krieseniu slovenského kultúrneho povedomia smeruje celá Vajanského tvorivá práca („*Literatúra je kvet Národnej práce. Šťastný národ, ktorý dospel ku kvetu. [...] Kto praje si zachovaním slovenského národa jeho duševný vývin nechaj neopustí literárne činných ľudí!*“³¹⁴) a Škultétyho neúnavné snaženie („*Čo v slovesnosti produkuje sa cenného, vzácneho, to nám zostane. Toho nedotknú sa neúspechy politické. Nech zúri kto, ako chce, oproti tomu imaniu je malomocný... Lebo národ, ktorý má literatúru, nezanikne! Takému bude pomáhať celý vzdelaný svet.*“³¹⁵) vrátane spoločného obnovenia vydávania literárneho periodika Slovenské pohľady, ktoré bolo už v 40. rokoch 19. storočia založené s cieľom stať sa „*symbolom kriesenia slovenského povedomia*“³¹⁶.

Pokiaľ Škultétymu možno vďačiť predovšetkým za neúnavnú propagačnú, organizátorskú prácu redaktora a editora hneď niekoľkých časopisov a mnohých významných knižných celkov³¹⁷, Vajanský bol v poslednej štvrtine 19. storočia jednak kritikom, ale i literátom a taktiež politikom, pričom si svoj značný vplyv uvedomoval, dokonca cítil povinnosť (ako syn Jozefa Miloslava Hurbana) prijať úlohu učiteľa

313 Vajanský si sám svoje významné postavenie v slovenskej literatúre uvedomoval. V úryvku jeho listu adresovanému svojmu synovi Vladimírovi píše: „*Rozhorčilo ma až do sĺz, čo popísal akýsi zelený hlasista T-ku o mojom románe ‚Koreň a výhonky‘. Že to není roman, že chybia deti, že je to také a také a malo by byť onaké. Len stupeň a pritom nadutý oplán tak môže písať o veľkom diele muža znalého a uznaného. Aký je to vosel, aký mravne upadlý šuft, čo sa opováži také koniny písať!!!“* PETRUS, P. (ed.) *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského III. Výber listov z rokov 1860 – 1916*. Bratislava. 1978. S. 318.

314 VAJANSKÝ, S. H. *Literatúra a národ*. In: VAJANSKÝ, S. H. *State o slovenskej literatúre*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 34 – 36.

315 Citované z listu Ludmile Riznerovej-Podjavorinskej. Dostupné: KOCÁK, M. (ed.) *Listy Jozefa Škultétyho I*. Martin. Matica slovenská. 1982. S. 235.

316 VAJANSKÝ, S. H. *Slovensko a jeho život literárny*. In: PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 77.

317 Škultétyho poslanie sa menilo začiatkom roku 1910, kedy bolo možné sledovať pokles jeho redaktorských aktivít. Následne sa po vojne stal správcom Matice slovenskej, univerzitným profesorom a rovnako v tejto dobe vydával aj svoje najpodstatnejšie práce.

slovenského národa, či dokonca možno tvrdiť, že sa sám o ňu prihlásil: „*U mňa nebolo l'artpourartizmu, ale umenie, po ktorom túžil som, malo byť iskierkou v duchovnej potrebe môjho slovenského národa*“³¹⁸. Práve Vajanský je označovaný za nástupcu romantického literárneho a národného odkazu, ktorý „*začal utvárať vedomie nevedomých [...] prevzal túto pochodň a nedal si ju vyrvať ani nástrahami nepriateľov za Dunajom*“³¹⁹. Automaticky sa tak stal dominantnou osobnosťou nastupujúceho slovenského realizmu a významným nositeľom slovenskej národnej identity.

Škultéty o Vajanskom napísal: „*ako spisovateľ cítil potrebu povedať o všetkom svoje slovo*“³²⁰, a teda upozorňuje na to, že Vajanský nezabudol vo svojich vyjadreniach na nič zásadné, čo sa v slovenskom kultúrnom prostredí aktuálne dialo, a teda neopomína reagovať ani na prvé diela slovenských prozaičiek. Predpokladáme, že dôvodmi, prečo tento pomerne konzervatívny umelec a kritik podporoval ženské autorky a súhlasil s ich zapojením do literatúry, bola jednak skutočnosť, že vstup ženských autoriek na literárnu a kultúrnu pôdu bol v zahraničí úplne prirodzeným javom, čo scestovaný a študovaný Vajanský musel vedieť, hoci nemusel s daným javom plne sympatizovať. Výraznejším predpokladom je domáce rodinné zázemie, v ktorom mu bolo prirodzene vštepované, že aj žena môže byť nositeľkou národných ideí – minimálne Vajanského matka, Anna Jurkovičová Hurbanová³²¹, takou ženou skutočne bola. Vajanský si tak od mladého veku uvedomoval, že aj žena má byť osobou vzdelanou (tento názor výrazne propagoval vo svojich literárnych dielach a aj vo svojom osobnom živote³²²), aj keď paradoxne neskôr už prichádzajúcu ženskú emancipáciu v pravom slova zmysle neschvaľoval.

318 PETRUS, P. *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 16.

319 MATUŠKA, A. *Storočnica S. H. Vajanského*. In: PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 7.

320 MIKULA, V. *Svetozár Hurban Vajanský*. In: VAJANSKÝ, S. H. *Koreň a výhonky. Články*. Bratislava. Kalligram. 2008. S. 489.

321 Anna Jurkovičová, neskôr Anna Hurbanová, bola dcérou učiteľa Samuela Jurkoviča, čo jej osobnosť prirodzene ovplyvňovalo a formovalo. Od roku 1841 vystupovala v ochotníckej skupine Slovenského národného divadla nitrianskeho.

322 Vo Vajanského korešpondencii objavujeme vyjadrenie výraznej podpory (snáď až nátlaku) na jeho manželku s cieľom presvedčiť ju o dôležitosti dokonalej znalosti slovenského jazyka: „*mohla by si mi častejšie písať po slovensky, ja Ťa upozorním na Tvoje chyby, o niekoľko mesiacov bude moja Idka celkom správne písať, všakže to chceš urobiť svojmu Svetuškovi! [...] Tvoje meno a Tvoj pôvod je predsa z otcovej strany slovenský... ako ľahko sa môžeš k nemu vrátiť! Sprav mi to k vôli, ja si to žiadam, musí to byť, od toho závisí naše obojstranné šťastie!*“ PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 46.

6.1.2 Vajanský a aplikácie ruského vzoru v slovenskom literárnom prostredí

Pokiaľ chceme lepšie pochopiť Vajanského koncepciu vzdelávania, dôvod prečo a do akej miery podporoval vzdelávanie, ako aj literárnu tvorbu žien, je nutné najskôr spoznať jeho názory týkajúce sa slovenskej, resp. slovanskej literatúry a kultúry celkovo. Literatúru Vajanský, ako napokon aj Škultéty, chápe ako „každodennú duchovnú potravu“³²³ a z toho vyplýva aj jeho snaha o posilnenie literárneho života. Tento koryfej slovenskej literatúry si však uvedomoval reálny stav vzdelanostnej úrovne Slovákov, obzvlášť s ohľadom na neexistujúce podmienky pre vzdelávanie v slovenskom jazyku. Návod na revitalizáciu slovenskej literatúry a vzdelanosti našiel v ruskom prostredí³²⁴, pričom práve táto inklinácia je kľúčová pre pochopenie jeho snáh.³²⁵ Je taktiež možné ju vnímať ako isté rezíduum slovenského romantizmu a myšlienok slovanskej jednoty, ktorú propagoval už J. Kollár a P. J. Šafárik. U Vajanského môžeme túto tendenciu vnímať vo zvýšenej miere i kvôli tomu, že jeho otec bol predstaviteľom generácie štúrovcov. Práve pod jeho vplyvom sa Vajanský učil rusky a čítal ruské knihy práve z otcovej knižnice, ktoré mali na formujúcu osobnosť mladého študenta výrazný vplyv.³²⁶ Následne mal aj on sám v dospelosti značné kontakty s Ruskom a bol v ruskom prostredí známy, a to prostredníctvom prekladov jeho článkov a literárnych diel do ruštiny.³²⁷ To je kľúčom k pochopeniu, prečo je Vajanský práve po vzore z Ruska presvedčený, že každý „seriózne pracujúci človek“ dokáže prispieť k rozvíjaniu slovenskej literárnej

323 VAJANSKÝ, S. H. *Literatúra a život*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 38.

324 „Lev Tolstoj, ktorý napísal ‚Vojnu i mir‘, ktorý stvoril ‚Annu Kaveninu‘, diela vysokého, nedostihnuteľného umenia, ten samý Tolstoj, ktorý dokázal, že vie rozdrážditi i na skúsenú a dielne korenenú stravu navyknutú žiadky Francúzov a Angličanov, Tolstoj, ktorý ďaleko za sebou nechal prvé síveké sily celého Západu vzhľadom na román, on píše 2 – 15-kopejkové traktáty pre ľud a dá ich rozširovať po stotisíc výtlačkoch, on píše krátke, mravné, poučné, prosté poviedky a legendy, on nehanbí sa zostúpiť z výšky, na akú sa žiaden z nás nikdy nevyškríabe, i učil svoj národ dobrému, šlachetnému a mravnému. Pravda, k tomu treba činná a nielen slovná láska k ľudu, zatajenie všetkých márnivých túžob. A k takej láske, k takému zatajeniu sebeckosti, nemusí byť človek práve Tolstým; i ten najskromnejší, seriózne pracujúci človek môže prispieť k veľikému dielu stvorenia zdravej, vyvyšenej ľudovej literatúry.“ VAJANSKÝ, S. H. *Ľud a literatúra*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 49.

325 Ako píše Andrej Červenák na prebale svojej knihy *Vajanský a Turgenev*: „nie je možné pochopiť ani vznik a podobu Vajanského realizmu bez pochopenia jeho vzťahu k Turgenevovi.“ Už Vlček písal, že učiteľmi Vajanského boli Gogol a Turgenev. Vajanský bol osobnosťou mimoriadne literárne vzdelanou a jeho obdiv, inklinácia k ruskému prostrediu sú všeobecne známe.

326 V roku 1876 píše Svetozár Hurban Vajanský svojmu otcovi: „Som v stave za 2 – 3 mesiace dokonale rusky rozumieť, a prosil by Ťa veľmi, kebyś mi poslal Turgeneva, ktorého máš tuším úplného, o slovník sa už dajako musím postarať.“ PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 56.

327 Na druhej strane i sám Vajanský sa snaží ako redaktor periodika Slovenské pohľady zverejňovať ruské preklady najzaujímavejších článkov a v tejto tendencii potom pokračuje i Škultéty.

tvorby, a tým i vzdelanosti. A i z toho dôvodu Vajanský a Škultéty, ktorí od roku 1881 vydávajú obnovené Slovenské pohľady, pravidelne oslovovali práve aj ženy – autorky na písanie a posielanie svojich literárnych prác do slovenských periodík.

6.1.3 Slovenské periodiká a ženské autorky

Literárna tvorba žien sa tak stala prirodzenou súčasťou slovenského literárneho prostredia. Ženy – „spisovateľky“ sa pomaly osmeľovali prezentovať nielen svoje lyrické básne, ale aj svoj vlastný (mnohokrát práve od mužskej inteligencie prevzatý) názor aj na závažnejšie spoločenské témy a zapájať sa tak do dobového kultúrneho diania. Je podstatné pripomenúť, že ženy, ktoré mali výraznejšie literárne ambície, v prevažnej miere pochádzali z prostredia fár, ktoré v 2. polovici 19. storočia vychovávali ženskú inteligenciu, a teda častokrát práve z tých domácností, ktoré slovenskú periodickú tlač pravidelne odoberali a čítali. Z takýchto rodín pochádzala práve aj Vansová a Šoltésová. Vansová uverejnila svoju prvú báseň v roku 1875, o dva roky staršia Šoltésová debutovala „až“ v roku 1881. Pravidelne prispievať do slovenských periodík Vansová začala až na začiatku 80. rokov 19. storočia. Obe autorky teda začínajú podobne a v tej istej dobe, nie však za rovnakých podmienok. Kým Šoltésová žijúca v Turčianskom sv. Martine delila svoje sily medzi starostlivosť o domácnosť a deti, písanie, ale aj aktivity spojené so spolkom slovenských žien – Živena, kde Šoltésová pôsobila ako podpredsedníčka a neskôr predsedníčka spolku, Vansová žijúca mimo hlavné mesto slovenskej kultúry, sústredila svoju energiu predovšetkým na vlastné literárne aktivity. V tej dobe ešte jasne nevyprofilovaná tvorba Vansovej nachádzala svoj veľký vzor práve u Vajanského. Aspoň v začiatkoch jej tvorby ju teda možno označiť vernou obdivovateľkou Vajanského, ktorého nazývala aj človekom „ktorý stojí duševne vysoko nado mnou“³²⁸ a v listoch jemu venovaných sa podpisovala „[t]voja čiteľka“³²⁹. Vansová sa tak stala reálnym zosobnením Vajanského ideí – písala pre ľud, aj pre tých najmenej vzdelaných, v záujme propagácie národných a morálnych myšlienok, ktoré opätovne preberá od Vajanského. Vedome sa tak snažila vychovávať čitateľov po vzore Vajanského ideí a výziev v jeho kritických statiach. Skutočnosť, že Vansová robila všetky tieto zásahy do svojich diel vedome, je pre nás nesmierne dôležitá. Vansová mala snahu zaujať čitateľov, majúť vyšší cieľ – nielen ich pobaviť a zaujať, ale odovzdať im aj vopred definované idey – návod na život, na rebríček hodnôt (otázka národná, mravná, náboženská). Neraz tak kvôli jednoduchému porozumeniu posolstva svojho diela znižuje jeho estetickú hodnotu, aby dosiahla vopred určený vyšší cieľ – vo

328 PETRUS, P. (ed.) *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského III. Výber listov z rokov 1860 – 1916*. Bratislava. SAV. 1978. S. 208.

329 Op. cit., s. 208.

Vansovej prípade inšpirovať predovšetkým málo vzdelané slovenské ženy, pre ktoré boli tieto diela primárne určené.

6.1.4 Vajanský a zapojenie žien v koncepcii národnej osvety

Bolo prirodzené, že Vajanský vítal snahy, ktoré Vansová (ako i Šoltésová) vyvíjala. Vansová totiž dokázala zaujať nedostatočne vzdelané ženské publikum, ktoré Vajanský nedokázal sám pripútať k svojej tvorbe, ale vo svojej koncepcii ozdravovania národa mu taktiež pripisoval dôležité miesto. Môžeme sa o tom presvedčiť predovšetkým vo Vajanského románoch. V *Letiacich tienoch* vykresľuje Vajanský hlavnú hrdinku Elu pomerne netypicky – ako silnú a odvážnu, milujúcu svoju krajinu. Ela „bola náruživá, hnevľivá a pritom dobrodušná až k samožertve“³³⁰. Samotná skutočnosť, že koryfej slovenskej literatúry vnímal a predstavoval ženu, ktorá „pri ženských prácach, vyžadujúcich akurátnosť a trpezlivosť, bola roztržitá; farbu k farbe klášt pri vyšívaní, aby z toho povstal obraz – to jej bolo nudné [...] Kvet opatrovať, polievať, pozorovať postupný rozvoj lístkov, lupenôv – bolo malicherné“³³¹ a nepoukazoval na tieto vlastnosti, ktoré mali byť podľa dobovej spoločenskej perspektívy žene prirodzene vlastné, ako na negatívne, je v slovenskom myslení v 19. storočí dôležitý posun. V tom istom diele Vajanský vyzdvihuje prostredníctvom ich-formy rozprávača význam slovanských žien: „Ak dostúpime rozvoja samobytnosti, za ktorou tak úpia duše naše, verím, že slavianska žena vyvinie sa širšie, duchovne slobodnejšie než u západných národov. Nebude to ani hodvábná kuchárka ako u Nemcov, ktorá za panenstva hľadá večne do mesiaca a v manželstve mení sa v užitočnú, neokrôchanú, večne v pantofliach šľapkajúcu gazdinú, ani francúzska grizetka, ktorej celý záujem záleží v utešenej toalete a ľahkom švitorivom besedovaní. Dôstojnosť slavianskej ženy javiť sa má v plamennom pochopovaní všetkých veľkých záujmov životných, vo vrúcnosti citu, v tom bájnomy uplyve, aký má na svoj kruh, v tej neprístupnej preleste, ktorá zaujíma, ľahá a predsa udržuje v istej vzdialenosti. Nepripisujte slavianskej žene absolútnu neomylnú bezúhonnosť: také ideály sú konečne smiešne, nakoľko ani slavianska krv nie je voda a poklesky sú spoločnou známkou celého ľudského pokolenia. No pripisujem jej dôstojnejšiu, povznesenejšiu úlohu, než dali svojim ženštinám brutálni Germáni.“³³²

Podobné tendencie si môžeme všimnúť aj v následne vydaných románoch, v ktorých si Vajanský dovoľí ženu označiť za duchovného kriesiteľa.³³³ Je nutné sa domnievať, že podobné výroky o úlohe slovanských žien prirodzene lichočili

330 VAJANSKÝ, S. H. *Letiace tiene*. [online]. [cit. 4. 8. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/160/Vajansky_Letiace-tiene/7#ixzz4GM2datx2.

331 Op. cit.

332 Op. cit.

333 VAJANSKÝ, S. H. *Suchá ratolesť*. Bratislava. Tatran. 1976. S. 227.

Vansovej ako aj ďalším Vajanského čitateľkám, ktorými ale nemohli byť tie najjednoduchšie ženy, pretože práve tie označovali prózu písanú mužmi za príliš zložitú, prózu, ktorej nerozumeli, a práve tieto ženy potrebovali a uvítali jednoduchý jazyk Vansovej.

Vansová zbavená materského poslania bola povzbudená kladným prijatím svojich literárnych diel kratšieho rozsahu a táto skutočnosť posilňovala aj jej ambíciu tvoriť, ktorá ju sprevádzala celý život a vyprovokovala ju aj k mnohým odvážnym krokom – jedným z nich bolo aj práve napísanie prvého románu pre ženy so ženskou postavou – *Sirota Podhradských*, ktorý pred uverejnením poslala na posúdenie práve Vajanskému. Vajanský si všimol, že príbeh zasiahnutý sentimentom, prepletený hororovými prvkami (pripomínajúcimi dobové české a iné zahraničné romány pre ženy) výrazne poukazoval aj na dôležitosť mravného imperatívu, obsahoval mnohé výchovné odkazy, a zároveň dával do popredia tradičný koncept rodiny a jej hierarchiu a tiež postavenie ženy a muža, a to všetko v jednoduchom, ale spisovnom jazyku. Prekvapivé ešte zostáva, že Vansovej hlavná ženská hrdinka koná dokonca menej radikálne ako súdoby Vajanského hlavné ženské hrdinky.

Pre Vajanského bolo cenné, že aj keď Vansová písala „iba“ pre ženské publikum, neskĺzla do prílišnej citovosti, ako to neskôr vyčítal napríklad Šoltésovej v jej románovej prvotine *Proti Prúdu*. Po kladnej Vajanského, už citovanej, recenzii románu *Sirota Podhradských*: „*Objavenie sa Vansovej románu musí potešiť každého priateľa slovenskej literatúry, najmä, keď sa presvedčí, že neprišiel do nej nový balast, ale dielo prepracované a usilovnou nevšednosťou, láskou k veci ideálnou a talentom veľmi vynikajúcim v naše dni [...] My jej blahoželáme k úspechu prvej väčšej samostatnej práce a odporúčame peknú slovenskú knihu obecenstvu.*“³³⁴

V 80. rokoch 19. storočia sa v slovenskej literatúre etablovali nielen Vansová a Šoltésová, avšak vzhľadom na význam ich literárnej tvorby, zostávali v popredí záujmu redaktorov i kritikov. V 90. rokoch nastávajú vo sfére literatúry pre ženy výrazné zmeny. Najvýraznejšia je tá, že literárne začína tvoriť a publikovať alebo dokonca aj prekladať zvýšený počet žien – za signifikantný vstup do literatúry je možné považovať práve tvorbu Ludmily Podjavorinskej, tú v tvorbe podporuje predovšetkým nový redaktor Slovenských pohľadov Jozef Škultéty (od r. 1889). U Škultétyho je potreba dať do pozornosti jeho vytrvalosť, pracovitosť a profesionalitu pri zaisťovaní nových literárnych prác do slovenských časopisov. Z dochovej korešpondencie sa dozvedáme práve o jeho preferencii diel Podjavorinskej, v ktorej videl autorku, ktorá už nehľadá na minulosť s poromantickými predstavami a jej postavy sú vykreslené reálnejšie. Kvituje jej zameranie sa na slovenskú dedinu, v ktorej videla základ svojich diel. Zmena redaktora tak významného literárneho periodika ako boli v danej dobe Slovenské pohľady prirodzene vyvolala

334 VAJANSKÝ, S. H.: *Terézia Vansová: „Sirota Podhradských“* In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. s. 481 – 485.

isté obsahové zmeny. Škultéty dokázal po prevzatí Slovenských pohľadov výrazne posilniť autorskú základňu,³³⁵ pre nás je podstatné, že s jeho prácou mu často pomáhala aj jeho žena Bohdana Škultéty, ktorá okrem komunikácie s autorkami/autormi zároveň aj sama prispievala do časopisu svojimi prekladmi z ruštiny (môžeme pripomenúť, že inklinácia k Rusku bola stále v Slovenských pohľadoch zreteľná aj v tomto období).

6.1.5 „Načo sú tie ženské časopisy?“³³⁶

Okrem v tej dobe jediného slovenského literárne orientovaného časopisu Slovenské pohľady v posledných dekádach 19. storočia autorky a autori uverejňujú svoje diela najčastejšie v Národných novinách, ale napríklad aj rôznych almanachoch a taktiež prispievajú aj do nemecky, česky alebo maďarsky písaných časopisov.³³⁷ Čo však prináša do slovenskej literatúry nové myšlienky je nadväzovanie kontaktov s českým literárnym prostredím, predovšetkým sa to týka Šoltésovej a Vansovej, pretože obe autorky označujú české prostredie ako značne inšpiratívne: „*Naše milé sestry české prekvapili nás opäť novým dielom. Ony, neúnavné v práci na poli literatúry, neochabujúc v boji za urovnoprávnenia žien, neustávajú, ale idú krok za krokom ďalej ku vytknutému cieľu. V otázke ženskej práce, ženského vzdelania vykonali tak veľa, že nie len že nezaostaly, ale predčia ženský svet nejedného vzdelaného štátu.*“³³⁸ A samy nadväzujú kontakty s týmto prostredím. Práve pod týmto vplyvom sa začali objavovať prvé myšlienky o kalendári pre ženy, ktorý by svojím charakterom spadal pod ľudové čítanie s populárno-náučným zámerom, a ktorým Šoltésová a Vansová chceli čiastočne nahradiť absenciu dievčenskej gazdinskej školy. Lacný kalendár by mal za cieľ nielen podporovať ženy v čítaní slovensky písanej literatúry, ale zároveň aj uverejňovať a predkladať tak ženám články výchovnej a vzdelávacej povahy a rovnako tak podporoval ciele už vopred propagované prostredníctvom literatúry. Treba pripomenúť, že na slovenskom území v tom čase existoval slovenský ženský spolok Živena, ktorý síce nepravidelne, ale vydával aspoň literárne zameraný Almanach Živeny. Ten však slovami E. Šoltésovej: „*hoci je, chvalabohu, sám o sebe knihou dobrou,*

335 K menám prvých deviatich ročníkov Pohľadov (Vajanský, Hviezdoslav, Bodický, Šoltésová, Bielek, Podtatranský, Kukučín, Maršall, Grajchmann, Beblavý, Jégé, Somolický) pribudli Škultétyho zásluhou ďalšie talenty: Podjavorinská, Sládkovičová, Kýčerský, Timrava, Tajovský, Krasko, Tichomír Milkin, Zgút Vrbický, F. Urbánek, Dlhomír Kosorkin, V. Roy, M. Rázus, Grbáčov-Orlov, Š. Krčméry a iní.“ Pozri: KOCÁK, M. *Doslov (Jozef Škultéty a literárny realizmus)*. In: ŠKULTÉTY, J. *O realizme*. Martin. Matica slovenská. 1987. S. 401.

336 *Načo sú tie ženské časopisy* je názov článku, ktorý napísala E. M. Šoltésová a bol uverejnený hneď v prvom ročníku časopisu Dennica.

337 Výnimku netvorí ani po slovensky písané časopisy v Amerike.

338 VANSOVÁ, T. [rukopis článku]. Dostupné v: LA SNK 198 AB 19.

*predsa nie je rázu takeého, ktorý by zvláštnjším spôsobom zodpovedal požiadavkám a náklonnostiam duševným ženského sveta.*³³⁹

Vedenie Živeny vydávanie obdobného kalendára pre ženské publikum nakoniec zamietlo. Aj keď bola v tom čase predsedníčkou Anna Pivková, významná propagátorka ženského hnutia a zároveň autorka mnohých článkov o potrebe výchovy a vzdelania žien, o (ne)založení kalendára nerozhodla ona: „*keď som Tvoj list aj so vzorkou kalendára dostala, ležala pi. Pivková v posteli, mala tuhé zapálenie hrdla. Išla som teda s ním rovno k Pietrovi (lebo ináč pani Pivková úplne jemu ponecháva rozhodovanie nad takýmito vecami [...]),*³⁴⁰ písala Šoltésová Terézii Vansovej. Dôvodom zamietnutia nápadu boli predovšetkým financie. Ženy so základným vzdelaním neboli zvyknuté investovať peniaze do literatúry, s tým priamo súvisel aj problém pri predaji podobných výťažkov, pretože aj keď už žena čítala, častokrát si knihy nekupovala, ale knihy a časopisy si požičiavala.

Literárna produkcia žien v tomto období nestagnovala – už to nebolo len pár odvážnych mien, tvorba slovenských žien sa začína výraznejšie diferencovať – stále tu bola Vansová – oddaná vo svojej tvorbe Vajanského ideálom, avšak i Vansová, ktorá už začala byť odvážnejšia a dokázala tieto ideály transformovať do podoby, ktorú sama považovala za vhodnú pre ženskú literatúru, experimentovala tak s motívmi, ale aj so žánrovou formou literárnych diel; ďalej tu bola skupina okolo Živeny – Šoltésová (jej predsedníčka) písala nielen beletriu, ale aj významné životopisné medailóny a ďalšie populárno-náučné články; Kristína Royová, ktorá okrem poviedok s milostnou a národnou tematikou tvorila aj diela s náboženskou tematikou, pričom práve jej práca z 90. rokov 19. storočia *Bez Boha na svete* bola preložená do 23 jazykov; botanička Izabela Textorisová sa venovala odborným článkom aj beletrii; do literatúry vstúpila prostredníctvom Slovenských novín Timrava, ktorá už „*vo svojich spoločenských novelách ironizuje a paroduje Vajanského spôsob i žáner sentimentálnej, národne-ideálnej prózy pestovanej v postromantickom období.*³⁴¹ Čo zatiaľ v slovenskej literatúre z konca 19. storočia absentovalo, boli čisto feministické myšlienky – na tie v slovenskej kultúre, ktorá v 2. polovici 19. storočia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (napr. po zrušení slovenských gymnázií a spolkov, jediným fungujúcim slovenským spolkom zostala Živena) prekonávala výraznú krízu, neboli zatiaľ priaznivé podmienky. Šoltésová s Vansovou to zistili už v roku 1897, kedy ako jeden z mnohých článkov posielajú do Národných novín odporúčenie českého časopisu *Ženský svět*, načo koryfeji slovenskej kultúry – Vajanský a Škultéty – „*vyslovili nechť proti ženským osobitým časopisom vôbec a proti tomuto, 'Ženskému světu' zvlášte, že je to len také nútené delenie sa, že vydavateľský*

339 ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Listy Terézii Vansovej*. [online]. [cit. 14. 8. 2016]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1515/Marothy-Soltesova_Listy-Terezii-Vansovej/1.

340 Op. cit.

341 MIKULOVÁ, M. *Tri spisovateľky (Šoltésová, Vansová, Timrava)*. Bratislava. Veda. 2016. S. 142.

časopis nemá byť špeciálny ženský, alebo špeciálne mužský, že čo má za zmysel; že čo by sme my povedali, kedy oni počali vydávať *Chlapský svet*“³⁴². Tento zamietavý postoj práve od Vajanského a Škultétyho, ktorí do tej doby vítali a chválili tvorbu Sloveniek, sa môže zdať prekvapivý. Táto skutočnosť však priamo objasňuje, akým spôsobom a za akých podmienok bolo slovenskou kritikou dovolené prvej ženskej generácii prozaičiek vstúpiť do literárneho prostredia. Za podmienok, že ich tvorba bude aspoň sčasti korešpondovať s hlavnými ideami slovenskej kritiky (nadväznosť na zastávanie hodnôt tradičnej slovenskej rodiny v súlade s kresťanskou morálkou a na národné cítenie a propagáciu slovenskej hrdosti) dokázali slovenskí kritici a redaktori vrelo prijať hlasy autoriek – žien. Šoltésová a Vansová boli v týchto hodnotách vychované a tiež sa k nim samy hlásili, vďaka talentu, vytrvalosti a predovšetkým odvahe vystupovať a tvoriť, dokázali do literatúry preniknúť. Konflikt mužskej a ženskej generácie prvej vlny slovenského literárneho realizmu nastáva v čase, keď ženská tvorba začína byť odvážnejšia, aj keď by časopis pre ženy korešpondoval s riadenou recepciou čitateľa, čo by vlastne opätovne plnilo Vajanského ciele, ten sa však obával, že riadená recepcia by ženské čitateľky mohla viesť už k reálnym feministickým myšlienkam. Predstavitelia staršej generácie literátov tak spoločne vyslovili názor, že *„ženy sú urovnoprávnené vo všetkom, čo im patrí, tieto časopisy že majú príchut' socialistickú, a propagovanie ženskej rovnosti s mužom že je k tomu i protináboženské, lebo Sväté písmo hovorí žene, aby bola podriadená mužovi, i všetky prirodzené poriadky hovoria jej to samé...“*³⁴³

6.1.6 Prvý ženský časopis Dennica

*„Slávny časopis Váš zasluhuje dľa môjho náhľadu tej najsvätejšej pozornosti a národnej podpory, bo je určený ku vzdelaniu nášho ženského sveta.“*³⁴⁴

Vansová porozumela tomu, ako silný môže byť práve vplyv dostupného časopisu, články ktorého by boli písané jasne a zrozumiteľne a rozhodla sa na túto úlohu podujat', keď našla v českom prostredí správneho spojenca a podporovateľa tejto myšlienky – slovakistu Karola Kálala. Toto rozhodnutie v sebe nieslo mnoho problémov i kritiky³⁴⁵. Napriek tomu sa v začiatkoch 20. storočia prvý slovenský časopis pre ženy stal napokon literárnou tribúnou mladých autorov a *„zároveň najprvo náhodne a nesústavne, potom cielavedome a programovo orgánom príslušníkov slovenskej*

342 ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Výber I. Moje deti. Sedemdesiat rokov života. Korešpondencia. Články*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 538.

343 Op. cit., s. 541.

344 URBÁNEK, F. [osobná korešpondencia]. [1901-1-15]. Dostupné v: LA SNK 41 GG 11.

345 Po vydaní prvého čísla je Vansovej vyčítané, že takmer polovica článkov je v českom jazyku, hoci malo ísť o slovenské periodikum pre ženy.

moderny a najprogressívnejších autorov druhej vlny slovenského literárneho realizmu“³⁴⁶ pričom v tej dobe sa mladí autori obracali na Vansovú ako redaktorku, aby posúdila kvalitu ich diel, a teda žena ako literátka sa stáva kritikom i radcom. Po roku 1900 literárne prostredie už prestáva ženy len akceptovať podľa svojho uváženia, ale musí prijať i to, že ženy začínajú byť v slovenskej literatúre aktívnejšie. Zároveň nastávajú výrazné zmeny v nazeraní na rozvoj slovenskej kultúry. Vplyv národne orientovaného predstaviteľa „*oligarchickej kultúry*“³⁴⁷ – Vajanského slabne a do popredia sa dostávajú názory česko-slovensky orientovaných hlasistov, ktorí v sociálnom programe majú podporu emancipácie – nie však vo Vajanského chápaní, kde žena mala byť vzdelanou múzou a podporovateľkou muža, podľa hlasistov má byť žena spoločensky rovná mužovi.³⁴⁸

Toto je už iný prístup, ktorý v slovenskej literatúre predstavuje predovšetkým odvážna Hana Gregorová a jej spoločenské kultúrne a literárne aktivity. Je to obdobie, keď magická Vajanského osobnosť k sebe už nepriťahuje toľko obdivovateľov a otvárajú sa nielen pre literatúru celkovo, ale aj pre literatúru určenú len pre ženy nové možnosti. Vansová sa v čase vydávania Dennice venovala redaktorskej činnosti a presadzovala kratšie žánre, keď sa v 20. rokoch 20. storočia vrátila k písaniu románov, aj napriek svojej snahe, sa nezvládla úplne adaptovať na nové spoločenské zmeny, ktoré modifikujú status ženy, a tým sa jej nedarí si opätovne plne získať čitateľa, ako tomu bolo na konci 19. storočia. Výraznejší úspech zaznamenala predovšetkým románom *Kliatba*, ktorý si získal svoje publikum práve vďaka napínavému hrôzostrašnému deju. Šoltésovej sa podarilo literárne excelovať nielen denníkovými zápiskami *Moje deti*, aj keď táto práca už patrila skôr k vecným žánrom, ale následne aj jej kritickou národne-emancipačnou tvorbou spojenou s aktivitami v Živene, kde 33 rokov pôsobila vo funkcii predsedníčky. Dokonca sa následne sama stala redaktorkou druhého slovenského ženského časopisu Živena, ktorý začal prvý ženský a na dlhú dobu aj jediný slovenský ženský spolok vydávať v roku 1910, čo jej činnosť profilovalo predovšetkým vo sfére kultúrno-osvetovej.

346 VANSOVÁ, T. [archívny materiál]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

347 Vajanský, ako sám píše v článku *Slovenská kultúra*, nazeral na slovenskú kultúru z dvojakého hľadiska a rozdeľoval ju na ľudovú a aristokratickú (oligarchickú). A vtedy práve v ľudových tradíciách a ľudovej slovesnosti Vajanský romanticky videl základ slovenskej kultúry, a odôvodňuje ju tým, že „*my Slováci neboli sme háveďou kočujúcou, ani nekrmili sme sa odpadkami cudzej kultúry.*“ (VAJANSKÝ, S. H.: *State o slovenskej literatúre*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 26.). Kultúrou vyššou, a teda kultúrou oligarchickou nazýva slovenských vzdelancov, ktorí študovali v zahraničí a podľa romantickej predstavy Vajanského mali výrazný vplyv na vývoj celej zeme, rovnako do tejto skupiny patrili školy, kníhtlač, knižnice a podobne.

348 Táto idea neskôr narážala na problém, že slovenské ženy vo väčšine neboli vzdelanostne pripravené na intelektuálnu rovnosť mužom.

6.2 Vansová v slovanskom kontexte

„Kým nebudeme cítiť, že sme Slovania, nebudeme ani dobrí Česi, ani dobrí Slováci...“³⁴⁹

Vansová sa o slovanský svet zaujímalala, a nie iba okrajovo, čo nám ilustruje už úvodný citát. Vansová, a nielen Vansová, ale celá generácia slovenských spisovateľov 19. storočia je vychovávaná v myšlienkach slovanskej afinity, ktorej rezíduá v slovenskom prostredí zostávali už od pôsobenia Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, následne sa modifikovali v období romantizmu až ich určitým spôsobom proklamoval i Svetozár Hurban Vajanský ako koryfej slovenského literárneho realizmu a predovšetkým aj veľký vzor T. Vansovej, s tým rozdielom, že Vajanský propagoval model slovanstva na čele s ruským národom (dokonca tvrdil, že ak by sa Slovania mali zjednotiť, tak zjednocujúcim jazykom by mala byť ruština) a Vansová pocítovala najintenzívnejšiu príbuznosť Slovákov práve s českým národom.

6.2.1 Vansová a český kontext

Ako sme už naznačili v predchádzajúcej podkapitole, spriaznenosť s českým národom a jeho kultúrnym snažením mala najmä u slovenských spisovateľiek zvlášť významné miesto. I preto mal u Vansovej z kontaktov so slovanským svetom český element najvýraznejšie postavenie. České prostredie predstavovalo pre Slovenky silnú inšpiráciu, a táto skutočnosť bola intenzívne citeľná aj v diele Vansovej – znalosť dobovej českej tvorby a reálií autorka jednak v mnohých prípadoch sama proklamovala (sú zachované záznamy o tom, že rada čítala predovšetkým V. K. Klicperu, B. Němcovú, J. K. Tyla, J. Arbesa a V. Háľka), ale pretavovala ju i do svojich diel (sama autorka sa verejne priznávala k neskonalemu obdivu jednoduchého jazyka Němcovej *Babičky*³⁵⁰, ktorý jej slúžil ako vzor pre písanie vlastných kníh; mravné ideály, úcta k rodičom a nesebecká služba iným či schopnosť hlavnej hrdinky Sylvy z *Vesnického románu* Karolíny Světlej nájsť zmysel života v obetavej práci je podobná obetavej Virole z románu *Sirota Podhradských*; v neposlednom rade nesmieme zabudnúť na ideálne vykreslenie českého prostredia vo Vansovej cestopise *Pani Georgiadesová na cestách* a pod.).

349 HUŠKOVÁ, J. [osobná korešpondencia]. [1926-3-31]. Dostupné v: LA SNK 150 I 8.

350 „*Babička je v Čechách tou najpopulárnejšou a najviac čítanou knihou. Je priamo nesmrteľná, je stará a predsa vždy svieža a živá. Jej reč je taká jednoduchá a predsa obsažná, lebo podáva v ľahúčkem rúchu nejednu životnú múdrosť. Pri čítaní tejto knihy máme dojem, že je písaná nie len neutuchajúcou láskou k predmetu a zvlášť k postave drahej starenky, ale že nám tu podáva časť samej seba; čiastku svojej vrelociťnej, za všetko krásne nadšenej duše, svojho veľkého umu a nevšedného, samostatne súdiaceho ducha.*“ VANSOVÁ, T. *Predmluva*. In: NĚMCOVÁ, B. *Babička*. [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1830/Nemcova_Babicka.

Zvýšený záujem Terézie Vansovej o české prostredie a kultúru nebol založený iba výhradne na princípe národnostnej – slovanskej príbuznosti, ale významným elementom, špecifickým pre Vansovú ako ženskú autorku, bola vyspelosť českého ženského hnutia (časopisy, spolková činnosť, školstvo a pod.) predstavujúca ideálny vzor pre Slovenky. Kým recepcia na linke české prostredie – Terézia Vansová je vo veľkej miere zrejماً, preukázaná a ako taká len ťažko spochybniteľná, recepcia opačným smerom predstavuje menej známu literárnohistorickú skutočnosť. Jeden z najintenzívnejších a najpodstatnejších kontaktov bol pre Vansovú český slovako-fil Karel Kálal, na ktorého podnet vznikla Dennica – ženský list pre poučenie a zábavu ako prvý slovenský časopis pre ženy.³⁵¹ A práve aj vďaka Dennici sa stali Vansovej kontakty nielen s českým, ale s celým slovanským svetom intenzívnejšie. Vansová ako redaktorka v snahe posilniť čitateľskú základňu svojho časopisu a rozšíriť počet predplatiteľov, vďaka ktorým by sa zvýšili príjmy a celkovo sa tak zlepšila situácia finančne nestabilného periodika, prejavovala ambície čiastočne preniknúť s časopisom i do mimoslovenského sveta a práve tam získať nových predplatiteľov periodika, ktorých príspevky by pomohli k lepšiemu finančnému zaisteniu časopisu.

Vansovej redaktorská práca preto neunikla pozornosti českých časopiseckých kruhov, tieto snahy vítali a podporovali predovšetkým propagovaním Dennice v českých periodikách. Podobnú pomoc ilustruje i skutočnosť, že v čase zápasenia Vansovej s finančnými problémami pri vydávaní časopisu Slovenská žena (slovenského periodika pre ženy, ktoré redigovala v rokoch 1920 – 1923) dostala Vansová z českej redakcie Ženského obzoru ponuku, aby sa časopis Slovenská žena spojil so Ženským obzorom a bol vydávaný ako príloha tohto časopisu, avšak i naďalej by bol redigovaný Teréziou Vansovou, ale už bez farchy finančného zaistenia jeho existencie a s výhodami redakčnej spolupráce: „*Mimo toho Vám nabízíme, že Vám při naši revui, poskytneme možnost vydávati Slovenskou ženu, jako přílohu našeho ‚Ženského obzoru‘ kterou byste samostatně vyplňovala a nebo nám posílala materiál, který bychom za Vás, když nejste zdráva, spracovali.*“³⁵² Je zřejmé, že Vansová nebola pre české prostredie neznámym pojmom, a preto ju, predovšetkým od začiatku 20. storočia, české spolky, redakcie a nakladateľstvá oslovujú – tentokrát ako autorku a príspevateľku.³⁵³ Osobná korešpondencia Terézie Vansovej uchovaná v Literárnom

351 Kálal pôvodne oslovil s myšlienkou vydávania Dennice E. M. Šoltésovou, tá však odmietla. Vansová ponuku redigovania časopisu prijíma i napriek odmietavému postoju jej okolia: „*Můj muž nesúhlasí so založením nového a síce ženského listu [...] Jedna zo spolupracovníc, na ktorú som sa opierala, tiež nesúhlasí. Je to Bella Textorisová. Marína Horváthová je znechutená...*“ VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1897-9-15]. Dostupné v: LA SNK 41 TTT 55.

352 Ženský obzor. [1923-12-28]. Dostupné v: LA SNK 41 JJ 7.

353 Napríklad pre plánované vydanie knihy nakladateľstva Veleslavín žiadali Vansovú o zaslanie humornej príhody do knihy *Veselé příhody ze života spisovatelů a umělců*; v zborníku *Od Šumavy k Tatrám* venovanému podpore česko-slovenských vzťahov publikovala svoju novelu *Hojže Bože*; redakcia *Žena a domov* prosila o spomienku z detstva, pretože chceli vydať slovenské číslo a počítali práve s príspevkami

archíve Slovenskej národnej knižnice navyše dodnes dokladuje jej živú komunikáciu s čelnými predstaviteľkami českého ženského hnutia na témy literárne, ako i témy týkajúce sa ženského hnutia v dobovom Rakúsko-Uhorsku, respektíve neskôr v slovenskej časti novovzniknutej republiky. Okrem snáh nadviazať písomný kontakt s Eliškou Krásnohorskou sa dochovala i obsiahlejšia korešpondencia s redaktorkou českého ženského časopisu *Ženský svět* – Terézou Novákovou, ktorá vo svojich listoch chválila Vansovej prácu na Dennici³⁵⁴ a žiadala od Vansovej články týkajúce sa nielen situácie Slovincov, ale i ženskej otázky na uhorskom území všeobecne, neopomínajúc pritom neslovanský okruh, menovite Maďarky³⁵⁵ i Rumunky, s ktorými mala Vansová veľmi dobré kontakty. Čo sa týka literárnych prác, Vansová prijímala rady od českej publicistky Maryši Šáreckej Radoňovej.³⁵⁶ I osobne sa Vansová stretla s Vilmou Seidlovou-Sokolovou³⁵⁷, Sokolová bola zároveň autorkou rubriky *Slovenky* – naše najbližšie sestry, ktorá bola pravidelne uverejňovaná v časopise *Ženský svět* a Sokolová v nej informovala o aktivitách Slovincov, pričom sa stala i platformou pre prezentovanie Vansovej literárnych prác českým čitateľkám.

Vansovej významnú úlohu a prínos v (česko)slovenskom a ženskom snažení, ako aj ich recepciu doma a v zahraničí dokladujú archívne dokumenty z rokov po vzniku ČSR, kedy Vansová oslavovala svoje okružle jubileá. Jej 70. a 80. narodeniny v roku 1927 a 1937 sa stali vhodnou a využívanou príležitosťou k ich pripomenutiu prostredníctvom jej biografických medailónikov,³⁵⁸ ale i cenných rozhovorov s autorkou,³⁵⁹ ktoré pri týchto príležitostiach poskytla periodickej tlači a v ktorých odhalila mnoho zo svojho života. Vansová, v tomto období už ako známa spisovateľka a významná propagátorka česko-slovenskej vzájomnosti, prijímala pri tejto príležitosti množstvo gratulácií, ktoré sú síce obsahovo nezaujímavé,

Slovincov. Redakcia *Ženského obzoru* jej poslala list: „*prosíme Vás zároveň, byste nám občas zaslala nějakou zprávu do některých našich rubrik*“. Redakcia *Ženského obzoru*. [osobná korešpondencia]. [1923-12-28]. Dostupné v: LA SNK 41 JJ 7. Vansovej diela však nachádzame i v ďalších periodikách, veľmi často uverejňovala práce v *Českom lide* napr. *Vajíce v podání slovenského lidu* (1897), *Z tej trinásťej školy* (1898), *Paběrky povíer a obyčejov z Gem. Malohontu* (1899), *Detské povídačky, zpevy a hračky* (1899).

354 „*Dennice plní svůj úkol statečně a nevím, nemá-li více abonentů než náš ženský svět*.“ NOVÁKOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1898-12-18]. Dostupné v: LA SNK 230 B 13.

355 NOVÁKOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1898-12-18]. Dostupné v: LA SNK 230 B 13.

356 ŠÁRECKÁ-RADOŇOVÁ, M. [osobná korešpondencia]. [1927-12-23]. Dostupné v: LA SNK 198 Z 2.

357 Vilma Sokolová-Seidlová o Vansovej píše: „... *roztomilá Tereza Vansová [...] plna vlídné ochoty ke mně*...“. SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, V. Slovenské pohľady. Č. 8. R. 45. S. 477.

358 Napr.: *U Terezy Vansové*. Lidové noviny 45. 1937. Č. 193. S. 6; *Terezie Vansová osmdesátiletá*. Lidové noviny 45. 193. Č. 196. S. 16; *Jubileum zasloužilé pracovnice pro uvědomění slovenských žen*. Národní listy 67. 1927. Č. 91. S. 1; VESELÝ, A. *Jubileum Terezie Vansové*. Národní listy 77. 1937. Č. 107. S. 15.

359 Napr.: SÁLKA, V. *Zo spomienok Terezie Vansovej*. Lidové noviny 42. 1934. Č. 196. S. 3.

avšak dokladujú jej ohlas u osobností domáceho³⁶⁰ i zahraničného prostredia.³⁶¹ Z dochovaných listov sa ale môžeme dozvedieť aj to, že ženské spolky združujúce prevažne Česky a Slovenky v zahraničí (a to napríklad v Amerike alebo v dnešnom Srbsku či Rumunsku) využili toto výročie na usporiadanie verejných prednášok venovaných práve osobnosti T. Vansovej, jej literárnej tvorbe, ako i jej kultúrno-osvetovým aktivitám.³⁶²

S českým prostredím nesúvisia iba osobné a korešpondenčné kontakty či inšpirácia v tvorbe a kultúrnych aktivitách. Neopomenuteľnou súčasťou predloženej problematiky sú i preklady literárnych diel. Napriek skutočnosti, že Vansovej práce boli v českom prostredí publikované predovšetkým v slovenskom jazyku (existuje iba jeden kompletný preklad do češtiny, a to konkrétne románu *Sirota Podhradských – Viola Podhradská. Román dívky* z roku 1972), zaujať by nás mohli predovšetkým Vansovej preklady českých diel do slovenčiny. Najznámejší z nich je preklad diela B. Němcovej *Babička*³⁶³, ktorý v roku 1927 potvrdila vydavateľstvu Slovenský východ³⁶⁴, aj keď s vydávaním podobných prekladov osobne nesúhlasila³⁶⁵: „*Nemyslela som, žeby som dakedy mala prekladať z českej reči do slovenskej. Vždy som bola toho názoru a myslím, že by malo byť, aby sa slovenské knihy čítaly v Čechách tiež v pôvodnom jazyku*“³⁶⁶. Následne od Němcovej preložila ešte dve prózy – *Pohorská dedina* (1928) a *Pán učiteľ* (1930) a pre rovnaké vydavateľstvo súhlasila aj s prekladom diela *Filozofská historie* od A. Jiráka.³⁶⁷

360 Medzi gratulantov patrilo okrem iných i predseda vlády Milan Hodža.

361 Dochované sú predovšetkým oficiálne gratulácie od zahraničných spolkov, s ktorými Vansová spolupracovala, v menšej miere aj gratulácie jednotlivcov zo zahraničia.

362 Ako príklad môžeme uviesť dochovanú informáciu o návšteve dvanástich žien z brnianskej Vesny (ktorej bola Vansová niekoľko rokov oficiálnou spolupracovníčkou) v Banskej Bystrici práve pri príležitosti Vansovej životného jubilea. Návšteva sa odohrala 12. 5. 1937. Archívny fond T. Vansovej [výstrižok z novin]. Dostupné v: LA SNK 41 PPP. Spolek slovanských žen v Olomouci zorganizoval 21. 6. 1937 pri príležitosti Vansovej jubilea prednášku o jej živote a diele. Spolek slovanských žen v Olomouci. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 41 DD 16. V Petrovci miestny odbor Sdružení československých žen v Juhoslávii usporiadal oslavy pri príležitosti Vansovej 80. narodenín. Pozri: Archívny fond T. Vansovej. [výstrižok]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

363 „*Kde len bolo možno, šetrila som pôvodinu, aby prišla k nám taká milá a vzácna, ako ju pred 70 rokami jej slávna autorka vypravila. – Usilovala som sa, nie len aby som zachovala takrečený odkaz duše najväčšej spisovateľky, ale keby bolo možné, vložila by som i môj neohraničený obdiv a lásku k jej dielu do toho, lebo je Božena Němcová mojim ideálom. Je to jedinečné dielo slávnej spisovateľky.*“ VANSOVÁ, T. *Predmluva*. In: NĚMCOVÁ, B. *Babička*. [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1830/Nemcova_Babicka.

364 Kniha vyšla v roku 1928.

365 Súhlas Vansovej s prekladmi českých diel do slovenčiny je nutné odôvodniť výraznými finančnými problémami, ktoré mala Vansová predovšetkým v 20. rokoch 20. storočia.

366 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1927-9-21]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33.

367 Píše sa o tom v liste: VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1927-9-21]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33. Napriek tomu tento preklad nie je dnes dohľadateľný v knižniciach, preto je možné sa nazdávať, že preklad napokon nevyšiel.

6.2.2 Vansová a južní Slovania

S prekladmi možno nadviazať aj na Vansovej kontakty s južnoslovanským prostredím. Práve o preklad Vansovej prvého románu (*Sirota Podhradských*) do chorvátskej jazyka prejavila vážny záujem Anna Šišuliaková: „*Osmelujem sa Vás úctive prosiť o dovoľenie Váš výborný román ‚Sirota Podhradských‘ smieť preložiť do horvačtiny, za našu Maticu Hrvatsku*“³⁶⁸. Hoci opätovne ide pravdepodobne o nezrealizovaný projekt, pre nás je podstatná i pôvodná intencia. Rovnako sa z archívnych materiálov môžeme dozvedieť, že tento Vansovej román vychádzal v slovenskom jazyku v prílohe časopisu Hlas ľudu v Petrovci, a teda v centre slovenskej diaspóry v dnešnom Srbsku.

S južnoslovanským prostredím súvisí i Vansovej cestopis – *Z rovín dolnozemských*. Nemožno tvrdiť, že ide o zásadné dielo vo Vansovej tvorivom profile, nie je jedinečné svojou poetikou a nebolo dokonca ani knižne vydané (čitateľky si ho mohli prečítať iba na stránkach Dennice), napriek tomu predložený cestopis poukazuje na dve nezanedbateľné skutočnosti: Vansová mala osobné kontakty s južnými Slovanmi a sama ako redaktorka sa v rámci nenáročnej formy zábavného čítania snažila svojim recipientom (recipientkám) ponúknuť relatívne fundovaný náčrt zo života južných Slovanov.

6.2.3 Vansová a ruský kontext

Názorným príkladom tohto redaktorského zámeru realizovaného nielen v južnoslovanskom areáli je i korešpondencia s Albertom Škarvanom – významným propagátorom Tolstého myšlienok na slovenskom území. Vansová vedela o jeho dočasnom pobyte v Rusku, a preto hoci nemala osobné kontakty na Rusko, snažila sa aspoň sprostredkovane poskytnúť slovenskej čitateľskej obci informácie o ruských ženách („*Keď som redigovala Dennicu, chcela som vedieť niečo o ruskej žene. Rusko, ako sa všeobecne vie, sme zbožňovali.*“³⁶⁹). To že táto epizóda končí neúspešne, je už paradox. Škarvan ponuku veľmi rád prijal a poslal Vansovej nielen svoje názory na ruské ženy, ale dokonca získal niekoľko písomných vyjadrení aj od ďalších slovenských a českých rusofilov, avšak názory na ruské ženy boli natoľko hanlivé, že Vansová – ako podporovateľka slovanskej vzájomnosti – sa rozhodne tieto názory vôbec neuverejniť.³⁷⁰

368 ŠIŠULIAKOVÁ, A. [osobná korešpondencia]. [1912-7-8]. Dostupné v: LA SNK 41 EE 28.

369 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 230 B 21.

370 „*My Slováci sme si zvykli predstavovať Rusa čo človeka nám obzvlášte bližšieho. To je omyl. Ruská povaha nám je ďaleká a cudzá a ruský život tiež. Naše rusofilstvo sa zakladá na úplnom neznani Ruska, keby sme znali Rusov, by naša zaľúbenosť do nich prestala [...] Ruska je nanajviš špatná gazdiná [...] Domácnosť je im tarcha, nutné zlo [...] Ruska je márnotrpná. Z mála moc urobiť, hynúce reštaurovať, tak rečeno z ničoho pomaly*

S prostredím ruského záboru na území dnešného Poľska súvisí ešte jedna doteraz nepublikovaná³⁷¹ skutočnosť, a to tá, že Jozef Škultéty, vtedajší šéfredaktor Slovenských pohľadov, sprostredkoval Vansovej jediný preklad do ruštiny: „*Ja posielam Vám novoročný dar: v prílohe Varšavského denníka preklad Vašej vianočnej povesti*“³⁷². Na čo Vansová s vďakou odpísala: „*Ani ste ma nemohli príjemnejšie prekvapiť, ako s týmto prekladom, ktorý si už aj sama prečítam, lebo som sa už naučila čítať po rusky*“³⁷³.

6.2.4 Vansová a poľský kontext

Kontakt s poľským kultúrnym prostredím bol Vansovej sprostredkovaný predovšetkým prostredníctvom Dennice, a to konkrétne zo strany poľskej ženskej čitateľskej obce. V archívnych materiáloch totiž nachádzame záznamy o záujme na predplatenie Dennice čitateľkami z Krakova a Varšavy.³⁷⁴ Vansová, napriek tomu, že Poliaci nestáli v popredí jej osobných záujmov, považovala priam za svoju povinnosť sa o poľské prostredie zaujímať z perspektívy panslavizmu i otázky ženskej emancipácie v rámci svojho redaktorského povolania. A preto, hoci nepravidelne, informovala o poľskej kultúre v Dennici,³⁷⁵ pričom sama vyvíjala iniciatívu k sebazvzdávaniu v tejto oblasti, aby mohla tieto informácie predkladať ďalej. Opätovne, ako pri iných slovanských krajinách, i v tomto prípade Vansová propagovala aj poľské literárne práce: „*Minulého roku zasvätil vďačný národ poľský s nadšením a okázalosťou medzi inými dvojaké jubileum: jubileum 40ročnej literárnej činnosti slovútnej spisovateľky poľskej Elizy Orzeszkowej a jubileum šesťdesiatročných narodením a spolu i tridsaťročnej literárnej činnosti Marye Konopnickej. Nám sú obe tieto mená už nie neznáme, veď i Dennica viackrát priniesla niekoľko krásnych básní Marye Konopnickej vo vernom preklade nášho Horala a povesti Orzeszkowej v preklade Horina*“³⁷⁶.

K dodnes dohľadateľným informáciám o snahe prekladu Vansovej diela do ďalšieho slovanského jazyka a zároveň posledným výraznejším kontaktom Vansovej

a po troche prítulný kút zariadiť, o tom všetkom sa Ruske ani nespína [...] Ruska nezapláta, nezamrežká odev, keď je tomu čas, a nosí svoju sukňu, nereparovanú, flakatú, smradlavú do tých čias, pokiaľ si novú nekúpi.“ ŠKARVAN, A. [osobná korešpondencia]. [1908-2-24]. Dostupné v: LA SNK 198 Z 4.

371 Nepublikovaná chápe v zmysle, že daná informácia sa nenachádza v záznamoch SNK o publikovaných dielach T. V. doma a v zahraničí. Informáciu je však možné nájsť v jednom z listov adresovaných T. V. v publikovanej osobnej korešpondencii Jozefa Škultétyho. Ide o Vansovej prozaické dielo *Šťastná žena*, ktorú uverejnila v Národných novinách v roku 1889. V ruskom preklade bolo publikované pod názvom *Ščastlivaja ženščina (převod so slovacckogo)*.

372 KOCÁK, M. (ed.) *Listy Jozefa Škultétyho I*. Martin. Matica slovenská. 1982. S. 57.

373 VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1890-1-13]. Dostupné v: LA SNK 49 EE 31.

374 RENDEK, J. [osobná korešpondencia]. [1899-11-12]. Dostupné v: LA SNK 41 AA 19.

375 VANSOVÁ, T. *Marya Konopnická. O literárnej tvorbe na jej 25. ročné spisovateľské jubileum*. Dennica. 1902. R. 5. Č. 11. S. 234 – 237.

376 VANSOVÁ, T. *Jubileum dvoch spisovateľiek (Orzeskowska a Konopnicka)*. Dennica. 1907. R. 10. S. 27.

s poľským prostredím patrí nasledujúci úryvok: „*Radujem sa z toho, že sa o Kliatbu zaujímajú v Poľsku a verím, že kniha v poľskej reči výjde. Odpísal som sám na pána prof. Pazurkiewicza a poslal som mu brožovaný výtisk Kliatby a okrem toho písal menovanému profesorovi tunajší poľský konzulát, ktorý vrele odporúča preložiť Kliatbu do poľskej reči. Profesora Pazurkiewicza som žiadal, aby stanovil honorár a som presvedčený, že, ak bude knihu prekládať, bude honorár dobrý*“³⁷⁷. Snaha Jána Grünwalda, redaktora vydavateľstva Slovenský východ, ktoré vydalo niekoľko Vansovej kníh, však zostala pravdepodobne opätovne nenaplnená – o poľskej verzii *Kliatby* sa dnes nedarí nájsť žiadne informácie.

6.2.5 Vansová a ostatné krajiny

Predložené archívne záznamy o snahe spolupráce s inými národmi nie sú obmedzené iba na slovanské krajiny, výrazné kontakty má Vansová napríklad s Rumunkami a Slovenkami žijúcimi v tejto oblasti: „*Dôležitá úloha sprostredkovateľa medzi rumunskými a slovenskými sestrami – tak sa vzájomne v dopisoch oslovovaly – pripadla skromnému redaktorovi vtedajšej Tribuny Augustínimu. On nielen vyučoval mladé Rumunky slovenčine – slečna Agnes Cristea za jeho vedenia prekladala Vansovej novelu zo Slovenských pohľadov – ale aj povzbudzoval, urgoval a vyjednával na obidvoch stranách. Dokázal sa vtedy spolu s Teréziou Vansovou preukázať skvelým organizátorom ako aj hbitým, nadšeným propagátorom. Jeho meno vedľa mena našej vynikajúcej spisovateľky nesmie veru nikdy vymiznúť z bohatých análov slovensko-rumunského sblíženia*“³⁷⁸. Vansová bola medzi Rumunkami známa nie iba ako už etablovaná spisovateľka, ale poznali ju od počiatkov jej tvorby, a to vďaka kontaktom, ktoré tam nadviazala počas obdobia Vajanského pobytu vo väzení. Rovnako ilustratívna môže byť i informácia, že aj tieto ženy boli predplatiteľkami Dennice a následne aj Slovenskej ženy.

Vansová sa ako spisovateľka snažila preraziť tiež na maďarský knižný trh. Už v roku 1890 zisťovala možnosti preloženia *Sirotky Podhradských* do maďarčiny, dostala však odpoveď: „*Pred slovenskou knižkou všetci redaktori krčia nosom*“³⁷⁹. A jediný maďarský preklad jej diela je napokon *Julinkin prvý bál* (*Juliska első bálja*) z roku 1966³⁸⁰, ktorý i tak vydalo slovenské vydavateľstvo Mladé letá. Ešte v začiatkoch svojej tvorby posielala svoje diela aj do slovenských periodík v Amerike, sama

377 GRÜNWARD, J. [osobná korešpondencia]. [1928-3-2]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33.

378 HUŠKOVÁ-FLAJŠANSOVÁ, J. *Cenná politická epizóda zo života Vansovej*. [výstrižok z novin]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

379 CZAMBEL, F. [osobná korešpondencia]. [1890-11-1]. Dostupné v: LA SNK 41 D 31.

380 Do maďarčiny dielo preložil István Käfer, ilustroval Jozef Baláž. Náklad bol 1000 ks.

slovenské periodiká vydávané v Amerike odoberala, ale rovnako nechávala priestor pre krajanky z Ameriky v Dennici.³⁸¹

Z uvedených informácií je zrejme, že naplnenie programu Terézie Vansovej na poli posilnenia slovanskej vzájomnosti i všeobecnej ženskej emancipácie nebolo len prázdnu proklamáciou, ale i jej reálnou snahou a túžbou, a to predovšetkým na prelome 19. a 20. storočia, kedy možno i vo Vansovej osobných vyjadreniach nájsť výraznú tvorivú odvalu a odhodlanie. Aktivity, ktoré Vansová podniká v dvadsiatych rokoch 20. storočia (najmä vydávanie nových diel a zároveň i preklady) súvisia skôr s finančnými ťažkosťami, ktoré Vansová v danom období mala.

Predstavený výber zdrojov zahrňujúcich najmä primárne archívne pramene a ich spracovanie dokazuje šírku, intenzitu i charakter vzťahu Vansová – mimoslovenské prostredie, čo môže byť pre mnohých, oboznámených s obvyklým hodnotením autorkinho prínosu slovanskej literatúre, pomerne prekvapujúca informácia. Je nutné uznať, že Vansovej, častokrát označovanej iba ako autorka triviálnej ženskej prózy,³⁸² sa podarilo svojou horlivosťou a oddanosťou k práci vytvoriť so slovanským svetom pomerne značné väzby. Avšak po spisovateľkinej smrti (1942) je nepochybné, že s ohľadom na viaceré nezrealizované preklady sa zmienky o Vansovej, ako osobnosti i spisovateľke, mimo slovenské územie obmedzili iba na niekoľko záznamov v slovníkoch o významných ženách 19. storočia, v ktorých Vansová častokrát nefiguruje ani ako spisovateľka, ale predovšetkým ako zakladateľka časopisu Dennica³⁸³, výnimočne môžeme nájsť práce, ktoré sa už podrobnejšie venujú slovanským spisovateľkám vrátane samotnej Vansovej³⁸⁴. Nárastom záujmu o módne pojmy ako feminizmus či gender studies v posledných rokoch sa Vansová dostala znovu do pozornosti aj v slovanskom okruhu. Je nutné pripomenúť predovšetkým niekoľko mien – Marcin Filipowicz, poľský bohemista pracujúci v Českej republike, ktorý Vansovej venoval niekoľko štúdií³⁸⁵, v ktorých

381 „V časopise Dennica, redigovanom Teréziou Vansovou, uverejňovali články Živeny v USA správy o činnosti [...] posielali články zo života slovenských žien v Amerike a získavali predplatiteľky pre časopis z radov krajaniek.“ BARTALOVÁ, E. *Americká Živena a jej kontakty so Živenou na Slovensku*. In: SEDLÁKOVÁ, V. (ed.) *Zborník z osláv 125. výročia Živeny spolku slovenských žien v Martine*. Martin. Živena. 1995. S. 140.

382 „Ja som svoje diela určila pre ľud. Preto mi veľmi zle padla kritika Bujnáka, ktorý všetky moje diela shrnul pod jeden, vraj charakteristický názov „limonáda“.“ SÁLKA, V. *Zo spomienok Terezie Vansovej*. Lidové noviny 42. 1934. Č. 196. S. 3.

383 Napríklad: DE HAAN, F. – DASKALOVA, K. – LOUTFI, A. (eds) *A biographical dictionary of women's movements and feminism. Central, Eastern, and South Eastern Europe: 19th and 20th Centuries*. New York. Central European University Press. 2006. 678 s.

384 Napríklad článok od Nory Weber *Feminism, Patriarchy, Nationalism, and Women in Fin-De-Siecle Slovakia* alebo Normy L. Rudinskej: *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival* (1991) či novšie články ako Dominique J. M. Soulas-de Russel: *L'imagologie, étude des stéréotypes nationaux, à l'exemple de ceux des Allemands dans la littérature slovaque de 1780 à 1914* (2016).

385 Vansovej cestopis rozoberá napríklad v štúdií: *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu*. Románu *Sirota Podhradských* sa venuje v knihe: *Z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2: poloviny 19. století* (2007).

sa snaží nanovo interpretovať poetiku vybraných Vansovej diel. Pozornosť Vansovej dielam venuje aj Maša Zavrtanik napríklad vo svojich slovinských prácach *Semiotizacija potopisa Terézije Vansove* alebo *Fakti v literarnih delih Terezije Vansove kot vir pri spoznavanju naciña zivljenja ljudi*.

Neupierajúc Vansovej jej zásluhy na poli literárnej tvorby, je zo širšej perspektívy mimoslovenského kontextu nutné každopádne dospieť k triezvemu a objektívnemu hodnoteniu jej recepcie a významu, ktorý môže byť ťažko hodnotený ako výrazný v porovnaní s inými slovenskými osobnosťami jej obdobia. Táto skutočnosť má však v kontexte Vansovej literárneho snaženia svoje ratio v jej špecificky determinovaných umeleckých ambíciách a cieľoch, ktoré svojim dielam pripisovala – pre Vansovú bola vždy prvotná slovenská, často málo vzdelaná čitateľka, a práve jej Vansová prispôbovala svoje diela samotnou poetikou či tematickým zameraním – takáto špecifická literatúra však len ťažko mala šancu nájsť širší ohlas v mimoslovenskom kultúrnom okruhu okrem tých najbližších. Iným vysvetlením môžu byť i obmedzené možnosti autorky, ktorá sa zväčša pohybovala mimo centrá slovenskej kultúry a úplne sa nevzdala ani svojich rodinných úloh.

Medzinárodne príliš nepoznaná Terézia Vansová sa zaradila k mnohým ďalším slovenským autorkám tvoriacim a pôsobiacim v rámci publikačnej, editorskej, spolkovej či edukačnej činnosti pre svoje čitateľky, členky a podporovateľky, pri-nášajúc tak moderný spoločenský trend hľadania úlohy žien do slovenskej spoločnosti. Hoci daná cesta bola dlhá a náročná, práve vďaka týmto ženám – ako bola v danej dobe Vansová – bolo možné budovať základy vzdelávania žien postavené i na uspokojení čitateľského dopytu slovenskej ženy. Faktom, ktorý je potrebné zdôrazniť, je to, že Vansová ako osobnosť poskytla tomuto cieľu všestranný multi-dimenzionálny prínos často podporený jej osobnostnou charakteristikou – vytrvalosťou a nevšednou odvahou naplniť svoje vytýčené zámery.

7 ZÁVER

„Ja pracujem ľahko, ale vidno na mojich prácach istú nedokonalosť.“³⁸⁶

Igor Jurišica, jeden z najcitovanejších vedcov sveta pôsobiaci na Krembil Research Institute v Toronte, v jednom z rozhovorov venovanému mladým vedcom povedal, že príčinu, prečo tak frapantné množstvo doktorandov neukončí svoje štúdium, vidí v tom, že doktorand nikdy nemá pocit ukončenej práce. Vždy je ešte priestor niečo doplniť a vždy je ešte možnosť niečo ďalej skúmať, dovysvetliť. Podobne to môže byť vnímané pri každej práci, článku, knihe akademického pracovníka. Jurišica zároveň ale upozorňuje, že je nutné pochopiť, že každý výstup akademika či doktoranda má zachytiť iba určitý výsek danej problematiky, ktorú bolo možné za vybrané obdobie skúmať a následne spracovať. Tento fakt je nutné prijať, tak ako je nutné prijať skutočnosť, že vždy je možné vo výskume pokračovať ďalej.

Podobne je potrebné nahliadať i na predloženú monografiu. Už v úvode sme si definovali, že predmetom nášho výskumu budú iba vybrané literárne žánre zo širokej palety tvorby autorky. A to aj napriek tomu, že na estetický, ale predovšetkým axiologický prínos diel Terézie Vansovej by sa jednoznačne dalo nahliadať zo širšej perspektívy. Naším cieľom bolo výber zúžiť na diela s najzásadnejším dopadom v žánrovej oblasti. Naš výber preto pozostával z rozsahovo náročnejších prozaických žánrov – cestopisov, románov a spomienkových próz.

Práve na týchto žánroch sme demonštrovali spôsob, akým Terézia Vansová pristupovala k svojmu životnému poslaniu – motivovať slovenské ženy k čítaniu slovenskej literatúry, a teda našim cieľom bolo skúmať, akým spôsobom Vansová

³⁸⁶ VANSOVÁ, T. *List Irene Raabovej-Kellovej*. [osobná korešpondencia]. [1922-12-2]. Dostupné v: LA SNK 151 A 10.

modifikovala zažité prozaické žánre pre čo najľahšie uchopenie základne vzdelanej ženy, čím vytvorila priam originálne žánrové modifikácie. Dokumentárny, opisný žáner cestopisu dokázala bravúrne odľahčiť, a tým pritiahnúť k žánru cestopisu nové publikum. S prostorekou rozprávačkou cestopisu, Johannou Georgiadesovou, sa stotožňovala nejedna Slovenka a Johanna sa jej tak stala vzorom čitateľiek, ktoré vďaka stotožneniu sa s hlavnou postavou ľahko preberajú aj jej hodnotové vnímanie. Napriek tomu Vansová dokázala byť v svojom opise cesty faktograficky presná. Vansovej cestopis *Pani Georgiadesová na cestách* bol medzníkom, ktorým autorka zvyrazňuje inklináčne tendencie k „realistickej“ tvorbe, ktorú Vansová chápe ako tvorbu vychádzajúcu z reálneho života, a to aj napriek tomu, že sa v cestopise dostáva do popredia aj zložka zábavná, príbehová.

Z reálneho života vychádzal aj príbeh opísaný v románe *Sirota Podhradských*. Zo žánrového hľadiska tak získal unikátne miesto v slovensky písanej literatúre, keď sa stal prvým slovenským ženským románom, ako ho nazval aj Ján Števíček³⁸⁷, či presnejšie povedané, prvým románom so ženskou hlavnou hrdinkou v slovenskej literatúre. „Vansová moduluje svoj román ako čistý žáner, neprepájajúci cit s ideológiou.“³⁸⁸ Napísaním románu *Kliatba* sa autorka snažila prekonať nálepku autorky „limonád“. Napriek tomu nemožno zo žánrového hľadiska román *Kliatba* označiť ako historický, ako to urobila autorka v prvom vydaní románu. Vznikol tak však neobyčajný žánrový variant odrážajúci sa od reálnych historických udalostí a archívnych materiálov, do ktorého sa však miešajú beštiálne prvky frenetickej literatúry. Historickosť ostala v diele prítomná iba v reportážnych digresióch a v diele dominuje opäť výrazná sujetovosť priťahujúca pozornosť čitateľky. Román, ktorého vystupňovanie hrôzy vytvára priam dojem hororu, sa tak stáva opätovne ďalším priekopníckym žánrovým počínom v slovenskej literatúre. Posledný Vansovej román – *Sestry*, sa z genologického aspektu do slovenskej literatúry nijak výrazne neprepisuje.

Pri rozbere Vansovej spomienkovej prózy sa stávame opätovne svedkami jej genologického pragmatizmu a žánrovej hybridizácie. Vansová spomienky a zdokumentované informácie o tom, čo sa reálne stalo v záujme koherencie deja vyplňa, dokresľuje a rozširuje už autorsky o svoju verziu, o to, čo by čitateľku mohlo zaujať, hoci si plne uvedomuje, že do žánru nemôže zasahovať natoľko, aby realitu prepisovala. V predposlednej kapitole sme sa snažili o vymedzenie toho, čo medzi memoárovú literatúru ešte možno zaradiť, čo už nie a predovšetkým, akých (väčších či menších) priestupkov sa Vansovej diela spomienkového charakteru dopúšťajú, a teda prečo nie je možné ich označiť ako výhradne memoárové diela.

Okrem zámeru bližšie definovať a rozobrať genologickú unikátnosť vybraných prozaických žánrov sme si v hypotézach predloženej práce definovali snahu iden-

387 ŠTEVČEK, J. *Sirota Podhradských*. Biele miesta v Dejínach slovenského románu. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 210.

388 Op. cit., s. 212.

tifikovať a verifikovať pomerne široký a vopred stanovený axiologický katalóg. Osveta a vzdelávanie (najmä žien a ľudových vrstiev) predstavuje pre Vansovú kľúčovú hodnotu a motiváciu k tvorbe. Keď mladej žene zomiera syn a ostane žiť s vedomím, že ďalšie dieťa nebude môcť mať, zmyslom života sa jej stáva posolstvo tvoríť, a vďaka tomu vzdelávať slovenské ženy v slovenskom jazyku. Táto vízia motivovala mladú autorku písať a tvoriť predovšetkým v začiatkoch jej tvorivého obdobia.

Ženská emancipácia, ako s ňou pracuje Vansová, bola už detailnejšie popísaná v jednotlivých kapitolách. Emancipácia, o ktorej hovoríme na konci 19. storočia na slovenskom území je špecifickým dôsledkom kultúrno-historických podmienok situácie slovenského národa bojujúceho o svoje národné práva v multikultúrnom Rakúsko-Uhorsku. Národná otázka bola uprednostnená pred otázkou ženskej emancipácie. I tak je ale žena potrebnou silou v boji za národ a za národnú otázku a predovšetkým vychovávateľkou novej generácie mladých uvedomelých Slovákov. Kľúčovým faktorom v spôsobe presadzovania emancipačných snáh je Vansovej kresťanská výchova, a teda v konečnom dôsledku i spôsob uvažovania a presadzovania myšlienok v jej tvorbe. Žena je v prvom rade matka a až následne národovkyňa, napriek tomu, že jej pronárodné aktivity sú pre spoločnosť dôležité a rovnako dôležité je, aby žena bola vzdelanou a rozhladenou osobou, ktorá píše, číta, cestuje atď. To je v konečnom dôsledku dôvod, prečo Vansová rediguje *Denicu*, v ktorej píše zaujímavosti zo sveta, vyzýva k posielaniu vlastnej tvorby, píše román s tematikou čisto pre ženské publikum či vyzýva k cestovaniu prostredníctvom postavy Johanny.

Do každého Vansovej diela sa zároveň dostáva presadzovanie mravných zásad (najmä vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia), kedy autorka nekompromisne odsudzuje všetko, čo sa prieči Božím prikázaniam a sama často-krát na Božie zákony upriamuje čitateľovu pozornosť. Z diel jasne poznávame, čo je nutné vnímať ako vzor správania a za aké správanie nás naopak doženie trest. Na rozdiel od iných opisovaných hodnôt, ktoré boli v predstavených dielach vždy prítomné vo väčšej či menšej miere, kresťanská morálka je hodnota, ktorá je pre Vansovej tvorbu základným stavebným prvkom.

Čitateľky Vansovej tvorby nemali problém preberať Vansovej hodnotové vzorce, pretože boli priam vyzývané stotožňovať sa s hlavnými hrdinkami Vansovej diel. To je podstata úspechu Vansovej tvorivého úsilia. Posolstvo Vansovej diel nebolo iba literárne prezentované a spísané, ale Vansovej hodnoty sa prenášali do reality, k reálnej čitateľke, ktorá sa stotožňuje s hlavnou hrdinkou a stáva sa tak protagonistkou diela v reálnom svete. Vďaka Vansovej dielam vie rozlišovať, čo je správne a čo je zlé. Má návod na rozhodovanie. Nevníma knihu ako fikčný, ale ako reálny svet.

Vzhľadom už na názov predloženej publikácie bolo jedným z cieľov práce reflektovať tvorbu Terézie Vansovej nielen v slovenskom, ale aj v slovanskom kon-

texte. Pri tomto tvrdení je potrebné si uvedomiť, že by nebolo reálne zasadiť a posudzovať genologickú a axiologickú hodnotu Vansovej diel v každej zo slovenských literatúr a poctivo ju komparovať s kultúrno-historickými špecifikami tej-ktorej krajiny. Takýto pokus by bol až príliš trúfalý na jednej strane a na strane druhej by neplnil svoj účel. Každá slovanská krajina v nami skúmanom období sa nachádzala v inej spoločensko-historickej situácii, rovnako literatúra každej zo slovenských krajín bola na odlišnom vývojom stupni, a preto porovnávať jednu slovensky píšucu autorku s mnohými ďalšími slovanskými autorkami žijúci v diametrálne odlišných podmienkach a reflektujúcich divergentné spoločenské podmienky by nemalo zmysel. Preto sme sa v poslednej kapitole zamerali na celkové ukotvenie Vansovej ako literátky a kultúrno-osvetovej pracovníčky do slovenského literárneho a kultúrneho podhubia. Vysvetlili sme nadväznosť jej tvorby na tvorbu mužských slovenských autorov, ale čiastočne sme sa pokúsili i objasniť jej status medzi dobovými slovenskými ženskými autorkami.

Z celoslovanského kontextu sme skúmali už konkrétne prieniky do jednotlivých slovanských kultúrnych prostredí, s ktorými Vansová kooperovala, v ktorých sa dostala do povedomia, prípadne v ktorých mala ambície sa presadiť. V tejto podkapitole sme vychádzali takmer výhradne z archívnych materiálov a dobových periodík. Ide teda o doteraz nespracovanú problematiku, i keď to má svoje dôvody. Tvorba Terézie Vansovej riešila národné otázky. Tieto témy neboli pre inonárodné literatúry ničím výnimočné a žiadané. Navyše úroveň slovenskej literatúry sa v danom období iba dorovnávala ďalším slovanským literatúram. Tieto zahraničné prieniky sú teda iba veľmi obmedzené a vzácne. Napriek tomu ich existencia podčiarkuje reálny význam Vansovej ako výnimočnej slovenskej spisovateľky a kultúrnej pracovníčky.

Podarilo sa nám teda overiť stanovené hypotézy práce? Predložená práca nám z axiologického hľadiska ukazuje smer a cieľ Vansovej literárnych aj mimoliterárnych aktivít. Jasne ich dokazuje na úryvkoch z diel, ale zároveň ich na základe biografickej metódy a metódy integrovanej žánrovej typológie aj prirodzene prepája s dobovou historicko-spoločenskou situáciou, v ktorej autorka žila, formovala sa a tvorila. Výpoveď o Vansovej diele a hodnotách, nie je teda iba výpoveďou o samotnej autorke a jej vnútornom svete, ale je to reflexia skutočných dobových podmienok a spoločenskej reality. Hodnoty, ktoré autorka propaguje, odrážajú myslenie a smerovanie dobovej spoločnosti. Vďaka Vansovej spoznávame aj svet mimo Vansovú. Vybrané hodnoty: osveta a vzdelávanie (najmä žien a ľudových vrstiev), ženská emancipácia (v kresťansky obmedzenej forme), obrana slovenskej národnej a kultúrnej identity, propagácia slovenskej (predovšetkým česko-slovenskej) vzájomnosti a presadzovanie mravných zásad (najmä vychádzajúcich z kresťanskej tradície slovenského prostredia) vychádza z potrieb slovenského národa predovšetkým na sklonku 19. storočia. Osveta a vzdelávanie žien prirodzene súvisí s neexistenciou riadeného vzdelávania v slovenskom jazyku a spoločenským postavením etnických Slovákov v Rakúsko-Uhorsku.

S búrlivým 19. storočím sa dostáva do popredia aj otázka národná, ktorá zasahuje predovšetkým slovenskú inteligenciu, medzi ktorú Vansová a jej rodina patrili, s národnou otázkou je prirodzene zopätá aj snaha o slovenské zoskupovanie a bratrenie sa. Snaha spojením sa postaviť väčším nepriateľom, vyvolať dojem veľkého národa schopného odolávať národom väčším a rovnako aj možnosť odvolávať sa na národnú historickú tradíciu.

Zároveň je nutné reflektovať, že Vansová ako autorka i ako ľudská bytosť prežila 42 rokov v 19. storočí a rovnako 42 rokov v 20. storočí. Po detailnom skúmaní jej života i diela by sa dalo takmer tvrdiť, že Vansová z 19. storočia je úplne odlišnou autorkou ako Vansová z 20. storočia, to je snáď najdôležitejší poznatok, s ktorým je nutné na Vansovú a jej tvorbu nahliadať, a to napriek tomu, že vo svojich názoroch a proklamovaných hodnotách zostáva konzistentná. 19. storočie pozná Vansovú ako autorku, ktorá verí vo vlastné schopnosti: „*V dobe mojej mladosti bol to M. Dumny-Bachát*³⁸⁹. *Čítala som jeho veci, ale cítila som, že by som sama vedela krajšie písať než on, zvlášte novely.*³⁹⁰“ a nebojí sa výziev. Jej odvaha priniesla do slovensky písanej literatúry mnoho nového. Odlišná perspektíva jej umožnila získať si pozornosť nových potenciálnych percipientov – žien. Spôsob, akým si ženské čitateľky pripútava k svojim dielam je originálny a v danej dobe veľmi potrebný. Vansová píše ich hovorovým jazykom a píše o tom, čo ich zaujíma. Napriek tomu dokáže plniť dôležitú funkciu literatúry – prenášať autorove hodnoty smerom von k čitateľovi. Nejde teda o prvoplánovo zábavnú, nízku literatúru, ako občas bývajú Vansovej diela označované. Vansovej odhodlanie a spôsob, akým sa rozhodla vzdelávať slovenské ženy bol úspešný, napriek tomu, ako sama tvrdila, na formálnu dokonalosť diel nemala čas. A aj napriek absencii dostatku času sa nebojí experimentovať, čo prináša výrazný zásah najmä do žánrovej oblasti – prvý román pre ženy s hlavnou ženskou hrdinkou, prvý cestopis písaný ženou a pre ženy, sci-fi poviedka zasadená do roku 2888, odhodlanie napísať hororový román o beštiálnych vraždách, ochota písať divadelné hry, ktoré by pomáhali popularizovať slovenský jazyk a v neposlednom rade poučné články v Dennici (pričom nesmieme opomenúť odvahu, s ktorou sa pustila do redigovania Dennice – čo Šoltéssová napríklad odmietla). V oblasti žánru pre Vansovú neexistovali hranice, prekračovala dobové zvyklosti, neodmietala výzvy, pri ktorých sa nazdávala, že by jej pomohli naplniť vyšší cieľ – zvyšovať vzdelanie slovenských žien v slovenskom jazyku. Vansová prekopila všetko, čo načerpala inde – v ruských, ale i ďalších európskych literatúrach do slovenských podmienok, pričom intenzívne nadväzuje na romantický model literatúry a jeho pozostatky v jej dielach ostávajú počas celého jej tvorivého

389 KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. Dejiny slovenskej literatúry. Bratislava. SAV. 1965. S. 522.

390 FILIP, A. – KÁLAL, M. *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.

obdobia – vnútorné monológy, motív hrôzy, zdôrazňovanie individuality, príklon k folklóru a tradíciám a mnohé ďalšie.

Na prelome storočí sa Vansová venuje predovšetkým redigovaniu prvého slovenského časopisu pre ženy – Dennice. Samotné rozhodnutie prijať redaktorstvo „ženského časopisu“, ktorého existenciu Vajanský so Škultétym vysmievali³⁹¹, poukazuje na Vansovej ochotu urobiť pre vzdelávanie slovenských žien skutočne maximum. Zameranie časopisu jej pomohlo i ďalšie roky podporovať myšlienku rozširovania slovenskej literatúry medzi jednoducho vzdelané ženské čitateľky. Je však isté, že boj o finančné prežitie časopisu, ako i mnohé kritiky na jej osobu jej vzali odvahu³⁹², s ktorou sa mladá Vansová púšťala do nekonvenčných žánrových modifikácií. Následne Vansová a Vansovej diela 20. storočia ostali zakonzervované v duchu 19. storočia – táto Vansová turbulentným spoločenským zmenám nestačila a nemohla stačiť. Vansová i v 20. storočí píše o morálne krásnych ženách, trvá na dôležitej úlohe matky, viere v Boha, opakuje protimaďarské heslá a sťažuje sa na národnostné krivdy z minulosti. Dostáva sa do sporu s hlasistami, ktorí síce hlásali česko-slovenskú vzájomnosť, ktorá bola Vansovej vždy tak blízka, avšak zároveň hlásili odklon od tradícií, nezhodli sa na postavení ženy v spoločnosti, ale ani na poslaní spisovateľa. Vansovej názory sa nemenia v priebehu celého jej života, na sklonku života navyše stráca odvahu experimentovať. Neudržala tempo s mladšími a odvážnejšími autorkami 20. storočia, akými bola napríklad Timrava a jej kritické diela. Odhliadnuc od uvedených skutočností, Vansová stále musela vydávať diela. Finančné ťažkosti, do ktorých sa dostala i spolu so svojou chovanicou, ju nútili zaujímať sa o možnosti sfilmovania jej diel, sú taktiež dôvodom, prečo vydáva romány, ktoré mala takmer 30 rokov v rukopise, či vytvára spomienkové diela, ktorých hodnota už nie je v originálnom žánrovom spracovaní, ale skôr v autenticite opisovaných udalostí. Je to však už iný prístup k literatúre, viac zotrvačný ako inovatívny a kreatívny.

391 Pozri opakovaná citácia zo 6. kapitoly: „vyslovili nechť proti ženským osobitým časopisom vôbec a proti tomuto, ‚Ženskému světu‘ zvlášte, že je to len také nútené delenie sa, že vydavateľský časopis nemá byť špeciálny ženský, alebo špeciálne mužský, že čo má za zmysel; že čo by sme my povedali, kedy oni počali vydávať ‚Chlapský svet‘“.

392 „Teraz cítim, žeby som už asi nemohla väčšie dielo napísať, kritika, čili kritici mi vzdali odvahu.“ Pozri: KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo kníh o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. 1994. S. 242.

SUMMARY

Terézia Vansová in the Literary Context of Slavonic Studies (Questions of Aesthetics and Axiology)

The literary research of the personality of Terézia Vansová and her literary, publishing and enlightenment activities provides a fascinating image or more likely series of images of woman dedicated to, at least in a little, contribute to well-being of many, a woman with the deeply anchored values, she did not only defined for herself, but she also followed within her entire life; a woman very often alone and lonely, standing out of the literary, ideological and political mainstream, living her life on the geographical and social periphery of the contemporary Slovak public life; a female representant of the Slovak intelligentsia, however living in a close contact with the Slovak common people. This all captured on the background of crucial historic event and milestones determining the development of Slovak society in different ways, causing subsequent periods of social excitement and disillusion. The female element is not emphasized autotelicly. Terézia Vansová by her patient, persistent small-scale work opened the path, no matter how narrow, to the general acceptance of female intellectual cultural contribution within the Slovak society. Vansová was not a revolutionary, she admitted that the primary role of a woman consists in a motherhood and parenting (despite she was not able to achieve this goal and fulfillment and tried to compensate this “failure” by her public activities), however, her work indicated the erosion of traditional male cultural hegemony in the Slovak society, the trend soon legitimized by the incoming strong generation of Slovak female authors. The ideological program of Vansová predetermining her activities was extraordinary – Vansová worked on the changes from the bottom up, intuitively and without the political ambitions rather

than with certain political or cultural programs. Her efforts are led by simple, but timeless values, Vansová did not have any guarantees of success, nevertheless, she worked with the enthusiasm and the belief about the meaningfulness of her activities. Vansová could be characterized as a pioneer, enthusiastic author and at the same time a woman with a strong and stable moral codex. These characteristics are even more admirable considering the Vansová's tough personal life full of painful losses and economic hardship.

The results of the literary research of the literary production of Terézia Vansová as presented herein substantially reflect the personality of the author the characteristic of which we have provided above. It is apparent that the author fully considered the functional element of the literary communication on a line author-work-reader, therefore considering the literature as a means of the mass communication, the medium allowing transfer to the reader an information, which literary incorporation, processing, and final effect is in one hand determined by the author itself, however, on the other hand, the mere fact of the initialization of the communication link is conditioned by the attractiveness of the work for the reader. Vansová's view on the literature was on the one side pragmatic and utilitarian, on the other side she was fully aware that the thematic attractiveness, compositional comprehensibility and esthetical impressiveness of a literary work for the target readership are mandatory preconditions for the effective fulfillment of its communication function. Vansová perceived the literary taste of her potential reader, adapt her literary efforts and used instruments to it – she popularized her production, while she also suitably incorporated, communicated and propagated the axiological context compatible with her values. Per analogy we could talk about Vansová's bottom-up literary process, starting from a reader with a suppressed author subject in favor of preserving the communication momentum of a literary work. Terézia Vansová was educated and informed enough to be aware of the contemporary literary norms and canons, but under her literary method, she chose a more flexible approach and specific way of their reflection and realization, what caused that her works often “defy” their literary qualification (historical, genological, esthetical). After all, her works are created in the intersection of the then-currently unique literary communication link between female author, Christian, Slovak patriot on the one side, and the female reader of a middle or lower social class on the other – the target readership Vansová intentionally aimed to.

Literary research presented herein is meant to demonstrate these general assumptions. On the limited sample of the Vansová's literary works selected based on their genological categorization (travelogues, novels, memoirs) we illustrate the creative and functionally conditioned approach of Vansová to the general genological characteristics of the respective genres, resulting in the genological hybridization, genological deviation or an introduction of genre subtypes previously unknown or unrealized in Slovak literature. Under the imperative of the

Summary

reader attractivity, Vansová did not hesitate to cross the boundaries of generally accepted esthetical norms of a theory of genres and, regardless of the final assessment of her ability to poetologically and compositionally handle her author ambitions, we cannot question her invention and enrichment of the genological diversity of Slovak literature. Vansová not only wrote the first novel for women in the Slovak literature (*Sirota Podhradských*) but also creatively beletrized the travelogue (*Pani Georgiadesová na cestách*), introduced to the Slovak literature the elements of the gothic novel – horror (*Kliatba*) and created within several works (with Ján Vansa in the center) unique memoir mosaic – the contextual memoir.

While the genological scope of Vansová’s production reflecting the readers’ taste or literary fashion is undoubtedly very broad and variable, Vansová stayed significantly coherent with regard to the axiological messages of her works mostly regardless of their genological characteristics or the time of their creation. And the axiological aspect of the Vansová’s works may be deemed being the reflection of her personality, her legacy for her readers. Vansová led her readers towards and persuaded them about the importance of patriotism, family, Christian love, faith in God and his laws, education (especially of women) and the key role of women in society. As we demonstrate in this dissertation, she managed to do so in her novels, travelogues as well as in her memoirs, employing always the appropriate, genre-specific literary means, proving her advanced literary competence.

Notwithstanding the foregoing, Vansová’s position as an author is in the Slovak literary historiography marginalized (also due to the lack of the esthetical timelessness of her production) as unimportant or even as of a lower quality, when rather her publishing and enlightenment activities are emphasized (despite she indeed achieved the indisputable successes in this fields too). This attitude is in sharp contrast with a contemporary perception of Vansová’s works in the Slavic context. Based on the primary archival sources we reveal surprisingly numerous and rich contacts of Vansová’s literary works with foreign Slavic literatures showing the favorable admission of Vansová’s literary production even in the international context.

Terézia Vansová and her literary production is fascinating subject-matter of literary research and this dissertation in a limited scope given for the qualification works of this type draw attention to selected aspects of Vansová’s literary works, that have not been fully opened by the Slovak literary science yet. The freedom of research entails, however, the commitment of a researcher to approach the subject-matter of its research with the greatest care, bearing in the mind, that the results may become the grounds for future researches. We truly believe that this dissertation will stand these tests and eventually offer its reader the erudite and “comfortable” entry to Terézia Vansová as the extraordinary author in the Slovak literature.

BIBLIOGRAFIA

Primárna literatúra

- Terezka M. *Moje piesne*. Orol, časopis pre zábavu a ponaučenie. Č. 10. 1875. S. 263 – 264.
- VANSOVÁ, T. 2888. Slovenské pohľady. 1887. S. 261 – 270.
- VANSOVÁ, T. *Danko a Janko*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 7 – 97.
- VANSOVÁ, T. *Divoočka*. Žilina. Učiteľské kníhkupectvo. 1927. 150 s.
- VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. 465 s.
- VANSOVÁ, T. *Chovanica*. Bratislava. Tatran. 1973. 324 s.
- VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 149 – 437.
- VANSOVÁ, T. *Johanka o všedných veciach*. Dennica. 1905. Č. 1. S. 19.
- VANSOVÁ, T. *Jubileum dvoch spisovateliek (Orzeskowska a Konopnicka)*. Dennica. 1907. R. 10. S. 27.
- VANSOVÁ, T. *Juliska elsö bálja*. Bratislava. Mladé letá. 1966. 147 s.
- VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. 216 s.
- VANSOVÁ, T. *List J. Škultétymu*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. Slovenský literárny realizmus II. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 388.
- VANSOVÁ, T. *Milku dajú na edukáciu*. Turčiansky Svätý Martin. Lipa. 1919. 61 s.
- VANSOVÁ, T. *Na počiatku na svadbe*. Národné noviny. 1891. R. 22. Č. 60 – 62.
- VANSOVÁ, T. *Novely: Hojže Bože! – Chovanica – Suplikant*. Liptovský sv. Mikuláš. Tranoscius. 1941. 168 s.
- VANSOVÁ, T. *Patko Šuška*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 39 – 147.
- VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. Praha. Mazáčova slovenská knižnica. 1930. 300 s.
- VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách*. Bratislava. Tatran. 1977. 381 s.
- VANSOVÁ, T. *Rozsobášení a iná próza*. Praha. Leopold Mazáč. 1930. 156 s.

Bibliografia

- VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká, rodená Langová*. Dennica. R. 3. 1900. Č. 4 (S. 66 – 71), Č. 5 (S. 61 – 88), Č. 6 (S. 107 – 120) a Č. 7 (S. 121 – 126).
- VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká Lange*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 83
- VANSOVÁ, T. *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. 350 s.
- VANSOVÁ, T. *Z rovín dolnozemsých*. Dennica. R. 9. 1907. S. 156 – 159, 183 – 186, 228 – 230, 288 – 291, 352 – 355, 396 – 400.

Sekundárna literatúra

- ARISTOTELÉS. *Poetika*. Praha. Orbis. 1964. Knihovna divadelní tvorby. 97 s.
- BARTALOVÁ, E. *Americká Živena a jej kontakty so Živenou na Slovensku*. In: SEDLÁKOVÁ, V. (ed.) *Zborník z osláv 125. výročia Živeny spolku slovenských žien v Martine*. Martin. Živena. 1995. S. 140.
- Cestovní zavazadla*. Nové mody. Praha. Nákladem A. Hynka. 1889. Č. 17. S. 3.
- CVIKOVÁ, J. *Po boku muža a národa*. Aspekt. 2003 – 2004. S. 71 – 79.
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 313 – 316.
- ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (eds) *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice. 2006.
- ČERVENÁK, A. *Vajanský a Turgenev*. Bratislava. SAV. 1968. 193 s.
- ČERVENÁKOVÁ, K. *Terézia Vansová. Výberová personálna bibliografia*. Banská Bystrica. 1982.
- DE HAAN, F. – DASKALOVA, K. – LOUTFI, A. (eds) *A biographical dictionary of women's movements and feminism. Central, Eastern, and South Eastern Europe: 19th and 20th Centuries*. New York. Central European University Press. 2006. 678 s. <https://doi.org/10.1515/9786155053726>
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1898.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1899.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1900.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1901.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1902.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1903.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1906.
- Dennica: ženský list pre poučenie a zábavu. Ružomberok*. Kníhtlačiarne K. Salvu. 1907.
- DOKUPIL, B. *Český historický román. 1945 – 1965*. Praha. Československý spisovatel. 1987. 272 s.
- FILIPOWICZ, M. – ZACHOVÁ, A. *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové*. 2009. 166 s.
- FILO, M. *Nepokojná krv*. Martin. Matica slovenská. 1971. 260 s.
- GENNETE, G. *Fikce a vyprávění*. Brno – Praha. Ústav pro českou literaturu AV ČR. 2007. 98 s.
- GLOCKO, P. *Kliatba čierneho anjela*. In: MAŤAŠÍK, A. (ed.) *Súčasná slovenská dráma 1997 – 1998 (Historické hry, I. zväzok)*. Bratislava. Národné divadelné centrum. 1998. S. 5 – 109.
- GREGOROVÁ, H. *Slovenka pri krbe a knihe*. Praha. L. Mazáč. 1929. 251 s.
- GREGOROVÁ, H. *Živena, zábavno-poučný časopis*. R. 6. Martin: Kníhtlačiarisky účastinársky spolok, 1912. S. 19.

- GUNIŠOVÁ, E. *Blurring Czech-Slovak national and literary boundaries in the 19th century: the Slovak perspective*. Wellington, New Zealand. [v tlači].
- GUNIŠOVÁ, E. *Der Blick in die Vergangenheit in den literarischen Werken von ausgewählter tschechischer und slowakischer Schriftstellerinnen (eine Gattungsforschung)*. In: WEIGL, A. (ed.) *Junge Slavistik im Dialog*. Kiel. 2018. S. 39 – 48.
- GUNIŠOVÁ, E. *Fenomén ženského cestopisu v slovenskej literatúre*. In: GUNIŠOVÁ, E. – PAUČOVÁ, L. (eds) *Slovanský literárny svet: kontexty a konfrontace I*. Brno. Masarykova univerzita. 2015. S. 67 – 76.
- GUNIŠOVÁ, E. *Kategória rozprávača v cestopise Terézie Vansovej*. In: POSPÍŠIL, I. – ZELENKA, M. (eds) *Kontexty literárnej vedy VI*. Brno. Tribun EU. 2016. S. 133 – 143.
- GUNIŠOVÁ, E. *K problematike zrodu a formovania prvých ženských periodík na slovenskej literárnej pôde*. In: TEPLAN, D. (ed.) *Literárny život v minulosti a dnes*. Nitra. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 2015. S. 219 – 232.
- GUNIŠOVÁ, E. *Modifikácia žánru ženského románu v slovenskej literatúre*. In: GUNIŠOVÁ, E. – PAUČOVÁ, L. (eds) *Slovanský literárny svet: kontexty a konfrontace II*. Brno. Masarykova univerzita. 2016. S. 75 – 83.
- GUNIŠOVÁ, E. *Román Kľiatba a jeho miesto v tvorivom profile T. Vansovej*. In: URKOM, A. (ed.) *Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája VII*. Budapest. ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet. 2019. S. 45 – 47.
- GUNIŠOVÁ, E. *The Historical and Social Role of the First Slovak Women's Periodical „Dennica“*. In: MCGREEVY, M. – RITA, R. (eds) *CER Comparative European Research 2015 – International Scientific Conference for Ph.D. students of EU countries*. London. Sciece Publishing. 2015. S. 283 – 286.
- GUNIŠOVÁ, E. *Žánrové rozpätie tvorby Terézie Vansovej*. *Slavica litteraria*. Brno. Masarykova univerzita. 2015. R. 18. Č. 2. S. 169 – 179.
- HAMAN, A. *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. České Budějovice. Jihočeská univerzita. 1997. 136 s.
- HODROVÁ, D. *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru*. Praha. Československý spisovatel. 1989. 280 s.
- HOLLÝ, K. *Genéza Dennice, prvého ženského časopisu na Slovensku*. In: *Aspekt*. 2003 – 2004. S. 62 – 71.
- HRABÁK, J. *Čtení o románu*. Praha. SNP. 1981. 327 s.
- HURBAN, J. M. *Cesta Slováka ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách od M. Josefa Hurbana 1839*. Žilina – Košice. Naklad. Slovenského Východu. 1929. 154 s.
- JANIEC-NYITRAI, A. *Svět mezi řádky. Kapitoly o cestopisech Karla Čapka*. Nitra. UKF. 2011. 228 s.
- JÉGE, L. N. *Vansovej nový román*. *Prúdy XI*. Č. 1. S. 257.
- Jubileum zaslužilé pracovníce pro uvědomění slovenských žen*. *Národní listy* 67. 1927. Č. 91. S. 1.
- KAŠŠAYOVÁ, T. *Na margo knih o Terézii Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív* 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 241 – 244.
- KLÁTIK, Z. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, 474 s.
- KOCÁK, M. *Doslov (Jozef Škultéty a literárny realizmus)*. In: ŠKULTÉTY, J. *O realizme*. Martin. Matica slovenská. 1987. S. 401.
- KOCÁK, M. *Listy Jozefa Škultétyho 1*. Martin. Matica slovenská. 1983. 432 s.
- KOCÁK, M. *Listy Jozefa Škultétyho 2*. Martin. Matica slovenská. 1983. 338 s.

Bibliografia

- KOCÁK, M. *Listy Ludmily Riznerovej-Podjavorinskej 2*. Martin. Matica slovenská. 1989. 397 s.
- KOCÁK, M. (ed.) *O realizme*. Martin. Matica slovenská. 1987. 427 s.
- KOCÁK, M. *Terézia Vansová – sympóziium o živote a diele*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 193 – 258.
- KOCÁK, M. *Vansovej román Kľiatba*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 213 – 217.
- Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského*. Výber z listov. Bratislava. SAV. 1967. 606 s.
- KRAUSOVÁ, N. *Rozprávač a románové kategórie*. Bratislava. Slovenský spisovateľ. 1972. 244 s.
- KUBÍČEK, T. *Vyprávateľ. Kategorie narativní analýzy*. Brno. Host. 240 s.
- KUSÝ, I. *O nej*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 396.
- KUSÝ, I. *Próza*. In: ČEPAN, O. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava: SAV. 1965. S. 522 – 587.
- LAJČIAK, J. *Slovensko a kultúra*. Bratislava. Slovenská evanjelická augsburského vyznania theologická akadémia v Bratislave. 1920. 240 s.
- LENDEROVÁ, M. *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha. Triton. 2008. 360 s.
- LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha. Mladá fronta. 1999. 300 s.
- Lexikón slovenských žien*. Martin. SNK. 2003. 288 s.
- LOBOVÁ, A. *Žena v literárnej tvorbe – Hany Gregorovej*. In: PAVERA, L. – NEBESKÝ, J. K. *Žena v české a slovenské literatúre*. Opava. Slezská univerzita v Opavě. 2006. S. 64 – 73.
- LUKÁCS, G. *Historický román*. Bratislava. Tatran. 1957. 361 s.
- MASÁROVÁ-JESENSKÁ, M. *Pôrodnosť a úmrtnosť nemluvniat na Slovensku*. In: Živena. R. 27. Č. 2. S. 37 – 41.
- MATLIAR, K. *Život a dielo Terézie Vansovej*. In: Živena. 1937. R. 27. Č. 3. S. 75 – 78.
- MATUŠKA, A. *Storočnica S. H. Vajanského*. In: PETRUS, P. (ed.) *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. S. 7.
- MAZÁK, P. *Typológia prózy Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 199 – 203.
- MIKULA, V. *Svetozár Hurban Vajanský*. In: VAJANSKÝ, S. H. *Koreň a výhonky. Články*. Bratislava. Kalligram. 2008. S. 489.
- MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. s. 402.
- MIKULOVÁ, M. *Historia, egzotyka i idylla w powiesci Vansovej Kľiatba: Klatwa*. *Prace Filologiczne*. 2010. T. 59. S. 289 – 302.
- MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým*. In: VANSOVÁ, T. *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 248 – 256.
- MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým: história, exotika a idyla vo Vansovej románe Kľiatba*. In: TARANENKOVÁ, I. (ed.) *Strach a hrôza: podoby hororového žánru*. Bratislava. Ústav slovenskej literatúry SAV. 2011. S. 75 – 91.
- MIKULOVÁ, M. *Medzi „krásnostrašným“ a pragmatickým: Terézia Vansová: Kľiatba*. In: VANSOVÁ, T. *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 248 – 256.
- MIKULOVÁ, M. *Pražská Vseslovanská výstava v slovenskom „osvietenom“ cestopise*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) *Literárni historiografie a česko-slovenské vzťahy*. Brno. Tribun EU. 2011. s. 63 – 70.

- MIKULOVÁ, M. *Reálne zlo v románových kulisách: doslov*. In: VANSOVÁ, T. *Kliatba: historický romantický obraz zo začiatku devätnásteho storočia*. Bratislava. Cathedra. 2012. S. 177 – 191.
- MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová*. In: MIKULA, V. – MIKULOVÁ, M. *Slovenský literárny realizmus II*. Bratislava. Slovenský Tatran. 2006. S. 303 – 306.
- MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová: 1857 – 1942*. In: MIKULOVÁ, M. *Kapitoly zo slovenského realizmu: Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Bratislava. Univerzita Komenského. 2010. S. 117 – 118.
- MIKULOVÁ, M. *Terézia Vansová, Božena Němcová a koncept neskorého biedermeieru*. In: GÖRÖZDI, J. – MAGOVÁ, G. (eds) *Tvorivosť literárnej recepcie*. Bratislava. Veda. 2008. S. 42 – 47.
- MIKULOVÁ, M. *Tri spisovateľky (Šoltéssová, Vansová, Timrava)*. Bratislava. Veda. 2016. 300 s.
- MIKULOVÁ, M. *Vansovej neskorý biedermeier*. In: *Kapitoly zo slovenského realizmu: Dejiny, medailóny, štúdie, interpretácie*. Bratislava. Univerzita Komenského. 2010. S. 119 – 126.
- MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“: Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách*. *Slovenská literatúra: revue pre literárnu vedu*. 2011. R. 58. Č. 1. S. 1 – 15.
- MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“: Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách*. In: VANSOVÁ, T. *Slovenka doma i na cestách*. Bratislava. Aspekt. 2011. S. 161 – 172.
- MIKULOVÁ, M. *Závažnosť „veselého cestopisu“: Terézia Vansová: Pani Georgiadesová na cestách (1896 – 1897)*. In: ZAJAC, P. – HUČKOVÁ, D. (eds) *Sondy do slovenskej literatúry 19. storočia*. Bratislava. Kalligram. 2011. S. 396 – 418.
- MRÁZ, A. *Literárne dielo Terézie Vansovej*. Tur. Sv. Martin. Živena. 1937. 151 s.
- MRÁZ, A. *Postavy a dielo. Povojnový slovenský román*. Praha. František Borový. 1939. 36 s.
- MUKAŘOVSKÝ, J. *Cestami poetiky*. Praha. Československý spisovatel. 1971. 368 s.
- NIEDIELSKI, C. *O teoretyczno-literackich tradycjach prozy dokumentarnej*. Torun. 1966.
- NOGE, J. *Edičná poznámka*. In: VANSOVÁ, T. *Drahé postavy*. Bratislava. Tatran. 1978. S. 459 – 461.
- NOGE, J. *Poznámky k Vansovej románu Sestry a k niektorým otázkam vydávania jej diela*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 217 – 221.
- PAVERA, L. – VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmu*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. 2002. 424 s. ISBN 80-7182-124-1.
- PÁTKOVÁ, J. *Trhliny v česko-slovenské vzájemnosti koncem 19. století na příkladu cestopisu Terézie Vansové*. In: *Slovenská literatúra*. R. 64. Č. 2. 2017. S. 87 – 103.
- PETŘÍK, V. *Ženy spisovatelky*. In: KOCÁK, M. (ed.) *Literárny archív 29 – 30*. Martin. 1994. S. 190 – 193.
- PETRUS, P. (ed.) *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského III. Výber listov z rokov 1860 – 1916*. Bratislava. SAV. 1978. S. 208.
- PETRUS, P. *Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch*. Martin. Osveta. 1985. 275 s.
- POSPÍŠIL, I. *Literární genologie*. Brno. Masarykova univerzita. 2014. 120 s.
- POSPÍŠIL, I. *Základní okruhy filologické a literárněvědné metodologie a teorie*. Trnava. Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. 2010. 276 s.
- POSPÍŠIL, I. – GAZDA, J. – HOLZER, J. *Integrovaná žánrová typologie (Komparativní genologie). Projekt – metodologie – terminologie – struktura oboru – studie*. Brno. Masarykova univerzita. 1999. 183 s.

Bibliografia

- PROFANOVÁ, Z. *Vzťah Terézie Vansovej k tradičnej ľudovej kultúre*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 251 – 253.
- RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno. Host. 2001. 176 s.
- RUDINSKA, N. L. *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National*. Columbus, Ohio. Slavica Publishers. 1991. 278 pp.
- ŠÁLKA, V. *Zo spomienok Terezie Vansovej*. Lidové noviny 42. 1934. Č. 196. S. 3.
- Slovenské knihy*. Polední list. R. 11. Č. 163. 1937. S. 8.
- SCHLOSÁROVÁ, K. *Slovenské literárne časopisy, almanachy a zborníky do konca 19. storočia*. Martin. Matica slovenská. Nestránkované.
- SOKOLOVÁ, V. *Slovenky – naše najbližšie sestry*. Ženský svet. 1896 – 1898. R. 1 – 2. Č. 7. S. 97.
- SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, V. *Slovenské pohľady*. Č. 8. R. 45. S. 477.
- ŠALIGOVÁ, A. *Združovanie a spolkový život žien na Slovensku: od polovice 19. do polovice 20. storočia*. Aspekt. 2003 – 2004. S. 51 – 62.
- ŠIMKOVIČ, A. *Krátka próza Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 204 – 208.
- ŠKARVAN, A. *Zápisky vojenského lekára*. Bratislava: Tatran. 1991. 228 s.
- ŠMATLÁK, S. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava. LIC. 2007. 536 s.
- ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Moje deti: (dva životy od kôličky po hrob: zápisky a rozpravy)*. Bratislava. Tatran. 1983. 349 s.
- ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Výber I. Moje deti. Sedemdesiat rokov života. Korešpondencia. Články*. Bratislava. Tatran. 1978. 639 s.
- ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Výber II. Proti prúdu. Na dedine. V čiernickej škole. Popoluška.*. Bratislava. Tatran. 1978. 630 s.
- ŠTEVČEK, J. *Dejiny slovenského románu*. Bratislava. Tatran. 1989. 620 s.
- ŠTEVČEK, J. *Sirota Podhradských. Biele miesta v dejinách slovenského románu*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 209 – 213.
- TARANEKOVÁ, I. *Písať o sebe, písať seba. K podobám slovenskej autobiografickej literatúry v 19. storočí*. Kalligram. Bratislava. 2012. S. 687.
- TATARKA, D. *Démon súhlasu*. Bratislava. Slovenský spisovateľ. 1969. 106 s.
- Terezie Vansová osmdesiatiletá*. Lidové noviny 45. 193. Č. 196. S. 16.
- Terézia Vansová*. Bibiana. R. XI. Č. 3 – 4. 2004. S. 132.
- TILLE, V. *Božena Němcová*. Praha. Mánes. 1911. 237 s.
- TIMRAVA. *Za koho ísť?* Bratislava. Smena. 1956. 330 s.
- TOMČÍK, M. *Dejiny novej slovenskej literatúry: od prevratu po súčasnosť*. Bratislava. SPN. 1959. 251 s.
- TOMČÍK, M. *Dielo lásky a utrpenia*. In: VANSOVÁ, T. *Kliatba*. Bratislava. Tatran. 1968. 216 s.
- U Terezy Vansovej*. Lidové noviny 45. 1937. Č. 193. S. 6
- VAJANSKÝ, S. H. *Dubrovník – Cetinje. Sobrané diela Svetozára Hurbana Vajanského*. Trnava. Knihotlačiarne G. A. Bežo. 1932. 334 s.
- VAJANSKÝ, S. H. *Kandidát*. Bratislava. Tatran. 1967. 335 s.
- VAJANSKÝ, S. H. *Koreň a výhonky 1*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1962. 143 s.
- VAJANSKÝ, S. H. *Koreň a výhonky 2*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1962. 121 s.
- VAJANSKÝ, S. H. *Literatúra a národ*. In: VAJANSKÝ, S. H. *State o slovenskej literatúre*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 34 – 36.

- VAJANSKÝ, S. H. *Lud a literatúra*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 49.
- VAJANSKÝ, S. H. *Slovensko a jeho život literárny*. In: PETRUS, P. (ed.) Svetozár Hurban Vajanský. Zápasy a hľadania v zrkadlení času. Život a dielo v dokumentoch. Martin. Osveta. 1985.
- VAJANSKÝ, S. H. *Suchá ratolesť*. Bratislava. Tatran. 1976. 243 s.
- VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová: „Sirota Podhradských“*. In: VAJANSKÝ, S. H. State o slovenskej literatúre. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 1956. S. 481 – 485.
- VAJANSKÝ, S. H. *Terézia Vansová, Sirota Podhradských*. Národné noviny. 1889. S. 83 – 84.
- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Z korešpondencie E. M. Šoltésovej*. Slovenská literatúra. R. 2. Č. 4. 1955. S. 496 – 497.
- VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, M. *Život Terézie Vansovej*. Bratislava. Slovenská liga. 1937. 158 s.
- VÁLEK, V. *K špecifčnosti memoárové literatúry*. Brno. 1984. 160 s.
- VESELÝ, A. *Jubileum Terezie Vansové*. Národní listy 77. 1937. Č. 107. S. 15.
- VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha. Československý spisovatel. 1984. 468 s.
- VLČEK, J. *Medzi Váhom a Vltavou*. In: VANSOVÁ, T. Drahé postavy. Tatran. Bratislava. 1978. S. 439.
- VONGREJ, P. *Bibliografické projekcie Terézie Vansovej*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. 1994. S. 220 – 222.
- VYDROVÁ, H. Hana Gregorová. Martin. Matica slovenská. 1974. 160 s.
- WELLEK, R. – WARREN, A. *Teorie literatury*. Olomouc. Votobia. 1996. 560 s.
- ZAVRTANIK, M. *Semiotizacija potopisa Terézie Vansove*. In: Fialat Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája I. Budapest. Eötvös Loránd Tudományegyetem. 2012. S. 120 – 122.
- ZELENKOVÁ, A. *Ženy v 40. rokoch 19. storočia (slovenská Nitra a české Pomměňky)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.) Problémy slovakistiky v zrcadle areálove filologie. Brno. Tribun EU. 2010. 89 s.
- ŽEMBEROVÁ, V. *Autorská filozofia Ludmily Podjavorinskej*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 166 – 170.
- ŽEMBEROVÁ, V. *Terézia Vansová a literárna veda*. In: KOCÁK, M. (ed.) Literárny archív 29 – 30. Martin. Matica slovenská. 1994. S. 245 – 249.
- ŽILKA, T. *Poetický slovník*. Bratislava. Tatran. 1987. 440 s.

Archívne zdroje

- CZAMBEL, F. [osobná korešpondencia]. [1890-11-1]. Dostupné v: LA SNK 41 D 31.
- FILIP, A. – KÁLAL, M. *Rozhovor s pi. Tereziou Vansovou*. In: Pohronský Hlásnik. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.
- GRÜNWARD, J. [osobná korešpondencia]. [1928-3-2]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33.
- HUŠKOVÁ-FLAJŠHANSOVÁ, J. *Cenná politická epizóda zo života Vansovej*. [výstrižok z novín]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.
- HUŠKOVÁ, J. [osobná korešpondencia]. [1926-3-31]. Dostupné v: LA SNK 150 I 8.
- JÉGE, L. N. [osobná korešpondencia]. [1927-11-19]. Dostupné v: LA SNK 41 X 16.
- NOVÁKOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1898-12-18]. Dostupné v: LA SNK 230 B 13.

Bibliografia

- SÁLKA, V. *Zo spomienok Terézie Vansovej*. [výstrižok z novín]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.
- ŠÁRECKÁ-RADOŇOVÁ, M. [osobná korešpondencia]. [1927-12-23]. Dostupné v: LA SNK 198 Z 2.
- ŠIŠULIAKOVÁ, A. [osobná korešpondencia]. [1912-7-8]. Dostupné v: LA SNK 41 EE 28.
- ŠKARVAN, A. [osobná korešpondencia]. [1908-2-24]. Dostupné v: LA SNK 198 Z 4.
- URBÁNEK, F. [osobná korešpondencia]. [1901-1-15]. Dostupné v: LA SNK 41 GG 11.
- URBÁNEK, F. [osobná korešpondencia]. [1927-2-19]. Dostupné v: LA SNK 84 A 3.
- VANSOVÁ, T. [archívny materiál]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.
- VANSOVÁ, T. *List E. M. Šoltésovej*. [osobná korešpondencia]. [1903]. Dostupné v: LA SNK M 98 I 27.
- VANSOVÁ, T. *List Irene Raabovej-Kellovej*. [osobná korešpondencia]. [1922-12-2]. Dostupné v: LA SNK 151 A 10.
- VANSOVÁ, T. *List Škultétymu*. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 49 AV 18.
- VANSOVÁ, T. *Odpisy listov T. Vansovej pre Matulayovú*. S. 11. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1887-12-1]. Dostupné v: LA SNK 138 J8.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1897-9-15]. Dostupné v: LA SNK 41 TTT 55.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1890-1-13]. Dostupné v: LA SNK 49 EE 31.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1926-3-31]. Dostupné v: LA SNK 150 I 8.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1927-9-21]. Dostupné v: LA SNK 41 CC 33.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. [1941]. Dostupné v: LA SNK 41 MM5.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 198 D1.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 230 B 21.
- VANSOVÁ, T. [osobná korešpondencia]. Dostupné v: LA SNK 41 DD 16.
- VANSOVÁ, T. [rukopis]. Dostupné v: LA SNK 198 AB 19.
- VANSOVÁ, T. [úryvok z listu]. Dostupné v: LA SNK: 198 AB 4.
- VANSOVÁ, T. [výstrižok]. Dostupné v: LA SNK 41 RRR.
- VANSOVÁ, T. [výstrižok z novín]. Dostupné v: LA SNK 41 PPP.
- Ženský obzor*. [1923-12-28]. Dostupné v: LA SNK 41 JJ 7.

Elektronické zdroje

- BEREZINA, S. *História a princípy tvorivej fotografie*. In: Tvorivý učiteľ fyziky V. Národný festival fyziky 2012. Košice. Slovenská fyzikálna spoločnosť. 2012. [online]. [cit. 5. 5. 2015]. Dostupné online: http://sfs.sav.sk/smolenice/pdf_12/05_berezina.pdf.
- BOILEAU-DESPRÉAUX, N. *Umění básnické*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné online: <https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/ESB092/um/boileau.pdf>.
- FAKTOROVÁ, V. *Mezi imaginací a poznáním*. Host. Měsíčník pro literaturu a čtenáře. Č. 6. 2008. [online]. [cit. 26. 5. 2015]. Dostupné online: <http://casopis.hostbrno.cz/archiv/2008/6-2008/mezi-imaginaci-a-poznanim>.
- FILIPOWICZ, M. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy Terézie Vansové. Ženská verze ideologického cestopisu*. In: FEDROVÁ, S. – HEJK, J. – JEDLIČKOVÁ, (eds) *Mezi deklamováním a románem. Proměny žánrů v české a slovenské literatuře*. Praha. Ústav pro českou literaturu AV ČR. 2006. S. 97 – 106. [online]. [cit. 6. 5. 2015]. Dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2005/sbornik/sbornik.pdf>.
- FINDRA, J. *Autor – rozprávač – adresát*. *Kultúra slova*. R. 12. Č. 7. 1978. [online]. [cit.

9. 7. 2015]. Dostupné online: <http://juro.juls.savba.sk/ediela/ks/1978/7/ks1978-7.lq.pdf>.
- HUČKOVÁ, D. *Žáner besednice v slovenskej literatúre na konci 19. storočia*. In: *Studia Slavica XVIII*. s. 71. [online]. [cit. 9. 7. 2015]. Dostupné online: <http://dokumenty.osu.cz/ff/ksl/slavica/slavica18-1-full.pdf#page=69>.
- KODAJOVÁ, D. *Vyššie vzdelanie dievčat na Slovensku v 19. storočí*. [online]. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/Kodajova.html>.
- MAŠLEJOVÁ, D. *Jedinečné spracovanie Vansovej*. [online]. [cit. 27. 1. 2015]. Dostupné online: http://www.inba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600185&id=2646&p1=8819.
- PEKARÍKOVÁ, K. *Román Terézie Vansovej v intertextuálnych vzťahoch súčasnej slovenskej drámy*. In: FEDOROVÁ, S. – HEJK, J. – JEDLIČKOVÁ, A. (eds) *Mezi deklamovánkou a románem (Proměny žánrů v české a slovenské literatuře)*. Praha. 2006. [online]. [cit. 15. 8. 2017]. Dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/slk/data/2005/sbornik/Pekarikova.pdf>.
- SOULAS-DE RUSSEL, D. J. M. *L'imagologie, étude des stéréotypes nationaux, à l'exemple de ceux des Allemands dans la littérature slovaque de 1780 à 1914*. 2016. [online]. [cit. 2. 10. 2017]. Dostupné online: <http://fac.umc.edu.dz/fl/images/expressions/Dominique-J-M-SOULAS-de-RUSSEL.pdf>.
- ŠOLTÉSOVÁ, E. M. *Listy Terézii Vansovej*. [online]. [cit. 14. 8. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1515/Marothy-Soltesova_Listy-Terezii-Vansovej/1.
- ŠUCHOVÁ, X. *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*. In: *Forum Historiae*. 2009. Roč. 3. Č. 1. [online]. [cit. 19. 5. 2014]. Dostupné online: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39170/suchova.pdf>.
- TVRDÁ, E. *Hruza, zločin, tajemné prostredí a detektívka*. [online]. [cit. 4. 1. 2020]. Dostupné online: <http://www.litterasilesia.cz/hruza-zlocin-tajemne-prostredi-a-detektivka/a49/>.
- VAJANSKÝ, S. H. *Letiace tiene*. [online]. [cit. 4. 8. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/160/Vajansky_Letiace-tiene/7#ixzz4GM2datx2.
- VANSOVÁ, T. *Ján Vansa*. [online]. [cit. 28. 1. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber.
- VANSOVÁ, T. *Kliatba*. [online]. [cit. 27. 1. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/625/Vansova_Kliatba/5.
- VANSOVÁ, T. *Nové šatôčky*. [online]. [cit. 4. 5. 2017]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/315/Vansova_Nove-satocky/1.
- VANSOVÁ, T. *Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*. [online]. [cit. 27. 1. 2019]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/433/Vansova_Pani-Georgiadesova-na-cestach/1.
- VANSOVÁ, T. *Predmluva*. In: NĚMCOVÁ, B. *Babička*. [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1830/Nemcova_Babicka.
- VANSOVÁ, T. *Sestry*. [online]. [cit. 28. 10. 2020]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/931/Vansova_Sestry/1.
- VANSOVÁ, T. *Sirota Podhradských*. [online]. [cit. 27. 1. 2016]. Dostupné online: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/293/Vansova_Sirota-Podhradskych/1.
- VANSOVÁ, T. *Terézia Medvecká, rodená Langeová*. [online]. [cit. 27. 1. 2016]. Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/471/Vansova_Terezia-Medvecka-rodena-Langeova/1.
- VÁLEK, V. *Místo memoárového žánru v rámci literatury*. [online]. [cit. 1. 2. 2020]. Dostupné online: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/122064/SpisyFF_254-1984-1_4.pdf?sequence=1.

Bibliografia

- WEBER, N. Weber *Feminism, Patriarchy, Nationalism, and Women in Fin-De-Siecle Slovakia*. Cambridge University Press. Volume 25. S. 35 – 65. [online]. [cit. 25. 4. 2018]. Dostupné online: <https://www.cambridge.org/core/journals/nationalities-papers/article/feminism-patriarchy-nationalism-and-women-in-finesiecle-slovakia/584DB22BBC34E0E3E644972A6E8FB359>.
- ŽEMBEROVÁ, V. *Medzi literárnosť a literárna veda alebo text medzi literaturami*. In: *Litteraria Humanitas*. s. 173 – 220. [online]. [cit. 9. 7. 2015]. Dostupné online: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/132654/LitterariaHumanitas_013-2005-1_14.pdf?sequence=1.
- ŽEMBEROVÁ, V. *Tematizovanie spoločenskej reality v prozaickom texte (Autor, text, ideológia, spoločnosť)*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica*. 2005. Č. 4. [online]. [cit. 27. 1. 2016]. Dostupné online: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/2005/iai/zemberkova.pdf>.

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Obr. 1: (vľavo): Mladá Terézia Vansová (zdroj: https://66.media.tumblr.com/54e1bdb8801a4f2d37f9fdb916f65b0/tumblr_p7eg4a1bhg1w5yymio1_400.jpg)

Obr. 2: (vpravo): Mladá Terézia Vansová (zdroj: <https://docplayer.cz/70727113-Som-neodvisla-a-rada-hovorim-uprimne-tak-ako-du-a-citi-mozog-vytvori-terezia-vansova.html>)

Obr. 3: Titulný list Dennice z januára 1898 (zdroj: LA SNK - kópia autorka)

Obr. 4: Titulný list Dennice z decembra 1899 (zdroj: LA SNK - kópia autorka)

Ve prospěch Ústřední Matice československé

Humpolecké sukna a lodny.
Dámské lodny.
Modní látky obleko ve
na převlečníky a kaveloky z čisté ovčí vlny
v levných cenách

Karel Kocián v Humpolci,
soukromý a první zamlavatelský závod.
Vzorky a zmlávkou franks.

Svůj k svému!
První kresťanský a národní veľkozávod
s modným tovarom a konfekciou

Berka & Honzu
v Prostějove (Morava)
ponúka svoj sklad najnovších dámskych látok
za ceny najlacnejšie.
Vzorky na žiadost

Bratři Tšidové
první česka

továrna na vysívání
v Nové Kdýni (zř. 1874.)
Společnost, která slouží všem druhým vysíváním a dvo-
směrně a bezplatně prádelní a látkové úpravy.
Vzorky na požádání

Káva a čaj Rieky (Fiume).

Televizná úroda.
Zastelanie rovno s lodí.

Káva	1 balík	2 H. Káva Salvador	900
	1 balík	2 H. Káva Java, perlatá	900
	1 balík	2 H. Káva Kolumbijská	900
	1 balík	2 H. Káva Java	900
	1 balík	2 H. Káva Kolumbijská	900
	1 balík	2 H. Káva Kolumbijská	900

Ku káve možno priložiť:
1 krabica 5 H. najjemnejší čaj Naj Mladší 140 H.
1 krabica 5 H. najjemný, ručný kávesový čaj 120
1 krabica 5 H. najjemnejší dekadentý čaj 120
1 odoba 4 liter kávesový rum 700

Ceny vrátane za franko a s obnosom, bez ďalších výdavkov.
Prí addressách od 10. do 30. čísla ulice - 4 a 25. kr. na lípne na
sopke, Československo.

Bratři Deisinger.
Fratelli Deisinger, Fiume.

! Slovenským hospodynkám!

Zaľúbte vzorky na potlačení a tiež na dámské látky najrých-
v krásnejších farbách a modných vzoroch, 76 cm. šír.
Jakož i jiné sloby v krásnej dámskej potlačení!

20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36 kr. za meter. Barvy
dobré stálo!

Svůj k svému!
Objednávka sebe možná sa vyplní a po 10 dňoch zaľúbte
láskou potlačení stálo franko.

O bezplatnú prílohu prosím firma

Emanuel Heizlar
v Bratislave
v Nostého Mesta a M. Čechy

Obr. 5: Reklamné pasáže v Dennici (zdroj: LA SNK - kópia autorka)

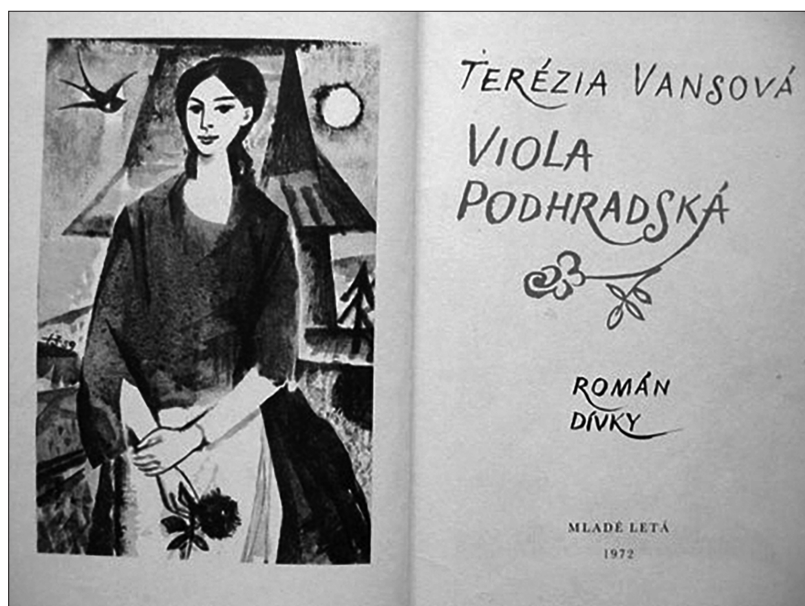
OBSAH: 1898

Strana	Strana
Básne.	Prečo sa neponemeli? . . . 33
Náša mati. Janko Čajka . . . 2	Pravá vďelnosť. E. Šoltésavá. . . 49
Modlička. Ludíse. . . 29	Dumy. E. Š. . . 65
Adam. Ludíse. . . 29	Matkino poručníctvo. T. V. . . 96
Eva. Ludíse. . . 34	Náša Zivena. E. Šoltésavá. . . 113
Matkám slovenským. L. Podja- vorinská. . . 23	Ženy na dalekom Východe. T. . . 129, 146
Necete nikdy. Ludíse. . . 38	Kráľovna Alžbeta. T. V. . . 145
Fotička. Julia Botová. . . 58	Venec. T. V. . . 161
Láskavé pamiatky. V. V. . . 70	Narodil sa vám Spasiteľ. . . 177
Náša duša. L. Podjavorská. . . 81	
Náše devy. Horal. . . 98	Ponúč.
Múdrost kvetov. Horal. . . 116	List matky vydatoj dcére. . . 39
Za Pavličkou. Ludíse. . . 131	Čím bude náš chlapec? . . . 55
Jasch. Horal. . . 164	Závisť. . . 68
Láska. A. B. . . 171	Jaké chrem matky, dľa Gaus- serova. L. S.—ský. . . 71, 85
Roda o jazyku. Milina Zochová. 181	O pomlúve. . . 92
	František Palacký o vädach sl. národa. A. K. . . 99
Povesti.	Pytagoras o nádhore. . . 108
•Když se narodí devče. Ludíse. . . 2	O zdvorilosti. . . 123
Paola. T. V. . . 19	Útme dětí prístavem poručku. 133
Bekvíkín p. učitel. T. V. . . 36	List matky vydatoj dcére. . . 62
Vina a tresť. T. V. . . 49, 66	
Vlášfovci sen. A. R. Husova. . . 55	
Nejme s vmi spokojení. Lu- diše. . . 101, 117	Āforistické.
Johánkin zřiac. T. V. . . 87	Z sforisov ov Boženy Nemcovoj T. V. 11
Hádky na kvety. Milka Št. . . 184	Perličky. Šbiera J. V. . . 13
Z rozpomienok na Jana Bottu. 182	Iskríčky. So sbierky kážny Ka- rzej. . . 25
Julia Botová. 136, 147, 165, 182	Aforismy. Eleny Šoltésavoj. . . 41
Johanna. Nezabudka. . . 152	Iskríčky. L. Podjavorská. . . 61
Smutný svatec. T. V. . . 176	Aforismy. E. Š. . . 91
	Zfóka. K. Ruppeldtová. . . 110
Úvodné články.	Aforismy. Anna R. Husova. . . 122
Nový rok, nový krok. T. V. . . 1	Iskríčky. T. V. . . 133
Náše sú tie senzické čeropiesy? E. Š. . . 17	Zlatá zrnka. Sbíra Bedřeš Pe- kánová. . . 152, 169, 188

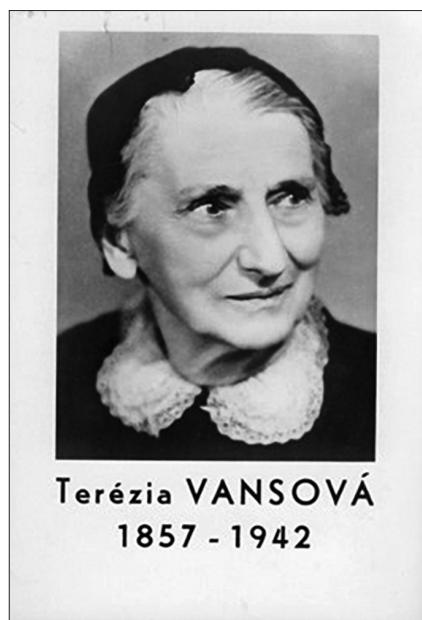
Strana	Strana
Rózne.	•Kto si žeru neposlí ha. . . 140
Láska a Edosť. E. Š. . . 7	V znamení papuše. . . 160
Dobročinnosť. . . 9	
O náš. . . 11	Dopisy.
• Zofia Podlipská. . . 24	Z Frenštátu p. R. K. Kádal. . . 14
Ako kúlo varujú deti. . . 42	Z Malohontu. . . 75
Prošba k našim dámmam. T. V. . . 52	Z Považia. . . 75
•O mame žiadat od Dennice? A. K. 69	Otvorený list sestram slovenským. 186
Zasľubenie sa s vďanou. . . 64	
Pre mašu zahraku. . . 74	Pre kuchyniu.
Vpálen z jarejch fialiek. T. V. . . 66	Národná kuchyňa. . . 13, 25
Orovice lásky ju trpelivosť. . . 104	Zápisny bedovej gazdinej. píse . . . 143
List mladej ženy krst. matke. . . 105	Maria Daxnerová. . . 41, 61, 72, 43
První český pens. pro dívky v . . . 161	Panská kuchyňa. Jemné pivčo. . . 48
Prace. . . 106	Dobré mydlo na pranie skvín. . . 161
Cudze slova. . . 108, 143, 159, 175, 188	Ruské piročky. . . 70
•O našich slávnostach. . . 115	•O všetko pijeme pod meom . . . 94
List matky vydatoj dcére. . . 121	kávy. . . 95
Niečo nového na poli módy. . . 138	Chutný chlebič. Kl. R. . . 109
Islanďské matky. . . 151	Maiňová šlava. . . 110
Sporivost. (Z ľudu). . . 151	Koľče so silvami. . . 126
Nová slovenská kniha. . . 158	Uhorský nakladat. . . 136
Kedy prísly daždnyky do módy. 160	Kadžkýky so silvami. . . 144
Dobré knihy . . . 170	Soda bicarbona. . . 144
	Ratkovské gulyky. . . 159
Humoristické.	Vimácné večer. Medovníky. . . 172
•Čo komu milé. . . 17	Oblátky a trúbelky. . . 173
Vonhady . . . 35	Salonné cukry. . . 174
Vážny host. . . 42	V dobe zakladania Internice. . . 175
Zkrátiť! . . . 80	Prešporské makovky a orešničky. 186
Zo zvyku. — Zmýjila sa dvo- roč. . . 111, 112	Via nočné pivčo. . . 187
Z lásky. . . 126	

Všetelo v každom čísle.

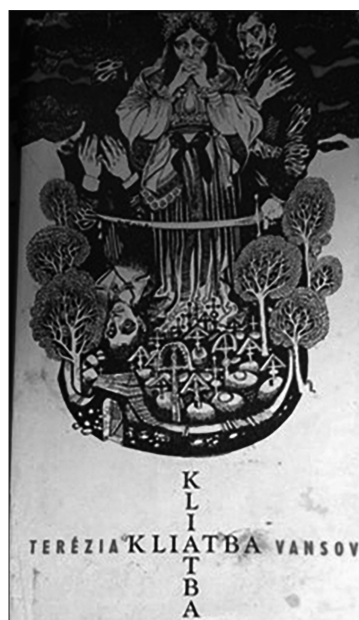
Obr. 6: Obsah prvého ročníka Dennice (zdroj: LA SNK - kópia autorka)

Obr. 7: Vansovej preklad *Siroty Podhradských* do češtiny (zdroj: sken knihy - autorka)

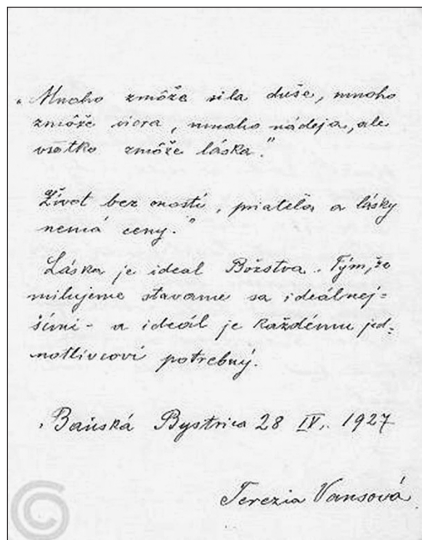
Obr. 8: Titulná strana súboru pohľadníc *Terézia Vansová 1857 - 1942* (zdroj: sken autorka)

Obr. 9: Obálka *Kliatby* (zdroj: sken autorka)

Obr. 10: Terézia Vansová
a Elena Maróthy-Šoltésiová
(zdroj: sken zo súboru pohľadníc
Elena Maróthy-Šoltésiová 1855 - 1939)

Obr. 11: Rukopis Vansovej
(zdroj: sken autorka)

Obr. 12: Vansová so svojím
manželom Jánom Vansom
(zdroj: sken zo súboru pohľadníc
Terézia Vansová 1857 - 1942)

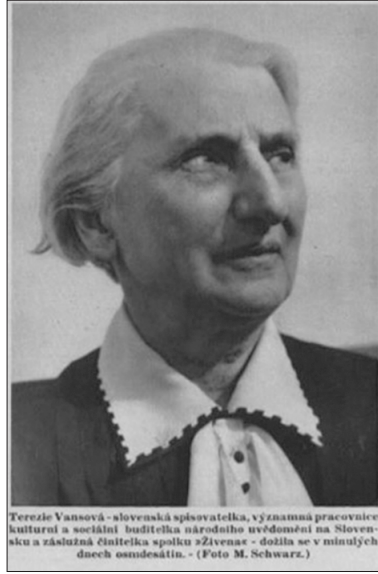

Obr. 13: Vansová so svojím
manželom Jánom Vansom
a chovanicou Oľgou Vranou
(zdroj: sken zo súboru pohľadníc
Terézia Vansová 1857 - 1942)

Obr. 14: Terézia Vansová

(zdroj: <https://www.svkbb.eu/podujatia/zena-je-dolezitym-cinitelom-v-zivote-naroda/portret/>)

Obr. 15: Kópia z novin Pestrý svet z roku 1937

(zdroj: Digitálny archív MZK – výstrižok autorka)

Obr. 16: (vľavo): Vansová so svojou chovanicou Ol'gou Vranou

(zdroj: <https://www.bystricoviny.sk/titulka/spomienkove-stretnutie-pri-prilezitosti-77-vyrocia-umrtia-terezie-vansovej-na-evanjelickom-cintorine/>)

Obr. 17: (vpravo): Vansová v svojej záhrade v Banskej Bystrici (zdroj: <https://www.bystricoviny.sk/titulka/spomienkove-stretnutie-pri-prilezitosti-77-vyrocia-umrtia-terezie-vansovej-na-evanjelickom-cintorine/>)

stranách po pol stu jeho rovesníkov — jeho najvyššie, aby smrť jeho bola čestná!“

„Nenie v stave, kráľu,“ hovorí Švehla povýšeným hlasom, „moc tvoja ani tvojich katov, abych neumrel čestne! Ja pôjdem na šibenicu tak pokojne, ako bych sedal na svoj stolec. ver: ale ty nepôjdeš rovno do Čiech, čo by i tvoja žlč pukala! Spamätuj sa, kto z nás dvoch tu stojí so čtou!“

Zahanbený odvrátil sa kráľ, i pokynul, aby Švehlu odvedli.

I stalo sa.

A hneď prikročeno k prevedeniu výroku kráľovho. Stopäťdesiat Bratrov určených na smrť, ostatní na rozličné tresty, ženy všetkých prieknuté boli vojakom kráľovským.

Už rozniesla sa zpráva o novom vpáde Turkov po tábore uhorskom, už umlkol pokrik: „Do Čiech — do Čiech!“

Tým zárovejšie katujú Uhria Braterských zajatých.

Prijmi aspon moju smrť v obeť, otcina moja! Bôh otvor iným poblúdlým synom tvojim skôr oči než mne. Bôh tebe buď ochranným štítom, a obráť vždy v ničoť úklady tvojich nepriateľov, jako teraz! — A teraz k tebe, môj spasný anjelu! Jak šťastný to koniec života, že ma cesta posledná k tebe vede, Adléta moja! Uvidíme sa skoro!“

To hovoriac kráčal Švehla s jasnou tvárou na smrť.

Moje piesne.

I.

O samote smutne pejem
Sebe pieseň tichú,
O ktorej svet chladný, klamný
Nedočuje sluchu. —
Len tu i tu tón pieseňky
Temnejšie zazvučí —
Ach a to vzdych len hlboký
Žialu spievať učí.

II.

Piesne moje, piesne moje,
Tichunko mi z duše plynú:
Utlym citom, dumným znením
Len ku dobrým nech sa vinú.

III.

Útla fjalôčka
Hlávku si zklonila,
Sfa by na zem chladnú
Slzu vyronila; —
Slzu vyronila —
Ťažkosťou zronená, —
Jako je neverným
Šuhajom zklamaná!

IV.

Padá lísta po doline,
Leta krásna mizne, hynie,

Hynie — — — — — oj, ale sa vráti,
Prijde — — — — — čo sa teraz tráti.

Padajú i slzy moje
Srdce tráti lístky svoje — — — — —
Veselost srdca sa tráti — — — — —
Hynie, čo sa viac nevráti.

V.

Prečo som vraj taká chladná,
Mnohí sa ma spýtali,
A ja som jim odvetila
Vzdychom, by ma nechali:
Radšej nech som vám ja chladná
Lež city svoje sverit vám,
Čo cítim nerozumiete,
Čože sa vám sdielať mám?!

VI.

Piesne moje nie sú skvostne
Exotické byliny,
Ktoré ľudia obdivujú
Donášajú z cudziny.
Moje piesne sú len skromné
Hôrne z úbočia kvietky,
Ktoré baviac si trhajú — — —
Nevinné útle dietky.
Sú to plody rozochvenej
Mladistvej myslí mojej,

Obr. 18: Vansovej literárna prvotina – básne *Moje piesne*
(zdroj: Orol, časopis pre zábavu a poučenie, č. 10, 1875, s. 263 – 264, sken autorka)

V nich zložil duch srdca city
K návodň ľásky svojej.
Venujem jich bratom svojim,
Ktorí za vlasť pracujú,
Venujem jich sestram milým,

Ktoré národ milujú.
Piesňou kročne žiaľ, boje
A tíšme lážby srdca, —
Lásku všetkých nech nás spája
A Bôh buď nám vodca!

Terézia M.

Lúka na Kriváni.

Poviestka z pradošlého stolačia.

Spisal Jozef Jančo.

Zvláštna je krásna Slovenska!

Kto Slovensko v ktorejkoľvek čiastke roku čo len jedinký raz videl a svojim duchom prísne pojmal, tomu ono zostáva nezapomenutelným; plní jeho oko pôvodnými svojimi krásami i vtedy, keď snád rozmanitosťou krajov cudzích pútané, nemôže mu viac slúžiť za sprítomnený predmet bavenia. Je ono sťa meteor néba, ktorý ešte i po svojom zaniknutí, srdcom a citom obdarenému zemšťanovi, dlho, dlho v prvotných farbách svojich svieta.

Chodteže, vy nezkažené duše, po čaroplnom Liptove, a keď sa pôjdete — zastavte sa obzvlášte na dlhom, cez riekku Belá do komorskej osady Hrádok, vedúcom moste. I padne vám mimovoľne v oči tá, výškovatá priestraň, ktorou všetečná Belá, sťa veľikánska hadica, svoje vody do šumivého Váhu nesie.

Jak krásne, to tu!

Tani v dialke nad Belou stojí osada Sv. Peter, sťa strážnik od celej priestrane prírodou mu dané kľúče držiaci. Domky a humná súmerné a čisté; mužovia za príkladom včiel od jara až na neskorú podzim sem tam po vlasti a zahraničí roztárami, zarábajú poctivý peniaz, aby krajinské tarchy uniesť mohli, ženy jejich pri zbožnom speve obrábajú okolitú polia a riadať sa sverené hospodárstva.

Na druhej strane Belej, Sv. Petrovi oproti čupie v tieni košatých líp a ovocných stromov, pod balvánami skál z prs hradeckej hory odvalenými nevelký hrad, ktorý nedbajúc na rozličné fapčanie pätkameňo-

vého blízkeho mlyna, len si pozerá a pozerá z nízkej výšiny svojej, na bystrý tok Belej, jakoby s ľutosťou, že ona, odprvotná to jeho milenica, jako dávno, tak ešte i teraz vždy svieža, ba prudkejšia, on ale zubom času a nešetrnosťou ľudskou v smutné rozvaliny zronený! —

Povyše hradu, na ceste do Dovalova pod sosňami hradeckej hory leží Úpno, vo svojej len zriedka pretrhovanej tichosti. Úpno úpie snád nad tým, že len zriedka proti sebe stojácich domkov, bytov to prě podlesného a jeho zápatníka, záloží a svoju tichotu na rákos obrátiť nemôže. Čo Železná Brána na Podumaji, to je Úpno na Belej a hradeckej hore, kde bystrí Dovalovci, znatelia to v plaveni a vyvážaní klátov, chtiac nechtiac svoje zastaveničko držať musejú.

Opäť za Belou, Úpennú voči, falá sa Vavrišov, povyšé tohoto v rovnéj čiare na upäť Tatier Pribylina a za touto na vyvýšenej rovine Kókava. Tieto tri dediny podobajú sa jednej matickej decoran, keď na kvetnatých luhách červené jahody sberajúci pri speve trávnic nevinny a dôverný rozhovor vedú. —

Nad celou touto ozaj malebnou priestraňou stojí Kriván veľikán, sťa vážny otec a z vysokosti svojej sklúňa svoje hromosilné temä, dávajúc jakoby srdčné pozdravenie svojeti, a cudzote — desné hrozby — teju smrt, tamtej život.

* * *

Nad Pribylinou vypínajúci sa vrch Barance stál v poslednom ohni slniečka, ktor

Obr. 19: Vansovej literárna prvotina – básne *Moje piesne*

(zdroj: Orol, časopis pre zábavu a poučenie, č. 10, 1875, s. 263 – 264, sken autorka)

Keď mne je celá literatúra moja práca, ten
 spôsob, spestrujúca mi môj ináč do nevy-
 strácajúci ľudský život v tomto živote. Píšem-
 čítam, aby som nevedel dumať a kladie do
 zinnnej zabraty. Napíšem niečo, čo mi strážia:
 s Bábom Bohom. Až som mal malú vnučenie.
 Dobro je vo veci, čo mi kľuč pohľad na naše lite-
 rárne panensy. A oči toto: Celý život som čítal
 veľmi mnoho, lebo ma moja chrónia noha ot-
 diakla vs iných zlatoviel mladých a v dopulzia
 ľudí. Viem všetu reči: anglicky, taliansky, fran-
 cúsky, nemcky, atd. a napríklad vi, že toto je po-
 zna svetová literatúra iný hľadisk tak, ako ja
 lebo vrak, keď som musel čítať, bol by som býval
 blažnou čítať iné, ako to naplepie. Toto je pre-
 čina mojich, všeto deved vyjucich "Kritik".
 Neviem sa v pratať do našich okrounajších ponu-
 rov. Mexam mierov svetovu, čo sa má merat
 ten našou domacou. Viem, že je to chyba. Ale
 v druhej strane, je našim mladým ľuďom treba
 upozornenie, aby brali literatúru vážne a pri-
 pračili sa ku práci, ako sa patrí, lebo vďaka
 literári sú vytrvavateľmi národa.
 Sľubujem, že som sa tak nestoovo šiel s Tami!
 Axi vai Boh! Ruky viem bozkavam. Widaste

41 X 16

Obr. 20 (pokračovanie): Jégho ospravedlnenie za negatívnu recenziu Klatby

(zdroj: LA SNK 41 X 16)

pondencia s českými dámami nebola rozsiahla. Ja som mala veľmi, veľmi málo času na literatúru a korešpondenciu, výjmcu rodinnej, ba, takrečeno som si ten čas k pod. dopisom temer kraďla, keď inej práci nebolo. Ale čo mám uschované, to Vám veľmi vďačne pošlem.

Do Kvetov, Ženských Listov a Ženského Sveta som sotva posielala svoje práce. Už som sa o tom zmienila.

Vydové Besiedky priniesly len to, čo bolo pozdejšie uverejnené v knihe Ako zo svojho. Vydové Besiedky som si neodložila, lebo sme ich dali i známym čítať - tí nevrátili - ako to už býva s požičanými knihami.

Ktoré knihy pôsobili na mňa v mojej mladosti ? Čítala som mnoho a všetko, čo mi do rúk prišlo, tak ako i pani Šotészová. Naď dedine býva doma nejaká knižnica - i požičiavajú sa knihy na vzájom. Moja mamička dostávala knihy od p. veľkomožnej, pani Flatthyčky - rozumie sa nemecké. A do tých som zavše i ja nakukla - tajne, to sa vie. Slovenských bolo málo. Sokol, Orol, donášali básne a peknú prózu od Mik. Ferienčíka, Paulíny-Tótha a zvlášte Duného. Ale Duného som skoro zkritizovala, ba, opovážila som sa domnievať, že by som ja vedela dačo krajšieho napísať. - Ale najviac čítala som knihy nemecké. Už i preto, aby som sa v tejto reči ovičila a nezabudla, čo som sa v Bystřici naučila. Niektoré romány z Bezára a Frauen Zeitunger urobili na mňa hlboký dojem. Pozdejšie Marlitka. V Lonničke dostala som už, ba i posledný rok pred vydajom knihy české a tie som s veľikou radosťou čítala. Svetlá, Pořílpská, Krásnohorská staly sa mojimi ideálmi. A na Pile, tam som už rozhodne viac čítala český a slovenský, ako nemecký a maďarský. V papierni u našich priateľov Gyúrkych som mala nemeckú literatúru, ktorú zastupovala zvlášte Marlitka - v Tisovci v Čítacom spolku už boly všetky české knihy českých spisovateľov, ale i preklady z iných literatúr k dostaniu. Hlboký a trvalý dojem urobil na mňa román Hany Eyrovej/Jane Eyre/ v českom i nemeckom preklade. Spisovateľka Charlotte Brontéová bola oblúbenou spisovateľkou i p. prezidentovej : P. prezident ju i v svojich zápiskoch spomína. Z básnikov mi bol najbližší - poznala som ho i osobne Sládkovič. Potom i Botto. Rozumie sa i Vajanský, ktorého romány a novely vychodily v Pohľadoch a sme dychtively čítaly. Hviezdoslava som obdivovala - čítavali sme ho na hlas pozorne, aby sme mu porozumeli. A sme rozumeli, i kochali sa v krásach jeho diela. Čítavali sme

Obr. 21: Vansovej podklady pre knihu Margity Valehrachovovej-Matulayovej
(zdroj: SNK LA 198 D1)

- 12 -

na File i Björnsona v českom a slov. alebo v nemeckom preklade. I vžili sme sa v to ináče nám cudzie prostredie. Ešte z mladších časov ma oduševňovali zvlášte švédské spisovateľky Schwarcová, Premerová a iné, ale zvlášte tá prvá - ja neraz som si žiadala cestovať a to do Švédska. Rojčila som i za to polnočné slnce, o ktorom som v jednom znameníto cestopise čítala a si niečo i vypísala - - - Janko Botto /Janko Cigán/.

Drahá slečna Margitka :

Posielam Vám to, čo som už napísala. Ines poprezerám staré listy, aby som Vám dopisy slovutných českých žien vyhladala. Úfam sa, že o dva-tri dni budete mať všetko v rukách. Rozpísala som sa, ani som sama nevedela, že ešte toľko zvládzem. Ešte jedno musím pripomenúť, aby mi nevypadlo z pamäti : písala som vždy pod vlastným menom, len malé výnimky vypadly z pod tohoto pravidla. A síce : V tomto ročníku je novelka Ideál ale plným menom podpísaná. Ročník VII /1887/ strana 261, 270 je akási fantastická úvaha, či ako to pomenovať. Názov je 2888 napísala Memoplula. Túto úvahu spáchala som ja. Teraz sa mi vidí, že je to hodne prehnané, ale v tom čase sme už i také myšlienky prechovávali. Ak máte čas, prečítajte a potom mi sdelte, či sa to oďá v knihe s druhými vydat.

Teraz končím, lebo chcem toto poslať napoštu.

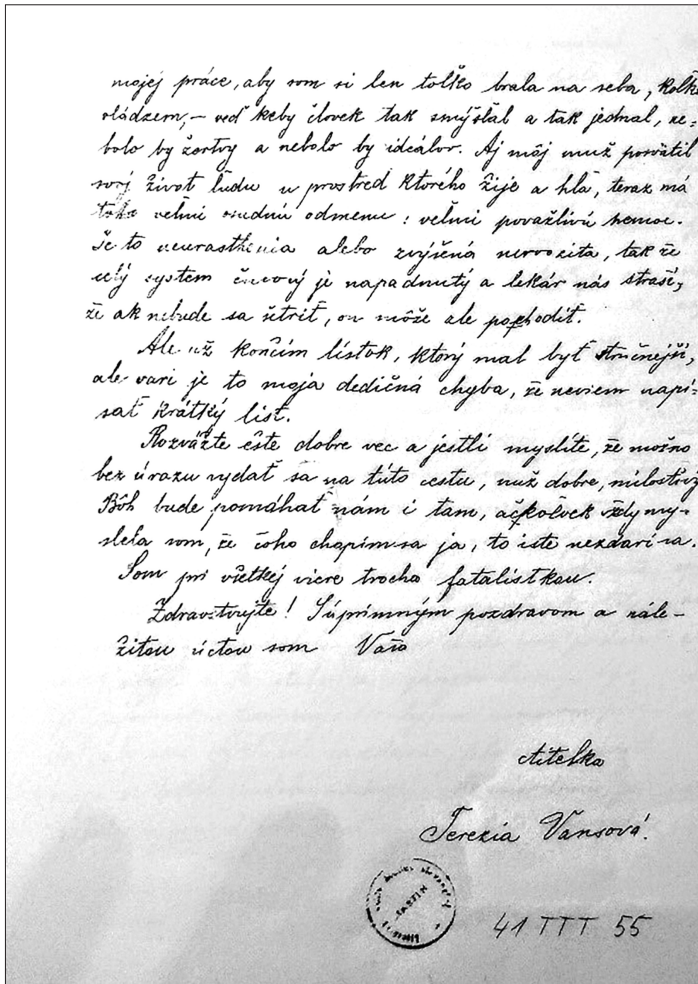
Zajtrá viac .

So srdečným pozdravom

Vaša T.V.

Kritiku o Sestrách, ako vidíte, napísal Mráz. Pán Hamalier by to asi nebol tak napísal.

Obr. 21 (pokračovanie): Vansovej podklady pre knihu Margity Valehrachovovej-Matulayovej
(zdroj: SNK LA 198 D1)

Obr. 22: Kópia listu Terézie Vansovej Karolovi Káalovi vo veci redigovania Dennice

(zdroj: SNK LA 41 TTT 55)

Vana. - Kálalovi
 Bratislava 2. Dec. 1896.

Vysokostený Pane!

Odpušte, že na Váš list tak porde odpovedám. Nestalo sa to schvalne a z neosi mavosti, ale roztiahá sa. Kolnosti byly toho príčinou.

Váš vzácný dopis prekvapil ma tak zjavom, ako aj obsahom svojím. Keď ja nikdy nepočula som na tú myšlienku, aby som dakedy ostala bola redigovať p. den časopis! Na to sú moje snímavosti nie dost rozsiahle menovite ale času tak málo!

Ale o tom ďalej. Stör ešte podotknúť musím, že Váš v čísle 10 D. a K. uverejnený článok naplnil ma radosťou. Vy ste temer jediný na Slovensku, ktorý tak šlechetne, k tomu aj objektívne myslí o ženskej otázke. Naši páni a to menovite ti u vesla, tak radi ľavú palicu nacl studliamom čiem. Že vraj, ktaxiby potom pestoval deti, varil a prod. Ako by vaxom všetky ženy staly sa učeními. Keu to myslieť, bol by veľký smysl. K tomu príroda zachová si svoje

Obr. 22 (pokračovanie): Kópia listu Terézie Vansovej Karolovi Kálalovi vo veci redigovania Dennice

(zdroj: SNK LA 41 TTT 55)

časna, vtedy istome Karola žena, učená i neučená
 vysoká i nízka, dcera pretendenta trónu i dieťa lí-
 stu stane sa pokornou a borie na seba odlišne po-
 innosti s sprievode lásky nachodí sa.

Mám v práci článok pojednáva o podobne téma,
 určila som ho dávno pre Dom a Ľob, ale pre iné mi-
 nejšie práce musela som ho odložiť na bok.

Váš návrh založiť časopis pre ženy je úplne na čase.
 Ale pri tom musíme do povahy vziať mnohé ťažkosti,
 s ktorými sa takýto podnik zapasit musí. Tak po-
 prv, či by mal dost predplatiteľov? Či udržali by
 sme ho? Potom, čo povedali by na to páni Martináci,
 ktorí naučení sú len to povakovať za daccó to z ich
 dielni vjnde. Veď ja tam nemám hlasu! Vidor tomu,
 že som podpredsedníčka "Živeny", ja neverím, čo oni
 majú pred sebou. Nemôžno mi chodiť na porady - a na
 valných zhromaždeniach je to pride len to na pretras, čo
 už vopred vyrarilo sa. Vlných návrhov niet, ak vtedy,
 keď posledný raz som bola tam a chcela som predniesť
 návrh, aby D. a Ľ. stala sa orgánom Živeny, bý-
 v. tajomník s tým najdvojnásobným usmerom pove-
 dal, aby me zaklínili zavetanie, lebo že na javosti
 majú sa lediť hudobné nástroje - - No vidor tomu, ja
 nebola by som od toho vziať na seba túto zodpovednosť.

Obr. 23: Kópia listu Terézie Vansovej Karolovi Kálalovi
 vo veci redigovania Dennice
 (zdroj: SNK LA 41 TTT 55)

Keby, ako hovoriš, mala som potrebné znalosti a viac času k tomu. Ty istotne veľmi preseriujete moje schopnosti a k tomu nepoznáte moje pomery! Keď ja čas, ktorý potrebujem na písania, len kradnem, keď už tak realistickejšie vysloviť sa musím, lebo na mňa čakajú veľmi ťažké práce a tie nedajú sa ani odložiť, ani odbiť. ... Keďto by to ale malo a mohlo sa stať, musela by som si vziať jednu služku tasiu, ktorá by mi vedela niečo aspon uvariť a ichby riadiť.

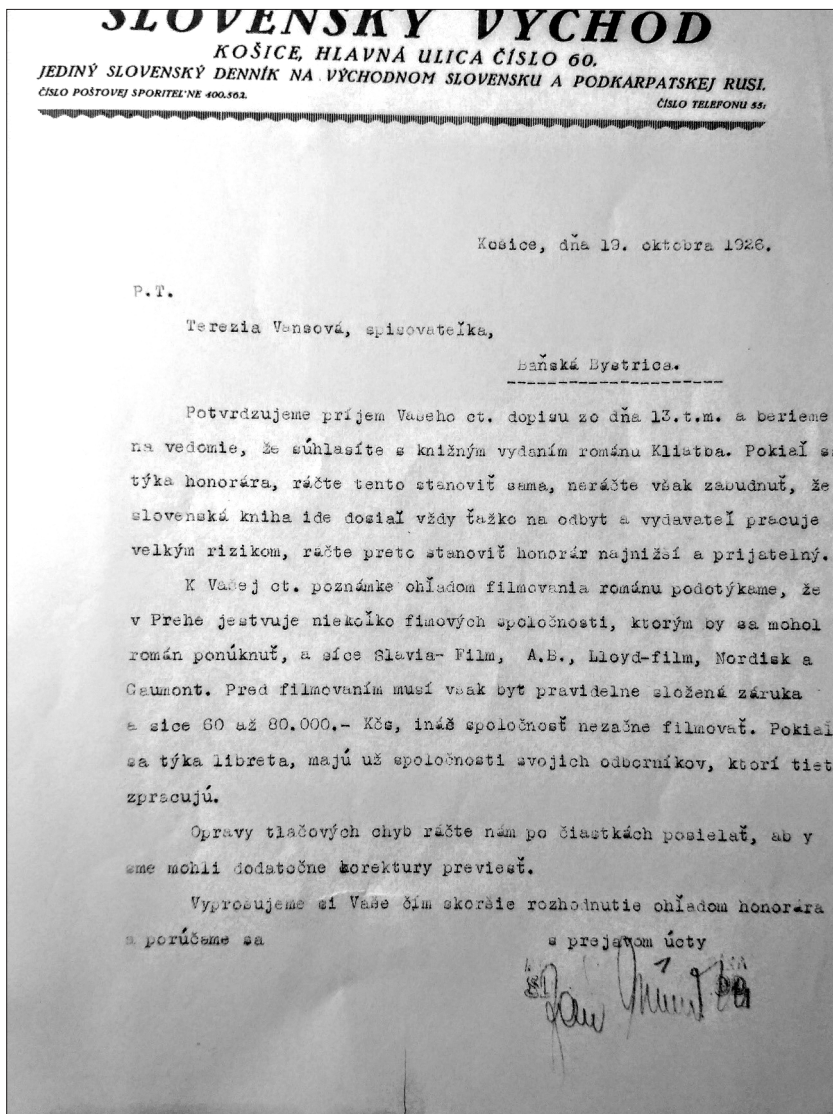
Ani o tomto p. Galva ni nikdy nič nepísal. On posledné roky tak málo dbal o nás, svojich starodávnych priateľov, a som mu to nedavno v liste aj pripomenul musela. Ale musí mať veľa trápenia a starostí a preto neochotiam mu to.

Z týchto májich riadkov vidíte, že by som rada viac a dobrej veci k vám urobiť, ale bojím sa, aby som našla spôsobu uiniť to tak, aby práca naša bola rovnako naša odarom. Keby som vedela, že Ty, vy obktovej Lane, radi a pomáhali by ste mi aspon prvé časy, nás vo jmene Božie, zväčali by sme to, veď obetovali sme mnoho a môžeme ešte i viac.

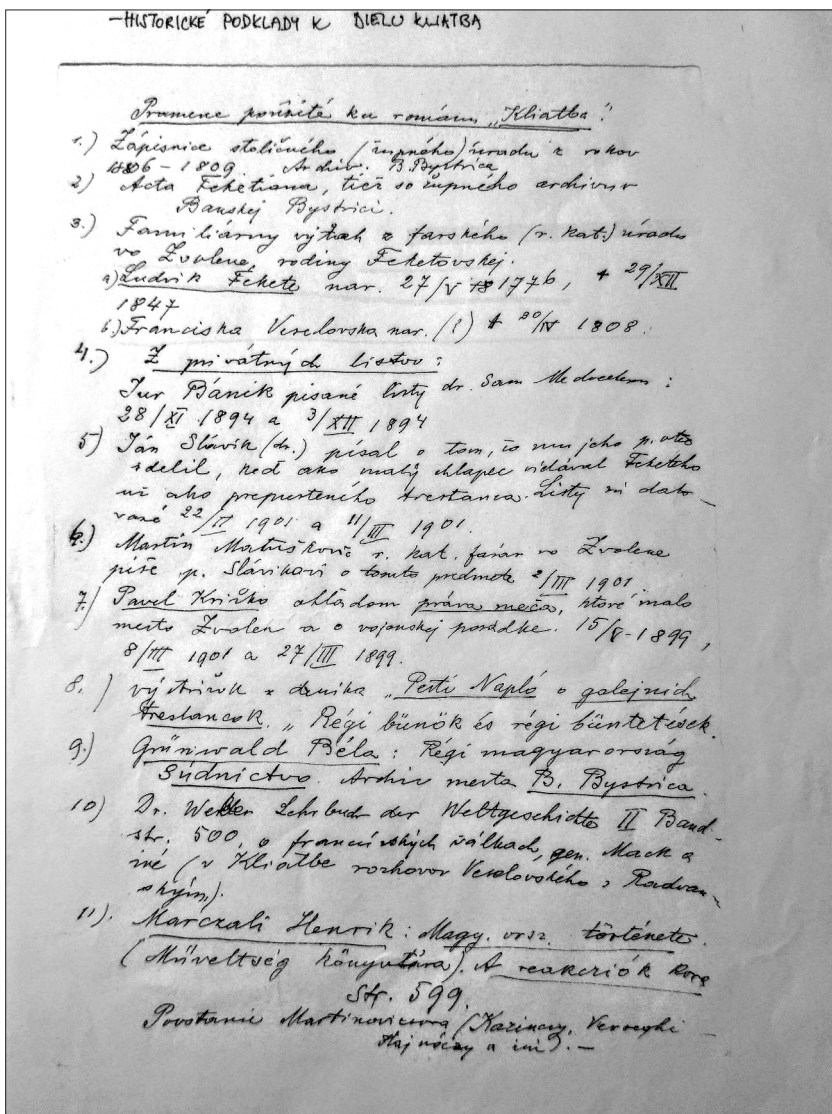
Máj máš poschy braje, žeby sme mali úspech a radi aby sme sa nepisťali do toho, lebo, že to ťto slov. obecnostu udržovať takke časopisy, potom, ohľadom

Obr. 23 (pokračovanie): Kópia listu Terézie Vansovej Karolovi Kálalovi vo veci redigovania Dennice

(zdroj: SNK LA 41 TTT 55)

Obr. 24: List Jána Grünwalda, kde informuje Vansovú o možnom postupe pri sfilmovaní *Kliatby*
(zdroj: SNK LA 41 CC 33)

Obř. 26: Historické zdroje k románu Klatba

(zdroj: SNK LA 198 AB 31)

ROČNÍK I. JANUÁR 1898. ČÍSLO 1.

DENNICA.

ŽENSKÝ LIST PRE POUČENIE A ZÁBAVU

Redaktorka: **Terezia Vansová.**

Nový rok, nový krok.

 túzbami v srdciach a obavami, avšak i s nádejou v lepšiu budúcnosť začíname každý rok nový. Čo nám donesie, čo nám splní a v ňom znovu a znovu sklame sa? Kto z našich milých opustí nás, kto odoberie sa na večnosť? Ba či ešte aj my na rok tu budeme medzi živými? Také otázky mimovoľne namanú sa mysliacemu človeku keď chýli sa starý rok ku koncu.

Všetko je v rukách Božích.

Neblahé nám boly roky minulé; videli sme klesať nejednu nádej a radosť srdca našich v predčasný hrob. Nedočkali sme sa úspechov žiadúcnych, nie lepších časov. Á reč naša milá, Bohom nám daná, stať sa Popelka, nemá viac miesta vo verejnosti, v spoločnosti a školách. Ona nemá viac inde útluku — len v našich domácnostach, v našich srdciach, u ohniska našej vrelej lásky. Jedine tam je ešte bezpečná, nehanená, tam ona ešte rozvíť môže svoju krásu, lepotváornosť, celé bohatstvo životaschopnej samobytnosti. V našej moci je zachovať ju v rýdzej čistote a kráse, aby potešilo sa raz nad jej jasným zjavom šťastnejšie potomstvo naše.

»Nie z mutného oka, z ruky pilnej nádeja kvitne,« spieva náš slávny Kollár a my nasledovať by sme mali príklad otcov našich a učiť, cvičiť sa, aby nezakvílili otcovia »nemých deťí.« V rámci nám prístupnom, dostačiteľnom hľadajme usľachtilú zábavu a poučenie, ponechajúc prázdne, duchamorné zábavy a pohulánky ľuďom, nemajúcim vyššieho vzletu, ani svätých povinností.

1

Celé 1. číslo Dennice z roku 1898. (zdroj: LA SNK – skeny autorka)

Každý začiatok je ťažký. Budia sa obavy, aký bude výsledok našej práce? Avšak obavy tie sú úzkoprsé: naša povinnosť je pracovať, prikladať úprimne ruky k spoločnej práci a o výsledok postará sa Ten, u ktorého sú aj nemožné veci možnými.

Naša mati.

Stojí lipa v štrom poli,
v planej zemi na skaline,
z jej koruny list za listom
letí svetom, až zabynie!
Až zabynie tam na vodách
Váhu, Hrona i Moravy,
kým sa k brehom vyžiadanim,
zasľubeným, nedoplaví.
Každý listok má písmeny,
na každom je ruka známa:
»Poďte, deti moje, ku mne,
mati vaša stojí sama!
Či Vám za to láska hynie,
že ma víchry kolisajú,
či Vám za to stydne srdce,
že mu kvietky oberajú?
Kto sa hanbí za krev svoju,
beda tomu, tri ráz beda!
Ten sa hanbí nie len za mat,
ale aj za otca z neba!«

Z pozost. rukop. † Janka Čujátka.

Když narodí se děvče.

(Rodinný obrázek.)

V sedm hodin přiběhl Prokop k tetě učitelce na hodinu. Zabouchal na dvéře, setřenice Emma šla mu otevřít, a z chodby bylo slyšeti vyčítavý hlas její na přivítanou.

No, počkej, Prokope, ty jich dostaneš, přijít k nám takhle umazaný.

»Ty mi toho nejvíc uděláš«, odsekl kluk a kurážně ubíral se do pokoje. Ale už za dvěma břebínky mu schlápl.

»Kdes byl, pro Boha tě prosím«, spráskla teta rukama. »Vždyť nejsi ani k božimu tvorů podoben. Na botách bláto, na šatech bláto, na tváři bláto a ruce jako kominík.«

»Byli jsme s Jendou u Boháčků na dvoře« — vysvětloval devítiletý klučina nesměle. »Chytili tam do želez dvě německé myši, my jsme si je uvázali na provázek a tahali jsme je po ulici. No a já jsem upadl do bláta.«

»Pěkné to věci slyším — chraň se hlásit ke mně po městě jako synovec. Emmo, dej mu do chodby na umývadlo vody, ať se očistí.«

Po pěti minutách vrátil se hoch umytý, bez bot a svrchního kabátu, obutý v sestřenečiny papuče.

»Večeřels?« tázala se teta.

»Nevečeřel — ale já nemám hladu« — dokládal rychle. »Budeš dnes s námi večeřet a zůstaneš tu také spát.«

»Jemine« — podivil se Prokop — a máte dost jídla?« Aha, přece se žaloudek ozývá? Máme skopové s bramborami a marjánkou, ty to rád.«

Malá společnost povečeřela. Teta přenášela si vzorek k vyšívání z papíru na látku, Emma umyvši nádobí zasedla k háčkování a Prokop učil se katechismu:

»Křivá přísaha jest jeden z největších hříchů: protože se jí Bůh všemohoucí — poslouchej, teto, Lidunka ti vylezla po síťce u postýlky až nahoru. Už jí tam nesmíme nechat samotnou.«

»To mi až potom povíš; pyň si hled' náboženství.«

»Slibem rozumíme přípověď, kterou se člověk dobrovolně — ale Klouda dnes dostal od pana katechety na kalhoty, střílel zas prakem po holubech a přerazil jim nožičky.«

»Kdo ví, jestli tys také nestřílel.«

»Na mou pravdu, teto, ne, já ani prak nemám.«

»Tak jen dále o tom slibu...«

»Nikdo není povinnen sliby činiti... Jeje, Emčo, ty jsi přece Némkyně, ona nosí černou zástěru so žlutým vyšíváním.«

»Nejsem«, zakohoutila se Emma. »Tatínek je Němec, ale maminka je Češka. A vyšívání mohu mít, jakó chci.«

»Teď je toho ale dosti. Pojď blíž ke mně, Prokope, na nic jiného už nemysli, a až se tomu dobře naučíš, dostaneš flky.«

Flky pomohly. Přísaha a slib šel po půlhodině jak otčenáš, načež z pilnosti napsal hoch ještě stránku krasopisu. Konec večera vyplnily pohádky. Pak se děti pomodlily, Emma lehla si v druhém pokoji na pohovku a malý host na postel. Ale v předním slyšela teta ještě tento zajímavý lovor:

»Panečku, kdyby tak teď na nás přišel lev, to by si se bála, viď, Emčo? Ale já bych vyskočil, popadl bych ho za chřtán a roztrhl bych mu ho. To bys koukala!«

»Ale co kdyby na místo lva přišel husák —« podotkla Emma ustěpačně — »to bys utíkal, jako tenkrát v Tuchorazi, viď?«

»Ano, ale to byl husák, a ten štipe.«

Pak hlasy pomaloučku utichaly, až temná jesenní noc v sen uspala všecko svými perutěmi.

* * *

»Vstávejte« — zavolala na ně teta ráno před sedmou hodinou.

»Budu mít snídani už uvařenou.«

Děti rázem vyskočily z lůžka a spěchaly do zatopené světnice. A mezitím, co Emča se myla a teta v druhém pokoji česala, oblekl chlapec své spodky, popadl boty, vestu, kabát, límeček a klobouk do rukou a běžel přes ulici úprkem domů. Darma volala ho teta oknem zpět, pudivítr ani se neobrátil. Ale netrvalo dlouho, přiběhl zase už oblečen a celý udýchán a volal s široce otevřenýma očima:

»My máme novou holčičku, my máme novou holčičku. Máte se na ni přijít podívat.«

Teta již na cestu do školy připravena zamířila s hochem k prodané sestře. Tam po probdělé noci panovalo ještě neobvyklé ticho. V ložnici byly spuštěny záclony, na jedné posteli hrál si otec s Lidunkou, as půl druhá roku starým roztomilým bobečkem, již z dětské postýlky do své musil přenést. Na druhé ležela matka, pohlížejíc s blahým uspokojením na kočárek, kde spočívalo novorozené robě, zavinité růžovým povijanem.

»Pán Bůh vám ji požehnej«, pravila teta znamenajíc dítě křížem — »aby vám rostla k radosti a národu ke cti. A ty jsi zdráva?«

tázala se dále libajíc sestru.

»Chvála Bohu, ujde to. Byl Prokop hodný?«

»Byl — to víš, že mu nepolevím. Ale budeš-li pak mít malou holčičku rád?«

»Ba budu, — ale raděj to mohl být kluk.«

»Také jsem to povídal.« řekl otec.

»Máte dost starostí s tímhle jedním neposedou.«

»Když vám vrána přinesla holčičku, Prokope, musíš mít rád holčičku.«

»Pěkná vrána — já vím dobře, že ji přinesla pani Novotná. Ale Jenda bude mít asi zlost, že my máme zas holčičku a oni nic.«

»Didi ajá, didi ajá« brebtala Lidunka, ukazujíc prstíčkem na kočárek.

»Dej mi pěknou pusku, moje zlato, teta už musí do školy.«

Prokop byl už na ulici a volal za bratrancem:

»Jeniku, Jendo, my máme malou holčičku!«

»Já vím,« řekl tento pohrdavě. »Nevídáno — holka.«

»Ubožátko, to ženské stvoření«, myslila si teta. »I tí malí knoti cítí se být již povznesenými nad naše pohlaví. Co pak potom ti velcí!«

Na rohu u kupce zastavily později zvědavé dcery Eviny pani bábu, vracející se od koupání: »Tak, co pak mají u Staňků?«

»E, děvče jenom.«

»Pane, už dvě dcery; to musí se pěkně ohánět, aby pro ně věno zachovali. Ještě že jim ta nejstarší uměla.«

* * *

Za 14 dní, když matka sesílila a malá holčinka se vyloupala, byly křtiny. Sešly se všechny tetičky (vdané), tety (svobodné), strýcové a babičky, aby nejmladší člen do církve a do rodiny slavnostě byl uveden. Poslední chvíli přijel ještě strýc František a vcházejíc hřmotně do dveří, volal:

»Když to byl kluk, podal bych ti, brácho, ruku; ale takhle se k tobě neznám.«

»Pravdu máš, Frantíku« přívzukovali druzí strýcové. »Ženská — ta bude jen pro naše trápení.«

»A já jsem ráda, že je to holčička,« pravila teta učitelka chovajíc Lidku. »Býtí to kluk — jak byl by tenhle můj andělíček odstrčen.«

»Andělíček sem, andělíček tam, pravil strejka Josef. »Až bude potřebovat mantily, klobouky, závoje, náramky, pak jí tak jistě neřeknete.«

»Pak to bude anděl,« zvolal junácký strýc Jan.

»Což o to, každý má své potřeby, i hoch, i děvče«, mínila tetička Marie. »Ale ten náš ženský úděl není věru závidění hodný, škoda, že nemám tři hochy a jednu dceru místo tří dcer a Jandy.«

»A co bys byla dělala, jsouc minulého roku tak nemocna, kdyby nebylo Andulky?« kárala tetička Karla. »Lékaři nakázali ti co nejvíce se šetřiti. Nuže dobře: vdá-li se Anda, bude hospodářiti Mařenka, a odejde-li Mařenka z domu, je tu ještě Tonča.«

»Ale ty starosti, než se vdají, a potom vdají-li se vůbec...«

»I když se nevdají« — vpadla do hovoru učitelka, »mohou býti platnými a zdárnými členy společnosti. Nám patří budoucnost. Hleďte u Smutných. Tam vychovala matka sedm dcer k své útěše a to v poměrech dosti nepříznivých, a jediný syn, na něhož tolik vynaložili, jim jen žalost působí.«

»Je to krásné, dovede-li si děvče samostatným postavením chléb svůj zaopatřiti«, pravila tetička Anna. »Jen najdel-i v tom opravdu své štěstí?«

»Věřte, že najde, jen dovede-li vytknout žití svému vážný cíl. Není to snad ono teplé štěstí rodinné, jak není také tak sobecké. Je klidnější a stálejší — myslím já. Ořešková o tom píše: Smutné to, avšak velké štěstí, jež poskytuje nám vědomí čistého svědomí a splněných povinností.«

V tom přinášela pani babička maličkou dívčinku už zapovitou a stuhami a krajkami okrášlenou, tázajíc se sladce: »Tak, jak pak té holčičce dáme říkati?«

»Snad po matce,« pravily kmotry.

»Jen to ne«, protestovala matka. »Karla je tak cizí jméno.«

»Mně by se líbilo Bohuška«, navrhovala teta.

»Drahomíra ji dáme říkati, to byla poslední poctivá česká kněžna,«

— rozhodl otec.

»Pro pána krále,« šeptala v koutě jedna babička, to byla nějaká podivná svatá.«

»Ba, nemýlím-li se, byla to ona, která svatou Ludmilu zavraždila,« řekla zděšeně druhá. »Jen to ne, aby aj nerozhněvali pána Boha.«

Přistoupila ke kmotrám potichu jim domlouvajíc.

A když průvod křestný vycházel ze dveří, žaloval v kuchyni právě čtyřletý pekařův Jiřík:

»Já bych se radš' jmenoval Franssínok, protože klussi na mne křičí Jirka s dřkou.«

„Já mám patróna,“ vychloubal se Jenda. „Když ho hodili do Vltavy, měl okolo hlavy hvězdičky.“

„To já mám lepšího,“ vyskočil Prokop. „Ten bojoval a umřel pro vlast. Víš, jak chodí k němu Sokolové na Lipany?“

* * *

Z kostela nevrátila se Drahuška, ale Aninka. „Anna Karolina“ vpadla totiž rychle tetička Anna, když pan administrátor po jméně dítky se tázal.

Doma byli spokojeni. „Bude po babičce a kmotře“ řekla matka.

„Beztoho při ženské na jménu nezáleží, to do světa nepronikne.“ — doložili muži.

A Líduška objímala malýma ručkama peřinku, žvatlajíc vesele „ňaña, ňaña, ňaña.“

Později, když velcí v pokoji, malí v kuchyni

— jedli, pili, rozprávěli,

dobrou vůli spolu měli,

vykradla se matka do ložnice, kde obě děvčátka její už sladce dřímala. Zadívala se na ně okem neskonale lásky — a vzpomněla i na svou krásnou, miloučkou dcerku nejstarší, která jí tak něžně hlavičku do klína kladla slibující: „Počkej, mami, až mi bude dvanáct let, budu za tebe všechno dělat.“ A zatím v sedmi odletěla dušička její do nebe...

„Proč jsi nám odešla? Proč jsi nám odešla? Vždyť bychom vás byli všechny vychovali?“ zašeptala máť zadívavší se mezi hvězdy a slzy proudily po vyhublé její tváři...

Ludiše.

(Alois Langová)

Láska a Lúbošť.

Láska a Lúbošť — dve blízne sestry nebeského pôvodu. Láska so-
stupuje s neba ľuďom na útechu — Lúbošť v nepamätných časoch
padla odtiaľ na zem, s inými padlými anjelmi. Hneď zapáčilo sa jej
tu i nadobre sa udomácnila.

Sestry sú tie dve, ale sú prarozdielnej povahy. Láska je skromná
a vážna, stála a verná, shovievavá a veľkodušná. Je i sebazapieravá
až k samožertve. Lúbošť je náruživá sebecká bezohľadná a v svojej
neúmornej vznetlivosti stála je iba v nestálosti.

Preto Láska a Lúbošť nemôžu nažívať v shode.

Ohnivá, kvetúca, ziarnoká Lúbosť jíma ľudí mužov i ženy, svojim sladkým, nevýskumným kúzlom a neprestajne uzaviera sväzky medzi nimi. Ľudia všetci túžia po nej, za ňou volajú, k nej vystierajú ruky, chápuc sa jej ružového šatu, i vrhajú sa pred ňou na kolená. Ona spechá od jedného k druhému, tu čarovným dotknutím, tam horúcim polubkom obťažujúc tých, ktorí sa jej koria, mnohých prekvapí nevolano, proti ich vôli. Iní zase márne sa jej dovolávajú: ona sa ich nedotkne, ani ich nevidí. Hovorí sa, že je slepá; slepi ju ziara vlastných očí. Preto ona často špatného vidí pekným a pekného špatným. Budí množstvo nespĺniteľných túžob i narobí neblahých zmätkov medzi ľuďmi, spájajúc takých, ktorí spolu nepatria, rozlučujúc takých, ktorí spolu patria. Keď sa spamätajú, jedni i druhí ju preklinajú — túziac predsa neprestajne po jej sladkej blízkosti.

Krotká nežnolica Láska usiluje sa predchádzať Lúbosť, pripravujúc srdcia, skúmajúc duše, ktoré by spolu patrily. Ale ona nepostačí pred Lúbosťou, nevystihne jej prudké, rozmarné zvraty. Potom však aspoň napráva, čo prchajúca Lúbosť rozrušila: potešuje oklamanych, tísi zúfalých a kľajúcich...

»Sestra, nenáhli sa; rozvažuj, kade máš kráčať, aby som i ja tam mohla byť!« volá na Lúbosť.

»Nezadržuj ma, sama staraj sa o svoje diela! Mojou úlohou je rozkoš budiť, stále ju budiť — o iné sa nestarám.«

»Ale sama, bezo mňa ty nikdy ľudí neblažiš, len ich zmámiš. Podaj mi ruku a daj sa mi viesť. My len spoločne môžeme ľuďom donášať pravého blaha.«

»Nechcem, aby si sa mi privesila, lebo chcem byť voľnou. V твоjich putách by som schradla,« sprotivila sa Lúbosť, odvrátila sa od Lásky smutno za ňou pozerajúcej.

Tak Láska o sebe a Lúbosť o sebe navštevujú ľudí, len niekedy sa stretnú a prvšia druhej podá ruku pre blaho vyvolených. Ľudia nie vždy ich rozoznávajú, pre ich sesterskú podobnosť — pre ich rovnako krásne oči. Ale v pravde oči Lásky svietia a hrajú posvätným, večným ohňom; oči Lúlosti žiaria a pália časným ohňom nárúživosti. Láska povznáša svojich vyvolených k nebu, svojmu to sidlu; Lúbosť, svrhnutá v slepú nárúživosť, sťahuje svojich do bahna nemravnosti.

Tieto dve sestry od nepamäti zápasia o prvenstvo na zemi; ale zdá sa, že Lúbosť osobuje si užívať i zneužívať tu svojho domáceho práva, a Láska požíva ešte vždy len právo hostovské...

E. Maróthy-Sollészová.

Modlitba.

Anděle strážný, při mne stůj
 a veď mne cestou pravou,
 a nad mou těžkou hlavou
 svou bílou perutí
 mi lehce duj:
 Anděle strážný, při mne stůj.

Anděle strážný, krok můj chraň,
 ať propast hříchů mine.
 Kéz k boku vliďně vine
 údolím slzavým
 mne tvoje dlaň:
 Anděle strážný, krok můj chraň!

Anděle strážný, se mnou buď,
 až zamknu oko mroucí, —
 pak v slávě nehynoucí
 vlož plachou duši mou
 na Boží hruď:
 Anděle strážný, se mnou buď!

Ludiše. (Alois Langörs)

Dobročinnosť.

Zo všetkých cností, ktoré zblížujú človeka s Bohom, najvzácnejšia je dobročinnosť. Ňou pomáhame Pánu v diele jeho, keď usušíme slzu, utíšime hlad, zaženieme zimu tam, kde je najväčšia potreba. Spýtala sa jedna pani istého sfachetného muža: »Či máme udeľovať almužnu aj tým nehodným, ako sú: lepienci, opilci a iní?« Odpovedal jej tázaný: »Radšej deviatim nehodným udeľiť, než jedného opravdu nudzného bez almužny pustiť.« Keď bližšie prizreme sa našim zobrazujúcim, »fechtujúcim« a iným »potrebným«, najdeme, že je pomer skutočne asi taký: deväť nehodných a len jeden hodný almužny a poľutovania. Preto je vykonávanie dobročinnosti ťažké, že čo dáme nehodným, utiahneme tým chudiatkam, ktoré to naozaj

potrebujú. Ale riešiť otázku, kto je hoden nášho poľutovania, kto nie, je nesnadná vec. Pravda je, že daktorý z tých »prosiacich« zaslúžil by miesto almužny »papek«, keď aj nie naozajstný, aspoň morálny; za to ale iný miesto teplého, záživného jedla dostane »jazykovej polievky« — a s trpkosťou v srdci kráča o dom ďalej. Veru, nie sám dar, ale spôsob, akým ho dávame, je drahocenný. Často je ten krajciar odudraný a tak stáva sa tá palica žobrácka skutočne najťažšou na svete, ako to náš ľud tak vtipne a trefne označil. Náš ľud rád dáva almužnu, čo má, udelí z toho; keď inšie nie, nuž povolí žobráka posedeť si, zohriať sa, porozprávať, zkaďe je, čo zkusil a iné. Majú žobráci v každej dedine isté domy, kde vedľa, že ich pritúlia aj na noc — —

Medzi »potrebnými«, ktorí navštevujú prahy naše, sú najviac žobráci, medzi ktorých počítajú sa lazárikovia, starci, ba i deti, potom pohorelci, vandrovníci a cigáni.

Časom o každej spoločnosti týchto rôznych návštevnoskov porozprávame si niečo. Ale najviac zasluhujú milosrdenstvo a sľutovanie naše takí núdzni, ktorí nestavajú svoju biedu, neduhy a nahotu na odiv, ale v skrytosti nesú kríž svoj oddaní súc do vôle Božej. Týchto skryte trpiacich hľadať, ich biedu ulavovať je najkrajší výkvet dobročinnosti.

Dobry skutok, chýrom zanesený do sveta, tratiť na cene. Almužna začasťo raní, ale milodar neuráža, keď podáva ho kresťanská láska. Kto za svoje dobré skutky čaká odplatu, nemá veľké zasluhy u Boha.

Maria Leszczyńska, kráľovna francúzska, povedala: »Keď v mene Božom dobre činíme, nemáme sa obávať nevďaky.«

Jeden z Ameriky došlý krajan náš, ktorý bavil sa dlhšie v Hamburgu, hovoril, že vidal jednu dámu chodiť pár raz do týždňa s kosičkou na ruke ulicami mesta a navštevovať nemocných a nešťastných. Také anjelské bytnosti nesú nielen dary telesné, ale udeľujú úbohým, núdzným aj z pokladov svojej duše a bohatého, láskyplného srdca. Kam vkročí taká dobrá duša, príšerná komôrka nadobudne jasnosti, prchá zármutok a miernia sa boľasti.

Kamkoľvek obzreme sa, máme i my takých núdzných dost a pole činnosti kresťanskej lásky je tak rozsiahle, že nielen jednotlivé sľachetné duše majú práce dost, ale aj spolky spanilomyslných žien najdú dost a dost príležitosti činne dokázať lásku kresťanskú.

— Išly raz dedinou dve dievčatá a jedna pani. Pred otrhanou chalupou sedelo dieta, odené v zašpinené, rozdríapané šaty. Od slz

a prachu bola tvárička dieťaťa zašpinená. Dieťa sedelo v prachu a plakalo. Pofutovaly ho dámy. Jedna z dievčieniec povedala: »Ach, chúďa, plače!« Druhá, pani — riekla: »Iste mu je nie doma mati« a s ľútostivým pohľadom prešla vedľa neho. Tá tretia, najmladšia z nich, neriekla nič, ale sohla sa, poutierala očka, nožtek i ústa dieťaťa a len tak išla za druhými. Dieťa prestalo plakať a udivene pozeralo za »paniami«.

Nuž ktorá z tých troch mala najviac kresťanskej lásky v srdci?

T. V.

Z aforismov Boženy Němcovej.

Posláni žen. Byl by čas, aby přestaly ženy myslet, že jsou na světě jen pro parádu.

Šat klame. Pod ošumělým kloboukem tak moudrá hlava bývá, jak pod pěkným a pod sprostou halenou srdce často bije šlechetně, mnohdy šlechetnější než pod drahým sukнем a hedbávím.

O návštěvách. Kde tě rádi vidí, tam choď zřídka, kde nerádi, tam nikdy.

O lásce. Jen v čistých, vroucích duších zahoří láska opravdivá, horoucí, která člověka blaží i slechtí.

U nejnižšího a nejvyššího bývá srdce často pravým pastorkem. Láska jako slza rodi se v očích a padá k srdci.

O dobročinnosti. Co dobrého uděláš, to nikdy nepočítej — to je jinde zaznamenáno.

Usudek lidský. Lidé mnohdy na člověku to zavrhnou, co je na něm nejkrásnější.

O nás.

Menia sa náhľady o nás, ženách.

Za starodávna bola žena — ničím, alebo bola vecou, predmetom, hračkou, otrokyňou, až na niektoré vysoké výnimky.

Len od narodenia Krista Pána vydobyla si žena istej úcty a vážnosti, ktorá stupňovala sa tak, že v stredoveku ospevovaná a vzývaná bola žena ako nadľudský tvor.

Celé spoločnosti básnikov, spevcov, takzvaných trubadúrov, ospevovali cnosť a krásu žien, mnohí len tým živili sa, že chodili z mesta do mesta, od hradu do hradu a spievali o krásnych paniach svoje piesne.

Odtedy viac menej píšú a hovoria o nás učenci — i neučenci. Jedni aj dnes stavajú nás vysoko nad ľudské pokolenie (profesor Montegazza); iní zase nevedia dost zlého povedať o nás (profesor Lombroso). Francúzske príslovie hovorí, že keď stane sa niečo záhadného, aby hľadali ženu (Cherchez la femme). Fridrich II., kráľ pruský, ktorého nazvali Veľkým a ktorý nežil so svojou dobrou a pokornou manželkou, za každou veľkou udalosťou zvolal: »Za tým iste väzí ženská sukňa.«

Kedytedy prehovorme si o tom, ako nás posudzujú. Teraz uvediem to, čo napísal o nás jeden sľachetný spisovateľ:

»Chválim ženy — a jako chválospev ku ich pocte nech znejú nasledujúce slová:

Pravda je, že pre ženu a jej pád prišla smrť a kľatba na tento svet (I. Mojž. 3.), ale aj život a spasenie poslal nám Boh, keď nám dal Syna svojho narodeného zo ženy (Gal. 4. 4.).

Prv, než narodil sa Kristus Pán, už radovaly sa ženy príchodu Jeho, prv, než by to urobiť mohol niekto iný. (Luk. 1, 42—45.). Nikde niet známky o tom v Pisme svätom, že by bol Ježiš prijal peniaze od niektorého z mužov, čo len jeden jediný groš, ale ženy slúžily Jemu a udelily mu z ich imania. (Luk. 8, 3.).

Žena pokorná a skrúšená slzami smáčala noby Pána a drahou masťou mastila k Jeho pohrebu. (Luk. 7, 37—38.). Ženy išly za nim, keď klesajúc pod krížom, šiel na popravné miesto — a neopustily ho do posledného okamihu. (Luk. 23, 27.). Na jeho hrobe sedely a oplakávaly ho.

Prvé videly ho ženy, keď vstal z mŕtvych v to nedeľné ráno, lebo i vtedy viedla ich láska a nežná starostlivosť o neho ku hrobu.

Prvá žena, ktorá prijala krst svätý na pôde Európy, bola Lydia, predavačka šarlátu. (Skut. ap. 16, 14—14.).

Pokolenie toto došlo tedy milosti veľkej a preto aj ženy sú dedičkami »života milosti« (I. Petra 3, 7.).«

Perličky.

Sbiera J. V.

Kto miluje, ten pracuje.

Modlitba je liekom z neba pro nemocné srdcia.

Nie z každého oblaka býva búrka.

Žiadne pokušenie nenie väčšie, ako tvoja sila.

»Nemožno všetkým pomôcť!« hovorí sebec, a nepomôže nikomu.

Oči k nebu obrátené sú vždy krásne, nech sú akékoľvek.

Na komoru treba jeden, na ústa dva zámky.

Dar bez lásky podobá sa falošnému zlatu, leskne sa síce, ale nemá vnútornej ceny.

Keď sme konečne našli, čo sme hľadali, nemáme času, aby sme sa tým tešili, zomierame.

Národnia kuchyňa.

»Koľko krajov, toľko obyčajov«, hovorí naše príslovie. Porekadlá sú síce nie vždy neomylné, to už aj Kollár dokazuje, ale tento raz smelo podpísať môžeme túto odrobinku z pokladu našej ľudovej filozofie.

Malé je to naše milé Slovensko v porovnaní s druhými krajinami — a čo je tej rozmanitosti! Nielen sama reč je tak bohatá a rozvetvená v rôzne nárečia, tak že susedné dediny majú svoju rázovitú mluvu a prízvuk — ale aj kroj i všetko, čo s ním súvisí, je prebohatým, temer nevyčerpatelným zdrojom samobytnosti a krásy.

A nie menej, ako hovorí a ako šatí sa, zaujímavé je aj to: čím živí sa ľud náš? Aké mená dáva jedlám svojim v tomto a aké v inom kraji? Ako ich zhotovuje a odkiaľ ony pošly, či sú pôvodné alebo inými donesené? Nakoľko možno je toto pri tak praskrovných známostiach a v nedostatku štúdiu, usilovať sa budeme pátrať, podávať verný obraz národnej kuchyne našej. Naším temer jediným zpravodajcom je nám ľud. Kto ho pozná a miluje, nachodí vždy viac a viac látky k rozjímaniu i soznať musí, že v ňom je bohatstvo i sila a zárodok budúcnosti. Sami sebe vydávajú svedectvo chudoby tí, ktorí tvrdia, že náš ľud nemal minulosti. A predsa všetko čím žije, dôkaz je toho, že ju mal a že jeho bude aj budúcnosť.

... kde usadil sa Slovan, kvitlo hospodárstvo,

náš človek potreboval, vedel si zhotoviť sám. Pusté lesy kolčovaním pretvoril si v žirné role a rozsiahle pustatiny zahájil si pre svoj dobytok a ovčiatka svoje. Všade kvitlo, vzrástlo požehnanie za ním. Nemožno povedať o Slovanovi to: že kade ty kročíš, tráva neporaste. Naopak, kam kročil, tam pučil nový život, nový zrast. A tak, ako pestovali naši predkovia rôzne druhy obilia a plodiny, tak stával sa rozmanitejším ich každodenný pokrm. (Pokračovanie).

DOPISY.

— Z Frenštátu p. R. na Morave. (*Z dejín nášho časopisu*).
Sme len v začiatku a už máme svoje dejiny. Počujte ich.

V lete r. 1896. meškali som s rodinou svojou na krásnom Radhošti, hľadajúc v rozkošnej prírode ukľudenie nervov. Odtiaľ pozeral som s úľubou na veniec vrchov, deliacich Moravu od Slovenska, na Malý Kriváň a jeho Magurskú družinu, na vrchy Súlovské a inde. Každému, kto prišiel, ukazoval som, v ktorú stranu sú Tatry, kde asi ktoré mesto slovenské leží, vôbec bez rozhovoru o Slovensku nepustil som nikoho. Nemám sa zač hanbiť: je tomu už hodne rokov, čo prebúdzam sa aj usnám so vzpomienkou na nešťastné Slovensko. Na Radhošti už zvlášte mnoho som sa napremýšľal. Tam napísal som tiež článok »Ženská otázka«, ktorý bol uverejnený v 10. čísle »Dom a Školy«. Povzbudzoval som v ňom — vedľa všeobecných úvah o ženskej otázke — podporovať »Živenu«, čo by skoro mohla otvoriť vyššiu dievčenskú školu a navrhol som založiť ženám a panám slovenským zvláštny ženský časopis. Pani Ruppeltdová z Lipt. Sv. Mikuláša prijala myšlienku krásnym, nadšeným dopisom ujaveným tiež v »Dom a Škole«. Ja písal o veci tu a ta. Pani Šoltésová súhlasila s vydávaním časopisu, ale po istej zkušnosti obávala sa, že sa mu nedostane dostatočnej podpory duchovnej aj hmotnej. Pani Vansová nebola tiež bez obáv, nič menej neodoprela v priaznivom prípade časopis redigovať. Obe menované spisovateľky už dávno sa zabývaly myšlienkou, ženský časopis vydávať, ja teda prišiel len túžbu ich posilniť. Dňa 20. augusta m. r. zašli sme s priateľom Salvom do Lúček, pekného to kúpeľa v Liptove, kde práve meškala pani Vansová. Tam sme vec ďalej prejednávali: o potrebe takého časopisu, ako ho udržať duchovne, ako ho rozšíriť a p.

Vážna bola otázka: kto bude nakladateľom? Menovali sme toho a onoho, až brat Salva, vždy odhodlaný, dúfajúci a obetavý, prehlásil, že bude list vydávať svojím nakladom. Nam dvom sa vyjasnilo — časopis bol už ako hotový. Stisli sme si srdečne ruky, sľúbili vzájomnú pomoc a rozhládli sa po útulnej izbičke, v ktorej sme uzavreli tak dôležitú smluvu literárnu. Prítomné ešte dve dámy, pani Kyčková a slečna Zvarova z Tisovca, tešily sa s nami.

Kto chce vidieť, uvidí, že žena má veľký úkol v národe. Šťastie rodiny, výchova detí závisí najviac na žene. Kde mohla byť ľudská spoločnosť, keby bola postrehla dôležitosť ženy, prvej vychovateľky ľudstva! U národov malých a prenasledovaných má žena význam tým väčší. Národnosť slovenská skrýva sa bezmála už len v rodinách a matka je strážnym anjelom rodiny. Prečo sa jazyk národný zove materinským? Vidíte, aký význam má žena pre národnosť. Hovoríme, že je málo pracovníkov; vychovajme si ženy aj pre prácu spoločenskú a národnú a bude nás dvakrát toľko.

Ale o tejto otázke bude list častejšie pojednávať. Ja len ešte *vystovujem dúfanie, že sa listu nášmu dobre podarí. Nepodceňujte žien!* Dajte im radu, neprekážajte v ceste a uvidíte, čo dokáže ženské nadšenie, ženská vrúcnosť, ženský takt, ženská pilnosť. Chyba veľká, že nevieme vlastnosti žien využiť na prospech spoločnosti a národa. Že by nebolo na Slovensku tisíc paní a slečien, ktoré by rady daly 1 zl. ročne na svoj odborný časopis, tomu neverím. *Ženy slovenské stoja vyššie*, než aby dopustily o sebe rieci: »Nedoviedly si udržať ani mesačník za 1 zl.« Stačí získať v každom meste jedinú paniu alebo slečnu, tá potom už dovedie prihovoriť sa jednej alebo druhej... aj desiatim a časopis bude mať najviac odberateľov zo všetkých. Ovšem tiež pilných čitateľiek. Žiadnemu časopisu nebude náš konkurentom, naopak budeme o všetkých uvedomovať a ku čítaniu povzbudzovať. Časopis nás bude zvlášte podporovať »živene«, bude školou pre mladé ženské talenty spisovateľské, bude radcom matkám ako vychovateľkám, bude radcom gazdinám, bude radcom a vychovateľom mladým dievčatom našim odvracajúc ich od marnivosti a k vážnym myšlienkam a k vážnej práci ich privádzajúc...

Úrodné pole, ale ležalo ladom. Nikto nemôže spravdive rieci, že časopis zbytočný.

Kar. Káľal.

Všeličo.

* Kráľovna básnírkou. Raz súc v dobrom rozmare, rozprávala kráľovna Viktoria, ako ona prvý a posledný krát páchala verše. Hotový rukopis poslala do jedného veľkého časopisu, prirodzene pod cudzím menom. O mesiac dostala cestou, ktorou si to žiadala, nasl. odpoveď: »Papierový koš. Prosím, ušetríte nás s ďalšími zásielkami, lebo sa ony k ničomu nehodia«. Odtedy kráľovna vôbec nepísala verše, tým menej pre verejnosť.

* V Anglicku už asi 90.000 žien behá po »kolieskach«.

»Čo komu milé, čo je aj napoly zhnilé«. Známa vec je, že Čínanky majú následkom neslýchaných a veľmi boľastných operácií tak malinké nohy, že keď chodia, kníšu sa z boka na bok ako kačice. Tie bohaté vôbec ani nechodia, ale dajú sa nosiť v nádherných nosítkach. — Počuly raz vznešené Kytajky, — že s anglickým poslancom zavítala aj jeho pani. Zvedavé na túto Europanku, nevedely dočkať toho času, keď ich navštívila. I obdivovaly na nej všetko, odev, účes, celý zovňajšok, ale najviac napadly im jej »veľké« nohy. Napriek tomu uznať musely ešte aj to, že jej chovanie je jemné a ušľachtilé.

»Čudno«, riekla potom jedna z čínskych dám, »ona má tak veľké nohy a predsa sú jej pohyby vznešené a elegantné«.

»To azda za to«, dotušila druhá, »že už dosť dávno je v Číne, aby sa bola niečomu od nás priučila«.

* Ztrata milého človeka je vo veľkom to, čo v malom ztrata zuba. Oboje je boľastné — ale dá sa nahradiť. Avšak zuby sú to už — falošné. T. V.

* Myslím, že jemnocitní ľudia nie sú vtipnými, lebo každý, čo jak nevinný vtip, má istú dávku posmechu v sebe. Vtip podobný je paprike; toto korenie je potrebné — ale možno i bez neho sa obísť. T. V.

* Malej Olge doniesol ujec Palko postruhník. Olga to nepomenula. Raz keď išla mama do mesta, opýtala sa jej: »Čo odkážeš ujcovi?« »Postruhník«, odpovedalo dievčaťko.

»Dennica« vychádza raz za mesiac. Predpláca sa v kníhtlačiarňi K. Salvu v Lipt. Ružomberku (L.-Rózsahegy) s 1 zl. na celý rok. Rukopisy a všetky redakcie sa týkajúce dopisy treba adresovať na Tereziu Vansovú, redaktorku »Dennice« na Pile p. Tiszolcz.

Tlačou a nákladom kníhtlačiarne K. Salvu v Ružomberku.

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.

prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.

prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.

prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

prof. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr. rer. nat.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.

prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.

doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

doc. JUDr. PhDr. Robert Zbíral, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

PhDr. Jaroslava Dosedlová, Dr.

doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

Mgr. Michal Fránek, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

PhDr. Petr Kalina, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

PhDr. Dalibor Papoušek, Ph.D.

doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Matthew Rampley, B.A., Ph.D.

prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

doc. PhDr. Daniel Špelda, Ph.D.

Mgr. Roman Švaříček, Ph.D.

Terézia Vansová

v slavistickom literárnom kontexte

Eliška Gunišová

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 526

Odpovědný redaktor / prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.

Výkonný redaktor / Mgr. Michal Fránek, Ph.D.

Editorka / Mgr. Kateřina Najbrtová, Ph.D.

Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková

Jazyková korektura / Mgr. Dagmar Caganová

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2023

Náklad / 200 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / Reprocentrum, a.s., Bezručova 29, 678 01 Blansko

ISBN 978-80-280-0215-2

ISBN 978-80-280-0216-9 (online ; pdf)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0216-2023>